

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
(YENİ TÜRK DİLİ)
ANABİLİM DALI**

ERBİL TÜRKMEN AĞZI

(BİÇİM BİLGİSİ)

Yüksek Lisans Tezi

Dler Nihad Jırjees JIRJEES

Ankara-2016

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
(YENİ TÜRK DİLİ)
ANABİLİM DALI**

**ERBİL TÜRKMEN AĞZI
(BİÇİM BİLGİSİ)**

Yüksek Lisans Tezi

Dler Nihad Jırjees JIRJEES

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Murat KÜÇÜK

Ankara-2016

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
(YENİ TÜRK DİLİ)
ANABİLİM DALI

ERBİL TÜRKMEN AĞZI

(BİÇİM BİLGİSİ)

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Murat KÜÇÜK

Tez Jürisi Üyeleri:

Adı Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Paşa YAVUZARSLAN

.....

Doç. Dr. Feyzi ERSOY

.....

Yrd. Doç. Dr. Murat KÜÇÜK

.....

Tez Sınavı Tarihi: 20.01.2016

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim (03/02/2016).

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Dler Nihad Jırjees JIRJEES

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	XVII
ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ	XIX
KISALTMALAR	XX
I. GİRİŞ	1
1. Irak'ta Türkmen Varlığının Oluşumu	1
2. Krallık ve Cumhuriyet Dönemlerinde Irak Türkleri	4
3. Irak Türkmen Türkçesine Dair	7
4. Erbil ve Kerkük Türkmen Ağzları Arasındaki Farklılıklar	8
a. Ses Özellikleri	9
b. Biçim Özellikleri	10
II. BİÇİM BİLGİSİ	17
1. ÇEKİM EKLERİ	17
1.1. AD ÇEKİMİ	17
1.1.1. ÇOKLUK EKİ	17
1.1.1.1. İşlevleri.....	18
1.1.2. İYELİK EKLERİ	18
1.1.3. İLGİ (AİTLİK) EKİ +kı/+kí	19
1.1.4. DURUM EKLERİ	20
1.1.4.1. Yalın Durum	20
1.1.4.2. Belirtme Durumu	20
1.1.4.3. Yönelme Durumu	21
1.1.4.3.1. İşlevleri	22
1.1.4.4. Bulunma Durumu	23
1.1.4.4.1. İşlevleri	23
1.1.4.5. Ayrılma Durumu	24
1.1.4.5.1. İşlevleri	24
1.1.4.6. Araç Durumu	26
1.1.4.6.1. İşlevleri	27
1.1.4.7. Eşitlik Durumu	28

1.1.4.7.1. İşlevleri	29
1.1.4.8. İlgi Durumu (Tamlama)	29
1.1.4.8.1. Birinci Tip: +(n)ın/+(n)ın	29
1.1.4.8.2. İkinci Tip: +Ø (eksiz)	30
1.1.4.8.3. AdıllardaTamlama	30
1.1.5. Çekim Eklerinin Gerçek İşlevleri Dışında Kullanılması.....	31
1.1.5.1. İyelik Ekinin Belirsizlik Adılı Yapması	31
1.1.5.2. Bildirme Ekinin Belirteç İşlevinde Kullanılması	31
1.2. EYLEM ÇEKİMİ	32
1.2.1. BASİT ÇEKİMLER	32
1.2.1.1. BİLDİRME KİPLERİ	32
1.2.1.1.1. Görülen Geçmiş Zaman	32
1.2.1.1.2. Öğrenilen Geçmiş zaman	34
1.2.1.1.3. Şimdiki Zaman	36
1.2.1.1.4. Geniş Zaman	39
1.2.1.1.5. Gelecek Zaman	43
1.2.1.2. TASARLAMA KİPLERİ	44
1.2.1.2.1. Emir Kipi	44
1.2.1.2.2. İstek Kipi	48
1.2.1.2.3. Gereklilik Kipi	50
1.2.1.2.4. Şart Kipi	53
1.2.2. BİRLEŞİK ÇEKİMLER	54
1.2.2.1. HİKÂYE	54
1.2.2.1.1. Öğrenilen Geçmiş Zaman Kipinin Hikâyesi	54
1.2.2.1.2. Şimdiki Zaman Kipinin Hikâyesi	56
1.2.2.1.3. Geniş Zaman Kipinin Hikâyesi	57
1.2.2.1.4. Gelecek Zaman Kipinin Hikâyesi	58
1.2.2.1.5. İstek Kipinin Hikâyesi	60
1.2.2.1.6. Gereklilik Kipinin Hikâyesi	61
1.2.2.1.7. Şart Kipinin Hikâyesi	63

1.2.2.2. RİVAYET	64
1.2.2.2.1. Şimdiki Zaman Kipinin Rivayeti	64
1.2.2.2.2. Geniş Zaman Kipinin Rivayeti	65
1.2.2.2.3. Gelecek Zaman Kipinin Rivayeti	67
1.2.2.2.4. İstek Kipinin Rivayeti	68
1.2.2.2.5. Gereklilik Kipinin Rivayeti	69
1.2.2.2.6. Şart Kipinin Rivayeti	71
1.2.2.3. ŞART	72
1.2.2.3.1. Görülen Geçmiş Zaman Kipinin Şartı	72
1.2.2.3.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman Kipinin Şartı	74
1.2.2.3.3. Şimdiki Zaman Kipinin Şartı	75
1.2.2.3.4. Geniş Zaman Kipinin Şartı	76
1.2.2.3.5. Gelecek Zaman Kipinin Şartı	77
1.2.2.3.6. Gereklilik Kipinin Şartı	78
1.2.3. EK EYLEMİN ÇEKİMİ	80
1.2.3.1. Geniş Zaman (Şimdiki Zaman) Kipi	80
1.2.3.2. Görülen Geçmiş Zaman (Hikâye) Kipi	82
1.2.3.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman (Rivayet) Kipi	83
1.2.3.4. Şart Kipi	84
1.2.3.5. Ek Eylemin Olumsuzu	85
1.2.3.6. Ek Eylemde Soru	86
1.2.4. FİLİMSİLER	86
1.2.4.1. İsim-fiil Ekleri	86
1.2.4.1.1. -ma/-mé	86
1.2.4.1.2. -mah/-mêh	86
1.2.4.1.3. -(i)ş/-(î)ş	86
1.2.4.2. Sıfat-fiil Ekleri	87
1.2.4.2.1. -an/-én	87
1.2.4.2.2. -r,-ar/-ér,-ır/-ír	87
1.2.4.2.3. -dih/-díh	87

1.2.4.2.4. -miş/-miş	88
1.2.4.3. Zarf-fiil Ekleri	88
1.2.4.3.1. -a/-é	88
1.2.4.3.2. -alı/-ělí	88
1.2.4.3.3. -dihća/-dihćé,-tihća/-tihćé	88
1.2.4.3.4. -ıp/-íp	88
1.2.4.3.5. -ınca/-íncé	89
1.2.4.3.6. -madan/-médén	89
1.2.4.3.7. -kén	89
1.2.4.3.8. -sa/-sé+(kişi eki)	89
1.2.5. Çatılar	90
1.2.5.1. Oldurgan-Ettirgen	90
1.2.5.1.1. Oldurgan	90
1.2.5.1.1.1. -dır/-dír,-tır/-tír-	90
1.2.5.1.1.2. -ar/-ér-	90
1.2.5.1.1.3. -(i)r/- (í)r-	90
1.2.5.1.1.4. -(i)t/- (ít)-	91
1.2.5.1.2. Ettirgen	91
1.2.5.1.2.1. -dır/-dír,-tır/-tír-	91
1.2.5.1.2.2. -(i)t/- (ít)-	91
1.2.5.2. İşteş	91
1.2.5.2.1. Ortaklaşa	91
1.2.5.2.1.1. -(i)ş/- (iş)-	91
1.2.5.2.2. Karşılıklı	91
1.2.5.2.2.1. -(i)ş/- (iş)-	91
1.2.5.3. Meçhul-Edilgen	92
1.2.5.3.1. Meçhul	92
1.2.5.3.1.1. -(i)l/- (íl)-	92
1.2.5.3.2. Edilgen	92
1.2.5.3.2.1. -(i)l/- (íl)-	92

1.2.5.3.2.2. -(i)n-/-(î)n-	92
1.2.5.4. Dönüşlü	92
1.2.5.4.1. -(i)n-/-(î)n-	92
1.2.5.4.2. -(i)l-/-(î)l-	92
1.2.5.5. Çatıların üst üste kullanılması	93
1.2.5.5.1. -(i)n-/-(î)n-)+(-dır-/dîr-, -tır-/tîr-)	93
1.2.5.5.2. -(i)t-/-(î)t-)+(-tır-/tîr-)	93
1.2.5.5.3. -(i)t-/-(î)t-)+(-(i)l-/-(î)l-)	93
1.2.5.5.4. (-dır-/dîr-, -tır-/tîr-)+(-t-)	93
1.2.5.5.5. -(i)ş-/-(î)ş-)+(-tır-/tîr-)	94
2. YAPIM EKLERİ	94
2.1. Addan Ad Yapan Ekler	94
2.1.1. +ağ/+éğ	94
2.1.2. +ar/+ér	94
2.1.3. +ca/+cé,+ca/+cé	94
2.1.4. +cık/+cık,+cuğ	95
2.1.5. +cí	95
2.1.6. +dākı/+dēkí	96
2.1.7. +daş	96
2.1.8. +gîl(î)	96
2.1.9. +(i)ğ/(u)ğ	96
2.1.10. +(i)ncı/(î)ncí	96
2.1.11. +ın/+ín	96
2.1.12. +(i)n	96
2.1.13. +(i)n/(i)n/(a)n	96
2.1.14. +kíné < ET kÍnA	97
2.1.15. +lar/+lér	97
2.1.16. +lı/+lí	98
2.1.17. +lığ/+lîğ,+lîğ	98
2.1.18. +man/+mén	100

2.1.19. +síz/+síz	100
2.1.20. +sízliĥ/+sízliĥ	100
2.1.21. +şar/+şér	101
2.2. Eylemden Ad Yapan Ekler	101
2.2.1. -a/-é,-ı/-í	101
2.2.2. -aġan	101
2.2.3. -an/-én	101
2.2.4. -acaĥ	102
2.2.5. -cé	102
2.2.6. -ć	102
2.2.7. -ġéç	102
2.2.8. -ġa/-ġé	102
2.2.9. -ġı/-ġí,-kı	103
2.2.10. -ġın/-ġín	103
2.2.11. -(a)ĥ/-(u)ĥ,-(é)ķ/-(a)ķ	103
2.2.12. -(a)ĥ,-(ı)ĥ/-(ı)ĥ/-(u)ĥ,-(ı)ķ/-(ü)ķ	104
2.2.13. -ı/ -í	104
2.2.14. -ıcı	105
2.2.15. -(a)ı/-(ı)ı	105
2.2.16. -(ı)m/-(ı)m	105
2.2.17. -ma/-mé	105
2.2.18. -maca	106
2.2.19. -mac	106
2.2.20. -maĥ/-méĥ,-méķ	106
2.2.21. -māı/-mēlı	107
2.2.22. -man	107
2.2.23. -maz/-méz	107
2.2.24. -miş/-míš	108
2.2.25. -(ı)n/-(ı)n/-(ü)n	108
2.2.26. -r,-ar/-ér,-ır/-ír	108
2.2.27. -sı/-sí	109

2.2.28. -(i)ş/-(î)ş	109
2.2.29. -(i)t/-(î)t	109
2.3. Addan Eylem Yapan Ekler	110
2.3.1. +a-/+é-	110
2.3.2. +al-/+él- < +a-l/+é-l-	110
2.3.3. +ar-/+ér- < +a-r/+é-r-	110
2.3.4. +ar-/+ér- < er-	111
2.3.5. +aş-/+éş- < +a-ş/+é-ş-	111
2.3.6. +at-/+ét- < +a-t/+é-t-	111
2.3.7. +da-/+dé-	111
2.3.8. +ık-/+ih-/+iķ-	111
2.3.9. +kır-/+ķır-,+hır-/+ğır-	112
2.3.10. +la-/+lé-	112
2.3.11. +lan-/+lén- < +la-n/+lé-n-	114
2.3.12. +laş-/+léş- < +la-ş/+lé-ş-	114
2.3.13. +(î)r-	114
2.4. Eylemden Eylem Yapan Ekler	115
2.4.1. -ala-/ -élé-	115
2.4.2. -ar-/ -ér-	115
2.4.3. -dır-/ -dír-, -tır-/ -tír- < -t-Ur-	115
2.4.4. -k-/-(i)ķ-	116
2.4.5. -(i)l-/-(î)l-	116
2.4.6. -ma-/ -mé-	116
2.4.7. -(i)n-/-(î)n-	117
2.4.8. -(i)r-/-(î)r- < ET -(U)r-	118
2.4.9. -(i)ş-/-(î)ş-	118
2.4.10. -(i)t-/-(î)t-	119
2.4.11. -(i)z-/-(î)z-	120
2.5. Yabancı Ekler	120
2.6. Çekim Eklerinin Yapım Eki Olarak Kullanılışı	120
2.6.1. +ca/+cé	120

2.6.2. +ra,+arı/+eri	120
2.6.3. +den	120
3. SÖZCÜK TÜRLERİ	121
3.1. AD	121
3.1.1. Ad Çekimi	121
3.1.1.1. Çokluk	121
3.1.1.2. İyelik	121
3.1.1.3. İlgî Eki	121
3.1.1.4. Durum	122
3.1.1.5. Tamlama	122
3.1.2. Adlarda Belirlilik	122
3.1.3. Ad Yapımı	123
3.1.3.1. Addan Ad Yapım Ekleri İle Ad Yapımı	123
3.1.3.2. Eylemden Ad Yapım Ekleri İle Ad Yapımı	123
3.1.3.3. Durum Ekler İle Ad Yapımı	123
3.2. SIFAT	124
3.2.1. Niteleme Sıfatları	124
3.2.2. Belirsizlik Sıfatları	124
3.2.3. Soru Sıfatları	124
3.2.4. Pekiştirmeli Sıfatlar	124
3.2.5. Belirtme Sıfatları	124
3.2.5.1. İşaret Sıfatları	124
3.2.5.2. Sayı Sıfatları	125
3.2.5.2.1. Asıl Sayı Sıfatları	125
3.2.5.2.2. Sıralama Sayı Sıfatları	125
3.2.5.2.3. Üleştirme Sayı Sıfatları	125
3.2.5.2.4. Kesir Sayı Sıfatları	125
3.3. ADIL	125
3.3.1. Kişî Adılları	125
3.3.2. Soru Adılları	127

3.3.3. Belirsizlik Adılları	128
3.3.4. Dönüşlü Adılı	128
3.3.5. İşaret Adılları	129
3.3.6. Adıllarda Tamlama	130
3.4. BELİRTEÇ	131
3.4.1. Zaman Belirteçleri	131
3.4.2. Yer-Yön Belirteçleri	131
3.4.3. Niteleme ve Durum Belirteçleri	131
3.4.4. Azlık-Çokluk Belirteçleri	131
3.4.5. Zarf-Fiil Ekleri İle Belirteç Yapımı	132
3.4.6. Değişik Yapılardaki Belirteçler	132
3.4.6.1. -an/-én+a/é kédér	132
3.4.6.2. -an/-én+da/dé+(iyelik eki)	132
3.4.6.3. -an/-én+nan/nén sora	133
3.4.6.4. -āsiya/-ēsíyé kédér	133
3.4.6.5. -dih/-díh,-tih/-tíh+iyelik+a/é	133
3.4.6.6. -dih/-díh,-tih/-tíh+iyelik+da/dé	133
3.4.6.7. -dih/-díh,-tih/-tíh+iyelik+nan/nén	133
3.4.6.8. -dih/-díh,-tih/-tíh+iyelik billí	133
3.4.6.9. -dih/-díh,-tih/-tíh+iyelik kımín	134
3.4.6.10. -dih/-díh,-tih/-tíh+tan/tén sora	134
3.4.6.11. -dih/-díh,-tih/-tíh+iyelik vāhıt	134
3.4.6.12. -dih/-díh,-tih/-tíh+iyelik zaman	134
3.4.6.13. -incaya/-íncéyé kédér	134
3.4.6.14. -maḥ/-méh+(tek. 3. kişi iyelik eki) billí	134
3.4.6.15. -maḥ/-méh+(çok. 3. kişi iyelik eki) billí	135
3.4.6.16. -maḥ/-méh+(iyelik eki)+nan/nén	135
3.4.6.17. -miş/-míš kımín	135
3.4.6.18. -r,-ar/-ér,-ır/-ír... -maz/-méz	135
3.4.7. Çekim Ekleri İle Belirteç Yapımı	135
3.4.7.1. Durum Eklerinin Belirteç Yapması	135

3.4.7.2. Bildirme Ekinin Belirteç Yapması	136
3.5. İLGEÇ	136
3.5.1. “Aitlik” ve “İlgili Olma” İlişkisi Kuran İlgeçler	136
3.5.2. “Benzerlik, Tıpkılık, Denklik” İlişkisi Kuran İlgeçler	136
3.5.3. Belirtme Yoluyla “Başkalık” İlişkisi Kuran İlgeçler	137
3.5.4. “Berbaberlik” veya “Araç” İlişkisi Kuran İlgeçler	137
3.5.5. “Miktar” ve “Derece” İlişkisi Kuran İlgeçler	137
3.5.6. “Uygunluk, Denklik” ve “Nispet” İlişkisi Kuran İlgeçler	137
3.5.7. “Sebep, Hedef” İlişkisi Kuran İlgeçler	138
3.5.8. “Karşılık, Karşılaştırma ve Zıtlık” İlişkisi Kuran İlgeçler	138
3.5.9. “Yön Gösterme” İlişkisi Kuran İlgeçler	138
3.5.10. “Öncelik, Sonralık ve Zaman” İlişkisi Kuran İlgeçler	138
3.6. BAĞLAÇ	139
3.6.1. Sıralama Bağlaçları	139
3.6.2. Denkleştirme-Karşılaştırma-Seçme Bağlaçları	139
3.6.3. Pekiştirme Bağlacı	140
3.6.4. Nöbetleşme Bağlaçları	140
3.6.5. Cümle Bağlayıcısı Niteliğindeki Bağlaçlar	140
3.7. ÜNLEM	141
3.7.1. İçe Dönük Ünlemler	141
3.7.1.1. “Merak” Bildiren Ünlem	141
3.7.1.2. “Uyarı” Bildiren Ünlem	142
3.7.1.3. “Şaşkınlık Duygusu” Bildiren Ünlemler	142
3.7.1.4. “Telaş” Bildiren Ünlemler	142
3.7.1.5. “Teşvik” Bildiren Ünlem	142
3.7.2. Dışa Dönük Ünlemler	142
3.7.2.1. Seslenme Ünlemleri	142
3.7.2.2. Gösterme Ünlemleri	143
3.7.2.3. Sorma Ünlemleri	143
3.7.2.4. Yanıt Ünlemleri	143

3.8. EYLEM	143
3.8.1. Eylemlerde Kip	143
3.8.1.1. Bildirme Kipleri	143
3.8.1.2. Tasarlama Kipleri	143
3.8.2. Eylemlerde Çatı	143
3.8.3. Eylemlerde Olumsuzluk	144
3.8.4. Birleşik Eylemler	144
3.8.4.1. Ad + Eylem Yapısında Olanlar	144
3.8.4.1.1. Ad + et-	144
3.8.4.1.2. Ad + ol-	144
3.8.4.1.3. Ad + kıl-	145
3.8.4.1.4. Ad + éylé- (elé-)	145
3.8.4.2. Eylem + Eylem Yapısında Olanlar	145
3.8.4.2.1. Yeterlilik Eylemi: Eylem-(y)+(-a/-é)+bíl-	145
III. SONUÇ	146
IV. KAYNAKLAR	151
V. METİNLER	157
A. Derleme Metinler	158
B. Yazılı Kaynaklardan Şiirler	205
VI. SÖZLÜK	232
ÖZET	301
ABSTRACT	302

ÖN SÖZ

Irak Türkmen Türkçesiyle ilgili, bugüne kadar hem Irak hem Türkiye hem de Azerbaycan'da birçok araştırma yapıp sayılı makale, yüksek lisans ve doktora tezi yazılmıştır. Bunların birçoğunda Erbil Türkmen ağzına değinilmiştir. Biz de önceden yapılmış araştırmaları inceleyip bu yüksek lisans tezinde Erbil Türkmen ağzının biçim bilgisi özelliklerini çalışmayı uygun gördük. Böylece bu tezde adı geçen yörede konuşulan Türkmen ağzının biçimsel özelliklerini mümkün olduğu kadar ayrıntılı bir biçimde ve örnekleriyle inceleyip irdelemeye ve anlamaya çalıştık.

Tarihin değişik dönemlerinde Orta Asya'dan gelip Mezopotamya bölgesine yerleşen Türklerin konuştuğu ağız anlayıp incelemek hiç de kolay olmadı. Eski Türkçeye ait arkaik bazı ek ve yapıların günümüz Erbil Türkmen ağzında yaşıyor olması oldukça şaşırtıcıdır. Bu ek ve yapıların varlığını devam ettirmesi bize, Türklerin, Azerbaycan ve Anadolu bölgelerine yerleşmelerinden çok daha önce Mezopotamya bölgesine yerleştiklerini göstermektedir. Bunu daha iyi anlayabilmek için tezin "Giriş" bölümünde Türklerin Irak'a yedi ayrı dönemde yerleşmelerinin tarihçesi verilmiştir. Ardından 1921'de kurulan Irak krallığından cumhuriyetin ilanına ve oradan da günümüze kadar Irak Türkmenlerinin geçirdiği kasvetli ve zor dönemler anlatılmıştır. Üçüncü başlıkta ise Irak Türkmen Türkçesiyle ilgili genel bilgi verilmiştir. Örneğin Osmanlı öncesi ve Osmanlı dönemlerinde Irak Türklerinin hangi kaynaklardan faydalandıkları ve hangi edebiyat akımından etkilendikleri aktarılmıştır. Irak'ın krallık ve cumhuriyet dönemleri için de aynı yöntem uygulanmıştır. Son başlıkta da Erbil ve Kerkük Türkmen ağızları arasında ses ve biçim açısından bir karşılaştırma yapılmıştır.

Erbil Türkmenleri, Erbil'in sadece merkez ilçesinde yaşamaktadırlar. Bu tezde, Erbil'de yaşayan Türkmenlerden metin derlemeleri yapılarak konuşmaları kaydedilmiş, ses kayıtları titizlikle çözümlenip konuşmacıların sesleri nasıl telaffuz ettikleri dikkatli bir biçimde incelenip tespit edilmesi sonrasında konuşmalar çeviri yazı yöntemiyle metne dönüştürülmüştür. Derlemelerin yanı sıra önde gelen Erbilli şairlerin divanlarından da yararlanılarak kaynak metin sağlanmıştır. Daha sonra bu metinler biçim bilgisi açısından incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise Türkiye Türkçesi ile Erbil Türkmen ağzının biçim özellikleri karşılaştırılarak ortaya çıkan

farklılıklar notlar hâlinde sıralanmıştır. Ayrıca tezde, Türk dilinin zengin söz varlığına katkı sağlamak amacıyla bir “Sözlük” hazırlanmıştır. Sözlük’te, metinlerde geçen sözcüklerin yerleri araç içinde belirtilmiş, metin dışı sözcüklerin ise yanlarına hiçbir şey yazılmamıştır. Ayrıca metinlerde geçen özel adlar için ayrı bir sözlükçe hazırlanmamış, “Sözlük” bölümünün içerisinde gösterilmiştir.

Her şeyden önce bu süreçte bana destek olan ve bir dediğimi iki etmeyen aileme teşekkür etmeyi bir hak olarak görüyorum. Bu tezi hazırlamamda titizliğiyle ufkumu genişleten, karar vermeden önce iki defa düşündüren, öğretirken güldüren tez danışmanım pek değerli sayın Yrd. Doç. Dr. Murat KÜÇÜK’e minnettarlığımı bildiriyorum ve sonsuz şükranlarımı sunuyorum. Güzel Türkçemizi öğretirken bana dili sevdiiren çok değerli hocalarım Prof. Dr. Halil İbrahim USTA, Prof. Dr. Paşa YAVUZARSLAN ve Prof. Dr. Önal KAYA’ya teşekkürü bir borç bilirim. Derleme metinleri, şiir, dörtlük ve horyatları çözmemde ve Erbil Türkmen ağzındaki sesleri tanımamda engin bilgi ve kültürüyle hiç yılmadan bana bîpâyân biçimde yardımcı olan şanlı Erbil’in parlayan yıldızı, Irak Türkmen edebiyatı ve özellikle de Horyat sanatının sancaktarı olan ulu şair ve yazarımız sayın Hüsam HASRET’e teşekkürlerimi her ne kadar çok sunsam da azdır. Erbil’in büyük şair ve yazarları sayın Esat ERBİL ve sayın Şerzâd ŞEYH MUHAMMED’e de aynı düzeyde şükranlarımı sunmaktayım. Irak Türkmenleri üzerine güçlü bir bibliyografya bilgisine sahip olan ve dolayısıyla bu tez için pek çok kaynak sağlayan kıymetli arkadaşım sayın Nâzım TERZİOĞLU’na teşekkürlerimi sunarım. Yine değerli arkadaşlarım sayın Firas SABİR ve sayın Sinan TAHSİN’e de teşekkür ederim. Derlemeler için seslerini kaydetmeme yardımcı olan Türkmen akraba ve tanıdıklarına da sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Dler JIRJEES

Ankara 2015

Çeviri Yazı İşaretleri

- a : normal a ünlüsü: *var* “var” (I-1/2)
- ā : normalden uzun a ünlüsü: *varidi* “var idi” (I-1/2)
- e : normal e ünlüsü: *belé* “böyle” (I-1/1)
- ē : normalden uzun e ünlüsü: *dēdi* “dedi” (I-1/7)
- é : yarı ince, düz (e~a arası) ünlü: *néné* “anne” (I-1/4)
- ē : yarı ince, düz (e~a arası) uzun ünlü: *dēgi* “değil” (I-1/1)
- ı : normal ı ünlüsü: *ular* “bunlar” (I-1/3)
- i : normal i ünlüsü: *bir* “bir” (I-1/1)
- í : yarı kalın, düz ı ünlüsü: *bi* “bu” (I-1/3)
- ī : normalden uzun i ünlüsü: *ilēhīdi* “ilahidir” (I-1/2)
- o : normal o ünlüsü: *oġlan* “oġlan” (I-1/4)
- ō : normalden uzun o ünlüsü: *ōtirillar* “otururlar” (I-1/17)
- ö : normal ö ünlüsü: *dōġéndé* “dövdüğünde” (I-1/42)
- ō : normalden uzun ö ünlüsü: *ġōzi* “gözü” (I-1/18)
- u : normal u ünlüsü: *ulih* “oluk” (I-1/8)
- ü : normal ü ünlüsü: *Türġ* “Türk” (I-1/3)
- ū : normalden uzun u ünlüsü: *umūr* “işler” (I-1/338)
- b : normal b ünsüzü: *bīzim* “bizim” (I-1/3)
- c : yarı sızıcı, ötümlü, dış arası (c~z arası) ünsüz: *mıncuġ* “boncuk” (I-1/66)
- ç : normal ç ünsüzü: *hēllüçé* “alıç” (I-1/48)
- ć : yarı patlamalı, ötümsüz, dış arası (ç~s arası) ünsüz: *ćihtı* “çıktı” (I-1/18)
- d : normal d ünsüzü: *déné* “tâne” (I-1/1)
- f : normal f ünsüzü: *ġurfama* “odama” (I-1/103)
- g : ötümlü, ön damak g ünsüzü: *égér* “eğer” (I-1/119)
- ġ : c ünsüzü: *ġün* “gün” (I-1/17)
- ġ : ötümlü, art damak g ünsüzü: *ġılap* “gül suyu” (I-1/143)
- ġ : ötümlü, art damak sızıcı-hırıltılı g ünsüzü (ġ): *aġa* “aġa” (I-1/91)
- ġ : ötümlü, ön damak (yumuşak) g ünsüzü: *dēġışindi* “deġiştı” (II-1/13)
- h : normal h ünsüzü: *hiçbir* “hiçbir” (I-1/133)

- h : nefesli h ünsüzü (ح): *hamamda* “hamamda” (I-4/11)
- ħ : hırıltılı h ünsüzü (حْ): *yaħında* “eskiden” (I-1/1)
- j : normal j ünsüzü: *dijdaşé* “kandura” (I-10/63)
- k : ötümsüz ön damak k ünsüzü: *istiüydēki* “üstündeki” (I-1/55)
- ķ : ç ünsüzü: *iki* “iki” (I-1/68)
- ķ : ötümsüz art damak k ünsüzü: *şikâyet* “şikâyet” (I-1/44)
- ķ : ötümsüz, dil ardı-art damak k ünsüzü (ك): *kız* “kız” (I-1/4)
- l : normal l ünsüzü: *olar* “olur” (I-1/5)
- m : normal m ünsüzü: *Kambér* “Kamber” (I-1/6)
- n : normal n ünsüzü: *indí* “şimdi” (I-1/18)
- p : normal p ünsüzü: *pecé* “peçe” (I-3/6)
- r : normal r ünsüzü: *gedér* “gider” (I-1/6)
- s : normal s ünsüzü: *hémşí* “hepsi” (I-1/3)
- ş : normal ş ünsüzü: *nişāni* “nişanı” (I-1/30)
- t : normal t ünsüzü: *itirdím* “kaybettim” (I-1/23)
- v : normal v ünsüzü: *vidyo* “video” (mdd)
- v̄ : çift dudak v ünsüzü: *yerér* “verir” (I-1/12)
- y : normal y ünsüzü: *yāğış* “yağmur” (I-1/146)
- z : normal z ünsüzü: *izērindé* “üzerinde” (I-1/52)
- : hemze sesini karşılar (ة): *suʔal* “soru” (I-1/118)
- ◌ : ayın ünsüzünü karşılar (ع): *ēlém* “âlem, halk” (I-1/199)
- ◌ : ulama işareti: *biş şey* “bir şey” (I-5/80)

KISALTMALAR

- bk. : Bakınız
- ET : Eski Türkçe
- ETA : Erbil Türkmen Ağzı
- mdd : metin dışı derleme
- öz. a. : özel ad (sadece Sözlük bölümünde geçmektedir)

I. GİRİŞ

Erbil Türkmen Ağzı (Biçim Bilgisi) adlı bu yüksek lisans tezinin “Giriş” bölümü dört başlığa ayrılmıştır. İlk olarak Irak Türklerinin Irak’a yedi ayrı dönemde yerleşim tarihi hakkında bilgi verilmiştir. İkinci başlık altında krallık ve cumhuriyet dönemlerinde Irak Türklerinin tarihçesi aktarılmıştır. Üçüncü başlıkta ise Irak Türkmen Türkçesiyle ilgili genel bilgi verilmiştir. Son olarak Erbil Türkmen ağzı (ETA) ile Kerkük Türkmen ağzı ve diğer Irak Türkmen ağızları arasındaki ses ve biçim farklılıklarını ortaya koymak için bir karşılaştırma daha yapılmıştır.

1. IRAK’TA TÜRKMEN VARLIĞININ OLUŞUMU

Irak Türkmen dilinin tarihî gelişimini izleyebilmek için ilk olarak Irak’taki Türk varlığının oluşumunun tarihine göz atmak gerekir. Bunun için aşağıda Oğuz Türklerinin Irak’taki yerleşim tarihleri yedi ayrı dönem olarak verilmiştir:

Birinci Dönem:

Gruplar hâlinde belirli zamanlarda Irak’a gelen Türkmenlerin bu bölgeye yerleşmeleri uzun bir sürede gerçekleşmiştir. İlk Türkmen grubu Irak’a H. 32 (M. 652) yılında girmiştir. H. 54 (M. 674) yılında Emevîler’in kumandanı Ubeydullah b. Ziyad, Buhârâ kuşatmasında Türkmenlerin yiğitliklerini ve çok iyi silah kullanmalarını görünce Basra şehrine büyük bir Türkmen topluluğu yerleştirdi. Böylece Türkmenler daha sonra Emevî ordusunda önemli bir yer işgal ettiler. Ayrıca bunlara H. 132 (M. 749) yılında Doğu valisi Yezit b. Umar b. Hüseyin, Buhâra’dan gelmiş üç yüz kadar Türkmen’i de bunlara katmıştır. H. 220 (M. 835) yılında Abbâsî halifesi olan Mu’tasım yine Türkmenlerden müteşekkil bir muhafız birliği vücuda getirmiştir. Bu muhafız birliği veya Hâssa Ordusu, adı geçen halifenin döneminde gerek iç ayaklanmalarda gerekse dış savaşlarda önemli başarılar kazanmışlardır.

Böylece tarih boyunca ve toplumsal olayların sonucu olarak Irak toplumuyla kaynaşmaya başlamış olan Türkmenler, zamanla evlenme gibi insani girişimlerin etkisiyle daha ziyade Bağdat ve Samarra gibi kültür merkezlerinde yerleşmişlerdir. Bu etkilere karşı kültürlerini korumada büyük bir gayret sarf etmişlerdir. Hatta kurdukları yeni mahalle ve semtlere dahi kendi adlarını vermişlerdir (Bayatlı 1996: XVIII).

İkinci Dönem:

Bu dönem Büveyhiler tarafından Irak'ın işgal edilmesini içine alır. Türkmenlerin kuvvet ve kudretini bir dereceye kadar zayıflattı ise de Irak'taki sayıları daha baştan beri önemli bir varlık gösterdiği için az da olsa devlet içinde etkilerini hissettiriyorlardı.

Muizü'd-Devle'nin ordusunun çoğunluğu Türkmenlerden oluşmaktaydı. Türk başbuğları, halifelere hükmetmekle beraber, aynı zamanda yetenekli kumandanlar olarak da önemli işler görmüşlerdir. Her an çöküşün kıyısına gelen Abbâsî İmparatorluğunu bu Türkmen komutanlar ayakta tutmaya çalışıyorlardı. Halifelerin Türk Hâssa ordusunda umumiyetle babaların yerine oğulları değil, Türk ilinden yeni gelenlerin yer aldığını görmekteyiz. Bundan dolayıdır ki Türk Hâssa Ordusu daima gücünü ve kudretini koruyabilmiştir (Bayatlı 1996: XVIII).

Üçüncü Dönem (Selçuklular Devri):

Bağdat'ın Selçuklular'ın hâkimiyeti altına girmesi üzerine Türkmenler'in büyük bir çoğunluğu Irak'a gelerek yerleşmiş ve birçok Türk beyliği kurulmuştur. Örneğin, Musul'da Atabeyler, Erbil'de Zeyneddin Küçük, Kerkük'te ise Kıpçaklar (Kıfçaklar) varlıklarını göstermişlerdir. Bu devirde Türkmen grupları, büyük illerden, yine o illere bağlı başka bazı Türk topluluklarından ibaretti.

Bu küçük topluluklar Trablusşam, Şam, Musul ve Kerkük bölgesinde yerleşmiş idiler. Şam, Musul, Erbil ve Kerkük bölgelerinde yaşayan Türkmen aşiretleri küçük oymaklardan meydana gelmişlerdir. Bu oymaklar arasında Oğuz boylarına mensup kollarına da rastlanmaktadır. Türkmen kolunu teşkil eden boy ve kabileler Osmanlı hâkimiyetinin başlamasından önce kalabalık nüfuslu ve daha teşkilatlı bir hâlde idiler. Doğuya doğru hızla gelişen Türkmen teşekkülü ve siyasi faaliyeti, Timur istilâsı durumunu zayıflatmış ve parçalanmasına neden olmuştur (Bayatlı 1996: XVIII-XIX).

Dördüncü Dönem Türkmenleri:

Bu dönem Türkmenleri, Cengiz Han'ın önünden kaçan Harzem Şâh'ın ordusundan kalanlardır. Irak ve Cezire'ye dağılmış ve bozulmuş vaziyette geçen bu

ordunun içinde Alâaddin'in annesi Türkan Hatun'un aşireti olan Oymak aşireti de bulunmaktaydı. Bayat (Beyavut) ise bu aşiretin bir koludur. Bugün Kifri (Salahiye), Tuzhurmatı, Dakuk, Karatepe ve civarındaki bölgelerde bulunan ve bütünü Harzem Şahlardan olan Bayat aşireti, Türkan Hatun'un aşiretinin bir devamı olduğu zannedilmektedir (Bayatlı 1996: XIX).

Beşinci Dönem (Moğollar Devri):

H. 656 (M. 1258) yılında Bağdat, Moğollar tarafından işgal edildikten sonra bütün Irak Moğollar'ın eline geçti. Fakat Moğollar Türk ırkından olmamakla birlikte önemli sayıda Türkmen topluluğunu beraberlerinde getirmişlerdi. Gerek bu Türk topluluğu gerek geldikleri yerlerdeki Türkmenler arasında kalan Moğollar Türkleşmeye başladılar. Yüz yıl sonra, yani XIV. yüzyılın ortalarında artık bütün Moğollar Türkleşmişlerdi. Musul bölgesinde yurt tutmuş olan Moğol boyları arasında Oyratlar başta gelmektedir. Bunların sayıları kalabalıktı. Bunların önemli bir kısmının Irak'ta yerleştiği anlaşılıyor. Bugün Irak Türkmenleri'nin halk şiirlerine *horyat* denilmektedir ki bunun Oyrat boyunun adı ile ilgili olup olmadığı iyice bilinmiyor. Celâyir Devleti Moğol Devleti'nin bir kısmı idi ve Timur, İran'dan Irak'a geçtikten sonra birçok Türkmen topluluğu Irak'ta kalmıştı. Bu aşiretlerden Karatepe ve ona yakın diğer bölgelerde yerleşmiş olan Sarlu aşireti bugüne kadar varlıklarını korumuşlardır. Bu aşiret Yazları Halep'e, buradan da kuzey batıya doğru Bağdat ve Musul'un güney batısına Irak-ı Acem'e kadar inmekte ve bu bölgelerde dolaşmaktaydılar (Bayatlı 1996: XIX).

Altıncı Dönem (Akkoyunlu ve Karakoyunlu Dönemleri):

Sosyal ve siyasi etkenler yüzünden diğer Türkmen zümreleri gibi Irak toplumuyla kaynaşmış olan Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkleri genellikle Irak'ın kuzey ve kuzey-doğu bölgelerinde M. 813 ilâ 914 yılları arasında yerleşmişlerdir. Türkmen göçebelere olan bu aşiretler, Irak ve Azerbaycan nüfuzu altındaydılar. Gerek Akkoyunlu gerekse Safevî devletleri Irak'ın Türkleşmesinde herhangi bir sarsıntı geçirmemişti, tam tersine Türk unsurlarıyla nüfuzları artmıştır (Bayatlı 1996: XIX-XX).

Yedinci Dönem (Osmanlı Türkleri Dönemi):

Bu devrin Türkleşmesi kuvvet ve şiddet bakımından Selçuklu devrine benzemekte olup etkisi bugüne kadar görülmektedir. H. 1032 (M. 1623) yılında Safevîler Bağdat'ı işgal ettiler, siyasi durum H. 1048 (M. 1639) yılına kadar devam etti. IV. Murad zamanında Bağdat yine Osmanlılar tarafından fethedilmiştir. IV. Sultan Murad, doğuda Acem, batıda ise Irak arasında askerî bir karargâh yaptırarak bu bölgeye Türkmenler'i yerleştirdi. Aslen Marağa Azerbaycan Türkmenleri'nden olan Irak Türkmenleri'nin bir kısmı da (M. 1505-1524) tarihlerinde Şah İsmail tarafından Irak'a yerleştirilmiştir. Daha sonra Nadir Şah'ın (M. 1730-1747) tarihlerinde Azerbaycan Türklerinden bazılarının Irak'a geçmelerinde büyük rolü olduğu görülmüştür. Bu durum, Bağdat'ı Kanunî Sultan Süleyman fethettikten H. 941 (M. 1534) sonra da devam etmiştir.

Türkmenlerin Irak'taki yerleşim bölgelerine gelince, bu alan Irak'ın kuzeyinde Telafer ilçesinden başlar Musul etrafındaki köyler, Erbil (merkez), Altunköprü, Kerkük, Dakuk, Tuzhurmatı, Kifri (Salahiye), Hânekin ve Bedre'ye kadar uzanmaktadır (Bayatlı 1996: XX).

2. KRALLIK VE CUMHURİYET DÖNEMLERİNDE IRAK TÜRKLERİ

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Irak'ın İngiliz işgali altına girmesi Türkler için karanlık bir dönemin başlangıcı olmuştur. Toprakları İngiliz işgaline uğrayan Musul, Kerkük ve Erbil Türklerinin ileri gelenleri, istilacı güçlere karşı mücadele etmek için hemen harekete geçmişlerdir. Anadolu toprakları üzerinde yürütülen Millî Mücadele'ye paralel olarak başlayan bölgedeki hareketler gücünü yine Anadolu'dan almıştır. İlk olarak İngilizlerin, halkı Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmalarını önlemek için acil biçimde önlemler alınmaya başlanmıştır. İngilizlerin bölgedeki siyasî hâkimleri, para vererek elde ettikleri bazı aşiret reislerini yanlarına çekmek için büyük gayret göstermişlerdir. Buna karşılık Türklerin ileri gelen liderleri, İngilizlerin bu gayretlerini boşa çıkarmak için olağanüstü çaba harcamışlardır. Bunların arasında Erbil Türklerinin çok sevilen ve sayılan din âlimi Küçük Molla Efendi'nin (1867-1943), halkı İngilizlere karşı mücadeleye davet eden ve işgalcilerin propagandalarına karşı uyanık olmaya yönelik konuşma ve sohbetleri büyük etki yapmıştır. Şehrin en büyük ibadet yeri olan Ulu Cami'de aynı zamanda hocalık da

yapan Küçük Molla Efendi, Erbil'in ileri gelenleri üzerinde büyük nüfuza sahip olmuştur. İngilizler de işgal ettikleri yerlerde bu yüzden çeşitli bahaneler yaratarak halkın en çok toplanma yeri olan camileri kapatmışlardır. Bu düşünceyle İngilizler, Erbil'de mevcut on iki camiden onunu, salgın hastalık gerekçesiyle kapatmışlardır. Gaye, halkın buralarda toplanmalarını ve aralarında ilişki kurmalarını önlemektir. Böylece halkın sadece iki camide toplanmaları daha kolay kontrol edilebilecekti. Bunun üzerine Küçük Molla Efendi'nin evi, âdeta toplanma merkezi hâline gelmişti.

Van valisi Haydar Bey, İstanbul'a Bâb-ı Âlî Dâhiliye Nezâreti (İç İşleri Bakanlığı)'ne 6 Ağustos 1919 tarihinde bildirdiği şifre ve telgrafta, İngilizlerin bütün Erbil ve Revanduz aşiret reislerine her ay yetmişer rupi maaş verdiği, ancak Erbil ağaları ve aşiret reislerinin, İngilizlerin hâkimiyetini ve maaşlarını kabul etmediği ve her teşebbüslerine engel olmaya çalıştıkları dile getirilmektedir. Buna göre, bölgede tanınan Seyyid Taha'yı saflarına çeken İngilizlerin, bu kişiyi Bağdat'a davet etmeleri, bunun da daveti kabul ederek, Bağdat'a gideceği yolunda haberlerin yayılması, halk arasında büyük tepkiye yol açmıştır. Bunun üzerine Seyyid Taha, İngiliz siyasi hâkiminin davetine icabetle Bağdat'a hareketinden önce Küçük Molla Efendi'nin evine, Erbil ağalarının da hazır buldukları toplantıya çağırılmıştır. Toplantıda Erbil ağaları, İngilizlerin kendisine verebilecek paranın azamisini vermeye hazır olduklarını ifade ederek düşmanın (İngilizlerin) teklifini kabul etmemesini ve böylece halk arasına nifak saçmaması yolundaki ricaları kabul etmeyen Seyyid Taha'ya ağır biçimde hakaret edilmiştir. Dönüşte de bütün halkın ve aşiretlerin nefretini kazanmış olan Seyyid Taha'nın hareketini, Erbil'den Van'a kadar, özellikle Erbil, Revanduz ve Şemdinân aşiret, ulema ve din adamları telin etmişlerdir (Saatçi 1996: 183-184).

1918'den 1920 yılına kadar Irak, İngiliz askerinin işgali altında kalmış; bu durumdan hem halk hem de yönetim tedirgin olmuştur. Irak'ta vekâleten yönetim başında bulunan Sir Arnold Wilson, başarılı ancak sert bir yöneticiydi. Yönetiminde yerli halka hiçbir görev verilmemiştir. Irak'ın geleceği hakkında verilecek kararın gecikmesi, durumu daha da sıkıntılı hâle getirmiştir. İngiliz manda rejiminin ilanı hiç kimseyi tatmin edememiştir. Sonuçta halk arasında yönetime karşı çok ciddi bir ayaklanma patlak vermiştir (Saatçi 1996:185).

14-16 Temmuz 1959 tarihleri arasında da Kerkük Türklerine karşı kanlı bir katliam gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyetin birinci yıl dönümünde kutlama yapılırken akşam üstü resmigeçit sırasında bir grup komünist ve devrimci tarafından Türklere karşı gerici ve turancı suçlamalarıyla slogan atmaya başlamışlardır. Ardından silah sesleri duyulmaya başlamış ve yıl dönümünü kutlamaya gelen Türkler otomatik silahlarla taranmıştır. Bununla yetinmeyip Kerkük Türklerinin liderleri ve önde gelen şahsiyetlerinin -daha önce kurulmuş bir planla evleri tespit edilmiş- evlerine baskın yapıp ailelerinin gözlerinin önünde otomatik tüfeklerle kurşuna dizilmiştir. Bu facia Kerkük Katliamı olarak bilinir ve döneminde birçok Arap ülkenin basınında yer bulmuş, tartışılmış ve lanetlenmiştir. Tabii ki bu korkunç olay Türkiye basınında da epey bir tartışılmış, bununla kalmayıp iki ülkenin liderleri bağlantıya geçmişlerdir.

Irak'taki Baas rejiminin Türkler üzerindeki baskıları 1979 yılında iyice ağırlaşmış, Irak'taki Türklerin liderleri durumunda olan önemli şahsiyetler 1979 yılında göz altına alınarak ağır işkencelere maruz bırakılmıştır. Bunların arasında Türkmen Kardeşlik Ocağı'nın uzun yıllar başkanlığını yapmış emekli Albay Abdullah Abdurrahman ile Bağdat Üniversitesinde öğretim üyesi olan Doç. Dr. Necdet Koçak başta gelmektedir. Ayrıca Abdullah Abdurrahman'ın yakın çalışma arkadaşı Dr. Rıza Demirci ve müteahhit Adil Şerif de tutuklanarak işkencelere tabi tutulmuşlardır. Bu tutuklamalar Türk halkı üzerinde büyük tepki ve üzüntü yaratmıştır. Sonunda Bağdat yönetimi, Türk toplumuna gözdağı vermek gayesiyle, Abdullah Abdurrahman, Necdet Koçak ve Adil Şerif'i 16 Ocak 1980 tarihinde idam etmiştir. Ağır işkence altında can verdiği için, Rıza Demirci hakkında günümüze kadar herhangi bir resmî açıklama yapılmamıştır. Türk toplumunun bu gözde ve değerli şahsiyetlerinin haksız yere idam edilmeleri Irak Türkleri arasında büyük tepki ve nefrete yol açmıştır (Saatçi 1996: 242-243).

27 Mart 1991'de Kerkük'ü istila eden Irak ordusunun birlikleri kenti kontrol altına almış, önemli bir Türk kasabası olan Altunköprü'de halk, kendini güvende görmeyince daha kuzeyde olan Erbil'e doğru yürümeye başlamıştır. Bazı aileler de daha kuzeye, Türkiye sınırlarına doğru yol almıştır. 28 Mart 1991 tarihinde Altunköprü'yü ele geçiren ordu birlikleri burada eşi görülmemiş cinayetler işlemiştir.

Altunköprü’de askerî güçlerin topladığı yüze yakın masum kişi, ayaklanmaya kalkıştıkları gerekçesiyle, sorgusuz sualsiz kurşuna dizilmiştir. Aralarında Altunköprü’deki akrabalarının yanına misafir olarak gelen ve hiçbir şeyden haberi olmayan insanlar vardı. İçlerinde 7 ve 8 yaşlarındaki çocuklarıyla birlikte kurşuna dizilen suçsuz aileler de bulunuyordu. Bu karagünde şehit edilen Türkler, Irak Türklerinin tarihine Altunköprü Katliamı adıyla geçmiştir (Saatçi 1996: 251).

3. IRAK TÜRKMEN TÜRKÇESİNE DAİR

Irak Türkmen Türkçesi, Doğu Oğuzcası veya Azerbaycan Türkçesi sahasına girmekle birlikte hiçbir zaman yazı dili olamamış ve hep konuşma dili olarak kullanılmıştır. Türklerin Irak’a yerleşmelerinin ilk kayıtlı tarihi M. 673 yılı olarak gösterilmektedir. Bu tarihten 1950’li yıllarının başına kadar Erbil Türkmen ağızıyla herhangi bir yazılı eser verilip verilmediği hususunda kesin bir bilgi yoktur. Yazılı eser verilmişse dahi günümüze ulaşamamıştır.

Irak’taki Türkler, Türkçe yönünden iki ana kaynaktan beslenmektedirler. Birinci ve en önemli kaynak konuşma dili, yani yaşayan dil dediğimiz yöre ağızıdır. Kerkük’te, Erbil’de ve diğer Türkmen yerleşim merkezlerinde konuşulan yöre ağızları genelde bir bütünlük oluşturmasına rağmen şehir, kasaba, köy hatta mahalleler arasında bile bazı ağız farklılıklarının mevcut olduğunu belirtmek gerekir. Bu durumun değişik dönemlerde bölgeye göç edip yerleşen boyların daha XI. yüzyılda Türk boyları arasında varlığı bilinen ağız farklılıklarından ileri geldiği söylenebilir. Buna Kıpçakçanın, İlhanlılar döneminden kalan Moğol unsurlarının, bu arada Arapça ve Farsçanın etkisi de eklenebilir.

Herkesin konuştuğu bu ana dilinin öğrenilip yaygınlaşması kendiliğinden gerçekleşmektedir. Hatta denilebilir ki Türkmenlerin kültürünü, halk edebiyatını, dünya görüşünü, kimliğini ve etnik bilincini günümüze kadar ayakta tutan, canlılığını hâlâ koruyan bu ana dilidir. Bu canlı ve yaşayan dil öylesine güçlüdür ki Kerkük’te Türkmenler arasında yüzyıllardan beri yaşamış olan ve yörede Hristiyan Türkmenler olarak tanınan bir koloninin Süryani alfabesi ile yazı dilleri, ölüm törenlerinde söylenen ağıtları -kendi adlandırmaları ile ‘madrâş’ları, hatta İncil’leri bile Türkçeleştirmiştir. Irak’taki Türkmenlerin yarattıkları sözlü edebiyatın, yani halk

edebiyatının oluşması ve zenginleşmesinin de en güçlü kaynağı halkın konuştuğu dildir. Zamanla, özellikle Arapça ile yapılan zorunlu eğitim, kuşaktan kuşağa ister istemez Türkçe konuşma dilinin zayıflamasına ve biraz da bozulmasına yol açmıştır. Nitekim, hiçbir eğitim görmemiş ve Arapçadan etkilenmemiş okur yazar olmayan halk kesiminden insanların konuştukları Türkçe, okur yazar olan kişilere oranla arı ve temiz yapısını daha fazla korumaktadır.

İkinci olarak yazı dili, Irak'ta Türkçenin beslendiği diğer bir kaynağı oluşturur. Irak'ta yalnızca konuşma dili olarak yaşayan Türk ağızları yazı dilinde kullanılmamıştır. Irak Türkmenleri yazı dilinde Türkiye Türkçesini benimsemişlerdir. Irak'ta XVI. yüzyıla kadar ortaya çıkan Türkçe edebî eserlerin Azeri Türkçesinde -belki buna Eski Anadolu Türkçesi demek daha doğru olur- olduğu görülmüştür. XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra Irak'ta yazılı edebiyat, Batı Türkçesi olan Osmanlı Türkçesinin nüfuzuna girmiş ve yavaş yavaş Osmanlı Türkçesiyle paralellik kazanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'den ayrılmakla beraber, Irak Türklerinin yazı dilinde yine Türkiye Türkçesini tercihe devam ettikleri görülmüştür. Irak Türkleri, Türkiye'de başlayan dilde sadeleşme hareketini de takip etmişlerdir. Biraz geriden ve yavaş olmakla beraber bu takip 1975 yılına kadar sürmüştür. Bu tarihten sonra Türkmenler, Bağdat yönetimi tarafından kısıpaca alınarak Türkiye kökenli her türlü Türkçe basılı malzemeden hatta basından bile mahrum bırakılmışlardır. Türkçe yazılı kaynaklara hasret kalan Türkmenler, böylece kendi kendilerine yetme çabası içine girmişler, sadece Türkiye radyolarının yayınlarından yararlanmak zorunda kalmışlardır (Saatçi 1996: 307-308).

5. ERBİL VE KERKÜK TÜRKMEN AĞIZLARI ARASINDAKİ FARKLILIKLAR

Irak Türkmenleri, birbirlerine çok yakın bölgelerde yaşamalarına rağmen konuştukları ağızlar arasında az da olsa farklılıklar vardır. Genelde Erbil ve Kerkük aynı kategoriye giren ağız konuşurlar. Ancak Kerkük'ün Altunköprü ve Tâzehurmatı kasabaları ve etraflarındaki köyler, Salahaddin ilinin sadece Tuzhurmatı ilçesi ve bu ilçeye bağlı Amirli kasabası ve etrafındaki köyler, Diyala ilinin de sadece Kifri ilçesi ve Musul iline bağlı Telâfer ilçesi, Bayat ağızı konuşur. Söz konusu bu ayrımı şöyle örneklendirebiliriz, Erbil ağızında *gêldiy*, Kerkük ağızında *gêldiy*, Bayat ağızında ise

gēldiy olarak telaffuz edilir. Türkmen yörelerinde konuşulan ağızların ses ve biçim özellikleri açısından ince farklılıklar aşağıda sunulmuştur.

A. Ses Özellikleri

1. Türkiye Türkçesindeki /g/ sesi sözcük içindeki konumu gözetmeksizin ETA'da /c/ olarak karşılanırken Kerkük ve Bayat ağızını konuşan yörelerde Türkiye Türkçesindeki gibi karşılarlar: *gēldím* (Erbil) ~ *gēldím* (Kerkük), *dégér* ~ *dégér* “değer”, *dēğiş-* ~ *dēğiş-* “değişmek”, *dügín* ~ *dügün* “dügüm”, *kızgılı* ~ *kızgili* “kız tarafı”, *gé* ~ *ge* “gel”, *dēği* (Erbil) ~ *dēği* (Kerkük) ~ *dōği* “değil” (Bayat ağızı konuşan yöreler)

2. Türkiye Türkçesindeki /k/ sesi ETA'da /ç/ olarak karşılanırken Kerkük ve Bayat ağızı konuşan yörelerde Türkçede olduğu biçimde karşılanır. Eğer bu ses, sözcüğün sonunda kalıyorsa bazen /g/ sesine de dönüşebilir: *ékmék* (Erbil) ~ *ékmék* (Kerkük) ~ *ékmég* “ekmek”, *köynék* ~ *köynék* ~ *köynég*, *ēkinci* ~ *ēkinci*

3. Türkiye Türkçesindeki /ç/ sesi ETA'da yarı patlamalı, ötümsüz, diş arası (ç~s arası) bir ünsüz /c/ olarak karşılanırken Kerkük ve etrafındaki yörelerde Türkçede olduğu gibidir. Kerkük ve yörelerinde /ç/ sesinden sonra *ç,f,h,k,p,s,ş,t* ötümsüz ünsüzleri gelirse /ç/ sesi /ş/'ye dönüşebilir: *āçtı* (Erbil) ~ *āçtı* (Kerkük) ~ *āştı* (Kerkük)

4. Türkiye Türkçesindeki /c/ sesi ETA'da yarı sızıcı, ötümlü, diş arası (c~z arası) bir ünsüz olarak karşılanırken Kerkük ve yörelerinde Türkçede olduğu gibi karşılanır. ETA'da bu ses Türkçedekinden farklı olmasına rağmen bu tezde yine *c* karakteri benimsenip seçilmiştir.

5. Ses göçüşmesi örnekleri olarak şunları gösterebiliriz: *toprah* (Erbil) ~ *torpah* (Kerkük), *yaprah* ~ *yarpah*. Amirli ağızında şu örneklere de rastlanmıştır: *ögrét-* (Erbil) ~ *örgét-* (Amirli), *ilérlé-* ~ *iréllé-*

6. Aşağıdaki sözcükler Erbil ağızında tek ünsüz biçiminde telaffuz edilirken Kerkük ve yörelerinde bu sözcükler ünsüz ikizleşmesine uğramıştır: *kuyı* (Erbil) ~ *kuyı* “kuyu” (Kerkük), *kāri* ~ *kérrí* “kari”, *sākız* ~ *sākkız* “sakız”, *kaya* ~ *kéyyé* “kaya”, *iyí* ~ *éyyí* “iyi”, *kāşuh* ~ *kāşşih* “kaşık”, *işih* ~ *işşih* “ışık”, *dēri* ~ *dērrí* “deri”. Amirli ağızında da şu örneklere rastlanmıştır: *çoban* (Erbil) ~ *çoppan* (Amirli), *iri* ~ *irri* “iri”, *sékét* ~ *sékkét* “sakat”

7. Sözcük sonundaki /r/ sesi bazen düşer: *ālır* (Erbil) ~ *ālī* “alır” (Kerkük), *mégér* ~ *mégé* “meğer”, *égér* ~ *égé* “eğer”

8. /b/ sesinin /p/’ye dönüştüğü örnekler de vardır: *bírínc* (Erbil) ~ *pírínç* “pirinç” (Kerkük), *ćoban* ~ *ćoppān* “çoban”

9. ETA’da birçok ekin sadece düz ünlülü biçimleri bulunmakta iken diğer yörelerde yuvarlak biçimleri de bulunur, bunlardan ilgi durumu: *kōlumın* (Erbil) ~ *kolumun* “kolumun” (Kerkük); yükleme durumu: *gūlí* ~ *gülü* “gülü”; sıra sayı sıfatı yapan ekler: *üćíncí* ~ *üćüncü* “üçüncü”; eylemden ad yapan -i/-í eki: *dōhí* ~ *dōlu* “dolmuş”; şimdiki, görülen ve öğrenilen geçmiş zaman ekleri: *ōturram* ~ *ōturram* “oturuyorum”, *ōturđım* ~ *ōturđum* “oturduğum”, *ōturmuşam* ~ *ōturmuşam* “oturmuşum”

10. Erbil ağzında dil adları yapan +ca/+cé ekleri Kerkük ve yörelerinde +ça/+çé diye telaffuz edilir: *Türkćé* (Erbil) ~ *Türkćé* (Kerkük), *Fārsca* ~ *Fārsça*

11. Kerkük ve yöreleri ağzında adıl kökenli çokluk 2. kişi ekinin yuvarlak biçimleri -sız/-síz,-suz/-süz de bulunmaktadır: *aćāsız* “açarsınız”, *gédísız* “gidiyorsunuz”, *durupsız* “durmuşsunuz”, *küsüpsüz* “küsmüşsünüz”

12. Amirli ağzında geniş zaman kipinin çokluk 3. kişi eki -lar/-lér’in /l/ sesi geniş zaman ekinin /r/ sesini etkileyerek gerileyici tam benzeşme yoluyla /l/’ye çevirir. Bunlar olurken çokluk 3. kişi ekindeki /r/ sesi de düşer: *gedéllé* “giderler”, *saĥlalla* “saklarlar”, *sayalla* “sayarlar”. Buradan yola çıkarak analogi yoluyla -alla/-éllé,-ulla/-üllé eki, diğer zaman kipleri için de kullanılır duruma gelmiştir: *apārdulla* “götürdüler”, *gēldíllé* “geldiler”, *durdulla* “durdular”, *ćālhptulla* “çalmıştırlar”

B. Biçim Özellikleri

1. İyelik kökenli teklik ve çokluk 2. kişi eki Eski Anadolu Türkçesinde /ŋ/ iken Erbil’de çift dudak /y/ ünsüzü olup Bayat ağzını konuşan yörelerde ise /y/’dir: *gēldiy* (Erbil) ~ *gēldiy* “geldin” (Bayat ağzı konuşan yörelerde), *gētséy* ~ *gitsey* “gitsen”, *kāldıyız* ~ *kāldıyız* “kaldınız”, *ādıy* ~ *ādıy* “adın”, *ēlíyız* ~ *ēlíyız* “eliniz”

2. Bazı yer belirteçleri Kerkük ve yörelerine mahsustur: *buyza* “bu taraf”, *oyza* “o taraf”, *burālīġa* “buralara”, *orālīġta* “oralarda”, *burālīġta* “buralarda”

3. Bazı zaman belirteçleri de Kerkük ve yörelerine mahsustur: *ōttögün* “öteki gün”, *muġım* “daima”

4. Yine bazı azlık-çokluk belirteçleri Kerkük ve yörelerine özgüdür: *bitêy* “tam”, *birdîhçé* “biraz”, *buğarta* “bu kadar”, *oğarta* “o kadar”

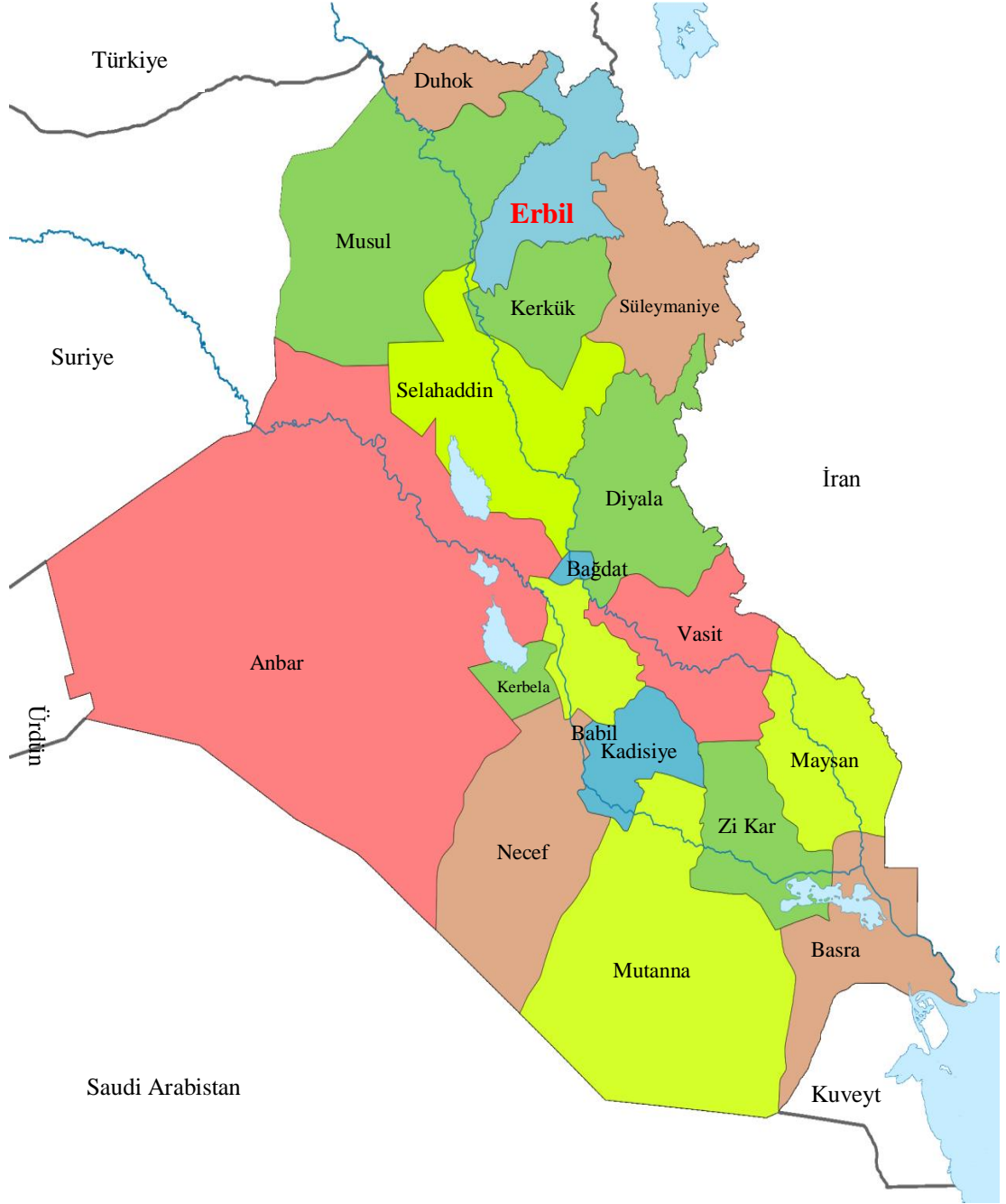
5. ETA’da, birincisi, *mén, sén, o, bíz, síz, olar*; ikincisi ise *bílé* sözcüğü olmak üzere iki tür kişi adılı bulunuyorken Kerkük ve yörelerinde sadece ilk türden kişi adılı vardır. Amirli’de, Bayat ağızı konuşulmasına rağmen Erbil’de olduğu gibi *bílé* sözcüğü de kullanılmaktadır.

6. Bazı gösterme ilgeçleri Kerkük ve yörelerine mahsustur: *buta, butaha* “aha, işte, işte burada”

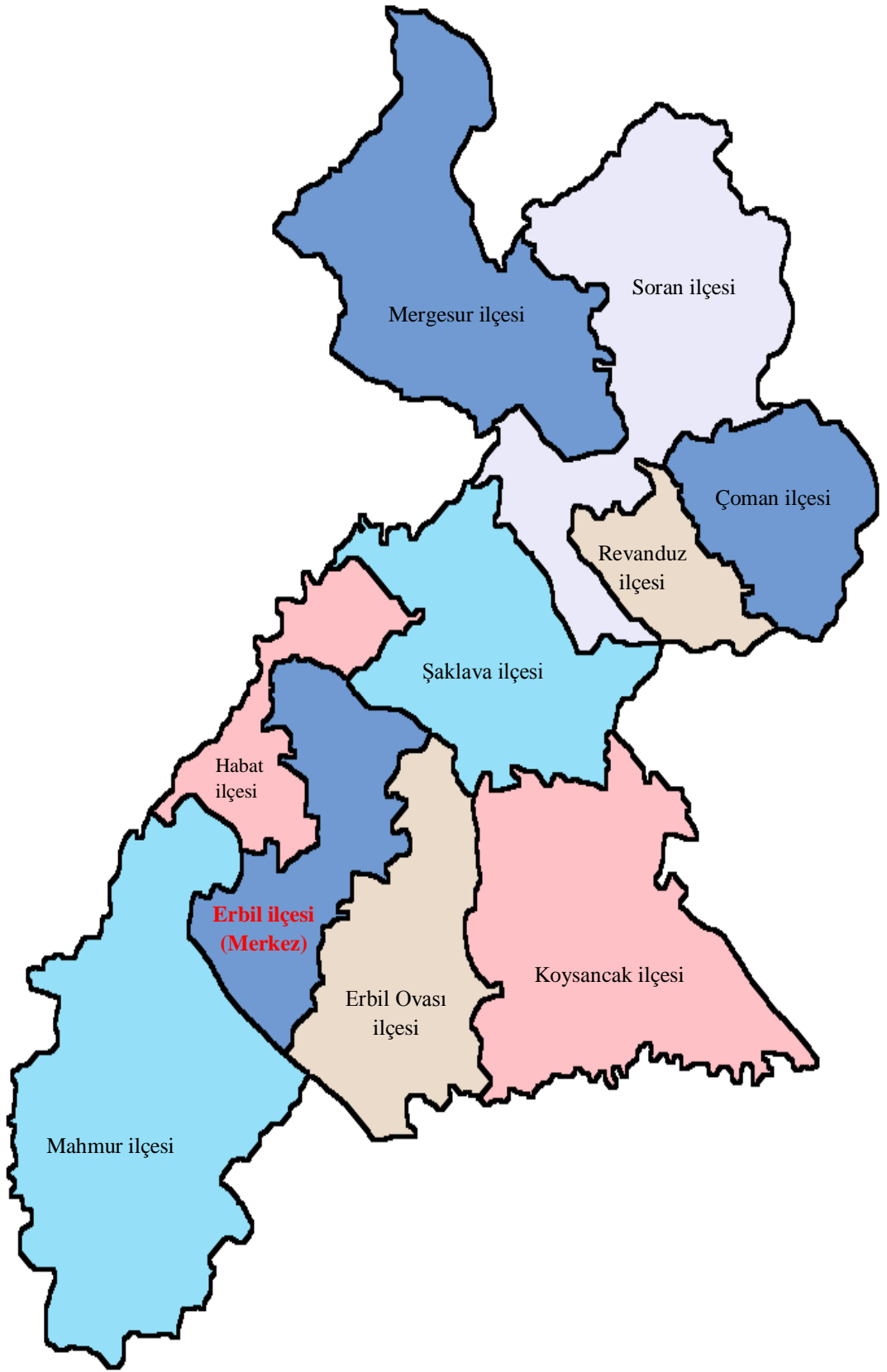
7. Adıl kökenli kişi eklerinde teklik 2. kişi için Erbil, Kerkük ve yörelerinde *-san/-sén* kullanılıyorken yalnızca Kifri ağızında bu eklerdeki *n* ünsüzü *y*’ye dönüşmüştür, yani *-say/-séy* olarak kullanılır: *gélésén* (Erbil) ~ *géléséy* “gelirsin” (Kifri), *bāhıpsan* ~ *bāhıpsay* “bakmışsın”, *güzélsén* ~ *gözelsey* “güzelsin”

8. ETA’da gelecek zaman eki *-r, -ar/-ér* iken Kerkük ve yöreleri ağızında *-acah/-écéh*’tir: *édécégém* “edeceğim”, *küsécéhsén* “küseceksin”, *görécégîh* “göreceğiz”

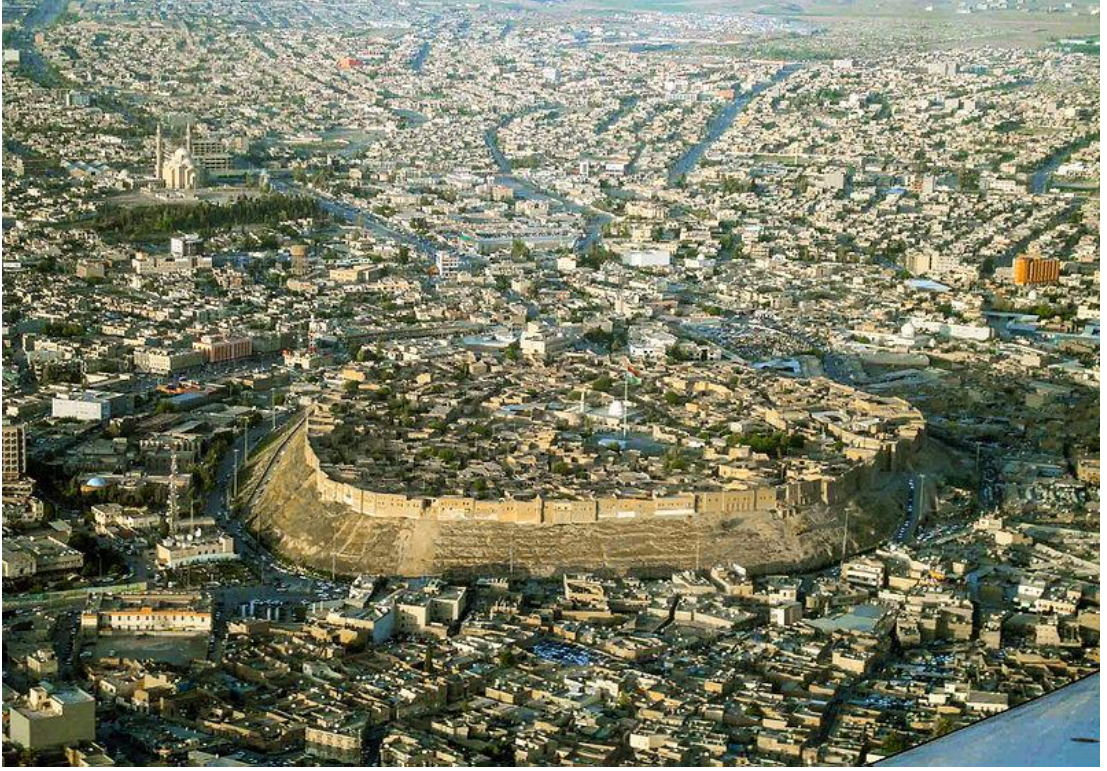
9. Yalnızca Amirli ağızında görülen geçmiş zamanın teklik 3. kişisinde *-ıp/-íp, -up/-üüp* ekinin yanı sıra *-mış/-mîş, -muş/-müüş* de kullanılır: *yığlıyıp* (Erbil) ~ *yığlāmış* “ağlamış” (Amirli), *kōyıp* ~ *koymuş* “koymuş”

Erbil şehrinin Irak'taki konumu

Erbil şehrinin idari haritası.

Erbil Kalesi

Erbil Kalesi (Yakın Görünümü)

Erbil’de Muzaffereddin Gökbörü Minaresi (Çöli Minaresi)

İnceleme

II. BİÇİM BİLGİSİ

Sözcüklerin, biçimbirimlerin yapısını inceleyen dilbilgisi alanıdır. Bu açıdan sözcükbirimlerin ve sözcük-biçimlerin oluşum süreçlerini, biçimbirimlerin bu süreçteki kuruluşlarını ele alır (İmer-Kocaman-Özsoy 2011: 52). Biçim bilgisi, çekim ekleri ve yapım ekleri olarak ikiye ayrılır. Bu tezde ilk olarak çekim ekleri, ardından da yapım ekleri ele alınıp incelenmiştir.

1. ÇEKİM EKLERİ

Ad, sıfat ya da eylem kök ve gövdelerine eklenerek eklendiği sözcüğü tümce içindeki işlevini belirtici dilbilgisel özelliğini veren eklerdir. Çekim eki, adlarda durum, cinsiyet, sayı, iyelik; eylemlerde kişi, uyum, çatı ve zaman gösterir (İmer-Kocaman-Özsoy 2011: 72).

1.1. AD ÇEKİMİ

1.1.1. ÇOKLUK EKİ

ETA'da çokluk yapmak için Türkiye Türkçesinde olduğu gibi *+lar/+lér* eki kullanılır. Eklendiği kelimenin son sesi /n/ ise ekin /l/ sesi ilerleyici tam benzeşme ile bazen /n/'ye dönüşür:

- *Kızlar aryatlar birküé parça secêrdílér.* “Kızlarla kadınlar bir iki parça seçerlerdi.” (A-1/136)
- *Méyyêdê'nin dayāsi dēdí bı ödün kıranнар nēdí nénémé dēdí.* “Meyyâde'nin anneanesi anneme ‘Bu odun kıranlar da ne?!’ dedi.” (A-3/16)
- *Aldanma hoş günléré, yüz hêsrét ôğîndé yar.* “Güzel günlere aldanma, yüz hasret ardından gelecek.” (B-7/23)

Eğer ek, ilgi veya belirtme durumu eki ya da eklendiği adlar ve sıfatlar ek eylem olarak tümcede yüklem olursa *+lar/+lér* ekindeki /a/ ve /é/ ünlüleri uzar:

- *Bí kîm bılūri belé ēdirí!* “Bunları kim böyle yapıyor!” (A-5/50)
- *Bí Türklêrîndí, bízîm dēğî.* “Bu Türklerindir, bizim değildir.” (A-1/3)

1.1.1.1. İşlevleri:

- a. İyelik ekleri ve *-gil* ekiyle birlikte akraba adlarına gelerek “aile” kavramı katar:
- *Bayaz Hān -ḡallāhu é^lém- nēnēmín kocalārīgillērinimış.* “Beyaz Han, -Allah en iyi bilendir- annemin dedesigillerinmiş.” (A-8/45)
 - *Dayzamgillēri dünén bizé gēldilér.* “Teyzemgiller dün bize geldiler.” (mdd)
- b. Adlara gelir, “genelleme” kavramı katar:
- *Méštēplilér sébbēh tez méštébé gēttilér.* “Okullular sabah erkenden okula gittiler.” (mdd)
 - *Ḳöylilér miḡāfaza ôgíndé muzāhara ēttilér.* “Köylüler valilik binasının önünde gösteri yaptılar.” (mdd)

1.1.2. İYELİK EKLERİ

Teklik 1. Kişi: +m,+ım/+ím:

babam “babam” (A-1/114), *cānım* “canım” (B-16/19), *sōzım* “sözüm” (A-1/56)

Teklik 2. Kişi: +y,+uy/+üy:

nénéy “annen” (A-1/128), *cānuy* “canın” (B-10/52), *yēyüy* “evin” (A-1/70), *sōzüy* “sözün” (B-2/3)

Teklik 3. Kişi: +ı/+í,+sı/+sí:

aslı “aslı” (A-7/44), *tēḡíní* “tekini” (A-7/107), *babā sı* “babası” (A-4/1), *nénē sı* “annesi” (A-4/2)

Çokluk 1. Kişi: +mız/+míz,+ımız/+ímíz:

mallāmız “mollamız” (A-1/367), *cēmímíz* “câmimiz” (A-1/367), *oğlumız* “oğlumuz” (A-3/17), *yēyimíz* “evimiz” (A-1/125)

Çokluk 2. Kişi: +yız/+yíz,+ıyız/+íyíz:

buhcāyız “bohçanız” (mdd), *térēzíz* “terâziniz” (mdd), *bāşıyız* “başınıza” (A-1/96), *gēlíníz* “gelininiz” (mdd)

Çokluk 3. Kişi: +ları/+lérí:

ḡızları “kızları” (A-1/201), *sōzlérínnén* “sözlerinden” (A-1/65)

1.1.3. İlgi (Aitlik) Eki +kí/+kí

Aitlik bildiren eklerden biri +kí/+kí'dir. Bu ek, ad kök ve gövdelerine doğrudan geldiği gibi, adların ilgi ve bulunma durumu eki almış biçimlerinden sonra da gelir. Ek, "içinde bulunma ve aitlik bildiren" bir anlam taşımaktadır.

+kí/+kí eki, zaman adlarının bazılarında doğrudan eklenmektedir: *dünēnkí*, *indíkí*, *éyyēlkí*, *sorākí*, *yārínkí* gibi. Bu durumla +kí/+kí'li biçim, adlar önünde sıfat görevinde bulunduğu gibi, ad çekim ekleri olarak bir ad gibi de kullanılır: *dünēnkíní* "dünkünü", *indíkíné* "şimdikine", *éyyēlkíndén* "öncekinin", *kénşérdēkínín* "karşıdakinin" vb.

İlgi ve bulunma durumu eklerinden sonra gelen +kí/+kí aitlik ekinin kullanılışı çok yaygındır: *adāmínkí* "adamınki", *yēyínkí* "evinki", *uṣāḡínkí* "çocuğunki", *yuhāridākí* "yukarıdaki" vb.

+kí/+kí aitlik ekiyle kendinden sonra gelen ad çekimi ekleri arasına adıl n'si dediğimiz yardımcı /n/ sesi girmektedir:

- *Bir gün kéréć kızın boynındākí incí kırır.* "Bir gün çingene kızın boynundaki inci kırılır." (A-5/52)
- *Ordākılar bılēsíné diyéllér sén bılísén mínín mércí nēdí.* "Oradakiler 'sen bunun şartlarının ne olduğunu biliyor musun?' derler." (A-5/100-101)
- *Zéngínínkí bizéré bir ikí gün sürērdí toyakēsí.* "Zengininin düğünü, bir iki gün sürerdi." (A-4/4-5)
- *Índíkí kímín dōğílídí.* "Şimdiki gibi değildi." (A-4/8-9)

1.1.4. DURUM EKLERİ

Bir adın bağımlı olduğu başla ilişkisini bir süreç içerisinde gösteren eklerdir.

1.1.4.1. Yalın Durum

Adın hiçbir durum eki almamış biçimidir:

- *Tabi'i oğlan kızı görmēzdī.* "Tabii ki oğlan kızı görmezdi." (A-4/1)
- *Kızı da oğlāncı ya yengē ya da haḥ tapārdī.* "Kızı da oğlan için ya görücü ya da halk bulurdu." (A-3/9)
- *Bir kéré yaḡ tévzi° edirmişlér.* "Bir defasında yağ dağıtıyorlarmış." (A-5/3)
- *Ruḥ çıḥtı üz örtildī, dāḥı sēn némé gēldüy.* "Ruh çıktı yüz örtüldü, artık sen neyime geldin." (A-7/78-77)

1.1.4.2. Belirtme Durumu

Adın, tümcede nesne olduğu durumdur. ETA'da adlar dört şekilde belirtilir:

- a. **+ı/ı:** Ünsüz ile biten adlara getirilir. *Su* sözcüğü belirtmek istendiğinde kaynaştırma ünsüzü olarak araya çift dudak sesi olan *ɣ* ünsüzü getirilir:

- *Bardaḥtākı suyı iç.* "Bardaktaki suyu iç." (mdd)
- *Sōzım ataş ölinca kurdılar od ādımı.* "Sözüm ateş olunca adımı ateş koydular." (B-2/35-36)
- *İstérsé kurban yērrīḥ Türḡméné on on cānı.* "Gerekirse Türkmene canı onar onar feda ederiz." (B-1/59-60)
- *Çoḥ gécmédén o dālı da od āldı.* "çok geçmeden o dalı da ateş sardı." (B-3/8)

- b. **+nı:** Ünlüyle biten adlara getirilmektedir:

- *Bízım istímizé néném kāpını kıliḡlērdī.* "Annem üstümüze kapıyı kilitlerdi" (A-3/1-2)
- *Kızdan kızın nēnēsını ḥamamda görērdilér.* "Kız ile kızın annesini hamamda görürlerdi." (A-4/10-11)
- *Ḥémsını ēlinnén alar ōzine taḥar şemeyékélēri.* "Eşyaların hepsini elinden alır kendine takar." (A-5/35-36)

ETA'da, başta /n/ sesinden sonra gelen çoğu ünlüler incedir. Bu da /n/ sesinin ETA'daki inceltici etkisinden dolayıdır.

c. **+n:** Sadece teklik ve çokluk 3. kişi iyelik ekinden sonra kullanılır:

- *Míllét yōlın mal bılén o mēnım dostım dēğí.* “Millet yolunu menfaat bilen benim dostum değildir.” (B-5/35-36)
- *Hakk'a kāvıřmaḥ için bātıl ipın kėsérlér.* “Hakk'a kavuşmak için batılın ipini keserler.” (B-5/63-64)
- *Bés tānırmıř bēsín.* “Ama onu tanıyormuş.” (A-1/63)

d. **eksiz (Ø):** ETA'da belirtme durumunun eksiz biçimi teklik ve çokluk 3. kişiler dışında genellikle iyelik eki almış adlardan sonra görülür:

- *Bılēzígım itírdım.* “Bileziğimi yitirdim.” (A-1/23)
- *Bılēzígüy itírdüy?* “Bileziğini mi yitirdin?” (A-1/28)
- *Öricumuz kırārdıḥ.* “orucumuzu açardık.” (A-2/5)
- *(Erbıl şehri) Bağ bahçāyı yoḥsa dāğuy kōnıřım?* “(Erbil şehri) Bağ bahçeni ya da dağını konuşayım?” (B-4/2)

1.1.4.3. Yönelme Durumu

Türkiye Türkçesindekiyle aynıdır. Ünlü uyumuna uyarak ünsüz ile biten sözcüklere +a/+é; ünlü ile bitenlere de +ya/+yé biçiminde eklenir. *Su* sözcüğüne ise araya *y* ünsüzü alarak eklenir:

- *Bēsíné bir çahmaḥ yerér.* “Ona bir çakmak verir.” (A-5/89-90)
- *Hēriřté edéndéḥ kōnřlara diyērdíḥ ḥēzír ólın.* “Erişte yaptığımızda komşulara hazır olun derdik.” (A-2/7)
- *Suyın bı yahāsınnan atlānıllar o yahāya.* “Suyun bu yakasından öbür yakasına geçiyorlar.” (A-5/83-84)

1.1.4.3.1. İşlevleri:

1.1.4.3.1.1. Eylemin yönünü gösterir:

- *Yeyé gélírdüy.* “Eve gelirdin.” (A-1/105)
- *Ahşam olmāgı billı bı haḥ dama cíhārdı.* “Akşam olur olmaz bu halk çatıya çıkardı.” (A-1/320-321)

1.1.4.3.1.2. “... için” anlamını verir:

- *Méylēnē Hālit gēdíp o yanda oḥumaḡa.* “Mevlâna Halit o tarafa okumaya gitmiş.” (A-8/50-51)
- *Havalandı ućmaḡa hēc yōlinı tutmaḡa.* “Havalandı uçmaya, hac yolunu tutmaya.” (A-1/191-192)
- *Gélíptílér bizi görméḡé.* “Bizi görmeye gelmişler.” (A-3/2)
- *Apārırdular dama sérméḡé.* “Sermek için çatıya götürürlerdi.” (A-1/211)

1.1.4.3.1.3. “... +(y)A karşılık” görevinde kullanılır, bedel bildirir:

- *İndi bir désté zılıḡ ālıllar bin dinara kápıda.* “Bugünlerde kapıda bir demet pazıyı bin dinara alıyorlar.” (A-1/194-195)

1.1.4.3.1.4. “bir şey üzerine, bir şey üzerinden” anlamında kullanılır:

- *Téslim bayrāḡını āsıplar ocahlara.* “Teslim bayrağını ocaklara dikmişler.” (mdd)

1.1.4.3.1.5. Belirteçler oluşturur:

- *Bardaḡlāri yāri yāriya dōldır.* “Bardakları yarıya kadar doldur.” (mdd)

1.1.4.3.1.6. Deyimleşmiş birleşik eylemler oluşturmakta kullanılmıştır:

- *Kéréc kızi talaḡ yeréllér, yola salallar.* “Çingene kızı boşayıp kovarlar.” (A-5/68)

1.1.4.4. Bulunma Durumu

Türkiye Türkçesindekiyle aynı olup ünsüz uyumuna uyan *+da/+dé,+ta/+té* ekleri kullanılır:

- *Toprahta cürir cânuy.* “Canın toprakta çürür.” (B-10/52)
- *Hér dém bízím méydanda ígít āyılı, at āyılı.* “her an bizim meydanda yiğit uyanık at uyanık.” (B-1/3-4)
- *Ācılıp o bağda gül.* “O bağda gül açmış.” (B-2/30)

1.1.4.4.1. İşlevleri

1.1.4.4.1.1. Eylemin yapıldığı, olduğu yeri; eşyanın veya kişinin yerini bildirir:

- *Ēlém damda yatardı éyyél.* “Eskiden halk çatıda uyurdu.” (A-1/223-224)
- *Hāhşı fındıkta ėnipsén.* “Hangi otelde konaklıyorsun.” (A-1/337)

1.1.4.4.1.2. Belirteç tümleçleri oluşturur:

- *Erbıl’ın bahārında bahāgīn lalaya bíz.* “Erbil’in baharında laleye bakalım biz.” (B-9/11-12)
- *Dar gündé üz cēyirdüy bah güldí él dé méné.* “Dar günde bana sırtını çevirdin, bak el de bana güldü.” (B-7/11-12)
- *Dégér dünyé māluna gündé bir boyuy görsém.* “Günde bir defa boyunu görsem, dünya malına değer.” (B-11/76-77)
- *Dördinci ayda ‘éşréfi gül cumbit satārdılar.* “Dördüncü ayda gül tomurcuğu satarlardı.” (A-1/140)
- *Né sayāyım ikidé gém birdé gém.* “Ne sayayım ikide gam birde gam.” (B-3/2)
- *Ücté né apārırdılar.* “Üçte (üçüncü günde) ne götürürlerdi.” (A-10/17)
- *Onnan sora élli sékiz’dé tükén āctım Kénsēri’dé.* “Ondan sonra elli sekiz’de Büyük Çarşı’da dükkan açtım.” (A-8/4)
- *Onda da on dinar yōhidí.* “O zamanlar on dinar yoktu.” (A-1/123)
- *İkidé bir téléfzyōnı sōndırri.* “İkide bir televizyonu kapatıyor.” (mdd)
- *Yahtında matal düzērdílér.* “Eskiden masal anlatırlardı.” (A-1/1)
- *Géhté bir tükéné gedér.* “Ara sıra dükkana gider.” (mdd)

“*géh*te bir” belirtecindeki *géh* sözcüğünün bazen /h/ sesi düşüp yerini hemze /ʔ/ sesi alabilmektedir:

- *Ĝéte bir tükéné gedér.* “Ara sıra dükkana gider.” (mdd)

1.1.4.4.1.3. Kesir sayı adlarının yapımında, yüzdelik oranların belirlenmesinde kullanılır:

- *Bí il nísbét nécéh yüzde yetmiştí.* “Bu yıl başarı oranı yüzde yetmiştir.” (mdd)
- *Bāhtıĝı kitaplārın dörtté üçíní āldı.* “Baktığı kitapların dörtte üçünü aldı.” (mdd)

1.1.4.5. Ayrılma Durumu

Ünsüz uyumuna uyar. Ötümlü ünsüzle biten sözcüklere +*dan*/+*dén* biçiminde, ötümsüz ünsüzle biten sözcüklere ise +*tan*/+*tén* biçiminde eklenir. Eğer sözcük /n/ veya /m/ ünsüzleriyle bitiyorsa ya da ek, teklik 3. kişi iyelik eki almış bir sözcüğe ekleniyorsa araya adıl *n*'si getirileceğinden dolayı +*nan*/+*nén* biçiminde eklenir:

- *Diyér bíz yıriştan dönmişih yırišta da utuzmişih.* “Biz savaştan döndük, savaşta da kaybettik der.” (A-5/104-105)
- *Camnan da biraz su başlārına töķērdílér hette yāĝış yāĝsın.* “Yağmur yağsın diye camdan da başlarına biraz su dökerlerdi.” (A-1/151-152)

Bu ek, asıl işleviyle *su* sözcüğüne eklenirse araya *ne* *ɣ* *ne* *de* *y* kaynaştırma ünsüzlerini alır:

- *Ĝeylímíz sudan sāftí.* “Gönlümüz sudan daha temizdir.” (B-12/77)

1.1.4.5.1. İşlevleri:

1.1.4.5.1.1. Eylemin çıkış, başlangıç noktasını bildirir:

- *Ĝėrí yoldan uzaĝam.* “Kötü yoldan uzağımdır.” (B-12/6)
- *Rākıp köydén kāvılı.* “Rakip köyden kovulur.” (B-15/66)

1.1.4.5.1.2. Belirteç tümleçleri oluşturur:

- *Türkiyé méhēlindén bı çanaĝ méşhurdí.* “Türkiye döneminden beri bu çanak meşhurdur.” (A-1/208)
- *Erbíl'dé ěskidén bir edét yāridí.* “Erbil'de eskiden bir âdet vardı.” (A-9/1)

- *Mékiné gēlirdí aḥṣāmınnan.* “Akşamdan itibaren makine gelirdi.” (A-2/8)
- *Olmaz yeylêrindé gün çıḥannan gün batana kédér atasş ossın.* “Evlerinde gün doğumundan gün batımına kadar ocak yakılmamalıydı.” (A-1/204-205)
- *Cēmíté aryatlar cum‘a gecēsí ‘işé namāzınnan éyyél otırārdılar miraz tutārdılar.* “Camide kadınlar Cuma gecesi yatsı namazından önce oturup dilek tutarlardı.” (A-9/1-2)

1.1.4.5.1.3. Nesnelere hangi malzemeden üretildiği hakkında bilgi verir:

- *Ćāmırdan edērdilér çoḥ böyük, ékmék koyan diyērdilér.* “Çamurdan yapıldı çok büyük, ekme koyan derlerdi.” (A-1/154)
- *Sébétéké dé éldén yāpılārdı, ḥésirdén yāpılārdı.* “Sepet el ile yapılırdı, hasırdan yapılırdı.” (A-6/18-19)
- *Āltınnan kala yapsay ‘ēkibét birāḥısan.* “Altından kale yapsan akıbet bırakacaksın.” (A-8/56-57)
- *Samannan atasş edērdiḥ o hēriştēni kāyırırđıḥ.* “Samandan ateş yakardık ve o eriştēyi kavururduk.” (A-2/12)

1.1.4.5.1.4. “bir şey sebebiyle, bir şey yüzünden” anlamında kullanılır:

- *Nédén otillí āğzı dāridi, kappāğı vāridi, ḥétté tez sıcaḥ ossın.* “Neden ağzı dar ve kapağı vardı? çabuk ısınsın diye.” (A-1/215-216)
- *Dēdi bildir gēttim kıcımnan otillí Tūrkiyē’yé.* “Dedi geçen yıl bacağı için Türkiye’ye gittim.” (A-1/328)
- *Ācımnan öldim orda.* “Orada acımdan öldüm.” (A-1/368)
- *Ḥésrétlérdén çoḥ cēkmışēḥ çoḥ aḥ aḥ.* “Hasretlerden dolayı çok ah çekmişiz çok.” (B-3/27)

1.1.4.5.1.5. Bir bütünden bir kısım alınırsa, bütün, ayrılma durumu eki alır:

- *Ḳımsé gélmēzdi bazara Yahudılardan.* “Yahudilerden kimse çarşıya gelmezdi.” (A-1/202-203)

1.1.4.5.1.6. Bağlı bulunulan yer veya doğum yeri bildirilirken ayrılma durumu eki kullanılır:

- *Almānya'dan gēlirdi.* “Almanya’dan gelirdi.” (A-1/310)
- *Yahtında Gürğıstén'nén gēlirtí.* “Zamanında Gürcistan’dan gelmiştir.” (A-8/45)

1.1.4.5.1.7. Ayrılma durumu eki almış addan sonra niteleme sıfatı gelirse karşılaştırma ilgisi kurulmuş olur:

- *Nōhuttan kícik, mērcíméktén bēyík bir incí tāptım.* “Nohuttan küçük, mercimekten büyük bir inci tanesi buldum.” (mdd)
- *Ümírdé ménnén bēyíktí.* “Yaşça benden büyüktür.” (mdd)

1.1.4.5.1.8. Bazı sözcüklerle birleşerek deyim oluşturmuştur:

- *Diyér necé mén míní yahadan ēdím.* “Ben bunu nasıl ortadan kaldırayım der.” (A-9/11)
- *Hésé hēzirdén.* “Sözüm meclisten dışarı.” (A-8/32)

1.1.4.5.1.9. Bazen tarz belirteçleri de yapar:

- *Bir ékrép cāldı mēní damahtan āldı mēní.* “Beni bir akrep soktu ve kendimden geçirdi.” (A-7/118-119)

1.1.4.6. Araç Durumu

ETA’da araç durumu olarak *ilen* edatından, gerileyice tam benzeşme yoluyla gelişen *+nan/+nén* ekleri kullanılır. Bunun yanı sıra yine bazı ses olayları sonucu *+dan/+dén,+tan/+tén* eklerinin de kullanıldığını görmekteyiz. Ünlü ve ünsüz uyumuna uyarlar. Ünsüz ile biten adlara doğrudan; ünlü ile bitenlere ise araya y kaynaştırma ünsüzü alarak bağlanırlar, *su* sözcüğüne getirildiğinde diğer bütün ad durumlarının aksine araya y kaynaştırma ünsüzünü alır:

- *Éllēryí suynan yaħa.* “Ellerini suyla yıka.” (mdd)
- *İkkí dénéydén gēlirdílér, bılēsín tutārdılar.* “Gelirlerdi, iki kişiyle onu tutarlardı.” (A-10/62-63)
- *Aslı adam olmıyan paraydan adam olmaz.* “Aslı adam olmayan parayla adam olmaz.” (A-7/44-45)

- *Héftédé bir kéré méķinéynén taraş olırdım  esķērlıhtén  tillı. “Askerlikten  t r  haftada bir kere makineyle traş olurdum.” (A-8/9-10)*
- *Baķ dem dım ill  s ni yn n g lir, m nımn n g lmirı. “Bak demedim mi sadece seninle gelir, benimle gelmiyor.” (A-1/265)*
- *M yl n  H lit ’n n g lıpl r. “Mevl na Halit ile gelmişler.” (A-8/50)*
- *Bir n yc  d  k rpız y ridı abıġd ydı ki ik, hi  kimse b sin pıcaġtan kırm zdi. “Bir t r karpuz da vardı, bu kadardı, k  uk, hi  kimse onu bı akla kesmezdi.” (A-1/198-199)*

Bu ek, teklik ve  okluk 3. kişi iyelik eklerini almış bir ada eklenirse y kaynaştırma  ns z  alır. Fakat bu kaynaştırma  ns z  teklik 3. kişi iyelik ekinin  nl s  ve  okluk 3. kişi iyelik ekinin +*l rı*+/*l rı* son  nl s yle kaynaşıp bazen *i* bazen de *ı* seslerine d n ş r:

- *Suyıd n bir s n ydim. “Suyuyla bir s neydim.” (B-6/5)*
- *Uřaġak  All h ’ın emrid n ayaġa d ş rdı. “ ocuk Allah ’ın emriyle y r rd .” (A-9/8)*
- * l m birbirin n y f sı y ridı. “Halk birbirine vefalıydı.” (A-8/34-35)*
- *Oġlanın n n sid n kızın n n sı t f hum ed rdil r. “Oġlanın annesiyle kızın annesi anlaşırlardı.” (A-4/2-3)*
- *S n  işş  nam zin n miġrip nam zında h  kul yalla  ġırdıy. “Sen yatsı ve akşam namazlarında hep kulhuvellahu okurdun.” (A-1/375-376)*
- *Nec  d n  d  b sin n  tirmıştı. “Birka  kişi de onunla oturmuştu.” (A-1/121)*
- *Yırdıġin n bil sini yer  yıġtı. “Vurmasıyla onu yere yıktı.” (mdd)*
- *G lm hl rin n g ylim şad  ldı. “Gelmeleriyle g nl m şad oldu.” (mdd)*

1.1.4.6.1. İşlevleri:

1.1.4.6.1.1. Yapılan eylemde kullanılan ara , bu eki alır:

- *S kk l r su c k rdı yarıyannan. “Sucular tulumla su  ekerdı.” (A-1/235-236)*
- *Oġlanak ni  oġ nazdan b yiġ etmiştil r. “Oġlanı aşırı nazla b y tm şlerdi.” (A-5/2)*
- *Kıraydan y iridil r. “Kırayla verirlerdi.” (A-4/15)*

1.1.4.6.1.2. Birliktelik bildirir:

- *Mēnīmnen arḥadāşidī.* “Benimle arkadaşı.” (A-1/327)
- *Ķāldī bémnén.* “Benimle kaldı.” (A-1/117)
- *Dēdim mēn arḥadaşlardan ğēlmışēm.* “Arkadaşlarla geldiğimi söyledim.” (A-1/345)
- *Ķızdan kızın nēnēsini ḥamamda ğörērdilēr.* “Kız ile kızın annesi hamamda görürlerdi.” (A-4/10-11)
- *Biz orda yaḥānnih Ķürēķennén barabar.* “biz orada damatla beraber yıkanıyoruz.” (A-4/21)

1.1.4.6.1.3. Zaman belirteçleri yapar:

- *Mēkinē ğēlirdī aḥşāmınnan.* “Akşamdan itibaren makine gelirdi.” (A-2/8)
- *Sēbbēḥinnén ēķmēĝ almaĝa ğedēr.* “Sabah olur olmaz ekmeğe almaya gider.” (mdd)

1.1.4.6.1.4. Tarz belirteçleri yapar:

- *Adāmı yıрмаḥtan apārdılar.* “Adamı vurarak götürdüler.” (mdd)
- *Ķēlini ğülmēḥtén ğētirdilēr.* “Gelini gülererek getirdiler.” (mdd)

1.1.4.7. Eşitlik Durumu

ETA’da eşitlik durumu olarak +ca/+cé,+ca/+cé ekleri kullanılır. Bu ek, ünlü ve ünsüz uyumuna uyar:

- *Diyēr bı minca muhim dēĝi.* “Bu o kadar da önemli değil der.” (A-5/108)
- *Parāyı borctan yermé, çoḥ da ārdınca ğetmé.* “Paramı borçla verme, çok da ardınca gitme.” (A-1/254)
- *Mēn bir ildī yānyızda imam olıram ārdımca namaz kıssız.* “Ben bir yıldır yanınızda imamlık yapıyorum ve ardımca namaz kılıyorsunuz.” (A-1/377-378)
- *Ķüzĝi tutārdılar oĝincé.* “Önüne ayna tutarlardı.” (A-3/11)

1.1.4.7.1. İşlevleri:

1.1.4.7.1.1. Nicelik ve ölçü bildiren belirteçler oluşturur:

- *Ġeylím onca ah cēkti.* “Gönlüm o kadar ah çekti.” (B-2/39)
- *Yāpmıřıř on oncānı.* “On o kadarını yapmışız.” (B-1/58)

1.1.4.7.1.2. Tarz bildiren belirteçler yapar:

- *Ġızlıcé yol acāġım.* “Gizlice yol açıp gidelim.” (B-11/10)

1.1.4.7.1.3. Çokluk eki olan +lar/+lér ekini almış zaman ve sayı bildiren adlar üzerine gelerek zaman ve sayıda çoklu, süreklilik bildiren pekiştirilmiş belirteçler yapar:

- *Binlérce oř dūřıptı.* “Binlerce ok dūřmüřtür.” (B-12/54)

1.1.4.7.1.4. Ne soru adıyla birleşerek kalıcı soru belirteçleri yapmıştır:

- *Necé kēbıré koyallar mıraza yetmıyēnı.* “Muradına ermeyenı nasıl mezara koyarlar.” (A-4/62)
- *Erbıl şehri! Sēnsız necé yāřıyım.* “Erbil şehri! Sensiz nasıl yaşayayım.” (B-4/26)
- *On iķkídén ottız cışsa kālır necé.* “On ikiden otuz cıķarsa ne kadar kalır.” (A-10/100)

1.1.4.8. İlgi Durumu (Tamlama)

Türkiye Türkçesinde olduġu gibi ETA’da üç tip tamlama durumu bulunmaktadır:

1.1.4.8.1. Birinci Tip: +(n)ın/+(n)ın

Ünlü ile biten adlara +(n)ın/+(n)ın biçiminde; ünsüz ile bitenlere ise +ın/+ın biçiminde eklenir:

- *Kārının özlérinnén.* “Kadının kendisinden.” (A-1/64)
- *Carrānın āġzına bir bēyık daş kurārdılar.* “Küpün āġzına bir büyük taş kurarlardı.” (A-1/163)
- *Éyyél kārızın āġırlıġı batman hıřēbıydı.* “Eskiden karpuzun āġırlıġı batmanla hesaplanırdı.” (A-1/197-198)

- *Oġlānun nēnēsīdēn kızın nēnēsī tēfēhum edērdīlēr.* “Oğlanın annesi ile kızın annesi anlaşılardı.” (A-4/2-3)

1.1.4.8.2. İkinci Tip: +Ø (eksiz)

Tamlayan ögesinin ek almadığı ad tamlamalarıdır.

- *Beş ‘émélé parāsi ēdīrdī.* “Beş işçi yevmiyesi yapardı.” (A-4/24)
- *Ōlīm kāpsı bir dé yar.* “Bir de ölüm kapısı var.” (A-7/37)
- *Arıatlar cum‘a gēcēsī ‘işē namāzınnan éyyél otūrārdılar miraz tutārdılar.* “Kadınlar cuma gecesi yatsı namazından önce oturup dilek tutarlardı.” (A-9/1-2)

1.1.4.8.3. Adıllarda Tamlama

ETA’da bir ad tamlamasında tamlayan sözcük *+ın/+ín,+ (n)ın/+ (n)ín* eklerinden birini alırken bu tamlamanın tamlayan sözcüğü kişi adlı olduğu zaman ilgi durumu eki teklik ve çokluk 1. kişide *+ím*, teklik ve çokluk 2. kişide *+üy* biçiminde getirilir.

- *mēnīm ādım* “benim adım” (B-2/8)
- *bízīm ilímíz* “bizim ilimiz” (B-10/53)
- *sēnüy sācuy* “senin saçın” (B-15/49)
- *sízüy zamānıyız* “sizin zamanınız” (A-1/106)
- *ōnun pāyı* “onun payı” (B-4/18)
- *olārin néyēsídī* “onların torunudur” (A-8/49)

Bízīm adıyla yapılan tamlamalarda, bazen tamlanan sözcük iyelik eki almayabilir:

- *Hér dém bízīm méydanda ígít āyıl, at āyıl.* “Her an bizim meydanda yiğit uyanık at uyanık.” (B-1/3-4)
- *Bir méşēkil yōhidí bízīm méhēlí.* “Bizim dönemde bir sorun yoktu.” (A-1/108)

1.1.5. Çekim Eklerinin Gerçek İşlevleri Dışında Kullanılması

1.1.5.1. İyelik Ekinin Belirsizlik Adılı Yapması

- *Bir+í+n bir kıyde té'in ettílér.* “Birini bir köye atamışlar.” (A-1/362)
- *Na ġada élém ġédíp indiyé kédér hibir+sí dönmyíptí.* “Kaç kişi gitmiş şimdiye kadar hiçbiri dönmemiştir.” (A-5/77-78)
- *Obir+sí diyêrdí otı.* “Öbürü çoktur derdi.” (A-6/11)
- *Mésélén bāıġıdđ nēnēsđdđ ba kım+ı+sđ+dđ yārını bđ ġēlđnđ bēzēdērdđlér.* “Örneğin bu gelini yarın için ya yakın arkadaşı ya annesi ya da bir akrabası süslerdi.” (A-6/28-29)
- *Hēm+sđ+n+đ ēlđnnēn alar ōzđné taar šemeyēkēlērđ.* “O takıların hepsini elinden alır ve kendine takar.” (A-5/35-36)

1.1.5.2. Bildirme Ekinin Belirteç İşlevinde Kullanılması

- *Mén bir ildđ yānıyızda imam ōlıram.* “Ben bir yıldır yanınızda imamlık yapıyorum.” (A-1/377-378)
- *Mén necé ġündđ ġēlđrém bđ yey belé pak ōlıptđ.* “Ben kaç gündür eve geliyorum ve bu (dağınık evi) böyle temizlenmiş buluyorum.” (A-5/58-59)
- *Bđ ġēc ġēlmēġüy nēdēn ġēdđpsēn indđdđ sēn.* “Bu geç gelmen neden, sen gideli hayli zaman oldu.” (B-2/23-24)

1.2. EYLEM ÇEKİMİ

Tüm eylem tabanlarına gelebilen kip, kişi, olumsuzluk ve ek eylem eklerinin çekimidir.

1.2.1. BASİT ÇEKİMLER

Eylem tabanlarına tek kip eki getirilerek oluşur.

1.2.1.1. BİLDİRME KİPLERİ

1.2.1.1.1. Görülen Geçmiş Zaman

Görülen geçmiş zaman kipi için *-dı/-dí,-tı/-tí* eki kullanılmaktadır. Bu ek, ünlü ve ünsüz uyumuna uyar, teklik 2. kişi dışında yuvarlak biçimi bulunmamaktadır:

Teklik Olumlu

1. kişi: al-dı-m	gēl-dí-m	bāḥ-tı-m	gēt-tí-m
2. kişi: al-du-y	gēl-dü-y	bāḥ-tu-y	gēt-tü-y
3. kişi: al-dı	gēl-dí	bāḥ-tı	gēt-tí

Çokluk Olumlu

1. kişi: al-dı-ḥ	gēl-dí-ḥ	bāḥ-tı-ḥ	gēt-tí-ḥ
2. kişi: al-dı-yız	gēl-dí-yız	bāḥ-tı-yız	gēt-tí-yız
3. kişi: al-dı-lar	gēl-dí-lér	bāḥ-tı-lar	gēt-tí-lér

Teklik 2. kişi çekimindeki *-du-y/-dü-y,-tu-y/-tü-y* aslında *-dı-y/-dí-y,-tı-y/-tí-y* olduğu bilinmektedir ve iyelik kökenli teklik 2. kişi eki *y*, görülen geçmiş zaman ekindeki *ı,í* düz ünlüleri yuvarlaklaştırmıştır.

- *Bílzígím itirdím.* “Bileziğimi yitirdim.” (A-1/23)
- *Dilléré sãlduy mēní.* “Elin diline düşürdün beni.” (A-7/121)
- *Bir dékkédé bēmi aldãttuy bir dirhém ālduy.* “Bir dakkada beni aldattın bir dirhem aldın.” (A-1/256)
- *Diḥtorlar ḥémsí ayağa kãḥti.* “Doktorların hepsi ayağa kalktı.” (A-1/334)

- *Hēmír yuġirurdih*. “Hamur yoġururduk.” (A-2/1)
- *Bir ġün bir tājih yollamādiyiz*. “Bir gün bile bir tavuk göndermediniz.” (A-1/373)
- *Ērzi’ci ettiyiz toy*. “Arzu için düğün yaptınız.” (A-1/94)
- *Kurdular od ādimi*. “Adımı ateş koydular.” (B-2/36)

Kurallı olarak öğrenilen geçmiş zaman eki olan *-miş/-mîş,-ip/-íp*, aşağıdaki örneklerde görülen geçmiş zaman kipi yerine kullanılmıştır:

- *Ĉoh şeylér ġōrmîşih yaşamahta*. “Yaşamda çok şeyler gördüm.” (A-8/1)
- *Ciġērím dāġliypsan*. “Ciğerimi daġladın.” (B-11/3)
- *Uġruyda baş kōymîřam*. “Uğruna baş koydum.” (B-11/52)
- *Yērmîřém séné déġér*. “Sana değer verdim.” (B-12/34)
- *Ölmēmîřém héstéyém*. “Ölmedim hastayım.” (A-1/395)
- *Yar kırıp kábırġāmi*. “Yâr kaburgamı kırdı.” (B-13/26)

Görülen geçmiş zaman kipinin olmusuzu *-ma/ -mé* ekiyle yapılır.

Teklik Olumsuz

1. kişi: al-mā-dı-m	ġél-mē-dí-m
2. kişi: al-mā-du-y	ġél-mē-dü-y
3. kişi: al-mā-dı	ġél-mē-dí

Çokluk Olumsuz

1. kişi: al-mā-dı-ġ	ġél-mē-dí-ġ
2. kişi: al-mā-dı-yız	ġél-mē-dí-yız
3. kişi: al-mā-dı-lar	ġél-mē-dí-lér

- *Baġ demēdüm illé sēnüynén ġēlír*. “Bak demedim mi sadece seninle gelir.” (A-1/265)
- *Daġlārı ařa ařa olařmāduy sén başa*. “Çaba harcamana raġmen sen başarıya ulaşamadın.” (B-5/82)

- *Zālīma baş éǵmēđí.* “Zalime baş eğmedi.” (B-9/27)
- *Ōnin ħātırđı bıléyē yemēĥ yermēđíĥ.* “Ondan dolayı sana yemek vermedik.” (A-1/376-377)
- *Méné dé birşey yermēđílér.* “Bana da bir şey vermediler.” (A-10/59)

ETA’da görülen geçmiş zaman kipinin olumlu ve olumsuz soru biçimleri tonlama yoluyla karşılanmaktadır. Bu durum, hikâye, rivayet ve şart birleşik çekimleri dâhil bütün bildirme ve tasarlama kipleri için geçerlidir.

1.2.1.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman

ETA’da bu zaman kipi için *-mış/-mış,-ıp/-íp* ekleri kullanılmaktadır. Ünlü uyumuna uyar ve *-mış/-mış* eki sadece teklik ve çokluk 1. kişilerde kullanılır:

Teklik Olumlu

1. kişi: āl-mış-am	ǵēl-mış-ém
2. kişi: āl-ıp-san	ǵēl-íp-sén
3. kişi: āl-ıp	ǵēl-íp

Çokluk Olumlu

1. kişi: āl-mış-ıĥ	ǵēl-mış-ıĥ
2. kişi: āl-ıp-sız	ǵēl-íp-síz
3. kişi: āl-ıp-lar	ǵēl-íp-lér

- *Minípsén eşĥ ātına.* “Aşk atına binmişsin.” (A-4/38)
- *‘Izrā’il ruĥcín ǵēlíp.* “Azrâil ruh için gelmiş.” (B-16/11)
- *Ķambér’den otırıplar.* “Kamber ile oturmuşlar.” (A-1/32)
- *Diyērdílér ĥamam ĥılıyét ēdıplér.* “Hamamı bir günlüğüne kiralamışlar derlerdi.” (A-10/32)

Bazen çokluk 1. kişi *-mışıĥ/-mışıĥ* eki teklik 1. kişi için de kullanılabilir:

- *Ćoĥ şeylér ǵōrmışıĥ yaşamaĥta.* “Yaşamda çok şeyler gördüm.” (A-8/1)

-ip/-íp eki ünlüyle biten bir eyleme bağlandığında araya y kaynaştırma ünsüzü girer:

- *Al yazma bāghlyipsan.* “Al yazma bağlamışsın.” (B-11/2)
- *Baba gēdiptí ōzicín adāhlyiptí.* “Baba gitmiş kendine nişanlamış.” (A-10/39-40)

Teklik ve çokluk 3. kişi eklerinin -tı/-tí bildirme eki ile genişletilmiş olarak kullanılan bolca örnekleri vardır:

- *Ƙar daġa ƙoĥ dūşiptí.* “Daġa çokça kar yağmıştır.” (B-12/51)
- *Ġēlīptílér bizi ġörméġé.* “Bizi görmeye gelmişler.” (A-3/2)

Kurallı olarak öğrenilen geçmiş zaman eki olan -mış/-míş, -ip/-íp, aşağıdaki örneklerde görülen geçmiş zaman kipi yerine kullanılmıştır:

- *Ƙoĥ şeylér ġörmíşih yaşamaġta.* “Yaşamda çok şeyler gördüm.” (A-8/1)
- *Ciġērim dāghlyipsan.* “Ciğerimi daġladın.” (B-11/3)
- *Uġrunya baş koymışam.* “Uğruna baş koydum.” (B-11/52)
- *Ʋermíşém séné déġér.* “Sana değer verdim.” (B-12/34)
- *Ölmēmíşém ġéstéyém.* “Ölmedim hastayım.” (A-1/395)
- *Ʋar kırıp kábırġāmi.* “Yâr kaburgamı kırdı.” (B-13/26)

Öğrenilen geçmiş zaman kipinin olumsuzu -ma/-mé ekiyle yapılır. Bu ekteki ünlüler kendisinden sonra getirilen y kaynaştırma ünsüzünün daraltıcı etkisiyle -mi/-mí biçimine girer:

Teklik Olumsuz

1. kişi: al-mā-mış-am	ġél-mē-míş-ém
2. kişi: āl-mı-y-ıp-san	ġél-mí-y-íp-sén
3. kişi: āl-mı-y-ıp	ġél-mí-y-íp

Çokluk Olumsuz

1. kişi: al-mā-mış-ih	ġél-mē-míş-ih

2. kişi: **āl-mı-y-ıp-sız** **ğēl-mı-y-ıp-sız**

3. kişi: **āl-mı-y-ıp-lar** **ğēl-mı-y-ıp-lér**

- *Diyéllér indí edébilmiyıp.* “Şimdi yapamamıştır derler.” (A-5/127)
- *Na ġada ‐ēlém ġēdip indiyé kédér hiçbirsí dönmiyiptí.* “Kaç kişi gitmiş şimdiye kadar hiçbirisi dönmemiştir.” (A-5/77-78)
- *Bí dünyé bir dāġırmāndí, durmıyıp dēim dönér.* “Bu dünya bir değirmendir, durmamış daim döner.” (A-1/306-307)

1.2.1.1.3. Şimdiki Zaman

ETA’da, şimdiki zaman kipi için *-r, -ır/-ír, -ırı/-írí* ekleri kullanılmaktadır. *-ırı/-írí* eki sadece teklik 3. kişi çekiminde görülmektedir. Bu bakımdan şimdiki zaman eki ikili kullanıma sahiptir:

Teklik Olumlu

1. kişi: **āl-ır-am** **ğēl-ír-ém**

2. kişi: **āl-ı-san** **ğēl-í-sén**

3. kişi: **āl-ır-ı** **ğēl-ír-í**

Çokluk Olumlu

1. kişi: **āl-ır-ıh** **ğēl-ír-ıh**

2. kişi: **āl-ı-sız** **ğēl-í-sız**

3. kişi: **āl-ıl-lar** **ğēl-ıl-lér**

- *Ĥésrētinnén yānıram.* “Hasretinden yanıyorum.” (B-6/4)
- *Né béklédísén mēní.* “Ne bekletiyorsun beni.” (B-7/71)
- *Yalla kücédé bir ġün bir déné şemey sātırı.* “Valla sokakta bir gün birisi eşya satıyordu.” (A-10/42)
- *İstırıh bişşey edésén bilēmizci.* “Bizim için bir şey yapmanı istiyoruz.” (A-5/106)
- *Bılar otırılar selēşillér.* “Bunlar oturup konuşurlar.” (A-1/17)

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere teklik 3. kişiye *-ır/-irí* eki getirilmiştir. Bu ekle ilgili Muharrem Ergin şöyle düşünmektedir: “Bu ek, *-Ir*’ın genişlemiş şeklidir. Anadolu ve Rumeli ağzılarında *-yor* şimdiki zaman ekinin bir *-yori* şekli vardır. *geliyoru, dikeyoru* misallerinde olduğu gibi. Bu, *-yor* ekinin bir evvelki safhasından ibarettir. *-yorır*’ın sonundaki /r/ düşmüştür. Fakat /l/ muhafaza edilmektedir. Azerbaycan Türkçesinde de *-yorır/-yéirir*’den gelen *-ır/-ir*’in bir evvelki safhası aynı şekilde *-ırı/-iri* olmalıdır. *geli yorır > geli yéirir > geliyéiri > geliri > gelir* misallerinde olduğu gibi” (Ergin 1981: 201).

Türkologların bir kısmı *ol* 3. şahıs zamirinin ekleşmesi sonucu ekin ortaya çıktığını ve şimdiki zaman çekiminde teklik 3. şahıs eki olarak kullanıldığını ileri sürerler. Kononov’a göre *ol Türk ol* yapısında Eski Türkçede görülen bu tümcedeki *ol* zamiri ekleşerek (*ol > o > u > i*) *i*’ye dönüşmüştür. Mirzazade, Çayırov, Bahbudov da aynı görüştedir. F. Q. İshakov da *ol* şahıs zamirinden gelişen *-I* şahıs ekinin Tuva ve Altay dilinde kullanıldığına dikkati çeker. M. Adamoviç ise *i*’yi ilave görmeyip çoktan kaybolup giden şimdiki zaman tipi olan **-yirir* (< *yürür*) biçiminin bir kalıntısı saymakta ve tipolojik olarak Çavuşköy ve Güney Dobruca’daki şekil ile de bağına dikkati çekip Azeri Türkçesindeki artık kaybolmuş olan **alıyri, *geliyri* dolayısı ile **alıyiri, *geliyiri* şekline dayandırmaktadır (Gökdağ 2012: 117).

Güney Azerbaycan’da şehir ve yazarların dilinde hem *-Ir* hem de *-IrI* şekli, yazı dili formallaşmadığı için ikili kullanıma sahiptir (Gökdağ 2012: 117).

Teklik ve çokluk 2. kişiler çekimlenirken şimdiki zaman kipinin /r/ ünsüzü her zaman düşmektedir: *ālisan “alıyorsun”, ālısız “alıyorsunuz”*. Bazen de zaman eki tamamen düşüp sadece eylem kök ve gövdesiyle kişi eki kalmaktadır. Bu kişilerdeki zaman eki düştükten sonra eğer eylem kök ve gövdesi /l/ sesiyle bitiyorsa bu /l/ sesi, kişi eklerindeki /s/ sesinden etkilenecek gerileyici tam benzeşme yoluyla /s/ sesine dönüşür. Bu not /l/ sesiyle biten eylem kök ve gövdelerinin /s/ sesiyle biten eylem kök ve gövdeleriyle karıştırılmamasına dikkat çekmek için verilmiştir: *kılısız > kılsız “kılıyorsunuz” (A-1/378)*

Çokluk 3. kişi çekimlenirken zaman ekindeki /t/ sesi, *-lar/-lér* ekindeki /l/ sesinden etkilenerek gerileyici tam benzeşme yoluyla her zaman /l/ sesine dönüşür: *ālillar* “alıyorlar” (mdd), *gēlillér* “geliyorlar” (mdd)

Bazen sonu /l/ ve /n/ sesleriyle biten bir ve birden çok heceli eylem kök ve gövdeleri şimdiki zaman kipine göre teklik ve çokluk 1. ile teklik 3. kişiler çekimlendiğinde zaman ekindeki /t/ sesi eylemlerdeki /l/ ve /n/ seslerinden etkilenerek ilerleyici tam benzeşme yoluyla /l/ ve /n/ seslerine dönüşür ve ekteki *ı, í* ünlüleri düşer:

Teklik

1. kişi: *āl-ır-am* → *āl-l-am* “alıyorum”, *gōrín-ír-ém* → *gōrín-n-ém* “görünüyorum”

3. kişi: *āl-ır-ı* → *āl-l-ı* “ alıyor”, *gōrín-ír-í* → *gōrín-n-í* “görünüyor”

Çokluk

1. kişi: *āl-ır-ıh* → *āl-l-ıh* “alıyoruz”, *gōrín-ír-ıh* → *gōrín-n-ıh* “görünüyoruz”

Sonu /t/ sesiyle biten bir ve birden çok heceli eylem kök ve gövdeleri şimdiki zaman kipine göre teklik ve çokluk 1. ile teklik 3. kişiler çekimlendiğinde zaman ekindeki *ı, í* ünlüleri bazen düşer: Teklik 1. kişi > *bışır-ír-ém* → *bışır-r-ém* “pişiriyorum”, teklik 3. kişi > *bışır-ír-í* → *bışır-r-í* “pişiriyor”, çokluk 1. kişi > *bışır-ír-ıh* → *bışır-r-ıh* “pişiriyoruz”

Sonu geniş ünlülerle biten bazı eylem kök ve gövdeleri şimdiki zaman kipi ekini aldığı anda eylemdeki geniş ünlü daralır ve zaman ekindeki ünlü de düşer: *anna-* → *ānnı-rı* “anlıyor”, *isté-* → *istí-rí* “istiyor”

Şimdiki zaman kipinin olumsuzu *-ma/-mé* ekiyle oluşturulur. Fakat bu kipin olumsuzu çekimlenirken geniş zaman kipinin tersine, şimdiki zaman ekinin varlığını koruduğu için ünlü çatışmasını gidermek amacıyla olumsuzluk ekindeki *a, é* ünlüleri düşer:

Teklik Olumsuz

1. kişi: āl-mı-r-am	gēl-mı-r-ém
2. kişi: āl-mı-san	gēl-mı-sén
3. kişi: āl-mı-rı	gēl-mı-rı

Çokluk Olumsuz

1. kişi: āl-mı-r-ıh	gēl-mı-r-ıh
2. kişi: āl-mı-sız	gēl-mı-sız
3. kişi: āl-mı-l-lar	gēl-mı-l-lér

- *Mén né yírém hiç toh olmıram.* “Her ne yersem yiyeyim hiç doymuyorum.” (A-5/96)
- *Éntiké hékét edērdüy indı etmısén.* “Komik sözler söyledin şimdi söylemiyorsun.” (A-7/6)
- *Gēldı bir kıyē dēdı malla istēmısız?* “Bir kıye gelip hoca istemiyor musunuz diye sordu.” (A-1/366-367)
- *Bēsıné hiçbir şey yermıllér.* “Ona hiçbir şey vermiyorlar.” (A-1/365)

1.2.1.1.4. Geniş Zaman

ETA’da geniş zaman kipi için *-r,-ar/-ér* eklerinin yanı sıra *-ır/-ír* ekleri de kullanılmaktadır.

Bunlardan *-r* eki genellikle ünlüyle biten birden çok heceli eylem kök ve gövdelerine getirilmektedir: *anna-r* “anlar” (A-1/358), *başla-r* “başlar” (B-7/26), *yēri-r* “yürür” (B-13/14), *parla-r* “parlar” (mdd)

Ek, ünsüzle biten birden çok heceli eylem kök ve gövdeleriyle ünsüzle biten bazı tek heceli eylemlere *-ır/-ír* biçiminde eklenmektedir: *bılın-ır* “bilinir” (mdd), *āsıl-ır* “asılr” (mdd), *āyıl-ır* “dökülür” (mdd), *bılān-ır* “bulanır” (A-1/17), *cüríd-ır* “çürüdür” (mdd), *dōğıl-ır* “dövülür” (mdd), *gedērd-ır* “giderdir” (mdd), *icıl-ır*

“içilir” (mdd), *durdırıl-ır* “durdurulur” (mdd), *kupārtıl-ır* “koparılır” (mdd), *bíl-ír* “bilir” (B-5/50), *γār-ır* “varır” (A-8/68)

-ar/-ér eki ise genellikle ünsüzle biten tek heceli eylem kök ve gövdelerine getirilir: *at-ar* “atar” (A-5/36), *bíc-ér* “biçer” (mdd), *ćōķ-ér* “çöker” (mdd), *dōģ-ér* “döver” (mdd), *düş-ér* “düşer” (B-11/38), *ģéz-ér* “gezer” (B-15/54), *ķés-ér* “keser” (A-5/82), *oy-ar* “oyar” (B-2/64), *yar-ar* “yarar” (mdd)

ETA’da ünsüzle biten çoğu eylem kök ve gövdeleri, geniş zaman kipinin her iki tür ekini alabilmektedir: *alar* “alır” (A-5/35) ~ *ālır* “alır” (A-7/58), *ģélér* “gelir” (A-5/27) ~ *ģēlír* “gelir” (A-8/63), *ģirér* “girer” (A-5/35) ~ *ģirír* “girer” (A-3/13), *ķalar* “kalır” (A-5/12) ~ *ķālır* “kalır” (A-10/100), *ķurar* “kurar” (A-5/92) ~ *ķurır* “kurar” (B-15/41), *olar* “olur” (A-1/5) ~ *ōlır* “olur” (A-10/57), *ōlér* “ölür” (A-9/21) ~ *ōlír* “ölür” (B-1/79), *yerér* “verir” (A-1/12) ~ *γērír* “verir” (A-10/44), *ćalar* “çalır” (B-12/37) ~ *ćālır* “çalır” (mdd), *délér* “deler” (B-2/79) ~ *dēlír* “deler” (mdd), *durar* “durur” (A-1/33) ~ *durır* “durur” (mdd), *ķırar* “kırar” (A-5/6) ~ *ķırır* “kırar” (mdd), *γırar* “vurur” (A-1/32) ~ *γırır* “vurur” (mdd)

Teklik Olumlu

1. kişi: al-ar-am	ģél-ér-ém
2. kişi: al-a-san	ģél-é-sén
3. kişi: al-ar	ģél-ér

Çokluk Olumlu

1. kişi: al-ār-ıh	ģél-ēr-ıh
2. kişi: al-ā-sız	ģél-ē-sız
3. kişi: al-al-lar	ģél-él-lér

- *Dēdım fālćıyém fal acaram.* “Falcıyım fal bakarım dedim.” (A-1/250)
- *Ĝeylúmdé ĝém ĝōzúmdé yaş diyérém.* “Gönlümde gam gözümde yaş derim.” (B-4/25)

- *Bırda yar ğém ğörésén.* “Burada yâr gam görürsün.” (B-2/31)
- *Bı hállara düşén adam çoĝ aĝlar.* “Bu hâllere düşen adam çok aĝlar.” (B-3/10)
- *Mén ôzim hémmí ‘ésķērím olaşārıĝ bıléyé.* “Ben kendim ve tüm askerlerim sana yetişiriz.” (A-5/91)
- *Sevērıĝ üz āĝı bız.* “Yüzü ak olanı severiz.” (B-7/74)
- *Bir yāstuh da míné dayallar.* “Bir yastık da buna dayarlar.” (A-1/353-354)

ETA’da sözcük ve ek bünyesindeki /r/ sesinin düşmesi ve benzeşme yoluyla /r/ sesinin /l/ sesine deĝişmesi çok sık görülen bir ses olayıdır. Buradan hareketle geniş zaman teklik ve çokluk 2. kişilerdeki zaman eki çekimlenirken ekteki /r/ sesi de her zaman düşmektedir: *alasan* “alırsın” (mdd), *alāsız* “alırsınız” (mdd). Tarihî süreç içerisinde Erbil’e yerleşen farklı Oĝuz boylarının kullandığı çeşitli aĝızlar göz önüne alındığında aşāğıdaki not da dikkate alınabilir:

ETA’daki geniş zaman kipinin teklik ve çokluk 2. kişilerdeki *-a/-é* eki “*aslında Karahanlı Türkçesinin -gA gelecek zaman eki olup Eski Anadolu Türkçesinde -A biçimine girmiş ve gelecek zaman yanında, geniş zaman ve istek kipi için de kullanılır olmuş; istek işlevi zamanla diĝer işlevleri bastırmıştır*” (Ercilasun 2011: 456). Ancak ETA’da *-a/-é*, istek kipi ekidir. Bunun yanı sıra geniş ve gelecek zaman kiplerinin yalnızca teklik ve çokluk 2. kişileri için de kullanılmaktadır.

Çokluk 3. kişi çekimlenirken zaman ekindeki /r/ sesi *-lar/-lér* ekindeki /l/ sesinden etkilenererek gerileyici tam benzeşme yoluyla her zaman /l/ sesine dönüşür: *alallar* “alırlar” (mdd), *ĝéléllér* “gelirler” (A-5/125)

Geniş zaman kipinin olumsuzu, teklik ve çokluk birinci ve ikinci kişiler *-ma/-mé* ekiyle oluşurken teklik ve çokluk üçüncü kişiler ise *-maz/-méz* ekiyle oluşur:

Teklik Olumsuz

1. kişi: al-ma-m/al-ma-r-am	ĝél-mé-m/ĝél-mé-r-ém
2. kişi: al-ma-san	ĝél-mé-sén
3. kişi: al-maz	ĝél-méz

Çokluk Olumsuz

1. kişi: **al-mār-ıh**

gél-mēr-ıh

2. kişi: **al-mā-sız**

gél-mē-sız

3. kişi: **al-maz-lar**

gél-méz-lér

- *O zaman da inanmam ki gülésén.* “O zaman da inanmam ki gülesin.” (B-3/35)
- *Ĝöz kėsémém o diyardan.* “O diyardan göz kesmem.” (B-7/42)
- *Nénésí bı ğada yıĝlar diyér edébilmésén bılésidén.* “Annesi o kadar ağlar ve onunla yapamazsın der.” (A-5/77)
- *Diyéllér sén olaşmasan ora.* “Derler ki sen oraya ulaşamazsın.” (A-5/9)
- *Tabiplér baş çıhartmaz.* “Hekimler baş çıkarmaz.” (B-10/47)
- *Ķāhım bāhım bı kıyde malla istémézlér.* “Kalkıp bakayım bu köyde hoca istemezler mi.” (A-1/366)

Teklik ve çokluk 1. kişi eklerinin olumsuz biçiminde zaman eki varlığını korumaktadır ve bazen zaman ekindeki akıcı bir ses olan /r/ ünsüzü bir başka akıcı ses olan /n/ ünsüzüne dönüşmüş olarak kullanılmaktadır. Aynı durum gelecek zaman kipi için de geçerlidir: *al-ma-r-am* ~ *al-ma-n-am* “almam” (mdd), *gél-mé-r-ém* ~ *gél-mé-n-ém* “gelmem” (mdd), *al-mā-r-ıh* ~ *al-mā-n-ıh* “almayız” (mdd), *gél-mē-r-ıh* ~ *gél-mē-n-ıh* “gelmeyiz” (mdd)

- *Bı sevgılı yurdıman atas yağsa göcmémém.* “Bu sevgili yurdumdan ateş yağsa göçmem.” (B-11/80-81)
- *Bir şeyden sıhılmānıh.* “Bir şeyden sıkılmayız.” (B-12/78)
- *Néné baba zéhmét vėrirdı, diyėrdı yermėrıh.* “Anne ve baba zor verirdi, vermeyiz derlerdi.” (A-3/1)

1.2.1.1.5. Gelecek Zaman

Eski Türkçede gelecek zaman kipi için kullanılan ekler günümüz ETA'da kullanılmamaktadır. Bunun yerine yine geniş ve şimdiki zaman kipleri için kullanılan *-(X)r* ekine başvurulmuştur. Bu yüzden *-(X)r* ekini almış eylemlerin hangi zaman kipini ifade ettiğini anlamak için eylemin geçtiği bağlamı iyi bir biçimde kavramak gerekir. *-(X)r* ekini almış eylemlerin ifade ettiği zaman kipleri arasında karışıklık olmasın diye çoğu zaman eylemin önünde bazen de ardında bir zaman belirteci kullanılmıştır. Eğer *-(X)r* ekini almış eylem gelecek zamanı göstermek istiyorsa yanında gelecek zamanı bildiren bir zaman belirteci kullanılır:

Teklik Olumlu

1. kişi: al-ar-am	gél-ér-ém
2. kişi: al-a-san	gél-é-sén
3. kişi: al-ar	gél-ér

Çokluk Olumlu

1. kişi: al-ār-ıh	gél-ēr-ıh
2. kişi: al-ā-sız	gél-ē-sız
3. kişi: al-al-lar	gél-él-lér

- *Bir gecé yatārıh sébbéh ré'sén bēmí apar méhkéméyé.* “Bir gece kalacağız, sabahı doğrudan beni mahkemeye götür.” (A-1/116)
- *Yārın méştébé gedérém.* “Yarın okula gideceğim.” (mdd)

Gelecek zaman kipinin olumsuzu tamamen geniş zaman kipinin olumsuzu gibidir:

Teklik Olumsuz

1. kişi: al-ma-m	gél-mé-m
2. kişi: al-ma-san	gél-mé-sén

3. kişi: **al-maz** **gél-méz**

Çokluk Olumsuz

1. kişi: **al-mār-ih** **gél-mēr-ih**

2. kişi: **al-mā-sız** **gél-mē-sız**

3. kişi: **al-maz-lar** **gél-méz-lér**

- *Unit, demém işim elé asan sén.* “Unut, ‘işimi kolaylaştır’ demeyeceğim.” (B-3/23)
- *Hiç gélmém biléydén.* “Seninle asla gelmeyeceğim.” (A-10/49-50)
- *Yatan bélki oyanmaz, haylāyın oyaħlāri.* “Uyuyan belki de uyanmayacak, uyanıkları teşvik edin.” (B-1/75-76)

1.2.1.2. TASARLAMA KİPLERİ

1.2.1.2.1. Emir Kipi

Türkiye Türkçesindekinden farklılık gösterip ETA’da kişilere göre çekimi aşağıda gösterilmiştir:

Teklik Olumlu

1. kişi: **āl-ı-m** **gél-ı-m**

2. kişi: **al (eksiz)/āl-gınan** **gé (eksiz)/gél-gínén**

3. kişi: **āl-sın** **gél-sın**

Çokluk Olumlu

1. kişi: **al-a-ħ/al-ā-gın** **gél-é-ħ/gél-ē-gın**

2. kişi: **āl-ın** **gél-ın**

3. kişi: **āl-sın-lar** **gél-sın-lér**

- **Kah** suya *gétkínén* *hétte* namāzım *gétmēsín* *bēmci* su *gétígínén* *ébdés* *ālim*.
“Kalk suya git ki namazım gitmesin diye benim için su getir abdest alayım.”
(A-1/5-6)
- *Sārılāgım* *şadlıh* *ādli* *bāgına*. “Mutluluk adlı bağına sarılalım.” (B-3/20)
- *Ġēlín* *dostlar* *birléşéh*. “Gelin dostlar birleşelim.” (B-7/51)

Eski Anadolu Türkçesinde çokluk 2. kişi emir eki, yardımcı sesi bünyesine alarak (ki böyle bir durum Karahanlı Türkçesinde söz konusu değildir) -Uη(Uz) biçimine girmiştir: *aluη(uz)* < *alıη(ız)*, *bilüη(üz)* < *bilıη(iz)* örneklerinde fark görülmez. Ancak ünlüyle biten eylemlerde fark anlaşılır: *başlayūη(uz)* < *başlayıη(ız)*, *gizleyūη(üz)* < *kizleyıη(iz)* (Ercilasun 2011: 456). ETA’da da yardımcı ses, çokluk 2. kişi emir eki bünyesine karışmıştır fakat ünlüyle biten örneklerde y yardımcı ünsüz yerine çift dudak *γ* ünsüzü kullanılır: *ālin* (mdd), *bılın* (mdd), *başlāyın* (mdd), *gızlēyın* (mdd), *elē-* → *elēyın* “eyleyin” (A-1/368), *hayla-* → *haylāyın* “kışkırtın” (B-1/76), *yērī-* → *yērīyın* “yürüyün” (mdd)

Ünlü ile biten tek heceli eylemler çokluk 2. kişi ekini aldığı anda eylem ile ek arasına y ünsüzü girer. Yıkamak anlamındaki *yu-* eylemi bu kurala uymaz çünkü bu eylem diğer eylemler gibi y ünsüzü yerine araya çift dudak *γ* ünsüzünü almaktadır: *de-* → *diyın* “deyin” (mdd), *kī-* → *kıyın* “kıyın” (mdd), *si-* → *siyın* “işeyin” (mdd), *ye-* → *yişin* “yiyin” (mdd), *yu-* → *yuyın* “yıkayın” (mdd)

Teklik 2. kişi eki olan *-gınan/-gínén,-kınan/-kínén* ünsüz uyumuna uyar. *ć,h,k,k,p,s,ş,t* sesleriyle biten eylemlere *-kınan/-kínén* biçiminde eklenmektedir. Geriye kalan ünsüzlerle ve ünlülerle biten eylemlere ise *-gınan/-gínén* biçiminde gelmektedir: *āć-kınan* “aç” (mdd), *āl-gınan* “al” (A-10/39), *ās-kınan* “as” (mdd), *āy-gınan* “ov” (mdd), *bāh-kınan* “bak” (A-1/359), *bıl-gínén* “bil” (mdd), *būğ-kínén* “bük” (mdd), *gē-gínén* “gel” (A-5/33), *gēt-gínén* “getir” (A-1/6), *gét-kínén* “git” (A-1/5), *kupārt-kınan* “kopar” (A-9/8), *selē-gínén* “söyle” (A-1/46), *yır-gınan* “vur” (A-5/124), *yē-gínén* “ye” (A-5/13)

Emir kipinin Teklik 2. kişi *-gınan/-gínén,-kınan/-kínén* eki hakkında Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu “Türkçemizdeki -ğıl ve -gil emir eki” adlı makalesinde şunları söylemektedir: “Türk dil birliğinin tarihî akışında oldukça önemli bir hissesi bulunan

Kıpçak Türkçesinde, ikinci kişi emir kipi göze çarpacak kadar bir değişiklik geçirmiştir. Bu fonetik değişimde O. Pritsak'a göre klasik sayılan *-ğil/-gil* şekilleri yerine *-kin/-gin* geçmiştir: *yuv-gin* “yıka”, *bax-kin* “bak” örneklerinde olduğu gibi. Olumsuz hâlinde ise *-ma/-me* eklenmesiyle *salma-gin*'de görüldüğü gibidir” (Caferoğlu 1971:3). Tarihî süreç içerisinde ETA'da bu ekin tonlu ve tonsuz biçimlerine *a/é* seslenme ünlüleri getirilip sonradan da *ile*'nin *ilen*'e dönüşmesi gibi bu emir kipi ekine bir /n/ sesi getirilerek genişletilmiş ve *-gınan/-gínén*, *-kınan/-kínén* biçimlerine sokulmuş olduğu görüşündeyiz. Bu görüşe Ahmet Caferoğlu da katılıp bu ekteki son ses türemesini *-uban/-üben* ulaç ekindeki ses türemesine benzetmiştir.

Ekle ilgili Ahmet Caferoğlu, makalesinde (Caferoğlu 1971: 9) bazı Türkologların görüşlerini değerlendirip Azerî Türkçesi üzerine ilk ciddi eğilenlerden Karl Foy dahi emir eki üzerinde durmakla beraber türeyişi ve kaynağı hakkında en ufak bir bilgi vermekten çekindiğini söylemektedir. Azerî alanında ekin *-ginen*; Çağatayca'da *-gın/-gin*; Osmanlıca'da *-ğil/-gil* olduğunu ileri sürerek ekin ahenk kanununa uymadığını söylemekle yetindiğini belirtmektedir. W. Radloff'un ileri sürdüğü *kıl-* fiili ise Caferoğlu'na göre eskimiş ve hiçbir gerçek değer taşımamaktadır. Zaten ek, Radloff'ça ancak ilk gelişmemiş şekliyle ele alınmıştır. J. Deny ise *-ğil/-gil* emir eklerini nedense yalnız “Doğu lehçelerine mahsus” bir ek olarak kabullenmiş ve bu yüzden konuyu ciddiye almamaış olduğunu düşünmektedir. Ekin türeyişini *kıl-* yardımcı fiilinin sadece emir kipi olan *-ğil* rolündeki şekline bağlamak istediğini aktarmaktadır. Daha açık söylemek gerekirse Deny, konuyu bir “benzetmez” şeklinde yorumlamıştır. Fakat V. G. Kondratev'in dediği gibi *kıl-* fiilini hiç de kaynak olarak kabul etmediğini vurgulamaktadır. W. Bang daha ihtiyatlı bir dille *-ğil/-gil* için önce söylenenlere uyarak *kıl-* fiiline bağlamaktadır: *aya-ğil*, *en-gil* “eğil” aslında *eng-gil* olmak şartıyla. Fakat Türkçedeki *kıl-* fiilinin nasıl *gil-* olduğuna dair herhangi bir açıklamanın olmadığını araştırmacıları not düşmektedir. Hele M. Rasänen'in durup dururken *inen*'i üçüncü şahıs instrumental ekiyle birleştirmesi Kononov'ca da uygun karşılanmamıştır. Aynı şey, emir ekini *gel-gil-sen* yahut *al-gil-san* birleşimindeki *s-en* ve *s-an*'dan türeme sanma da imkânsız olduğu görüşündedir. Çünkü üzerinde durulan *s-en* aslında *s-in*'dir. Buna göre *-ginen*'i *s-en*'in sonundaki *n*'ye bağlamak biraz da haksızlık olduğunu iletmektedir.

Çokluk 2. kişi eki olan *-in/-ín, -ıyın/-íyín* yerine çok seyrek rastlanan *-yız/-yíz, -ıyız/-íyíz* ekinin de kullanıldığı görülmüştür: *koymā-yız* “izin vermeyin, bırakmayın” (A-1/45). Ünsüz ile biten eylem kök ve gövdelerine eklenip çokluk 2. kişi bildiren *-ıyın/-íyín* ekinin başındaki *ı, í* ünlüleri çoğu zaman düşer, bununla birlikte ekin kullanım sıklığı da çok düşüktür: *āl-ıyın* → *āl-yın* “alın” (mdd), *gēl-íyín* → *gēlyín* “gelin” (mdd)

-sın/-sín teklik 3. kişi eki, sonu */l/* sesiyle biten bir eylem kök veya gövdesine eklenirse ekin başındaki */s/* sesi eylemin sonundaki */l/* sesini etkileyerek gerileyici tam benzeşme yoluyla */s/* sesine çevirir: *kālsın* → *kāssın* “kalsın” (A-1/267)

Çokluk 3. kişi bildiren *-sınlar/-sínler* ekindeki */l/* sesi, önündeki */n/* sesinden etkilenerek ilerleyici tam benzeşme yoluyla */n/* sesine dönüşür ve ek *-sınnar/-sínner* biçimini alır: *görmēsínler* → *görmēsínner* “görmesinler” (A-3/2)

ETA’da *elé-* “eylemek” ve *selé-* “söylemek” eylemleri *elé, elēgínén, elēyín* ve *selé, selēgínén, selēyín* biçimlerinde teklik ve çokluk 2. kişiye hitaben sadece emir kipinde kullanılır. Bununla birlikte emir kipi çekimindeki *elé* eylemine analogi yoluyla *et-* eyleminden teklik ve çokluk 2. kişiye hitaben *edé, edēyín* eylemleri türemiş ve yaygın olmayıp bazı kişilerce kullanılmaktadır.

ETA’da emir kipinin teklik 2. kişi çekiminde sadece *al-* ve *et-* eylemlerine özgü olarak *al-a* “al” (mdd) ve *ed-é* “yap” (mdd) biçimleri kullanılır. Burada eylem köklerine getirilen */a/* sesinin bir seslenme ünlemi olduğu düşünülmektedir.

Emir kipinin olumsuzu *-ma/-mé* ekiyle yapılır:

Teklik Olumsuz

1. kişi: āl-mı-y-ım	gēl-mí-y-ím
2. kişi: al-ma/al-mā-gınan	gēl-mé/gēl-mē-gínén
3. kişi: al-mā-sın	gēl-mē-sín

Çokluk Olumsuz

1. kişi: āl-mı-y-a-ḥ/āl-mı-y-ā-ḡın	ḡél-mí-y-é-ḥ/ḡél-mí-y-ē-ḡın
2. kişi: al-mā-yın	ḡél-mē-yın
3. kişi: al-mā-sın-lar	ḡél-mē-sın-lér

Teklik ve çokluk 1. kişilerin olumsuzluk eklerinde bir ünlü daralması görülmektedir. Bunun nedeni ise kişi eklerinin ünlü ile başlaması ve araya daraltıcı etkisi olan y kaynaştırma ünsüzünün girmesidir.

- *Diyērdí yoh ḡörmēsinnér.* “Yok görmesinler derdi.” (A-3/2)
- *Ḳoymāyın él yaḥāsın.* “Yabancıнын yıkamasına izin vermeyin.” (B-7/8)

1.2.1.2.2. İstek Kipi

İstek kipinin kişilere göre çekim tablosu aşağıdaki gibidir:

Teklik Olumlu

1. kişi: al-ā-y-ım	ḡél-ē-y-ım
2. kişi: al-a-san	ḡél-é-sén
3. kişi: āl-sın	ḡél-sın

Çokluk Olumlu

1. kişi: al-a-ḥ/al-ā-ḡın	ḡél-é-ḥ/ḡél-ē-ḡın
2. kişi: al-ā-sız	ḡél-ē-sız
3. kişi: āl-sın-lar	ḡél-sın-lér

- *Né sayāyım ikidé ḡém birdé ḡém.* “Ne sayayım ikide gam birde gam.” (B-3/2)
- *İstíriḥ bişşey edésén bılēmízí.* “Bizim için bir şey yapmanı istiyoruz.” (A-5/106)
- *Ḡízlíce yol acāḡın, uzaḥlara kaćāḡın.* “Gizlice yol açalım, uzaklara kaçalım.” (B-11/10-11)

- *Ĝedér carrāsın apārsın bēscí yaĝ ħursinnar.* “Yaĝ kursunlar diye gidip kúpünü gôtürür.” (A-5/4-5)

İstek kipi çekiminde teklik ve çokluk 3. kişi ekleri diğer kişilerde olduğu gibi -a/-é değil, emir kipinin teklik ve çokluk 3. kişilerinde kullanılan -sın/-sín ekleridir.

Çokluk 3. kişi bildiren -sınlar/-sínler ekindeki /l/ sesi, önündeki /n/ sesinden etkilenerak ilerleyici tam benzeşme yoluyla /n/ sesine dönüşür ve ek -sinnar/-sinnér biçimini alır: *apārsınlar* → *apārsinnar* “gôtürsünler” (A-5/26)

Alla yērím “inřallah, umarım” (mdd) örneđinde *yer-* eyleminin teklik 3. kiři -é istek kipi eki almıř olup -ki bu ek ETA’da bulunmayıp Türkiye Türkçesinden ETA’ya geçmiřtir- (*yer-* > *yéré*) sonradan eylemin sonunda bir /m/ sesinin türedięi görüřündeyiz. *Nar ĝélé mé’dém aća.* “Nar gele midemi aća.” (A-1/51) dizesindeki *ĝél-* ve *ać-* eylemleri de aynı eki almıřtır.

İstek kipinin olumsuzu -ma/-mé ekiyle yapılır:

Teklik Olumsuz

1. kişi: āl-mı-y-ā-y-ım	ĝél-mí-y-ē-y-ím
2. kişi: āl-mı-y-a-san	ĝél-mí-y-é-sén
3. kişi: al-mā-sın	ĝél-mē-sín

Çokluk Olumsuz

1. kişi: āl-mı-y-a-ĥ/āl-mı-y-ā-ĝın	ĝél-mí-y-é-ĥ/ĝél-mí-y-ē-ĝın
2. kişi: āl-mı-y-ā-sız	ĝél-mí-y-ē-síz
3. kişi: al-mā-sın-lar	ĝél-mē-sín-lér

Teklik ve çokluk 1. ve 2. kişilerin olumsuzluk eklerinde, çekim sırasında kullanılan y ünsüzünün daraltıcı etkisiyle, bir ünlü daralması görölmektedir.

- *Bilēsíné nēnēsí ħısm-u kēsí diyéllér edébilmésén sén.* “Annesi ve akrabaları ona ‘sen yapamazsın’ derler.” (A-5/75)

- *Diyér hiç yēriydén áabalāmiyasan hētté mēn gēdérém gēllém énén bilēyi aparram.* “Ben gidip dönene kadar yerinden hiç kıvıldamayasın ki seni götüreyim der.” (A-5/24-25)
- *Diyéllér sēn olaşmasan ora.* “Sen oraya ulaşamazsın derler.” (A-5/9)
- *Diyér aryat! bı paraya dēgmīyēgīn.* “‘Hanım! bu paraya değmeyelim’ der.” (A-10/41)
- *Diyērdílér koymīyāsız písíg ícsín hā!* “Dedinin içmesine izin vermeyesiniz sakın hâ!” (A-1/318)
- *O ğada yıırıp bilēmi olmāsın.* “Beni o kadar dövmüş ki olmasın.” (A-10/51)

1.2.1.2.3. Gereklilik Kipi

Türkiye Türkçesindekinin aksine ETA’da gereklilik kipine özel bir ek yoktur. ETA’da gereklilik kipi *ol-* eyleminin geniş zaman çekimindeki *ōlur* “olur” eylemi ile karşılanır. Gereklilik kipinin hikâye, rivayet ve şart birleşik çekimlerinde de yine *ōlur* eylemi kullanılır.

Teklik Olumlu

1. kişi: ōlur āl-ı-m	ōlur gēl-í-m
2. kişi: ōlur al-a-san	ōlur gēl-é-sén
3. kişi: ōlur āl-sın	ōlur gēl-sín

Çokluk Olumlu

1. kişi: ōlur al-a-ḡ/al-ā-ḡm	ōlur gēl-é-ḡ/gēl-ē-ḡm
2. kişi: ōlur al-ā-sız	ōlur gēl-ē-síz
3. kişi: ōlur āl-sın-lar	ōlur gēl-sín-lér

- *Mén illé débi gēdím bilēsín tāpım.* “Ben illâ ki gidip onu bulmalıyım.” (A-5/8-9)
- *Babam! sēn mēni aparasan débi sícíné.* “Babam! sen beni cezâevine götürmen lâzım.” (A-1/114)
- *Yéni débi né desé biléyé edésén.* “Yani sana ne derse yapmalısın.” (A-5/101)

- *Débi gëssinnér şértékêmi yêriné gëttirsinnér énen mén kızım yerrém bılélêriné.* “Gelip şartlarımı yerine getirmeliler ondan sonra ben kızımı onlara veririm.” (A-5/72-73)
- *Dēdi bı mēnım ‘émzadāmdı olır mínı ‘iléc edéh.* “Dedi bu benim amcazâdemdir ve onu iyileştirmeliyiz.” (A-1/334-335)
- *Débi gēdım hēbér yêrim babamgılé, débi gëssinnér bılēsın hēfléydén aparah.* “Babamgillere haber vermem lâzım, gelip onu düğün ve törenle götürmeliyiz.” (A-5/21-22)
- *Dēdi olır gedéh bızé.* “Bize gitmeliyiz dedi.” (A-1/345)

Emir kipi ekini taşıyan teklik 1. kişi hariç diğer kişiler istek kipi eklerini taşımaktadır. Bir başka ifadeyle ETA’da istek kipi için kullanılan *-a/-é*, farklı bir işlev olarak gereklilik kipinin eki olarak da kullanılır.

ETA’da *gerek,lazım* anlamı veren *olır* eylemi gereklilik kipinde Türkiye Türkçesinden farklı olarak esas eylemin önüne getirilerek kullanılır.

ETA’ya iyice hâkim olmayan bazı kişiler, gereklilik kipinin çekiminde kullanılan *olır* eyleminin aynı çekimindeki karşılığı *débi* sözcüğünü kullanmaktadır: *olır gēdım* → *débi gēdım* “gitmeliyim” (A-5/9)

olır veya *débi* sözcükleri gereklilik kipi çekimine girmiş eylemin hemen önünde yer almadığı durumlar da vardır. Gereklilik bildiren bu sözcük bazen gereklilik kipi çekimindeki eylemin birkaç öge öncesinde veya sonrasında görülebilir.

Çokluk 3. kişi bildiren *-sınlar/-sınlér* ekindeki /l/ sesi, önündeki /n/ sesinden etkilenerak ilerleyici tam benzeşme yoluyla /n/ sesine dönüşür ve ek *-sınnar/-sınnér* biçimini alır: *gēlsınlér* → *gëssınnér* “gelsinler” (A-5/22)

Gereklilik kipinin olumsuzluğu iki biçimde yapılır:

1. Tip Olumsuzluk

Birincisi, olumlu gereklilik bildiren *olır* sözcüğünün kökü olan *ol-* eylemine olumsuzluk eki *-maz* getirilerek gerçekleşir. Gereklilik kipinin 2. tip olumsuzunda

ōlmaz eyleminin, olumlu çekiminde karşılığı olan *débi* sözcüğünün olumsuzu kullanılmaz:

Teklik Olumsuz

1. kişi: olmaz āl-ı-m (almamalıyım)	olmaz géł-í-m
2. kişi: olmaz al-a-san	olmaz géł-é-sén
3. kişi: olmaz āl-sın	olmaz géł-sín

Çokluk Olumsuz

1. kişi: olmaz al-a-ḥ/al-ā-ḡın	olmaz géł-é-ḥ/géł-ē-ḡın
2. kişi: olmaz al-ā-sız	olmaz géł-ē-síz
3. kişi: olmaz āl-sın-lar	olmaz géł-sín-lér

- *Olmaz kımsé mēnım yēyímé ḡurfama ḡırsın.* “Kimse benim evime ve odama girmemeli.” (A-1/102-103)
- *O da diyér mén indí míní olmaz ébelé apārum.* “O da der ki ben bunu şimdi böyle götürmemem gerek.” (A-5/21)

2. Tip Olumsuzluk

İkinci tip olumsuzluk çekimi, *ōlır* sözcüğünden sonra *-ma/-mé* olumsuzluk eki, gereklilik kipi çekimine giren esas eyleme getirilerek yapılır:

Teklik Olumsuz

1. kişi: ōlır āl-mı-y-ım (almamalıyım)	ōlır géł-mí-y-ím
2. kişi: ōlır āl-mı-y-a-san	ōlır géł-mí-y-é-sén
3. kişi: ōlır al-mā-sın	ōlır géł-mē-sín

Çokluk Olumsuz

1. kişi: ōlır āl-mı-y-a-ḥ/āl-mı-y-ā-ḡın	ōlır géł-mí-y-é-ḥ/géł-mí-y-ē-ḡın
2. kişi: ōlır āl-mı-y-ā-sız	ōlır géł-mí-y-ē-síz

3. kişi: **ōlr al-mā-sın-lar**

ōlr gél-mē-sín-lér

İkinci tip olumsuzluğun kullanımı yaygın değildir.

- *Mínnén sora **ōlr** cıġara ícmíyım.* “Bundan sonra sigara içmemeliyim.” (mdd)
- ***Ōlr** kardāşuyı yeydé yālġuz birāĥmıyasan.* “Kardeřini evde yalnız bırakmamalıyım.” (mdd)

1.2.1.2.4. Şart Kipi

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi ETA’da da Şart kipi için *-sa/-sé* eki kullanılmaktadır.

Teklik Olumlu

1. kişi: **al-sa-m** **gél-sé-m**

2. kişi: **al-sa-y** **gél-sé-y**

3. kişi: **al-sa** **gél-sé**

Çokluk Olumlu

1. kişi: **al-sa-ĥ** **gél-sé-ĥ**

2. kişi: **al-sā-yız** **gél-sē-yız**

3. kişi: **al-sa-lar** **gél-sé-lér**

- *Bir **kapatsam** on aġar.* “Bir kapatsam on aġar.” (B-2/52)
- *Né **ōlr** bir ġün **gél-séy.*** “Ne olur bir ġün gelsen.” (B-11/20)
- ***Sinémé** bin oĥ yır**sa** sēyínérém ay demém.* “Sineme bin ok vursa sevinip ah demem.” (B-11/32-33)

/l/ sesiyle biten eylem kök ve gövdeleri *-sa/-sé* Şart kipi ekini aldığında eylemdeki /l/ sesi, kip ekindeki /s/ sesinden etkilenerek gerileyici tam benzeşme yoluyla /s/ sesine dönüşür. Bu not /l/ sesiyle biten eylem kök ve gövdelerinin /s/ sesiyle biten eylem kök ve gövdeleriyle karıştırılmamasına dikkat çekmek için

verilmiştir: *al-sa* → *assa* “alsa” (A-5/71), *gél-sé* → *géssé* “gelse” (A-1/216), *olsa* → *ossa* “olsa” (A-1/216)

Şart kipinin olumsuzu için *-ma/-mé* eki kullanılır:

Teklik Olumsuz

1. kişi: al-ma-sa-m	gél-mé-sé-m
2. kişi: al-ma-sa-y	gél-mé-sé-y
3. kişi: al-ma-sa	gél-mé-sé

Çokluk Olumsuz

1. kişi: al-ma-sa-ḥ	gél-mé-sé-ḥ
2. kişi: al-ma-sā-yız	gél-mé-sē-yız
3. kişi: al-ma-sa-lar	gél-mé-sé-lér

- *Fānī dūnyā ḥoştī ʿēkibēt méyt olmasa*. “Fâni dünya güzeldir sonuç ölüm olmasa.” (A-1/302-303)
- *Bı yurdu kım başārır égér bızlér olmasaḥ*. “Eğer bizler olmasak kim bu yurdu koruyup yönetir.” (B-14/27-28)

1.2.2. BİRLEŞİK ÇEKİMLER

1.2.2.1. HİKÂYE

1.2.2.1.1. Öğrenilen Geçmiş Zaman Kipinin Hikâyesi

Bu birleşik kip için *-mıṣ-tı/-mıṣ-tí* eki kullanılır:

Teklik Olumlu

1. kişi: āl-mıṣ-tı-m	gél-mıṣ-tí-m
2. kişi: āl-mıṣ-tu-y	gél-mıṣ-tü-y
3. kişi: āl-mıṣ-tı	gél-mıṣ-tí

Çokluk Olumlu

1. kişi: **āl-mış-tı-ḥ** **ǵēl-mış-tı-ḥ**
2. kişi: **āl-mış-tı-yız** **ǵēl-mış-tı-yız**
3. kişi: **āl-mış-tı-lar** **ǵēl-mış-tı-lér**

- *Mén dé bir dam tutmıştum kénřérlérinde kóřkté.* “Ben de bir ev tutmuştum karşılarında ikinci katta.” (A-7/3)
- *Néněsí ólmıřtı yettimidí.* “Annesi ólmüřtü yetim idi.” (A-1/129)
- *Bız ónící káldırmıřtuḥ.* “Biz onun için kaldırmıştık.” (A-10/46-47)
- *Tércüme dé kurmuştular bémcí.* “Çevirmen de kurmuşlardı benim için.” (A-1/122)

Teklik 2. kişi çekimindeki *-tu-γ/-tü-γ* aslında *-tu-γ/-tı-γ* olduğu bilinmektedir ve iyelik kökenli teklik 2. kişi eki *γ*, görölen geçmiş zaman ekindeki *ı,ı* düz ünlüleri gerileyici tam benzeşme yoluyla yuvarlaklaştırmıştır. Bu durum diğer bütün birleşik kipler için geçerlidir.

Bu birleşik kipin olumsuzu *-ma/-mé* ekiyle yapılır:

Teklik Olumsuz

1. kişi: **al-mā-mış-tı-m** **ǵēl-mē-mış-tı-m**
2. kişi: **al-mā-mış-tu-y** **ǵēl-mē-mış-tü-y**
3. kişi: **al-mā-mış-tı** **ǵēl-mē-mış-tı**

Çokluk Olumsuz

1. kişi: **al-mā-mış-tı-ḥ** **ǵēl-mē-mış-tı-ḥ**
2. kişi: **al-mā-mış-tı-yız** **ǵēl-mē-mış-tı-yız**
3. kişi: **al-mā-mış-tı-lar** **ǵēl-mē-mış-tı-lér**

- *Mén Pirbal Ağā'ni görmemişim.* “Ben Pirbal Ağa'yı görmemişim.” (A-7/1-2)
- *Élli yiddi'dé mén tükim gélmemişí tamam.* “(bin dokuz yüz) Elli yedide benim tüğüm gelmemişti tam.” (A-8/9)

1.2.2.1.2. Şimdiki Zaman Kipinin Hikâyesi

Bu birleşik kip için *-ır-dı/-ír-dí* eki kullanılmaktadır:

Teklik Olumlu

1. kişi: āl-ır-dı-m	gél-ír-dí-m
2. kişi: āl-ır-du-y	gél-ír-dü-y
3. kişi: āl-ır-dı	gél-ír-dí

Çokluk Olumlu

1. kişi: āl-ır-dı-ğ	gél-ír-dí-ğ
2. kişi: āl-ır-dı-yız	gél-ír-dí-yız
3. kişi: āl-ır-dı-lar	gél-ír-dí-lér

- *Dēdí céddédé yēirdím diħtor aħtāırdım.* “Caddede yürüyordum doktor arıyordum dedi.” (A-1/329)
- *Sén işşé namāzinén mığrıp namāzında hé kulyalla oħırdıy.* “Sen yatsı namazı ile akşam namazında hep kulhuve okuyordun.” (A-1/375-376)
- *Dēdí bēsın belé yıırdılar belé yıırdılar, borélydı, parāni istírdílér bılēsinnén.* “Onu öyle bir vuruyorlardı ki dedi, borçluydu, parayı istiyorlardı ondan.” (A-1/384-385)

Olumsuz biçimi ise *-ma/-mé* ekiyle yapılır:

Teklik Olumsuz

1. kişi: āl-mı-r-dı-m	gél-mí-r-dí-m
2. kişi: āl-mı-r-du-y	gél-mí-r-dü-y

3. kişi: **āl-mı-r-dı** **gēl-mı-r-dı**

Çokluk Olumsuz

1. kişi: **āl-mı-r-dı-ḡ** **gēl-mı-r-dı-ḡ**

2. kişi: **āl-mı-r-dı-yız** **gēl-mı-r-dı-yız**

3. kişi: **āl-mı-r-dı-lar** **gēl-mı-r-dı-lér**

- *Yeydé yēcibımı ḡel etmırdım.* “Evde ödevimi yapmıyordum.” (mdd)
- *O zamanlar babam méştébé getmırdı.* “O zamanlar babam okula gitmiyordu.” (mdd)
- *Téléfzyona bāḡmırdıḡ.* “Televizyonu izlemiyorduk.” (mdd)

1.2.2.1.3. Geniş Zaman Kipinin Hikâyesi

Bu birleşik kip için de *-ār-dı/-ēr-dı* eki kullanılmaktadır:

Teklik Olumlu

1. kişi: **al-ār-dı-m** **gēl-ēr-dı-m**

2. kişi: **al-ār-du-y** **gēl-ēr-dü-y**

3. kişi: **al-ār-dı** **gēl-ēr-dı**

Çokluk Olumlu

1. kişi: **al-ār-dı-ḡ** **gēl-ēr-dı-ḡ**

2. kişi: **al-ār-dı-yız** **gēl-ēr-dı-yız**

3. kişi: **al-ār-dı-lar** **gēl-ēr-dı-lér**

- *Bérbér yānında ḡéftédé bir bir méḡiné yırdım.* “Haftada bir berber yanında bir makine sürerdim.” (A-8/10-11)
- *Éyyél kıryat diyērdüy.* “Önceleri horyat derdin.” (A-7/6)
- *Bir aryat da yāridı çoḡ mínén ürēḡi sıḡılardı.* “Bir kadın da vardı bundan hiç hoşlanmazdı.” (A-9/10)

- *İşté azan izēriné gedērdīh mé'éskére sé'ét on bir on iḳḳidé dönērdīh yeyé.*
“İşte ezan üzerine orugâha giderdik, saat on bir on ikide eve dönerdik.”
(A-1/107-108)
- *Ĝüzġi tutārdılar ōġíncé.* “Önünde ayna turarlardı.” (A-3/11)

Bu birleşik kipin olumsuzu ise *-maz/-mēz* ekiyle yapılır ve bu ek bütün kişiler için geçerlidir:

Teklik Olumsuz

1. kişi: al-māz-dı-m	ġél-mēz-dı-m
2. kişi: al-māz-du-y	ġél-mēz-dü-y
3. kişi: al-māz-dı	ġél-mēz-dı

Çokluk Olumsuz

1. kişi: al-māz-dı-ḥ	ġél-mēz-dı-ḥ
2. kişi: al-māz-dı-yız	ġél-mēz-dı-yız
3. kişi: al-māz-dı-lar	ġél-mēz-dı-lér

- *Ķorḥmāzđı hiĉbi şeydén.* “Hiçbir şeyden korkmazdı.” (A-5/74)
- *Ķayḥanéyé dé iḥtiyérlér gedērdı cāhıl ġetmēzđı.* “Çayevine de yaşlılar giderdi gençler gitmezdi.” (A-10/6-7)
- *Ĝer bilmēzđılér, fékkir maḥlukidílér.* “Bilmezlerdi ki, zavallı yaratıklardı.”
(A-3/4-5)

1.2.2.1.4. Gelecek Zaman Kipinin Hikâyesi

ETA’da gelecek zaman kipinin çekiminde geniş zaman kipinin ekleri kullanılmaktadır. Bundan dolayı gelecek zaman kipinin hikâyesi de geniş zaman kipinin hikâyesiyle aynıdır.

Teklik Olumlu

1. kişi: **al-ār-dı-m** **gél-ēr-dı-m**
2. kişi: **al-ār-du-y** **gél-ēr-dü-y**
3. kişi: **al-ār-dı** **gél-ēr-dı**

Çokluk Olumlu

1. kişi: **al-ār-dı-ğ** **gél-ēr-dı-ğ**
2. kişi: **al-ār-dı-yız** **gél-ēr-dı-yız**
3. kişi: **al-ār-dı-lar** **gél-ēr-dı-lér**

- *Sén méné diyēydüy apārırdım bılēyí diyērdım bissén bí kımın oğlıdı.* “Sen bana deseydin ben seni götürüp ‘bu kimin oğlu biliyor musun’ diyecektim.” (A-1/131)
- *İstanbul’a gētsēydı Éyyup Sultan Cēmı’ı’n ziyēret edērdı.* “İstanbul’a gitseydi Eyüp Sultan Camiini ziyaret edecekti.” (mdd)
- *Tez gēlsēydüy yārınçı hēstéhanéyé gedērdüy.* “Erken gelseydin yarın hastaneye gidecektin.” (mdd)

Teklik Olumsuz

1. kişi: **al-māz-dı-m** **gél-mēz-dı-m**
2. kişi: **al-māz-du-y** **gél-mēz-dü-y**
3. kişi: **al-māz-dı** **gél-mēz-dı**

Çokluk Olumsuz

1. kişi: **al-māz-dı-ğ** **gél-mēz-dı-ğ**
2. kişi: **al-māz-dı-yız** **gél-mēz-dı-yız**
3. kişi: **al-māz-dı-lar** **gél-mēz-dı-lér**

- *Yārınkı ictimé'é bilēsín cāğirmāzdim.* “Yarınki toplantıya onu çağırılmayacaktım.” (mdd)
- *Türkiyé'yé getsēydí bir muşkilé cihmāzdi.* “Türkiyeye gitseydi bir sorun çıkmayacaktı.” (mdd)

1.2.2.1.5. İstek Kipinin Hikâyesi

İstek kipinin hikâyesi *-ā-y-dı/-ē-y-dí* ekiyle karşılanır:

Teklik Olumlu

1. kişi: al-ā-y-dı-m	gél-ē-y-dí-m
2. kişi: al-ā-y-du-y	gél-ē-y-dü-y
3. kişi: al-ā-y-dı	gél-ē-y-dí

Çokluk Olumlu

1. kişi: al-ā-y-dı-ḥ	gél-ē-y-dí-ḥ
2. kişi: al-ā-y-dı-yız	gél-ē-y-dí-yız
3. kişi: al-ā-y-dı-lar	gél-ē-y-dí-lér

- *Mén kápıda olāydım, nénéy sēní dōğiptí.* “Annem seni dövdüğünde ben kapıda olaydım.” (A-1/36-37)
- *Félēgi durdurāydım dērdímí bildirēydím.* “Feleği durduraydım, derdimi bildireydim.” (A-7/110-111)
- *Sén kápıda olāyduy néné mēni dōgéndé.* “Annem beni dövdüğünde sen kapıda olaydın.” (A-1/41-42)

Bu birleşik kipin olumsuzu *-ma/-mé* ekiyle yapılır:

Teklik Olumsuz

1. kişi: āl-mı-y-ā-y-dı-m	gél-mí-y-ē-y-dí-m
2. kişi: āl-mı-y-ā-y-du-y	gél-mí-y-ē-y-dü-y

3. kişi: **āl-mı-y-ā-y-dı** **gēl-mı-y-ē-y-dı**

Çokluk Olumsuz

1. kişi: **āl-mı-y-ā-y-dı-ḥ** **gēl-mı-y-ē-y-dı-ḥ**

2. kişi: **āl-mı-y-ā-y-dı-yız** **gēl-mı-y-ē-y-dı-yız**

3. kişi: **āl-mı-y-ā-y-dı-lar** **gēl-mı-y-ē-y-dı-lér**

- *Hozga o méřtübı yāzmyāydy.* “Keşke o mektubu yazmayaydı.” (mdd)
- *O tükéné getmyēydıyız.* “O dükkana gitmeyeydiniz.” (mdd)

1.2.2.1.6. Gereklilik Kipinin Hikâyesi

Gereklilik kipinin hikâyesi, bu kipin ekini almış esas eylemin önüne ETA’da gereklilik bildiren *ōlur* eylemini hikâye çekimine sokarak gerçekleşir:

Teklik Olumlu

1. kişi: **ōlur-dı āl-ı-m (almalıydım)** **ōlur-dı gēl-ı-m**

2. kişi: **ōlur-dı al-a-san** **ōlur-dı gēl-é-sén**

3. kişi: **ōlur-dı āl-sın** **ōlur-dı gēl-sın**

Çokluk Olumlu

1. kişi: **ōlur-dı al-a-ḥ/al-ā-gın** **ōlur-dı gēl-é-ḥ/gēl-ē-gın**

2. kişi: **ōlur-dı al-ā-sız** **ōlur-dı gēl-ē-sız**

3. kişi: **ōlur-dı āl-sın-lar** **ōlur-dı gēl-sın-lér**

- *Ōlurdu bı işı bitırsén.* “Bu işi bitirmeliydin.” (mdd)
- *O imtiḥéndé ōlurdu něciḥ ōlum.* “O sınavı geçmeliydin.” (mdd)
- *Bı darmanlārı ōlurdu içsın.* “Bu ilaçları içmeliydi.” (mdd)

ETA’ya iyice hâkim olmayan kişilerce gereklilik bildiren *ōlurdu* eyleminin aynı çekimdeki karşılığı *débēyé* ya da *débu* sözcükleri kullanılmaktadır ve bu durum oldukça yaygınlaşmıştır.

Bu birleşik kipin olumsuzu iki türde yapılır:

Birincisi, gereklilik kipi çekimine girmiş esas eylemden önce hikâye çekimindeki *ölrđ* sözcüğünün olumsuz biçimi getirilerek kurulur:

Teklik Olumsuz

1. kişi: **ölmāz-dı āl-ı-m (almamalıydım)** **ölmāz-dı gēl-ı-m**
2. kişi: **ölmāz-dı al-a-san** **ölmāz-dı gēl-é-sén**
3. kişi: **ölmāz-dı āl-sın** **ölmāz-dı gēl-sın**

Çokluk Olumsuz

1. kişi: **ölmāz-dı al-a-ḥ/al-ā-ḡın** **ölmāz-dı gēl-é-ḥ/gēl-ē-ḡın**
2. kişi: **ölmāz-dı al-ā-sız** **ölmāz-dı gēl-ē-sız**
3. kişi: **ölmāz-dı āl-sın-lar** **ölmāz-dı gēl-sın-lér**

- *Yārını ‘ēlī günidi mēsélén ḥamamı ḥilyét edērdilér kımsé ölmāzđı bı ḥamama gētsın.* “Yarını perşembe günüydü mesela, hamamı halvet ederlerdi, kimse bu hamama gitmemeliydi.” (A-6/26-27)
- *Ölmāzđı dünēnín yēcibínı bígüné bıraḥasan.* “Dün yapman gereken ödevi bugüne bırakmamalıydın.” (mdd)

İkincisi ise gereklilik bildiren hikâye çekimindeki *ölrđ* eyleminden sonra gereklilik işlevindeki -a/-é istek kipi ekini almış esas eylemin olumsuzu ile olur:

Teklik Olumsuz

1. kişi: **ölr-dı āl-mı-y-ım (almamalıydım)** **ölr-dı gēl-mı-y-ım**
2. kişi: **ölr-dı āl-mı-y-a-san** **ölr-dı gēl-mı-y-é-sén**
3. kişi: **ölr-dı al-mā-sın** **ölr-dı gēl-mē-sın**

Çokluk Olumsuz

1. kişi: **ölr-dı āl-mı-y-a-ḥ/āl-mı-y-ā-ḡın** **ölr-dı gēl-mı-y-é-ḥ/gēl-mı-y-ē-ḡın**

2. kişi: **ōlr-dı āl-mı-y-ā-sız**

ōlr-dı gēl-mı-y-ē-sız

3. kişi: **ōlr-dı al-mā-sın-lar**

ōlr-dı gēl-mē-sın-lér

Gereklilik kipi hikâyesinin ikinci tip olumsuzu çok seyrek kullanılır.

Gereklilik kipi hikâyesinin yalnızca ikinci tip olumsuzunda yine *débēyé* veya *débu* eylemlerinin kullanıldığı görülmektedir.

- **Ōlurđı bēklēmtyéh hetté o gēlsín.** “Onun gelmesini beklememeliydik.” (mdd)
- **Ōlurđı üstēzüydén izínsız ora gētmtyésén.** “Oraya hocandan izinsiz gitmemeliydin.” (mdd)

1.2.2.1.7. Şart Kipinin Hikâyesi

Şart kipinin hikâyesi *-sā-y-dı/-sē-y-dí* ekiyle yapılır:

Teklik Olumlu

1. kişi: **al-sā-y-dı-m**

gēl-sē-y-dí-m

2. kişi: **al-sā-y-du-y**

gēl-sē-y-dü-y

3. kişi: **al-sā-y-dı**

gēl-sē-y-dí

Çokluk Olumlu

1. kişi: **al-sā-y-dı-ĥ**

gēl-sē-y-dí-ĥ

2. kişi: **al-sā-y-dı-yız**

gēl-sē-y-dí-yız

3. kişi: **al-sā-y-dı-lar**

gēl-sē-y-dí-lér

- **Mén dé tez yıhıurdım öz ōzımı ōgsēydım.** “Kendimi övseydim ben de erken çökerdim.” (B-2/87-88)
- **Bir déné bir dénénen héz etsēydí yé’ni eāşıklıĥ.** “Bir kişi bir kişiden hoşlansaydı bu aşk demekti.” (A-1/1-2)
- **Égér rāzı ossāydılar bı kızı o yeyé yerērdílér.** “Eğer razı olsalardı bu kıızı o eve verirlerdi.” (A-6/2-3)

- *Égér éşşégédén cihartsāydılar dayardan gētīrdīlér yoħsa kaladan ėndīrsēydīlér éşşégéyé dayardan apārīrdılar.* “Eğer aşağıdan yukarıya çıkarsalardı at ile getirirlerdi, kaleden aşağıya indirselardı at ile götürürlerdi.” (A-10/26-27)
- *Nāħsı da ħésté olsāyđı bı gīlābı versēydīlér içsın o ħésté iyy olırdı.* “Kim ki hasta olsaydı ve bu gülābı verselerdi içsin o hasta iyilerşirdi.” (A-1/144-145)

Bu birleşik kipin olumsuzu *-ma/-mé* ekiyle karşılanır:

Teklik Olumsuz

1. kişi: al-ma-sā-y-dı-m	gél-mé-sē-y-dí-m
2. kişi: al-ma-sā-y-du-y	gél-mé-sē-y-dü-y
3. kişi: al-ma-sā-y-dı	gél-mé-sē-y-dí

Çokluk Olumsuz

1. kişi: al-ma-sā-y-dı-ħ	gél-mé-sē-y-dí-ħ
2. kişi: al-ma-sā-y-dı-yız	gél-mé-sē-y-dí-yız
3. kişi: al-ma-sā-y-dı-lar	gél-mé-sē-y-dí-lér

- *Égér mércékēní edébilmesēyđı yēriné gētīrsın o şahsın bāşın yırdırdı mélikéké.* “Eğer şartları yerine getiremeseydi pâdişâh o kişinin kellesini vurdururdu.” (A-5/76)
- *Égér arıyadaké gēlín géléndé güzel olmasāyđı kūrēkén né diyērdı.* “Kadın gelin geldiğinde güzel olmasaydı damat ne derdi.” (A-10/33-34)

1.2.2.2. RİVAYET

1.2.2.2.1. Şimdiki Zaman Kipinin Rivayeti

Şimdiki zaman kipinin rivayeti *-ır-mış/-ır-mış* ekiyle karşılanır:

Teklik Olumlu

1. kişi: āl-ır-mış-am (alıyormuşum)	gél-ır-mış-ém

2. kişi: **āl-ır-mış-san** **gēl-ır-mış-sén**

3. kişi: **āl-ır-mış** **gēl-ır-mış**

Çokluk Olumlu

1. kişi: **āl-ır-mış-ıh** **gēl-ır-mış-ıh**

2. kişi: **āl-ır-mış-sız** **gēl-ır-mış-sız**

3. kişi: **āl-ır-mış-lar** **gēl-ır-mış-lér**

- *Ķürékēni apārırmıřlar hamama.* “Damadı hamama götürüyorlarmış.” (A-6/21)
- *Bir kéré yaĝ téyzi^c edırmıřlér.* “Bir keresinde yaĝ daĝıtıyorlarmıř.” (A-5/3)

Bu birleşik kipin olumsuzu *-ma/-mé* ekiyle yapılır:

Teklik Olumsuz

1. kişi: **āl-mı-r-mış-am (almıyormuşum)** **gēl-mı-r-mış-ém**

2. kişi: **āl-mı-r-mış-san** **gēl-mı-r-mış-sén**

3. kişi: **āl-mı-r-mış** **gēl-mı-r-mış**

Çokluk Olumsuz

1. kişi: **āl-mı-r-mış-ıh** **gēl-mı-r-mış-ıh**

2. kişi: **āl-mı-r-mış-sız** **gēl-mı-r-mış-sız**

3. kişi: **āl-mı-r-mış-lar** **gēl-mı-r-mış-lér**

- *Bı kücédé ikāmét etmırmış.* “Bu sokakta oturmuyormuş.” (mdd)
- *Olara güvėnmırmıřlér.* “Onlara güvenmiyorlarmış.” (mdd)

1.2.2.2.2. Geniş Zaman Kipinin Rivayeti

Geniş zaman kipinin rivayeti *-ār-mış/-ėr-mış* ekiyle yapılır:

Teklik Olumlu

1. kişi: **al-ār-mış-am** (alırmışım) **gél-ēr-mış-ém**
2. kişi: **al-ār-mış-san** **gél-ēr-mış-sén**
3. kişi: **al-ār-mış** **gél-ēr-mış**

Çokluk Olumlu

1. kişi: **al-ār-mış-ıř** **gél-ēr-mış-ıř**
2. kişi: **al-ār-mış-sız** **gél-ēr-mış-sız**
3. kişi: **al-ār-mış-lar** **gél-ēr-mış-lér**

- *Gedērmıř bir yeyé kız tapārmıř.* “Evelere gidip kız bulurmuş.” (A-6/2)
- *Énén bı ağagılı fétrév fétré şemey tévzi° edērmıřlér °élémé.* “Ve bu ağagili ara sıra halka erzak dağıtırlarmış.” (A-5/2-3)
- *Hémmi gün gedērmıř yeylérde iřlērmıř.* “Her gün evlere gidip çalışırmış.” (A-5/54-55)
- *Hémsi bılara diyērmıřlér sékké.* “Bunların tümüne sucu derlermiş.” (A-1/237)

Bu birleşik kipin olumsuzu *-maz/-méz* ekiyle yapılır:

Teklik Olumsuz

1. kişi: **al-māz-mış-am** (almazmışım) **gél-mēz-mış-ém**
2. kişi: **al-māz-mış-san** **gél-mēz-mış-sén**
3. kişi: **al-māz-mış** **gél-mēz-mış**

Çokluk Olumsuz

1. kişi: **al-māz-mış-ıř** **gél-mēz-mış-ıř**
2. kişi: **al-māz-mış-sız** **gél-mēz-mış-sız**
3. kişi: **al-māz-mış-lar** **gél-mēz-mış-lér**

- *Ƙoɗɗulārɪnɪ hiç ziyērét etmēzmíslér.* “Komşularını hiç ziyaret etmezlermiş.” (mdd)
- *Diyíllér hiç sinéméyé gétmēzmíssén.* “Diyorlar ki sinemaya hiç gitmezmişsin.” (mdd)

1.2.2.2.3. Gelecek Zaman Kipinin Rivayeti

ETA’da gelecek zaman kipinin çekiminde geniş zaman kipinin ekleri kullanılmaktadır. Bundan dolayı gelecek zaman kipinin rivayeti de geniş zaman kipinin rivayetiyle aynıdır.

Teklik Olumlu

1. kişi: al-ār-mış-am (alacakmışım)	gél-ēr-mış-ém
2. kişi: al-ār-mış-san	gél-ēr-mış-sén
3. kişi: al-ār-mış	gél-ēr-mış

Çokluk Olumlu

1. kişi: al-ār-mış-ıh	gél-ēr-mış-ıh
2. kişi: al-ār-mış-sız	gél-ēr-mış-sız
3. kişi: al-ār-mış-lar	gél-ēr-mış-lér

- *Dēhilidé ƙalārmıř bés bılēsín babāıı yeyé çağırıp.* “Yurtta kalacakmış fakat babası onu eve çağırımış.” (mdd)
- *Ʋēciplēríní bitírērmíslér bés kērébé sōnıp.* “Ödevlerini bitirecekmişler fakat elektrikler kesilmiş.” (mdd)

Bu birleşik kipin olumsuzu *-maz/-méz* ekiyle yapılır:

Teklik Olumsuz

1. kişi: al-māz-mış-am (almayacakmışım)	gél-mēz-mış-ém
2. kişi: al-māz-mış-san	gél-mēz-mış-sén

3. kişi: **al-māz-mış**

gél-mēz-mış

Çokluk Olumsuz

1. kişi: **al-māz-mış-ıh**

gél-mēz-mış-ıh

2. kişi: **al-māz-mış-sız**

gél-mēz-mış-sız

3. kişi: **al-māz-mış-lar**

gél-mēz-mış-lér

- *Babāmin işi ‐ēcil olmasāymıř bazara gētmēzmıř.* “Babamın işi acil olmasaymış pazara gitmeyecekmiş.” (mdd)
- *Ƙız ‐oĥ gūzél olmazsa seymēzmıř.* “Kız çok güzel olmazsa sevmeyecekmiř.” (mdd)

1.2.2.2.4. İstek Kipinin Rivayeti

İstek kipinin rivayeti *-ā-y-mış/-ē-y-mış* ekiyle karşılanır:

Teklik Olumlu

1. kişi: **al-ā-y-mış-am (alaymışım)**

gél-ē-y-mış-ém

2. kişi: **al-ā-y-mış-san**

gél-ē-y-mış-sén

3. kişi: **al-ā-y-mış**

gél-ē-y-mış

Çokluk Olumlu

1. kişi: **al-ā-y-mış-ıh**

gél-ē-y-mış-ıh

2. kişi: **al-ā-y-mış-sız**

gél-ē-y-mış-sız

3. kişi: **al-ā-y-mış-lar**

gél-ē-y-mış-lér

- *Daha ācuĥ rēnĥlí bir ĥölméĥ alāymıřam.* “Daha açık renkli bir gömlek alaymışım.” (mdd)
- *Bítün ĥéyētíni kitaba yazāymıř.* “Bütün hayatını kitaba yazaymış.” (mdd)

Bu birleşik kipin olumsuzu *-ma/-mé* ekiyle yapılır:

Teklik Olumsuz

1. kişi: āl-mı-y-ā-y-mış-am (almıyaymışım)	gēl-mı-y-ē-y-mış-ém
2. kişi: āl-mı-y-ā-y-mış-san	gēl-mı-y-ē-y-mış-sén
3. kişi: āl-mı-y-ā-y-mış	gēl-mı-y-ē-y-mış

Çokluk Olumsuz

1. kişi: āl-mı-y-ā-y-mış-ıh	gēl-mı-y-ē-y-mış-ıh
2. kişi: āl-mı-y-ā-y-mış-sız	gēl-mı-y-ē-y-mış-sız
3. kişi: āl-mı-y-ā-y-mış-lar	gēl-mı-y-ē-y-mış-lér

- *O yenđi yēyi ālmıyaymıřlar.* “O yeni evi almayaymışlar.” (mdd)
- *O hēfléyē getmıyēymıřsız.* “O düğüne gitmeyeymışsiniz.” (mdd)

1.2.2.2.5. Gereklilik Kipinin Rivayeti

Gereklilik kipinin rivayeti, gereklilik işlevindeki *-a/-é* ekini almış esas eylemden önce gereklilik bildiren *ōlır* eylemine *-mış/-mış* rivayet eki getirilerek olur:

Teklik Olumlu

1. kişi: ōlır-mış āl-ı-m (almalıymışım)	ōlır-mış gēl-ı-m
2. kişi: ōlır-mış al-a-san	ōlır-mış gēl-é-sén
3. kişi: ōlır-mış āl-sın	ōlır-mış gēl-sın

Çokluk Olumlu

1. kişi: ōlır-mış al-a-h/al-ā-gın	ōlır-mış gēl-é-h/gēl-ē-gın
2. kişi: ōlır-mış al-ā-sız	ōlır-mış gēl-ē-sız
3. kişi: ōlır-mış āl-sın-lar	ōlır-mış gēl-sın-lér

ETA'ya hâkim olmayan kişiler gereklilik bildiren *ōlrmıř* eyleminin aynı çekimindeki karşılığı *dēbēyē* veya *dēbu* sözcüğünü kullanmaktadırlar ve bu durum oldukça yaygındır.

- *İçini bitirdişten sora ōlrmıř yeyē ğēlsın.* “İçini bitirdikten sonra eve gelmeliymiş.” (mdd)
- *Hēflédé bí méⁿníní ōlrmıř çoş ğüzél édē edesén.* “Düğünde bu şarkıyı çok güzel yorumlamalıymişsin.” (mdd)

Bu birleşik kipin olumsuzu iki biçimde yapılır:

Birincisi, gereklilik kipi için kullanılan *-a/-é* ekini almış esas eylemden önce rivayet çekimindeki *ōlrmıř* sözcüğünün olumsuzu getirilerek yapılır:

Teklik Olumsuz

1. kişi: olmāz-mış āl-ı-m (almamalıymişim)	olmāz-mış ğēl-ı-m
2. kişi: olmāz-mış al-a-san	olmāz-mış ğél-é-sén
3. kişi: olmāz-mış āl-sın	olmāz-mış ğēl-sın

Çokluk Olumsuz

1. kişi: olmāz-mış al-a-ř/al-ā-ĝın	olmāz-mış ğél-é-ř/ĝél-ē-ĝın
2. kişi: olmāz-mış al-ā-sız	olmāz-mış ğél-ē-sız
3. kişi: olmāz-mış āl-sın-lar	olmāz-mış ğēl-sın-lér

- *Sayara sürérkén olmāzmiř séri^c ğetsın.* “Araba kullanırken hızlı gitmemeliymiş.” (mdd)
- *Kitābı ōħıdıřtan sora olmāzmiř éldén cířārdım.* “Kitabı okuduktan sonra elden çıkarmamalıymişim.” (mdd)

İkincisi ise gereklilik bildiren rivayet çekimindeki *ōlrmıř* eyleminden sonra gereklilik kipi ekini almış esas eyleme olumsuzluk eki getirilerek yapılır:

Teklik Olumsuz

1. kişi: **ōlr-miş āl-mı-y-ım (almamalıymışım)** **ōlr-miş gēl-mı-y-ım**
2. kişi: **ōlr-miş āl-mı-y-a-san** **ōlr-miş gēl-mı-y-ē-sēn**
3. kişi: **ōlr-miş al-mā-sın** **ōlr-miş gēl-mē-sın**

Çokluk Olumsuz

1. kişi: **ōlr-miş āl-mı-y-a-ḥ/āl-mı-y-ā-gın** **ōlr-miş gēl-mı-y-ē-ḥ/gēl-mı-y-ē-gın**
2. kişi: **ōlr-miş āl-mı-y-ā-sız** **ōlr-miş gēl-mı-y-ē-sız**
3. kişi: **ōlr-miş al-mā-sın-lar** **ōlr-miş gēl-mē-sın-lér**

Gereklilik kipi rivayetinin sadece ikinci tip olumsuzunda yine *dēbēyé* veya *dēbu* eylemlerinin kullanıldığı gör÷lmektedir.

- *‘Utlada ōlurmiř séfréyé getmiyéсэн.* “Tatilde geziye gitmemeliymişsin.” (mdd)
- *Ōlurmiř o ağacları késmésinler.* “O ağaçları kesmemeliymişler.” (mdd)

1.2.2.2.6. şart Kipinin Rivayeti

şart kipinin rivayeti *-sā-y-miş/-sē-y-miş* ekiyle yapılır:

Teklik Olumlu

1. kişi: **al-sā-y-miş-am** **gēl-sē-y-miş-ém**
2. kişi: **al-sā-y-miş-san** **gēl-sē-y-miş-sēn**
3. kişi: **al-sā-y-miş** **gēl-sē-y-miş**

Çokluk Olumlu

1. kişi: **al-sā-y-miş-ıḥ** **gēl-sē-y-miş-ıḥ**
2. kişi: **al-sā-y-miş-sız** **gēl-sē-y-miş-sız**
3. kişi: **al-sā-y-miş-lar** **gēl-sē-y-miş-lér**

- *Hozga bı yāzıngüni séfréyé getsēymışsén.* “Keşke bu yaz geziye gitseymişsin.” (mdd)
- *Ġedén ʿutla sēyıklıh korsına yāzılsāymışam.* “Geçen tatil şoförlük kursuna yazılsaymışım.” (mdd)

Bu birleşik kipin olumsuzu *-ma/-mé* ekiyle karşılanır:

Teklik Olumsuz

1. kişi: al-ma-sā-y-mış-am	ğél-mé-sē-y-mış-ém
2. kişi: al-ma-sā-y-mış-san	ğél-mé-sē-y-mış-sén
3. kişi: al-ma-sā-y-mış	ğél-mé-sē-y-mış

Çokluk Olumsuz

1. kişi: al-ma-sā-y-mış-ıh	ğél-mé-sē-y-mış-ıh
2. kişi: al-ma-sā-y-mış-sız	ğél-mé-sē-y-mış-sız
3. kişi: al-ma-sā-y-mış-lar	ğél-mé-sē-y-mış-lér

- *İyí dérs oħımasāymış nēcih olmāzmuş.* “Derslerine iyi çalışmasaymış başaramazmış.” (mdd)
- *Dérsé ġéc kılmasāymışsay üstéz ʿasabi olmāzmuş.* “Derse geç kalmasaymışsin hoca kızmayacakmış.” (mdd)

1.2.2.3. ŞART

1.2.2.3.1. Görülen Geçmiş Zaman Kipinin Şartı

Bu birleşik kip için *-dı-y-sa/-dí-y-sé, -tı-y-sa/-tí-y-sé* eki kullanılır:

Teklik Olumlu

1. kişi: āl-dı-y-sa-m	ğél-dí-y-sé-m
2. kişi: āl-dı-y-sa-y	ğél-dí-y-sé-y
3. kişi: āl-dı-y-sa	ğél-dí-y-sé

Çokluk Olumlu

1. kişi: āl-dı-y-sa-ḥ	gēl-dí-y-sé-ḥ
2. kişi: āl-dı-y-sā-yız	gēl-dí-y-sē-yız
3. kişi: āl-dı-y-sa-lar	gēl-dí-y-sé-lér

- *Diyērdí bīlēsíné éger kımsé bi kız mız istēdıysé işte bizim kızımız var.* “Ona derdi ki eğer her kimse kız istediye işte bizim kızımız var.” (A-10/9-10)
- *Çāyı ḥēzırlēdıysēy gētı ícéḥ.* “Çayı hazırladıysan getir içelim.” (mdd)

Bu birleşik kipin olumsuzu *-ma/-mé* ekiyle yapılır:

Teklik Olumsuz

1. kişi: al-mā-dı-y-sa-m	gēl-mē-dí-y-sé-m
2. kişi: al-mā-dı-y-sa-y	gēl-mē-dí-y-sé-y
3. kişi: al-mā-dı-y-sa	gēl-mē-dí-y-sé

Çokluk Olumsuz

1. kişi: al-mā-dı-y-sa-ḥ	gēl-mē-dí-y-sé-ḥ
2. kişi: al-mā-dı-y-sā-yız	gēl-mē-dí-y-sē-yız
3. kişi: al-mā-dı-y-sa-lar	gēl-mē-dí-y-sé-lér

- *Éger babam mēní annamādıysa sēn bīlēsíné annat.* “Eğer babam beni anlamazsa sen ona anlat.” (mdd)
- *Sinéméyē gētmēdıysēy gé bízím yēyímízé.* “Sinemaya gitmediysen bizim evimize gel.” (mdd)

1.2.2.3.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman Kipinin Şartı

Öğrenilen geçmiş zaman kipinin şartı, *-miş-sa/-miş-sé* ekiyle yapılır:

Teklik Olumlu

1. kişi: āl-mış-sa-m	gēl-mış-sé-m
2. kişi: āl-mış-sa-y	gēl-mış-sé-y
3. kişi: āl-mış-sa	gēl-mış-sé

Çokluk Olumlu

1. kişi: āl-mış-sa-ḥ	gēl-mış-sé-ḥ
2. kişi: āl-mış-sā-yız	gēl-mış-sē-yız
3. kişi: āl-mış-sa-lar	gēl-mış-sé-lér

- *Yātmişsaḥ* oyat bízí. “Uyumuşsak bizi uyandır.” (B-2/74)
- *Üstéz sabbūrānī silmişsé biz géné yazārıḥ*. “Hoca kara tahtayı silmişse biz yine yazacağız.” (mdd)

Bu birleşik kipin olumsuzu için *-ma/-mé* eki kullanılır:

Teklik Olumsuz

1. kişi: al-mā-mış-sa-m	gél-mē-mış-sé-m
2. kişi: al-mā-mış-sa-y	gél-mē-mış-sé-y
3. kişi: al-mā-mış-sa	gél-mē-mış-sé

Çokluk Olumsuz

1. kişi: al-mā-mış-sa-ḥ	gél-mē-mış-sé-ḥ
2. kişi: al-mā-mış-sā-yız	gél-mē-mış-sē-yız
3. kişi: al-mā-mış-sa-lar	gél-mē-mış-sé-lér

- *Yeydé éǵméǵ ǵalmāmişsa yolda ǵéléndéy ālǵınan.* “Evde ekmek kalmamışsa yolda gelirken al.” (mdd)
- *Bí şíʳí sén yazmāmişsay ǵím yāzıp?* “Bu şiiri sen yazmamışsan kim yazmış?” (mdd)

1.2.2.3.3. Şimdiki Zaman Kipinin Şartı

Şimdiki zaman kipinin şartı için *-ır-sa/-ír-sé* eki kullanılmaktadır:

Teklik Olumlu

1. kişi: āl-ır-sa-m (alyorsam)	ǵél-ír-sé-m
2. kişi: āl-ır-sa-y	ǵél-ír-sé-y
3. kişi: āl-ır-sa	ǵél-ír-sé

Çokluk Olumlu

1. kişi: āl-ır-sa-ǵ	ǵél-ír-sé-ǵ
2. kişi: āl-ır-sā-yız	ǵél-ír-sē-yız
3. kişi: āl-ır-sa-lar	ǵél-ír-sé-lér

- *ǵoyma nāmért daş ātsın bilírséy mérdé déǵér.* “Merde degeceğini biliyorsan nâmerdin taş atmasına izin verme.” (B-13/31-32)
- *Bir dost zarar yēírsé ōní dé düşman sayah.* “Bir dost zarar veriyorsa onu da düşman sayalım.” (B-2/27-28)

Olumsuz biçimi ise *-ma/-mé* ekiyle yapılır:

Teklik Olumsuz

1. kişi: āl-mı-r-sa-m (almıyorsam)	ǵél-mí-r-sé-m
2. kişi: āl-mı-r-sa-y	ǵél-mí-r-sé-y
3. kişi: āl-mı-r-sa	ǵél-mí-r-sé

Çokluk Olumsuz

1. kişi: āl-mı-r-sa-ḥ	gēl-mı-r-sé-ḥ
2. kişi: āl-mı-r-sā-yız	gēl-mı-r-sē-yız
3. kişi: āl-mı-r-sa-lar	gēl-mı-r-sé-lér

- *Parānı muḳaddimén vermırsé sayarānı satmam.* “Parayı peşin vermiyorsa arabayı satmam.” (mdd)
- *Ḳülınnén tānumırsay sorma o yanan ḳımdı.* “Külünden tanımiyorsan o yananın kim olduğunu sorma.” (B-1/63-64)

1.2.2.3.4. Geniş Zaman Kipinin Şartı

Geniş zaman kipinin şartı için *-ar-sa/-ér-sé* eki kullanılır:

Teklik Olumlu

1. kişi: al-ar-sa-m (alırsam)	gél-ér-sé-m
2. kişi: al-ar-sa-y	gél-ér-sé-y
3. kişi: al-ar-sa	gél-ér-sé

Çokluk Olumlu

1. kişi: al-ar-sa-ḥ	gél-ér-sé-ḥ
2. kişi: al-ar-sā-yız	gél-ér-sē-yız
3. kişi: al-ar-sa-lar	gél-ér-sé-lér

- *Né diyérséy yāridı para yōḥidı.* “Ne dersene vardı para yoktu.” (A-1/194)
- *İstérsé ḳurban yērrıḥ Türḳméné on on cānı.* “İstiyorsa kurban veririz Türkmeneye on on canı.” (B-1/59-60)

Olumsuz biçimi ise *-maz/-méz* ekiyle yapılır:

Teklik Olumsuz

1. kişi: al-maz-sa-m	gél-méz-sé-m
2. kişi: al-maz-sa-y	gél-méz-sé-y
3. kişi: al-maz-sa	gél-méz-sé

Çokluk Olumsuz

1. kişi: al-maz-sa-ḥ	gél-méz-sé-ḥ
2. kişi: al-maz-sā-yız	gél-méz-sē-yız
3. kişi: al-maz-sa-lar	gél-méz-sé-lér

- *Ḳéḥyēní icmézséy mén icérem.* “Kahveyi içmezsen ben içerim.” (mdd)
- *Bílēmízí cāğurmazsāyız gél-mērīḥ.* “Bizi çağırmazsanız gelmeyiz.” (mdd)

1.2.2.3.5. Gelecek Zaman Kipinin Şartı

ETA’da gelecek zaman kipini bildirmek için geniş zaman kipinin ekleri kullanılmaktadır. Bundan dolayı gelecek zaman kipinin şartı da geniş zaman kipinin şartıyla aynıdır.

Teklik Olumlu

1. kişi: al-ar-sa-m (alacaksam)	gél-ér-sé-m
2. kişi: al-ar-sa-y	gél-ér-sé-y
3. kişi: al-ar-sa	gél-ér-sé

Çokluk Olumlu

1. kişi: al-ar-sa-ḥ	gél-ér-sé-ḥ
2. kişi: al-ar-sā-yız	gél-ér-sē-yız
3. kişi: al-ar-sa-lar	gél-ér-sé-lér

- *Alarsāyız bēyīk bir yey āln.* “Alacaksınız büyük bir ev alın.” (mdd)
- *Alarsam yēngī bir mobāyıl allam.* “Alacağsam yeni bir cep telefonu alırım.” (mdd)

Bu birleşik kipin olumsuzu *-maz/-méz* ekiyle yapılır:

Teklik Olumsuz

1. kişi: al-maz-sa-m (almayacaksam)	gél-méz-sé-m
2. kişi: al-maz-sa-γ	gél-méz-sé-γ
3. kişi: al-maz-sa	gél-méz-sé

Çokluk Olumsuz

1. kişi: al-maz-sa-ḥ	gél-méz-sé-ḥ
2. kişi: al-maz-sā-yız	gél-méz-sē-yız
3. kişi: al-maz-sa-lar	gél-méz-sé-lér

- *Almazsay orda çoḥ yaḥt ōldírmé.* “Almayacaksan orada çok vakit kaybetme.” (mdd)
- *Yālǧuz kılmaḥ istémézsé koy tez yeyé gēlsín.* “Yalnız kalmak istemeyecekse eve erken gelsin.” (mdd)

1.2.2.3.6. Gereklilik Kipinin Şartı

Gereklilik kipinin şartı, gereklilik kipi işlevinde kullanılan *-a/-é* ekini almış esas eylemden önce gereklilik bildiren *ōlır* eylemine *-sa/-sé* şart eki getirilerek yapılır:

Teklik Olumlu

1. kişi: ōlır-sa āl-ı-m (almalıysam)	ōlır-sa gél-ı-m
2. kişi: ōlır-sa al-a-san	ōlır-sa gél-é-sén
3. kişi: ōlır-sa āl-sın	ōlır-sa gél-sín

Çokluk Olumlu

1. kişi: ōhr-sa al-a-ḥ/al-ā-ḡin	ōhr-sa ḡél-é-ḥ/ḡél-ē-ḡin
2. kişi: ōhr-sa al-ā-sız	ōhr-sa ḡél-ē-sız
3. kişi: ōhr-sa āl-sın-lar	ōhr-sa ḡél-sın-lér

- *Bı maḡālēni **ōlursa** yazahḡ yaḡt ōldirmédén yazahḡ.* “Bu makaleyi yazmalıysak vakit kaybetmeden yazalım.” (mdd)
- *Yemēḡi **ōlursa** bítirēsíz tez bítírín, ḡer işlērímíz yar.* “Yemeḡi bitirmeliyseniz erken bitirin, başka işlerimiz var.” (mdd)

Bu birleşik kipin olumsuzu iki biçimde yapılır:

Birincisi, gereklilik kipi ekini almış esas eylemden önce şart çekimindeki *ōlursa* sözcüğünün olumsuzu getirilerek yapılır:

Teklik Olumsuz

1. kişi: olmaz-sa āl-ı-m (almamalysam)	olmaz-sa ḡél-ı-m
2. kişi: olmaz-sa al-a-san	olmaz-sa ḡél-é-sén
3. kişi: olmaz-sa āl-sın	olmaz-sa ḡél-sın

Çokluk Olumsuz

1. kişi: olmaz-sa al-a-ḥ/al-ā-ḡin	olmaz-sa ḡél-é-ḥ/ḡél-ē-ḡin
2. kişi: olmaz-sa al-ā-sız	olmaz-sa ḡél-ē-sız
3. kişi: olmaz-sa āl-sın-lar	olmaz-sa ḡél-sın-lér

- ***Olmazsa** ḡardāşuy yālḡuz ḡālsın sén yānında ḡāl.* “Kardeşin yalnız kalmamalysa sen yanında kal.” (mdd)
- *Bı progrāmu işlétmēḡcín **olmazsa** kompitériy yayāş ōlsın, o zaman yēngí birín āl.* “Bu uygulamayı açmak için bilgisayarın yavaşsa o zaman yeni birini al.” (mdd)

İkincisi ise gereklilik bildiren şart çekimindeki *ölürsa* eyleminden sonra gereklilik kipi ekini almış esas eyleme olumsuzluk eki getirilerek olur:

Teklik Olumsuz

1. kişi: ölürsa āl-mı-y-ım (almamalıysam)	ölürsa gēl-mı-y-ım
2. kişi: ölürsa āl-mı-y-a-san	ölürsa gēl-mı-y-é-sén
3. kişi: ölürsa al-mā-sın	ölürsa gēl-mē-sın

Çokluk Olumsuz

1. kişi: ölürsa āl-mı-y-a-ḥ/āl-mı-y-ā-ḡın	ölürsa gēl-mı-y-é-ḥ/gēl-mı-y-ē-ḡın
2. kişi: ölürsa āl-mı-y-ā-sız	ölürsa gēl-mı-y-ē-sız
3. kişi: ölürsa al-mā-sın-lar	ölürsa gēl-mē-sın-lér

- *Bı öyini ölürsa utızmıyaḥ koy çoḥ témrin edéḥ.* “Bu maçı kaybetmemeliysek çok antrenman yapmamız lazım.” (mdd)
- *Āldıḡuy bılēzıḡı ölürsa itırmıyésén tékét bir yerdé saḡla.* “Aldığın bileziği kaybetmemeliysen ulaşılması zor bir yerde sakla.” (mdd)

1.2.3. EK EYLEMİN ÇEKİMİ

imek ek eylemin asıl eylemlerden farklı olarak yalnızca bildirme niteliğinde dört kipi vardır. Bunlar geniş zaman (şimdiki zaman), görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart kipleridir. Asıl eylemlerde olduğu gibi bu ek eylemde de kip ve zaman kavramı zaman ekleriyle karşılanır (Korkmaz 2009: 703):

1.2.3.1. Geniş Zaman (Şimdiki Zaman) Kipi

Bu kip, Eski Türkçedeki *er-ür-men*, *er-ür-sen vb.* geniş zaman çekimindeki *er-* yardımcı eylemi ile geniş zaman gösteren *-ür* ekinin birbirleriyle kaynaşarak eriyip kaybolması ve çekimde kişi gösteren *-men*, *-sen* adıllarının da birer ek kalıntısı durumunda devamı ile oluşmuştur. Bugün birinci ve ikinci teklik ve çokluk çekimlerinde adları eylemleştiren ekler, eski çekimli eylemlerdeki eklerin kalıntısı olan adıl kökenli ekleridir (Korkmaz 2009: 703).

imek eyleminin geniş zamanının 3. kişi çekimlerinde başka bir ek kullanılır. Bu ek de yine Eski Türkçedeki *tur-* yardımcı eyleminin geniş zaman çekiminden *tur-ur > dur-ur > -Dir/-DUr* değişimine uğramış (Korkmaz 2009: 703). ETA’da bu ekin ünlüsü düzleşmiş ve sondaki /r/ sesi düşmüştür. Böylece bu ek *-dí/-tí* ve *-dılar/-dílér,-tılar/-tílér* biçiminde kullanılır. Teklik 3. kişi için kullanılıyorsa ekin ünlüsü her zaman incedir. Çokluk 3. kişi çekiminde ise sözcüğün son ünlüsüne göre kalın veya ince ünlü olarak kullanılır. Ayrıca ek hiçbir zaman yuvarlak ünlü biçimiyle kullanılmaz.

imek ek eyleminin kip ve kişi ekleriyle kaynaşmasından oluşmuş bildirme ekleri şunlardır:

Teklik:

1. kişi: +am/+ém

2. kişi: +san/+sén

3. kişi: +dí/+tí

Çokluk:

+ıh/+íh

+sız/+síz

+dı-lar/+dí-lér,+tı-lar/+tí-lér

Teklik

1. kişi: yālǵuz-am arhadāş-am güzel-ém iyí-y-ém doğrı-y-am

2. kişi: yālǵuz-san arhadāş-san güzel-sén iyí-sén doğrı-san

3. kişi: yālǵuz-dí arhadāş-tí güzel-dí iyí-dí doğrı-dí

Çokluk

1. kişi: yālǵuz-ıh arhadāş-ıh güzel-ıh iyí-y-ıh doğrı-y-ıh

2. kişi: yālǵuz-sız arhadāş-sız güzel-síz iyí-síz doğrı-sız

3. kişi: yālǵuz-dı-lar arhadāş-tı-lar güzel-dí-lér iyí-dí-lér doğrı-dı-lar

- *Āltunam etmé pākır.* “Altınım, bakıra çevirme beni.” (A-1/101)
- *Dēdım fālćiyém fal acaram.* “Falcıyım fal açarım dedim.” (A-1/250)
- *Bílmēdım sén ağasan.* “Senin ağa olduğunu bilemedim.” (A-1/289)

- *Diyér hiç kīmém biléyé bişey diyím cūki bir téksén nénéyín babāyın.* “Sana bir şey söylemeye kıyamam çünkü annenin ve babanın bir tek çocuğusun der.” (A-5/6-7)
- *Diyér bí né gūzél gūldí.* “Bu ne güzel bir güldür der.” (A-5/38-39)
- *Bāştí ‘ékíl yuyāsi.* “Baştır akıl yuvası.” (A-10/94)
- *Ōgít yerén atāyih.* “Öğüt veren atayız.” (B-1/2)

1.2.3.2. Görülen Geçmiş Zaman (Hikâye) Kipi

Ek eylemin görülen geçmiş zaman kipi, eyleme, kişi ekleriyle genişletilmiş *-dı/-dí, -tı/-tí* görülen geçmiş zaman ekinin getirilmesiyle oluşturulur. Çekim tablosu şöyle gösterilebilir:

Teklik:

1. kişi: **-i-dí-m > -dı-m**
2. kişi: **-i-dü-y > -du-y**
3. kişi: **-i-dí > -dı**

Çokluk:

- i-dí-h > dı-h**
- i-dí-yíz > dı-yız**
- i-dí-lér > dı-lar**

Teklik

1. kişi: **yālğuz-i-dí-m**
2. kişi: **yālğuz-i-dü-y**
3. kişi: **yālğuz-i-dí**

- doğrı-y-dı-m**
- doğrı-y-du-y**
- doğrı-y-dı**

Çokluk

1. kişi: **yālğuz-i-dí-h**
2. kişi: **yālğuz-i-dí-yíz**
3. kişi: **yālğuz-i-dí-lér**

- doğrı-y-dı-h**
- doğrı-y-dı-yız**
- doğrı-y-dı-lar**

- *Énén igídídí oğlanaké coh.* “Ve oğlan çok cesur idi.” (A-5/13)
- *Babalar bízéré āğrıdílér.* “Babalar biraz ağır idiler.” (A-4/26)

- *Sızıydén ortāgıdım yilındı néyé pāyım.* “Sizinle ortak idim, niye payım yendi.” (B-14/19-20)
- *Fékkır mahluqidúler.* “Zavallı mahluk idiler.” (A-3/4-5)

1.2.3.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman (Rivayet) Kipi

imek eyleminin öğrenilen geçmiş zaman kipi de *imek* eylemine *-mış* zaman ekinin ve adil kökenli kişi eklerinin eklenmesiyle oluşturulur. Kipin kişilere göre çekim tablosu şöyledir:

Teklik:

1. kişi: **-i-mış-ém > -mış-am**

2. kişi: **-i-mış-sén > -mış-san**

3. kişi: **-i-mış > -mış**

Çokluk:

-i-mış-ıh > -mış-ıh

-i-mış-sız > -mış-sız

-i-mış-lér > -mış-lar

Teklik

1. kişi: **yālğuz-i-mış-ém**

2. kişi: **yālğuz-i-mış-sén**

3. kişi: **yālğuz-i-mış**

doğrı-y-mış-am

doğrı-y-mış-san

doğrı-y-mış

Çokluk

1. kişi: **yālğuz-i-mış-ıh**

2. kişi: **yālğuz-i-mış-sız**

3. kişi: **yālğuz-i-mış-lér**

doğrı-y-mış-ıh

doğrı-y-mış-sız

doğrı-y-mış-lar

- *Yahtında himyan vārimıŝ.* “Eskiden himyan varımış.” (A-1/221)
- *Kızakēsi çoğ güzēlimıŝ.* “Onun kızı çok güzelimış.” (A-5/71)
- *Bılar İslēmimıŝlér.* “Bunlar Müslümanmıŝlar.” (A-8/49)
- *Énén bılar hēmsı dé ŝēirimıŝlér.* “Ve bunların ikisi de ŝâirimıŝler.” (A-1/3-4)
- *Çoğ bilici mallāymıŝ.* “Çok kurnaz mollaymıŝ.” (A-1/372)

1.2.3.4. Şart Kipi

Ek eyleme *-sa/-sé* şart ekinin getirilmesiyle oluşturulan şart kipinin çekimi aşağıda gösterildiği gibidir:

Teklik:

1. kişi: **-i-sé-m > -sa-m/-sé-m**

2. kişi: **-i-sé-y > -sa-y/-sé-y**

3. kişi: **-i-sé > -sa/-sé**

Çokluk:

-i-sé-ḥ > -sa-ḥ/-sé-ḥ

-i-sē-yíz > -sā-yíz/-sē-yíz

-i-sé-lér > -sa-lar/-sé-lér

Teklik

1. kişi: **yālġuz-i-sé-m**

arḥadaş-**sa-m**

doġrı-**y-sa-m**

2. kişi: **yālġuz-i-sé-y**

arḥadaş-**sa-y**

doġrı-**y-sa-y**

3. kişi: **yālġuz-i-sé**

arḥadaş-**sa**

doġrı-**y-sa**

Çokluk

1. kişi: **yālġuz-i-sé-ḥ**

arḥadaş-**sa-ḥ**

doġrı-**y-sa-ḥ**

2. kişi: **yālġuz-i-sē-yíz**

arḥadaş-**sā-yíz**

doġrı-**y-sā-yíz**

3. kişi: **yālġuz-i-sé-lér**

arḥadaş-**sa-lar**

doġrı-**y-sa-lar**

- *Mén ‘āşık_{sam} ‘éş_k bāġında ġülím al.* “Ben âşık_{sam} aşk baġında ġülüm kırmızıdır.” (B-3/31)
- *Sözüy yohsa, ġüliš_{tén} toḥ elé ac ġeylímí.* “Sözün yoksa, hiç olmazsa ġülüşünle aç olan ġönlümü doyur.” (B-2/3-4)
- *‘Āşık iséy tikēninnén ġülím al.* “Âşık isen dikeninden ġülümü al.” (B-3/32)
- *Az istéméz kānī^c isé çoḥa ḥaḥ.* “Halk çoġu istiyorsa aza razı olmaz.” (B-3/26)
- *Né (téré) méysimíysé ōnī bölērdílér.* “Ne (meyve) mevsimiyse onu dağıtırlardı.” (A-10/78)

1.2.3.5. Ek Eylemin Olumsuzu (dēgíl+kişi eki)

Asıl eylemlere olumsuzluk anlamı kazandırmak için kullanılan *-ma/-mé* eki, ek eylemlerde kullanılmaz. Türkiye Türkçesinde ek eylemin olumsuz biçimi *değil* (< EAT degül, DLT tegül, dagol) edatı ile yapılır (Korkmaz 2009: 715). ETA'da ise Türkiye Türkçesinde olduğu gibi *değil* edatıyla, fakat bazı ses değişmelerine uğramış biçimiyle yani *dēgíl* biçiminde yapılır.

Ek eylemin olumsuz biçimi kurulurken *dēgíl* edatı, ad ve ad soylu sözcük ile *imek* eylemi arasına girer. Kişi ekleri yine *imek* eyleminden sonra gelir. *Ad ögesi + değil (ETA'da dēgíl) + çekimli ek eylem* kalıbındaki olumsuz türün de geniş zaman (şimdiki zaman), görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart olmak üzere yine dört kipi vardır. Bunlardan geniş zaman (şimdiki zaman) çekiminde ek eylem tümüyle, öteki kiplerin çekimlerinde ise bazen korunup bazen de kaybolmuştur (Korkmaz 2009: 716): *yorğın dēgíl-ém, yorğın dēgíl-idím > yorğın dēgíldím, yorğın dēgíl-imış > yorğın dēgílmış, yorğın dēgíl-isēyíz > yorğın dēgílsēyíz, yorğın dēgíl-isélér > yorğın dēgílsélér* gibi. ETA'da *dēgíl* edatı tek başına kullanılıyorsa /l/ sesi çoğu zaman düşmektedir, zaman kipleri çekimine girmişse bazen son hecesi düşer.

- *Az dēgíliḥ bizlér çoḡ.* “Az değiliz bizler çoğuz.” (B-5/45)
- *Belé dé dēgílmış bés tānırmış bēsín, diyıp bēsíné míní diyím.* “Öyle de değilmiş ama onu tanıyormuş ‘ona bunu söyleyeyim’ demiş.” (A-1/63)
- *1922'dé Erbíl'dé dé dēgílmışiḥ.* “1922'de Erbil'de de değilmişiz.” (A-1/125)
- *Bı baḡ bı ḡada kícík dēgíldí.* “Bu bağ bu kadar küçük değildi.” (A-1/229-230)
- *Diyér bı mınca muhim dēḡí.* “Bu o kadar da önemli değil der.” (A-5/108-109)
- *Ćırkın post postım dēḡí, õḡílméh kásdım dēḡí.* “Çirkin post postum değil, övünmek kastım değil.” (B-5/33-34)
- *Oḡlanaké õzí yé'ni zéngin dēḡidí fékkiridí.* “Yani oğlan zengin değildi fakirdi.” (A-5/73-74)

dēgíl olumsuzluk edatı, teklik 1. kişi geniş zaman kipine göre çekimlenirken bazen konuşmada olumsuzluk edatındaki /l/ sesi /r/ sesine döner: *dēgílem > dēḡírem* “değilim” (mdd)

1.2.3.6. Ek Eylemde Soru

Erbil Türkmen Ağzı konuşurları ek eylemde soru yapımını tonlama yoluyla sağlarlar.

1.2.4. FİİLİMSİLER

1.2.4.1. İsim-Fiil Ekleri: Eylemlerin geçici adlarını oluştururlar. Ada getirilen birçok eki alabilirler:

1.2.4.1.1. -ma/-mé

- *Burğul kényédêrdîh, dolma kurırdırdîh.* “Bulgur kaynatırdık, dolma yaprağı kuruturduk.” (A-2/17)
- *O kıızılı da gêtîrirdîlér öz yāğında edêrdîlér kâyıрма.* “O kırmızı eti de getirip kendi yağında kızartıp kavurma yaparlardı.” (A-1/164)
- *İkki ayāğın katmaydan bağlârdılar.* “İki ayağını sicimle bağlarlardı.” (A-9/4)

1.2.4.1.2. -maḥ/-mêḥ

- *Bı kıız hiç oğlanakêni görmêzdi, hiç görmêḥ yoḥtı.* “Evlenmeden önce görüşme âdeti hiç yoktur.” (A-6/5)
- *Ḳurmâzidî âcsın hêtté para vermésêydi bêsîné ḳürékên olmaḥ gecêsî.* “Gerdek gecesi damat para vermeseydi gelin, duvağını açmasına izin vermezdi.” (A-10/35-36)
- *Sarmaḥ için yarvârıram yara da.* “Beni sarması (kucaklaması) için yâre yalvarıyorum.” (B-3/12)

1.2.4.1.3. -(i)ş/-(î)ş

- *Sözüy yoḥsa, gülîştén toḥ elé ac geylîmî.* “Sözün yoksa, hiç olmazsa gülüşünle aç olan gönlümü doyur.” (B-2/3-4)
- *Diyér bíz yırıştan dönmişîḥ yırıştâ da utızmışîḥ.* “Biz savaştan döndük ve savaşı da kaybettik der.” (A-5/104-105)
- *Camnan da biraz su başlârina tökêrdîlér hêtté yāğış yāğsın.* “Yağmur yağsın diye camdan da başlarına biraz su dökerlerdi.” (A-1/151-152)

1.2.4.2. Sıfat-Fiil Ekleri

1.2.4.2.1. -an/-én

- *Oyanan kımdí?* “Uyanan kimdir?” (B-1/61)
- *Qúlínnén tānımırsay sorma o yanan kımdí.* “Külünden tanımayırsan o yananın kim olduğunu sorma.” (B-1/63-64)
- *Ōlím yar yaddan cíhar yāşıyan ōlím dé yar.* “Kimisi ölür ve unutulur, kimisi de ölür ancak (gönüllerde) yaşar.” (B-1/83-84)
- *Gēmsız olmaz horyātında gēm diyén.* “Kederli olan şair kederini horyatına da yansıtır.” (B-3/4)
- *Bı hállara düşén adam çoğ ağlar.* “Bu hâllere düşen adam çok ağlar.” (B-3/10)
- *Gülén gözüy hoş yuhıdan kağanda.* “Gülen gözün güzel uykudan uyandığında.” (B-4/8)

ETA’da bir sıfat-fiil eki olan *-an/-én*, bazen *-dıh/-díh* bazen de *-acak/-ecek* -ki bu ek ETA’da bulunmamaktadır- sıfat-fiil ekleri yerine kullanılır:

- *İstiyén yaht él uzādırdılar.* “Gerektiği zaman yardım eli uzatırlardı.” (A-8/33)
- *Duran yerdé muşkilé cíhārttı.* “Durduk yerde sorun çıkardı.” (mdd)
- *Ékmé bitmiyén yeré* “Bitmeyen yere ekme”
Can yer itmiyén yeré “Zayi olmayacak yere can ver”
Ayağlar necé yārır “Ayaklar nasıl varır”
Geyıl getmiyén yeré “Gönül gitmediği yere” (A-8/66-69)

1.2.4.2.2. -r,-ar/-ér,-ır/-ír

- *Hér cālışmam Türkmēn’in kazāncı yarārıdı.* “Her çalışmam Türkmen’in kazancı ve yararadır.” (B-5/7-8)
- *Yanāğuyda olan hal yēriptí üzé dégér.* “Yanağındaki ben yüzüne değer vermiş.” (B-7/79-80)

1.2.4.2.3. -dıh/-díh

- *Umdıgı yeré yarmaz yērisé yeldén gēmí.* “Gemi rüzgâr ile yürürse umduğu yere varmaz.” (B-15/39-40)

- *O da sahlāndıđı yerdén cıhar yēziyé diyér sén kımsén.* “O da saklandığı yerden çıkıp sen kimsin der.” (A-5/58)
- *Açar yığıştırdığı yemēđi yēsín.* “Topladığı yemeği yesin diye (torbasını) açar.” (A-9/14)
- *Yērdıđı paradan zavāyıt gēldi.* “Verdiği paradan fazlası geldi.” (A-10/58)

1.2.4.2.4. -mış/-mış

- *Sönmış isé cırāğuy sabrelé bir dé yanar.* “Sönmüş ise fenerin sabret tekrar yanar.” (B-10/43-44)
- *Ĝécımışımnen şadam mén.* “Geçmişimle mutluyum ben.” (B-5/20)

1.2.4.3. Zarf-Fiil Ekleri: Tümcede belirteç göreviyle kullanılan eylemler türetir:

1.2.4.3.1. -a/-é

- *Ĝam éklím polat geylím istírem kála kála.* “Ham aklım; polat gönlüm; hep böyle kalmak istiyorum.” (A-8/60-61)
- *Dura dura yörındım.* “Dura dura yoruldu.” (A-1/147)
- *Yığtı sēyiné sarāyım dāđıda dāđıda gém.* “Gam, sevinç sarayımı dağıda dağıda yıktı.” (B-15/31-32)
- *Kacaydan yēziyé cığıtm.* “Koşarak dışarı çıktım.” (mdd)

1.2.4.3.2. -ālı/-ēlí

- *Sén gedēlí necé il ōldi.* “Sen gideli kaç yıl oldu.” (mdd)

1.2.4.3.3. -dığca/-dıđcé,-tığca/-tıđcé

Bu zarf-fiil eki de sadece edebî dilde kullanılır.

- *Ĝün gēttıđcé işler iyí ōlli.* “Gün geçtikçe işler iyiye gidiyor.” (mdd)

1.2.4.3.4. -ıp/-íp

- *Né ōlir bir Ĝün gēlséy gēlíp yānımı alsay.* “Ne olur bir gün gelsen, gelip yanımda olsan.” (B-11/20-21)
- *Dam séhēbım gēlíp gedērdi ora.* “Ev sahibim oraya gelip giderdi.” (A-7/4-5)
- *Élém gēlíp gedērdi birbirné hētté üç Ĝün bítērdi.* “Üç gün boyunca halk birbirine gelip giderdi.” (A-8/20-21)

- *Ķēbīrdé durı̇p Fētiḫé ôḫırdı̇lar dönērdılér ğērı̇yé.* “Mezarda durup Fatıha okurlardı, sonra geri dönerlerdi.” (A-8/22-23)
- *Ćırah ôlı̇p yollārı̇yda ālı̇şım.* “Çerağ olup senin yolunu aydınlatmak için yandım.” (B-4/32)
- *Bāşım ālı̇p ğedérém.* “Başımı alıp gideceğim.” (B-12/31)

1.2.4.3.5. -mca/-ıncé

- *Diyéllér sén bı ğecé ḫétté azan ôḫınunca débi abılārı ḫémsını birbirinnén āıyrd edésén.* “Sen bu gece ezan okununcaya kadar bunların hepsini birbirinden ayırt etmen lazım derler.” (A-5/119-120)
- *Sōzım ataş ôlunca ḫurdı̇lar od ādımı.* “Sözüm ateş olunca adımları od koydular.” (B-2/35-36)
- *Dérıtléré düşı̇ncé sér ğeyıl ḫayaldan ésér.* “İnsan dertlenince gönülden hayaller geçirir.” (B-10/73-74)

1.2.4.3.6. -madan/-médén

- *Ölsém iz bırahmadan bir daş bir gölé düşér.* “İz bırakmadan ölürsem bir taşın bir göle düşmesi gibi olur.” (B-11/40-41)
- *Aḫşam ḫürékén ôlınmadan évyél ğınorta yeméğ edērdılér.* “Akşam gerdeğe girmeden önce öğleyin yemek yaparlardı.” (A-10/27-28)
- *Sağalmadan bāğrımda işliri o yaralar.* “O yaralar bağırimda iyileşmeden duruyor.” (B-1/71-72)
- *Ćoḫ ğécmédén o dālı da od āldı.* “Çok geçmeden o dalı da ateş sardı.” (B-3/8)
- *Dēdı ğéddér nēci ğélmēdiy mēnim yānıma ğetmédén burın.* “Gitmeden önce neden benim yanıma gelmedin ey gaddar dedi.” (A-1/127-128)

1.2.4.3.7. -kén

- *Ordan ğélérkén bı adam Alla kısmét ēdı̇p önınén ğēlı̇p Erbil’é.* “Oradan gelirken bu adam Allah kısmet etmiş onunla Erbil’e gelmiş.” (A-8/51-52)

1.2.4.3.8. -sa/-sé+(kişi eki)

- *Bir dil bir āğız olsaḫ annamaz, o yad bızi.* “Bir dil bir ağız olsak o yad bizi anlamaz.” (B-2/75-76)

- *Yihşalar yihilmāniḥ.* “Yıkmaya çalışsalar yıkılmayız.” (B-12/75)
- *Sén méné yar olmasay necé ôlir o ḥaḥ yar.* “Sen bana yâr olmazsan o halk nasıl yâr olur.” (B-1/51-52)

1.2.5. Çatılar

Türkiye Türkçesinde görülen bütün çatı yapıları ETA’da da sıkça kullanılmaktadır.

1.2.5.1. Oldurgan-Ettirgen

1.2.5.1.1. Oldurgan:

1.2.5.1.1.1. -dır-/dír-, -tır-/tír-

- *İstiriḥ bişsey edésén bilēmizci, bilēmizi güldírésén.* “Bizim için bir şeyler yapıp bizi güldürmeni istiyoruz.” (A-5/106)
- *Géh mēni yāndırır géh bātırır yasa.* “Kâh beni yandırır kâh yasa boğar.” (A-1/225)
- *Félēgi durdurāydım dērdimi bildírēydım.* “Feleği durduraydım, derdimi bildireydim.” (A-7/110-111)

1.2.5.1.1.2. -ar-/ér-

- *(kārızın) İcini cihārdırdı yērdi.* “Karpuzun içini çıkarıp yerdi.” (A-1/199-200)
- *Ruhuy éldén gedérmé, kımnén ālduy ona yer.* “Ruhunu boşa harcama, kimden aldın ona ver.” (A-4/42-43)
- *Bir mécmu^a ḥiyér kopardar.* “Birkaç tane salatalık koparır.” (A-5/16-17)

1.2.5.1.1.3. -(i)r-/-(i)r-

- *Sēni dé dayzam kımın bātırır yasa néné!* “Seni de teyzem gibi yasa boğar anne!” (A-1/73-74)
- *Bígün bişírdilér yārin yērdilér.* “Bugün pişirip yarın yerlerdi.” (A-1/203-204)
- *Āşıklar sultānidim félék dēyirdi tāhtım.* “Âşıklar sultanı idim, felek tahtımı devirdi.” (B-11/88-89)

1.2.5.1.1.4. -(i)t-/--(i)t-

- *Ġémnén bař edébilém, bir kapatsam on ačar.* “Gam ile bař edemem, bir kapatsam on ačar.” (B-2/51-52)
- *İstiyén yaht él uzādırdılar, yārdım ėlí uzādırdılar.* “İstediği zaman el uzatırlardı, yardım eli uzatırlardı.” (A-8/33)
- *Mínín méⁿēsí mēní dürttı.* “Bunun anlamı beni kışkırttı.” (A-7/16)

1.2.5.1.2. Ettirgen:

1.2.5.1.2.1. -dır-/-dır-, -tır-/-tır-

- *Félék yazım yazanda kélémín kırdırāydım.* “Felek yazımı yazdığında kalemini kırdıraydım.” (A-7/112-113)
- *Bı zamānın cafāısı soydırır halka dēri.* “Bu zamanın cefası halkı canından bezdirir.” (B-16/39-40)

ETA’da bazı örneklerde görülen *-dır-/-dır-, -tır-/-tır-* eki ettirgenlik işlevini kaybetmiştir:

- *Yāzdırır oħım ādi.* “Okum adını yazdırır.” (B-1/46)
- *Ézdırıpsén, dabbānım kēstırıpsén.* “Ezdirmişsin, topuğumu kestirmişsin.” (A-1/79-80)

1.2.5.1.2.2. -(i)t-/--(i)t-

- *Bir āniřlı ħēkim otırt tāhtıya.* “Tahtına anlayışlı bir kral oturt.” (B-4/40)

1.2.5.2. İşteş:

1.2.5.2.1. Ortaklaşa:

1.2.5.2.1.1. -(i)ř-/--(i)ř-

- *Ĥémміz méřtépté yığıştış.* “Hepimiz okulda toplandık.” (mdd)

1.2.5.2.2. Karşılıklı:

1.2.5.2.2.1. -(i)ř-/--(i)ř-

- *Ġedér orda yırişır, necé kurt öldırır.* “Gidip orada savaşır, birkaç kurt öldürür.” (A-5/16)
- *Kōniřtum, oğıdım al.* “Konuştum, oğüdümü dinle (dikkate al).” (B-1/78)

1.2.5.3. Meçhul-Edilgen:

1.2.5.3.1. Meçhul: Öznesi belli olmayan bir çatı türüdür (Korkmaz 2009: 549):

1.2.5.3.1.1. -(ı)l-/(ı)l-

- *Üc gün té'izyē otırılırdı cēmi'té.* “Camide üç gün taziye için oturulurdu.” (A-8/18)
- *Ġedén héfté bazara ġēdıldı.* “Geçen hafta pazara gidildi.” (mdd)
- *Bazardan ġēlínir, yeydé otırılır.* “Pazardan gelinir, evde oturulur.” (mdd)
- *Ķücé hahtan ô'tíllí ġēc'ılmírí.* “Sokak insanlardan geçilmiyor.” (mdd)

1.2.5.3.2. Edilgen: Geçişli eylemleri geçişsiz eylemlere çevirir (Korkmaz 2009: 547):

1.2.5.3.2.1. -(ı)l-/(ı)l-

- *Sāyığ ōlırdı, saf da ōlırdı, yé'ni süz'ılırdı.* “Soğuk olurdu, berrak olurdu, yani süzülürdü.” (A-1/319-320)
- *Ācılıp o baġda ġül.* “O baġda ġül açılmış (açmış).” (B-2/30)
- *Bı hayasa āltunnānidí himyana tiġ'ılırdı.* “Bu hayasa (bir tür süs) altındandı, himyana (bir tür kadın kemeri) dikilirdi.” (A-1/223)

1.2.5.3.2.2. -(ı)n-/(ı)n-

- *Ġk'indidén sora namaz kılınırđı, duca ōhınırđı.* “İkindiden sonra namaz kılınırđı, dua okunurdu.” (A-8/21-22)
- *Hémsí yāzılıp éldén tatrız ōlınp.* “Tümü yazılmış elle süslenmiş.” (A-6/20)

1.2.5.4. Dönüşlü:

1.2.5.4.1. -(ı)n-/(ı)n-

- *Dura dura yōrındım.* “Dura dura yoruldu.” (A-1/147)
- *Diyērdí bişey ōġrēnsín.* “Bir şey öğrensin derdi.” (A-1/356-357)
- *Ćürík adama inanma.* “Çürük adama inanma.” (A-1/253)

1.2.5.4.2. -(ı)l-/(ı)l-

- *Lukmaya haram katma cēġ'ılméz kēbír ġēmí.* “Lokmana haram katma, kabir azabı çekilmez.” (B-13/27-28)

- *Bir il dé kalsāyđı bōzılmāzđı.* “Bir yıl da kalsaydı bozulmazdı.” (A-1/155-156)

1.2.5.5. Çatıların Üst Üste Kullanılması: Türk dillerinde olduğu gibi ETA’da da çatı ekleri üst üste gelebilir. Bu tür bir biçimlenme, dilin anlatım gücünü artırmakta. Tümcedeki özne ve nesne değişmelerine imkân sağlamaktadır:

1.2.5.5.1. (-(i)n/- (i)n-)+(-dır/-dır-, -tır/-tır-)

- *Mégér āclıh ya zulım mİllétı oyāndırsın.* “Ya açlık ya zulüm bu milleti uyandırabilir.” (B-7/63-64)
- *Yāndırın o yağlārı.* “O yağları yakın.” (B-1/74)

ETA’da *-n-* çatı ekinden sonra ötümlü sesle başlayan *-dır/-dır-* ettirgenlik eklerinin getirilmesi gerekiyorken sadece üç örnekte ötümsüz sesle başlayan *-tır/-tır-* getirilmiştir.

- *Kim bı bāğı dolāntırdı?* “Kim bu bağı idare ettirirdi?” (A-1/229)
- *Ērzı suya gēlıptı, bılāntır koyma dulıh.* “Arzu çeşmeye gelmiş, duru olan suyu bulandır.” (A-1/10-11)
- *Yımurtānın āltı bıştıhtén sora halayāntır.* “Yumurthanın altı piştikten sonra altüst et.” (mdd)

1.2.5.5.2. (-(i)t/- (i)t-)+(-tır/-tır-)

- *Ērzı suya gēlıptı durıltır koyma bulıh.* “Arzu suya gelmiştir, durult, bulanık bırakma.” (A-1/15-16)

1.2.5.5.3. (-(i)t/- (i)t-)+(-(i)l/- (i)l-)

- *Ruh cíhtı üz örtıldı, dāhı sén némé gēldüy.* “Ruh çıktı yüz örtüldü, artık sen neyime geldin.” (A-7/76-77)

1.2.5.5.4. (-dır/-dır-, -tır/-tır-)+(-t-)

Bu yapıyı ETA’ya hâkim olan konuşurlar kullanır.

- *Ğölmēğımı dēğıştırtım.* “Gömleğimi değiştirttim.” (mdd)
- *Arzuhālcıyé bir form yāzdırttı.* “Arzuhâlcıye bir form yazdırttı.” (mdd)
- *Uşağa yemēğı yēdırttıy?* “Çocuğa yemeği yedirttin mi?” (mdd)

1.2.5.5.5. **(-(i)ş/-/(î)ş-)+(-tır/-/tır-)**

Bu yapıyı ETA'ya hâkim olan konuşurlar kullanır.

- *Fitnēcî insan arħadaşlāri yıriştırır.* “Fitneci insan arkadaşları birbirine düşman eder.” (mdd)
- *Éciz olan kōnşılārımı bāriştırdım.* “Küs olan komşularımı barıştırdım.” (mdd)
- *Yēngî arħadāşımı babama tāniştırdım.* “Yeni arkadaşımı babama tanıştırdım.” (mdd)

2. YAPIM EKLERİ

ETA, Türkiye Türkçesi ağızlarında da olduğu gibi çoğu işlek olmak üzere zengin bir ek varlığına sahiptir. Bu zengin yapım ekleri sözcük türetmede sıkça kullanılmaktadır.

2.1. Addan Ad Yapan Ekler

2.1.1. **+ah/+ék :**

Eski Türkçedeki +Gak küçültme ve kuvvetlendirme ekiyle ilişkisi olan bu ek de genellikle tek heceli kelimelere gelerek benzetme ve küçültme işleviyle az sayıda adlar türetmiştir: *yanah* “yanak” (B-7/32), *damah* “beyin” (A-7/119), *érkék* “erkek” (A-1/170)

2.1.2. **+ar/+ér :**

Bu ek, ETA'da konuşma dilinde işlek olmayıp daha çok edebî dilde kullanılır: *birér* “birer” (mdd), *ücéér* “üçer” (mdd), *beşér* “beşer” (mdd)

2.1.3. **+ca/+cé,+ca/+cé :**

- a. *+ca/+cé,+ca/+cé* eki, sıfatlara ve sıfat olarak kullanılan sözlere “olarak” anlamı katan pekiştirme işlevinde tarz zarfları yapar. Bu ek, vurgusuzdur. Vurgu, ekten önceki heceye kaymıştır: *gízlícé* “gizlice” (B-11/10), *sēssízcé* “sessizce” (mdd)

- b. Küçültme ve küçümseme sıfatları türetir, vuguludur: *badamća* “küçük badem” (mdd), *yettímćé* “soysuz, fırsatçı” (mdd)
- c. Dil ve lehçe adları türetir, vuguludur: *TürķćéTürķmėncé* “Türkmence” (mdd), *Almanca* “Almanca” (mdd)
- d. Burada vurgusuz olan bu ek *+lar/+lér* çokluk eki almış zaman ve sayı gösteren adlardan, zaman ve sayıda çokluk ifade eden pekiştirilmiş belirteçler türetir: *günlércé* “günlerce” (mdd), *heftélércé* “haftalarca” (mdd), *aylarca* “aylarca” (mdd), *illércé* “yıllarca” (mdd), *onlarca* “onlarca” (mdd), *yüzlércé* “yüzlerce” (mdd), *binlércé* “binlerce” (mdd)

2.1.4. +ćık/+ćík,+cuĥ :

Bu ek, ETA’da ölü bir ektir. Sadece üç örnekte karşımıza çıkmaktadır: *onćıka* “oncacık” (mdd) < *onćık* “oncacık” örnekte adıl *n*’sinin korunduğu ve sözcüğün son sesinde bir ünlü türemesinin gerçekleştiği görüşüdeyiz. Bilgehan Atsız Gökdağ ise “Irak Türkmen Türkçesinin Şekil Bilgisine Dair Notlar” adlı makalesinde *onćıka* sözcüğünü Kerkük ağzı telaffuzuyla *oncuka* “birazcık” olarak ele alıp *onca* “onca” tabanına indirgeyerek sözcükte son hecede bulunan /ka/ seslerini Eski Türkçeden kalma küçültme eki olan *+kInA* ekine dayandırmaktadır (Gökdağ 2012: 119).

míćké “birazcık” (I-2/3) < *mínćík* “buncacık” örneğinde ise adıl *n*’si ile ekin ünlüsünün düştüğü ve sözcüğün sonunda bir ünlü türemesinin gerçekleştiği düşünülmektedir. Bu sözcüğü de *minca* “bunca” tabanına indirgeyerek Bilgehan Atsız Gökdağ’ın yukarıdaki örnek için yaptığı yorum bu örnek için de geçerli sayılabilir. Aynı sözcüğün *míćkoké* “birazcık” biçiminde bir varyantı bulunmaktadır. Sözcükteki *+oké* eki, Kürtçe bir küçültme ekidir. *mincuĥ* “boncuk” (I-1/66) sözcüğü ekin başka bir örneğidir.

2.1.5. +ćí :

- a. Ekin ETA’da başka varyantı yoktur, ne ünlü ne de ünsüz uyumuna uyar ve her zaman ince ünlülüdür: *ĥānćí* “hancı” (B-13/35), *dēmírćí* “demirci” (B-8/39), *āltunćí* “kuyumcu” (B-8/41), *tütínćí* “tütüncü” (B-8/42), *bostānćí* “bostancı” (B-8/45), *ķülĥānćí* “külhancı” (B-8/46), *şikētćí* “davacı” (mdd), *yabānćí* “yabancı” (mdd)

- b. Bu ek, okula sabahleyin veya akşamleyin giden öğrenciler için de kullanılır: *sébbēhčí* “sabahçı” (mdd), *aḥṣāmčí* “öğlenci” (mdd)

2.1.6. +dākı/+dēkí :

ordākılar “oradakiler” (A-5/100), *istímdēkí* “üstümdeki” (A-1/59)

2.1.7. +daş :

arḥadaş “arkadaş” (A-1/257), *kardaş* “kardeş” (mdd), *yoldaş* “yoldaş” (mdd), *sırdaş* “sırdaş” (mdd)

2.1.8. +gíl(í) :

aḡaḡílí “aḡaḡil” (A-5/1), *kocayḡílí* “dedengiller” (A-1/195), *babayḡílín* “babangillerin” (A-1/341)

2.1.9. +(ı)ḡ/+(u)ḡ :

toppıḡ “diz” (mdd), *kābuḡ* “kabuk” (mdd)

2.1.10. +(ı)ncı/+(í)ncí :

āltıncı “altıncı” (mdd), *biríncí* “birinci” (A-1/340)

2.1.11. +ın/+ín :

Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesindeki araç durumu ekinin bir kalıplaşma aşamasından geçerek zarf türetme ekine dönüşmesinden oluşmuş vurgusuz bir yapım ekidir. Bu ek, ETA’da zaman bildirme anlamı taşıyan ad ve sıfatlardan zaman zarfları yapmıştır: *ilkín* “ilkin” (mdd), *yāzınḡünü* “yaz” (A-2/17)

2.1.12. +(ı)n :

Adlardan ad türeten vurgulu bir ektir. Bu ek, ses yapısı bakımından zaman adlarından zarf türeten (2.1.11.) vurgusuz +ın/+ín ekiyle aynı olmakla birlikte, işlevi bakımından ondan ayrılır: *boyın* “boyun” (A-1/377), *kārın* “karın” (mdd), *kōyın* “koyun, göğüs” (A-1/160), *uzın* “uzun” (A-1/104)

2.1.13. +(ı)n/+(i)n/+(a)n :

Bu ekle yapılan adlar Eski Türkçede ad ve sıfatlardan “ilgili olma, akrabalık bildirme” ad ve sıfatları türeten +(A)ñ ekiyle kurulmuş adlardan bazılarının bize daha çok +(I)ñ biçimiyle uzanmasından oluşmuş görünüyor. +(I)ñ eki doğal olarak bir +ñ >

+n değişimine de uğramıştır. Bu ekin örnekleri birkaçı geçmeyen uzantı kelimeler oldukları için bugün +(I)ñ ölmüş bir ek durumundadır: *dērin* “derin” (B-10/35), *kēyin* “kayın birader” (mdd)

2.1.14. +kíné < ET +kInA :

Eski Türkçede küçültme eki olan +*kInA* (Ata 2011: 90), ETA’da sadece ince ünlü olarak +*kíné* biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Tek örnek verebilmiş bir ektir: *kíćikíné* > *kíćkíné* “küçücük” (mdd)

Yukarıda geçen örneğın iki varyantı daha bulunmaktadır: *kíćiné* “küçücük” (mdd) bu örnekte ekteki ilk hece düşmüştür. *kíćké* “küçücük” (mdd) Bu örnekte ise ekin son hecesinin düştüğü kanısındayız.

2.1.15. +lar/+lér :

- a. Bu ek, meslek adlarından çeřitli meslek gruplarını oluřturan adlar yapar: *bakkallar* “bakkallar” (A-7/2), *sēbzēćilér* “manavlar” (A-7/2), *kassaplar* “kasaplar” (A-1/197), *attarlar* “aktarlar” (B-8/35), *muhēndislér* “mühendisler” (mdd), *cumlēćilér* “toptancılar” (mdd)
- b. Adlardan aynı düşüncede olanları bildiren topluluk adları türetir: *Bé’silér* “Baasçılar” (mdd), *İslēmīlér* “İslamcılar” (mdd), *İhyanlar* “İhvancılar” (mdd)
- c. Özel adlardan millet ve kavim adları yapar: *Türkłlér* “Türkler” (A-1/3), *Türkmenlér* “Türkmenler” (B-1/60), *Qırtılér* “Kürtler” (mdd), *Éréplér* “Araplar” (A-1/220), *Fārslar* “Farslar” (mdd), *İngilizlér* “İngilizler” (A-1/235), *Sīnlér* “Çinliler” (mdd), *Usmānīlér* “Osmanlılar” (A-1/229), *Sēlcükīlér* “Selçuklular” (mdd)
- d. Özel adlardan bir dine, bir tarikata bağlı olanları gösteren adlar yapar: *İslēmlér* “Müslümanlar” (B-10/16), *Mēsīhīlér* “Hristiyanlar” (mdd), *Yahudılar* “Yahudiler” (A-1/197), *Şi’īlér* “Şi’iler” (mdd), *Éléyīlér* “Aleviler” (mdd), *Nakıřbēndīlér* “Nakřibendiler” (mdd), *Mēylēyīlér* “Mevleviler” (mdd), *Buzīlér* “Budistler” (mdd), *Hindoslar* “Hindular” (mdd)
- e. Bu ek, soy adlarına gelerek “aile” kavramı katar: *Bahćāćilar* “Bahćeciler” (mdd), *Dođramāćilar* “Dođramacılar” (mdd), *Dēmīrćilér* “Demirciler” (mdd), *Sēbzēćilér* “Sebzeciler” (mdd)

- f. Özel adlara gelir, ondaki özellikleri “yücelterek genelleştirmek” kavramı katar: *Fētīhlér* “Fatihler” (mdd), *Méylēnéler* “Mevlanalar” (mdd), *İstanbullar* “İstanbullar” (mdd), *Bağdatlar* “Bağdatlar” (mdd)
- g. adlara gelerek teklik 3. kişi iyelik ekiyle birlikte zaman, mevsim adlarına “belirsizlik” kavramı katar: *ğecélēri* “geceleri” (mdd), *ağşamlāri* “akşamları” (mdd)

2.1.16. +lı/+lí :

ādli “adlı, müsemma” (A-1/113), *ímírlí* “yaşlı” (A-1/231), *Erbíllí* “Erbilli” (B-8/9), *Ķērķüklí* “Kerküklü” (mdd)

2.1.17. +lıh/+líh,+líh :

ETA’da adlardan ve sıfatlardan adlar türeten *+lıh/+líh/+líh* ekinin diğer işlevleri Türkiye Türkçesindekilerle aynılık göstermektedir. *+lıh/+líh/+líh* ekinin başlıca görevleri şunlardır:

- a. *+lıh/+líh/+líh* eki, adlardan “tahsis” işlevli ve “bir şey için” anlamlı adlar türetir: *asriyēlíh* “İkinci vakti yenen atıştırma” (mdd), *bāşlıh* “başlık parası” (mdd), *bayrāmlıh* “bayramlık” (mdd), *dolmālıh* “dolmalık” (mdd), *ğecēlíh* “gecelik” (mdd), *ğēlínlíh* “gelinlik” (mdd), *ğünlíh* “günlük” (mdd), *ğölmēklíh* “gömleklik” (mdd), *ķışlıh* “kışlık” (mdd), *mévsimlíh* “mevsimlik” (mdd), *pānturlıh* “pantolonluk” (mdd), *ümírlíh* “ömürlük” (mdd), *yāzlıh* “yazlık” (mdd), *bağ bağcālıh* “bağlık, seyranlık yer” (mdd)

Bu adlar sıfat olarak da kullanılır: *asriyēlíh yeméh*, *bağ bağcālıh yer*, *bayrāmlıh aspap*, *dolmālıh bibér*, *ğölmēklíh kumaş*, *ķışlıh bluz*, *pānturlıh kumaş*, *yāzlıh aspap* vb.

- b. *+lıh/+líh/+líh* eki, “bir şey için, araç ve gereç” anlamıyla tahsis işlevli araç adları yapmıştır: *ēlíh* “eldiven” (mdd), *üzlíh* “kar maskesi” (mdd), *iplík* “iplik” (A-1/142)
- c. *+lıh/+líh/+líh* eki, bir meslekle uğraşan kimseyi gösteren adlardan meslek adı ve uğraşı alanı gösteren adlar türetir: *ésğērліh* “askerlik” (A-1/106), *aşcılıh*

“aşçılık” (mdd), *bakkālīh* “bakkallık” (mdd), *çobānlīh* “çobanlık” (mdd), *muhēndisīh* “mühendislik” (mdd), *dīhtorlīh* “doktorluk” (mdd)

- d. Bu ek, adlardan siyasi, felsefi, dinî düşünüş ve inancı, o inanışa bağlılığı bildiren adlar türetir: *İslēmīlīh* “İslamcılık” (mdd), *Mēsīhīlīh* “Hristiyanlık” (mdd), *Türkçīlīh* “Türkçülük” (mdd), *Türkmençīlīh* “Türkmencilik” (mdd), *tékēddumīlīh* “ilericilik” (mdd)
- e. Adlardan rütbe ve makam bildiren adlar türetir: *ağālīh* “ağalık” (mdd), *imamlīh* “imamlık” (mdd), *kā'imkāmlīh* “kaymakamlık” (mdd), *muhtārīh* “muhtarlık” (mdd), *muftīlīh* “müftülük” (mdd), *mufētīşlīh* “müfettişlik” (mdd), *mustēşārīh* “müsteşarlık” (mdd)
- f. Ad ve sıfatlara gelerek onları genelleştiren ve yaygınlaştıran nitelikte soyut adlar türetir:

Adlardan: *nēnēlīh* “analık” (mdd), *babālīh* “babalık” (mdd), *kardāşlīh* “kardeşlik” (mdd), *uşāhlīh* “çocukluk” (mdd), *érķēklīh* “erkeklik” (mdd), *insānlīh* “insanlık” (mdd), *ķölēlīh* “kölelik” (mdd)

Ek, renk adlarından da o rengin hâkim ve yaygın olduğunu bildiren soyut adlar türetmiştir: *bayāzlīh* “beyazlık” (A-5/40), *gōglīh* “mavilik” (mdd), *morlīh* “morluk” (mdd), *sārīlīh* “sarılık” (mdd), *yāşīllīh* “yeşillik” (mdd)

Sıfatlardan: *āzlīh* “azlık” (mdd), *bollīh* “bolluk” (mdd), *bēyīklīh* “büyüklük” (mdd), *ķīcīklīh* “küçüklük” (mdd), *razīllīh* “cimrilik” (mdd), *dēllīlīh* “delilik” (mdd), *cāhullīh* “gençlik” (mdd), *ihtiyērlīh* “ihtiyarlık” (mdd), *iyīlīh* “iyilik” (mdd), *ħarāplīh* “kötülük” (mdd), *sīcāhlīh* “sıcaklık” (mdd), *sāyīhlīh* “soğukluk” (mdd), *yayāşlīh* “yavaşlık” (mdd), *écélēlīh* “ivedilik” (mdd), *uzāhlīh* “uzaklık” (mdd), *yāhunlīh* “yakınlık” (mdd)

- g. *+līh/+līh/+līh* ekiyle eş veya zıt anlamlı ikileme sıfatlarından ikilemeli soyut adlar yapılır: *āclīh-tohlīh* “açlık-tokluk” (B-7/63)-(mdd), *āzlīh-çohlīh* “azlık-çokluk” (mdd)-(mdd), *bāglīh-bahçālīh* “bağlık-bahçelik” (mdd)-(mdd)
- h. *+līh/+līh/+līh* eki, sayı adı ve sıfatlarından “bir arada olmayı, topluluğu” gösteren adlar türetir: *ēllīlīh* “ellilik” (mdd), *īķī yüz ēllīlīh* “iki yüz ellilik” (mdd), *beş yüzlīh* “beş yüzlük” (mdd), *binlīh* “binlik” (mdd), *beş binlīh* “beş

binlik” (mdd), *on binlîh* “on binlik” (mdd), *igîrmî beş binlîh* “yirmi beş binlik” (mdd)

- i. Hacim, ağırlık, alan ve uzunluk gösteren adlardan yine “ağırlık, ölçü, alan ve uzunluk” bildiren adlar türetir: *métîrlîh* “metrelik” (mdd), *kilométîrlîh* “kilometrelik” (mdd), *hektârlîh* “hektarlık” (mdd), *dōnîmlîh* “dönümlük” (mdd), *ḡrāmlîh* “gramlık” (mdd), *kilōlîh* “kiloluk” (mdd), *tonlîh* “tonluk” (mdd), *lítîrlîh* “litrelik” (mdd)
- j. Zaman gösteren adlara gelen *+lîh/+lîh/+lîh* eki, “o zaman süresi içine giren” anlamında ad ve sıfatlar türetir: *ḡünlîh* “günlük” (mdd), *ḡeftêlîh* “haftalık” (mdd), *āylîh* “aylık” (A-1/136), *illîh* “yıllık” (mdd), *asırlîh* “asırlık” (mdd)

2.1.18. +man/+mén :

kocaman “kocaman” (mdd), *Türkmen* “Türkmen” (B-1/60)

2.1.19. +sız/+sîz :

- a. Bu ek, addan “yokluk, eksiklik” bildiren olumsuz anlamda sıfatlar türeten çok işlek bir ektir. “Sahip olma, kendinde bulundurma” görevindeki sıfat türeten [*+lî/ +lî* (2.1.16.)] ekinin karşıtıdır: *parāsîz* “parasız” (A-1/248), *ékîlsîz* “akılsız” (A-1/356)
- b. Ek, *öksîz* “öksüz” (B-5/70), *tēnsîz* “densiz” (mdd), *ḡersîz* > *ḡerḡîz* “hırsız” (mdd) gibi bazı eski türemelerde de yer almıştır.
- c. *+sız/+sîz* eki eş anlamlı ikileme sıfatları da türetmiştir: *nēnēsîz babāsîz, ipsîz sapsîz, işsîz kārîz, sēssîz sadāsîz, dātsîz duzsîz*.
- d. *+sız/+sîz* ekiyle kurulmuş ancak anlam kayması yoluyla kalıplaşmış bazı sıfat ve zarflar da vardır: *amansîz* “amansız” (mdd), *ārsîz* “arsız” (mdd), *kēlpsîz* “kalpsiz” (mdd)

2.1.20. +sızlîh/+sîzlîh :

+sız/+sîz ekiyle *+lîh/+lîh* soyut ad türetme ekinin birleşmesinden oluşmuş bulunan bu ek, addan yokluk görevinde soyut adlar (veya *+sız/+sîz* yokluk sıfatlarından soyut yokluk adları) türeten bir ektir: *ḡaksîzlîh* “haksızlık” (B-5/67), *édépsîzlîh* “edepsizlik” (A-8/32), *tēlîsîzlîh* “tâlihsizlik” (B-7/19), *yeyîzlîh* “evsizlik” (mdd)

2.1.21. +şar/+şér :

Bu ek ETA'da pek işlek değildir: *ikişér* “ikişer” (mdd), *altışar* “altışar” (mdd)

2.2. Eylemden Ad Yapan Ekler

2.2.1. -a/-é,-ı/-í :

ETA'da *-a* zarf-fiil ekinin eklendiği eylemlerle kaynaşım kalıplaşmasında sıfat, edat, zarf ve ad niteliğinde birtakım sözler oluşmuştur. Kalıplaşmış bir şeklin hem sıfat hem ad hem zarf hem de edat olarak kullanılabildiği yerler vardır. Başlıca örnekleri şunlardır: *yara* “yara” (A-1/281), *oya* “oya” (mdd), *cévré* “çevre” (mdd), *daha* “daha” (mdd), *dāhi* “dahi” (A-5/126), *dōlu* “dolmuş” (A-1/21), *gōré* “göre” (A-8/31), *konşu* “komşu” (A-2/2), *ōté* “öte” (mdd), *ōtīllí* “ötürü” (A-1/215)

Bu ek geçişli ve geçişsiz eylem kök ve gövdeleriyle, çatı ekleri almış eylem gövdelerine eklendiğinde, eşli tekrarlar yoluyla işlekliliğini sürdürmüştür: *kala kala* “kala kala” (A-8/61), *dura dura* “dura dura” (A-1/147), *dāğıda dāğıda* “dağıda dağıda” (B-15/32), *baħa baħa* “baka baka” (mdd), *gūlé gūlé* “güle güle” (mdd), *itekleyé itekleyé* “itekleye itekleye” (mdd)

2.2.2. -ağan :

ETA'da tek heceli geçişsiz bir eylem kökünden, eylemdeki hareketi sürekli olarak yapan bir sıfat türetmiş birleşik bir ektir: *korħağan* “korkak” (mdd)

2.2.3. -an/-én :

Geçişli ve geçişsiz tek ve çok heceli eylemlerden sıfatlar türeten ve bir işi yapanı gösteren ad olarak da kullanılan çok işlek bir sıfat-fiil ekidir: *bilmíyén* “bilmeyen” (B-13/38), *bitmíyén* “bitmeyen” (B-4/18), *diyén* “söyleyen” (B-2/13), *gedén* “giden” (A-10/18), *gélén* “gelen” (A-1/84), *işlēmíyén* “çalışmayan” (A-1/253), *olan* “olan” (A-8/19), *olmíyan* “olmayan” (A-7/44), *oyan* “oyan” (B-2/54), *oyanan* “uyanana” (B-1/66), *tānıyan* “tanıyan” (A-3/10), *yanan* “yanan” (B-1/64), *yāşıyan* “yaşayan” (B-1/84), *yıħmíyan* “yıkılmayan” (A-7/72)

Ekin zaman gösterme işlevini aşındırarak kalıplaşma yoluyla kalıcı ad türetmiş örnekleri de vardır: *doğan* “doğan” (mdd), *dombalan* “domalan mantar” (mdd), *ōyinbozan* “oyunbozan” (mdd), *ékmék kōyan* “ekmek kutusu” (A-1/154),

éyrén “ayran” (mdd), *günébaħan* “ay çiçeği” (mdd), *karabasan* “karabasan” (mdd), *kıran* “kıran, afet, kıtlık” (mdd), *saçkıran* “saçkıran hastalığı” (mdd)

Bu ek, işi yapanı gösteren bir ek olmasına rağmen bir örnekte yer adı yapmıştır: *ékmék edén* “evlerde ekmeğin yapıldığı yer” (A-2/1)

2.2.4. -acaħ :

-*acaħ* ETA’da kullanılmayan bir ektir. Bu ek daha çok Kerkük ve yörelerinde görülür. Aslında gelecek zaman sıfat-fiil eki olan -*acaħ* eki ETA’da sadece bir ad türetebilmiştir: *daynacaħ* “sırt ve kolu yaslamaya yarayan araç” (A-1/349)

2.2.5. -cé :

Dönüşlü bir eylemden bir hareketin sonucu olan soyut bir ad türetmiştir: *égléncé* “eğence, kutlama” (A-6/45)

2.2.6. -c :

Dönüşlü eylem gövdelerinden türetme yapan bir ektir. Bu ek, getirildiği eylemdeki hareketi yapanı, yapılan hareketi veya o hareketle ilgili bir niteliği, bir özelliği gösteren soyut ad ve sıfatlar türetir, ETA’da tek örnek vermiştir: *kazanéc* “kazanç” (B-5/8), *sēyínéc* “sevinç” (B-15/31)

sēyínéc sözcüğü Türkiye Türkçesi etkisiyle ETA’nın edebiyat diline geçmiştir.

2.2.7. -géç :

Eylem kök ve gövdelerinden ad ve sıfatlar türeten bir ektir. Ad olarak ETA’da bir tek araç-gereç adı türetebilmiştir: *süzgéç* “süzgeç” (mdd)

2.2.8. -gā/-gé :

Eylem kök ve gövdelerinden sınırlı sayıda sıfat ve adlar türetmiş olan bir ektir. İşlev bakımından eylemin gösterdiği işten etkileneni ya da bir işin sonucu olanı gösteren türetmeler yapmıştır. Ek bazı türetmelerde ön ses g’sini yitirmiştir: *dālga* “dalga” (mdd), *kıssa* “kısa” (A-1/232)

+*gā*/*gé* ekiyle +*ır*-/*ír*-’lı ettirgen eylem gövdesinden kurulmuş bir alet adı da vardır: *sípírgé* “süpürge” (A-10/97)

2.2.9. -ġı/-ġı,-kı :

Eklendiği eylemin son ses durumuna göre ön sesi ötümlü ve ötümsüz biçimler alabilen ek, genellikle tek heceli eylem kökleriyle çeşitli çatı ekleri almış eylem gövdelerinden adlar türetmiştir. Türettiği adlar ekin görevi bakımından şöyle bir sınıflandırmaya tabi tutulabilir:

- Çeşitli araç-gereç adları türetir: *burġı* “burgu” (mdd), *‘āsķı* “askı” (mdd), *sārġı* “sargı” (mdd), *süñġı* “süngü” (mdd), *sürġı* “sürgü” (mdd).
- Çeşitli nitelikte somut adlar türetir: *bāsķı* “baskı” (mdd), *bítķı* “bitki” (B-9/40), *icķı* “içki” (mdd), *verġı* “verim” (B-11/68)
- Çeşitli soyut adlar türetir: *sevġı* “sevgi” (B-5/11), *sāyġı* “saygı” (mdd)

2.2.10. -ġın/-ġın :

Geçişli ve geçişsiz tek heceli eylem köklerinden anlamı pekiştirilmiş sıfatlar türeten bir ektir: *yorġın* “yorgun” (B-11/58), *ārġın* “argın” (mdd)

Bu sıfatlardan bazıları kalıplaşma aşamasından geçerek adlaşmıştır. Yahut da hem sıfat hem de ad olarak kullanılmaktadır: *yırġın* “vurgun” (B-11/29), *sürġın* (sürġın n > m ses değişmesine uğramış) “sürgün” (mdd)

2.2.11. -(a)ġ/-(u)ġ,-(é)ķ/-(a)ķ :

Tek veya çok heceli eylem kök ve gövdelerinden sıfat ve ad türeten işlek bir ektir. birbirinden farklı türetmeler yapmıştır. Başlıca işlevleri şunlardır:

- Genellikle bir alışkanlığı, bir duyguyu ve eylemin bildirdiği işi çokça yapanı gösteren sıfatlar türetir: *ķacāġ* “kaçak” (mdd), *parlaġ* “parlak” (mdd), *hürķéķ* “ürkek” (mdd), *yédéķ* “yedek” (mdd)
- Bir işin yapıldığı yeri gösteren adlar türetir: *ķonaġ* “misâfir” (mdd), *ķucaġ* “kucak” (mdd), *sapaġ* “sapak” (B-9/24)
- Bazı araç-gereç adları türetir: *pićaġ* “bıçak” (A-1/199), *éleķ* “elek” (mdd), *ķappaġ* “kapak” (A-1/173), *sıncaķ* “sancak” (mdd), *taraġ* “tarak” (B-12/68), *yataġ* “yatak” (B-9/21), *ķāzuġ* “kazık” (mdd)
- Somut ve soyut adlar türetir: *dileķ* “dilek” (B-4/17), *yumaġ* “yumak” (A-1/186), *ķusaġ* “kusmuk” (mdd)

2.2.12. -(a)h,-(i)h/-(î)h/-(u)h,-(î)k/-(ü)k :

Bu ek, ünsüz ile biten tek ve çok heceli geçişsiz eylem kök ve gövdelerinden “yapılmış, bitmiş” anlamı veren ve *-mIş* ekiyle denkleşen sıfatlar türetir: *ārtuḥ* “artık” (mdd), *burıṣıḥ* “buruşuk” (mdd)

Bu sıfatlardan bir kısmı da insandaki huy ve kişiliği belirten aşağılama sıfatlarıdır: *sürtiḥ* “sürtük” (mdd)

Ek, ünsüzle sonuçlanan geçişli eylem kök ve gövdelerinden edilgen “-Il-mIş” ekiyle denkleşen anlamda sıfatlar da türetmiştir: *ācuḥ* “açık” (A-4/60), *āyih* “ayık” (A-1/273), *bāyih* “bunaltıcı” (mdd), *buruḥ* “ara sokak” (mdd), *déllüḥ* “delik” (A-1/157), *dēṣiḥ* “deşik” (mdd), *kırıḥ* “kırık” (mdd), *yırtıḥ* “yırtık” (mdd), *hōriḥ* “saç örgüsü” (mdd), *bēyih* “büyük” (A-1/163), *ćüriḥ* “çürük” (A-1/253), *éssüḥ* “eksik” (mdd), *ilih* “ılık” (mdd), *sāyih* “soğuk” (A-1/317), *bulıḥ* “bulanık” (A-1/16)

Yukarıda sıralanan örnekler arasında da yer aldığı gibi bu ek: *bilāniḥ* “bulanık” (mdd), *kārṣuḥ* “karışık” (A-4/45) gibi *-n,-, -ş-* dönüşlülük ve *-ş-* işteşlik çatısı ile kurulan eylemlere gelebildiği hâlde, edilgen ve ettirgen çatılı eylemlere gelememektedir.

Bu ek, tek ve çok heceli geçişli, geçişsiz eylem kök ve gövdelerinden “yapılmış, tamamlanmış bir işin ürünü” olan adlar da türetmiştir: *bıcuḥ* “buçuk” (mdd), *buyrıḥ* “buyruk” (mdd), *ēmziḥ* “emzik” (mdd), *ilih* “ilik” (mdd), *örtih* “yatak” (A-1/153)

Yansıma adından türetilmiş *tífir-* “tükürmek” (mdd) eyleminden *tifriḥ* “tükürük” (mdd) örneğini türetmiştir.

2.2.13. -ı/-í :

Daha çok tek heceli geçişli ve geçişsiz eylemlere gelen *+ı/+í* eki çok işlek ve üretken bir ektir. Şekil yapısı bakımından aslında bir bağlantı ünlüsüdür. Eski Türkçede eylemden isim türeten *-(I)g/-(U)g* eki Güney-Batı Türk lehçelerine uzanan gelişme sürecinde eriyip kaybolunca eylemin son ses ünsüzü ile eki kaynaştıran *-(I)/-(U)* bağlantı ünlüleri *-g* ekinin yerini almış, böylece eylemden ad türeten bir ek

niteliği kazanmıştır: *sür-ü-g* > *sürü* > (ETA'da) *sürí* (mdd), *yaz-ı-g* > *yazı* > (ETA'da) *yāzi* (A-7/112)

+ı/+í eki, işlev bakımından eylemin gösterdiği işin ürünü veya sonucu olan somut ve soyut adlar ve sıfatlar türetir:

Somut adlar: *çāti* “çatı” (mdd), *çēķí* “çeki” (mdd), *dōli* “dolu” (A-1/21), *ōlí* “ölü” (A-1/212), *sāyi* “sayı” (mdd), *sürí* “sürü” (mdd), *yāri* “yarı” (B-12/21), *yāzi* “alın yazısı” (A-7/112)

Soyut adlar: *çāgrí* “çağrı” (mdd), *sāncı* “sancı” (mdd)

Sıfat olarak: *āyri* “ayrı” (A-1/106)

2.2.14. -ıcı :

ETA'da geçişsiz bir eylem gövdesine getirilerek eylemin gösterdiği işi “meslek, uğraşı” olarak yapmanı gösteren bir ad türetmiştir: *dilēncí* “dilenci” (mdd)

2.2.15. -(a)l/-(ı)l :

çatal “çatal” (mdd), *ķural* “kural” (mdd), *ķızıl* “kızıl et” (A-1/164)

2.2.16. -(ı)m/-(í)m :

Bu ek genellikle eylemin gösterdiği işle ilgili sonucu gösteren soyut adlar türetir: *bícím* “biçim” (mdd), *saġlam* “saġlam” (mdd)

Bunların bir kısmı da somut adlardır: *ādım* “adım” (mdd), *yıldırım* “yıldırım” (mdd)

-m/-ım/-ím ekiyle türetilmiş adlar, nitelikleri bakımından bir anda veya kısa sürede oluşan işleri adlandıran sözcüklerdir: *dílím* “dilim” (mdd), *ōlím* “ölüm” (mdd), *ķālím* “kalım” (mdd), *yāрім* “yarım” (mdd)

2.2.17. -ma/-mé :

Bu ek işlek değildir. ETA'da birkaç ad ve sıfat türetmiştir.

-ma/-mé ekinin, eklendiği eylemlerde gösterdiği yalın iş bildirme özelliği zamanla aşınmaya uğrayarak, kılış işlevinden sıyrılmış birtakım kalıcı adlar ortaya

çıkıştır: *bağlama* “saz” (mdd), *büzmé* “gömlek manşeti” (mdd), *cızma* “çizme” (mdd), *doğrama* “bir tür yemek” (mdd), *diügmé* “düğme” (mdd), *isítmé* “sıtma” (mdd), *saćma* “tüfek saçma” (mdd)

-*ma/-mé* ekiyle kurulmuş adlar sıfat olarak da çok kullanılır. Bu sıfatlar, eylemdeki oluş ve kılışı bir varlığa, bir nesneye “yapılmış olma” niteliği ile bağlayan sıfatlardır: *áltun kablama séét* “altın kaplama saat” (mdd), *süzme bal* “süzme bal” (mdd), *süzme pēndír* “süzme peynir” (mdd)

Bu ekle kurulan sıfatlar, zamanla kendilerinden sonra gelen adların atılmasıyla yalnız başlarına birer kalıcı ada dönüşmüşlerdir. Bu şekilde oluşmuş birçok yiyecek, yemek adlarımız vardır: *bāstırma* “pastırma” (mdd), *burma* “bir hamur tatlısı” (mdd), *ćürítmé* “soğan çürütmesi” (mdd), *doldırma* “dondurma (n > 1 ses değişmesine uğramış)” (mdd), *dolma* “dolma yemeği” (A-2/17), *kāyırma* “kavurma” (A-1/164), *kīmé* “kıyma” (mdd), *tiķmé* “bir tür yemek” (mdd)

Aynı biçimde oluşmuş bazı araç-gereç adları da vardır: *katma* “sicim” (A-9/4), *kazma* “kazma aleti” (mdd)

2.2.18. -maca :

-*ma* eylemden ad türetme ekiyle +*ca* addan ad türetme ekinin kaynaşmasından oluşan bu birleşik ek, eylem kök ve gövdelerinden bir işin yapılma tarzını ve şartını ortaya koyan adlar türetmiştir. Bu ek bir araç-gereç adı da yapmıştır: *tapmaca* “bulmaca” (A-10/96), *ćéķmécé* “çekmece” (mdd)

2.2.19. -mać :

Bu eki almış yiyecek adının nasıl yapıldığı incelendiğinde, eylemden ad türeten ve sıfat olarak kullanılan -*ma* ekinin *aş* adıyla oluşturduğu sıfat tamlamasına dayandığı anlaşılmaktadır: *bılamać* “bir tür yemek” (mdd)

2.2.20. -maḥ/-méh,-mék :

Eylemin *mastar* biçimi diye de adlandırılan -*maḥ/-méh/-mék* eki, eylemdeki soyut hareketleri adlandıran, onları ad biçimine sokan bir ektir. Geçişli geçişsiz, olumlu olumsuz her türlü eylem kök ve gövdelerine gelerek geçici kılış adları türetir. Bu bakımdan dildeki eylem sayısınca geniş olan bir kullanılış alanı ve işlevliği

vardır: *basmaḥ* “basmak” (A-1/76), *çalmaḥ* “çalmak” (A-1/168), *ōḥımaḥ* “okumak” (A-1/255), *annamaḥ* “anlamak” (A-1/255), *olmaḥ* “olmak” (A-10/36), *yıḡlamaḥ* “ağlamak” (A-10/66), *yatmaḥ* “uyumak” (B-2/26), *sarmaḥ* “sarmak” (B-3/12), *verméḥ* “vermek” (A-4/8), *görméḥ* “görmek” (A-6/5), *ḡetméḥ* “gitmek” (A-10/75), *yeylénméḥ* “evlenmek” (A-8/40), *ōḡılméḥ* “övünmek” (B-5/34)

Bu ek, yukarıda belirtilen geçici kılış adları yapma dışında, kalıplaşma yoluyla kalıcı bazı yiyecek, içecek, araç ve gereç adları da yapmıştır: *yeméḥ* “yemek, yiyecek” (A-1/130), *çahmaḥ* “çakmak” (A-5/90), *kéyméḥ* “kaymak” (A-1/95), *éḡmék* “ekmek” (A-1/364)

yaşamaḥ “yaşam” (A-8/1) örneğinde soyut ad yapmıştır.

2.2.21. -mālı/-mēlí :

-*malı/-mēlí* eki, eylemden ad türeten -*ma/-mé* ekiyle +*lı/+lí* sıfat ekinin kaynaşmasından oluşmuştur. İşlev bakımından “eylemin gösterdiği işi üzerinde nitelik olarak taşıyan” anlamında sıfatlar türetmiştir: *çatmālı kaş* “çatmalı kaş” (mdd), *ḡülmēlí üz* “güler yüz” (mdd), *sürmēlí göz* “sürmeli göz” (mdd)

2.2.22. -man :

Bu ek, geçişli, geçişsiz eylem kök ve gövdelerinden türetmeler yapan ve işlek olmayan bir ektir. Çatı eki almış eylemlere gelmemektedir. Üzerinde az çok “abartma ve süreklilik” işlevi taşıyan ek, geçişli bir eylem olan *dāḡırman* “değirmen” (A-1/306) gibi bir ad türetmiştir. *şış-* eyleminden de *şışman* “şişman” (mdd) sıfatını türetmiştir.

2.2.23. -maz/-méz :

-*maz/-méz* eki, -*r,-ar/-ér/-ır/-ír* sıfat-fiil ekinin olumsuz türüdür. Her türlü eylem kök ve gövdelerine gelebilen bu ek, eklendiği eyleme süreklilik ve olumsuzluk anlamı katan geçici sıfatlar türetir ve adlar önünde sıfat olarak kullanılır: *āyılmaz sérhoş* “ayılmaz sarhoş” (B-5/16), *tükénméz yergí* “tükenmez vergi” (B-5/68), *éḡıl almaz iş* “akıl almaz iş” (mdd)

-*maz/-méz* ekinin aynı eylemde kendinden öncesine eklenen -*r,-ar/-ér/-ır/-ír* geniş zaman sıfat-fiil ekiyle yan yana getirilmesinden çabukluk gösteren zarf-fiil

kullanımında şekiller ortaya çıkmıştır: *baħar baħmaz anna*- “bakar bakmaz anlamak” (mdd), *bítér bítméz göndér*- “biter bitmez göndermek” (mdd), *gêlír gêlméz başla*- “gelir gelmez başlamak” (mdd), *gōrír gōrméz tānı*- “görür görmez tanımak” (mdd), *uzānır uzanmaz yat*- “yatar yatmaz uyumak” (mdd)

2.2.24. -mış/-mış :

Aslında bir sıfat-fiil eki olan *-mış/-mış* ile türetilmiş sıfatların bir kısmında, zaman gösterme işlevi gittikçe zayıflayarak daha geniş kullanımlı kalıcı sıfatlar oluşmuştur: *sönmış círaħ* “sönmüş çırağ” (B-10/43), *yānmıř ķōmír* “yanmış kömür” (mdd), *ērimıř mum* “erimiş mum” (mdd)

-mış/-mış ekiyle kurulan sıfat tamlamalarında ad ögesinin atılması ve sıfattaki geçmiş zaman gösterme işlevinin iyiden iyiye aşınması ile kalıcı birtakım adlar da oluşmuştur: *gećmıř* “geçmiş” (B-5/20), *ērmıř* “ermiş” (mdd)

2.2.25. -(ı)n/-(ı)n/-(ü)n :

-n/-(ı)n/-(ı)n/-(ü)n eki, çok eskiden beri kullanılagelen işlek bir ektir. geçişli ve geçişsiz tek ve çift heceli eylem köklerinden adlar, çok seyrek olarak da sıfatlar türetmiştir. Bu türetmelerde ek, eylemin gösterdiği işin “sonucu” veya “ürünü olma” görevini yüklenmiştir. Bu ek, çatı ekleriyle genişletilmiş eylemlere gelmemektedir: *ēķın* “ekin” (A-7/106), *tütın* “tütün, duman” (A-1/148), *dolan* (yalan dolan) “dolan” (mdd), *bulan* (yalan bulan) “yalan” (mdd), *pulan* (yalan bulan) “yalan” (mdd), *talan* “talan” (mdd), *yıģın* “yığın” (mdd), *bıtün* “bütün” (A-1/139)

2.2.26. -r,-ar/-ér,-ır/-ír :

Bu ek, aslında geniş zaman sıfat-fiiller türeten bir ektir. *-an/-én* sıfat-fiiline oranla daha çok süreklilik gösterir. Bu ek, eklendiği eylemin gösterdiği işi bir özellik olarak “her zaman üzerinde bulundurma” niteliğinde sıfatlar ve bazı kalıcı adlar türetmiştir. ETA’da bu ekin örnekleri azdır. *-r,-ar/-ér,-ır/-ír* ekiyle türetilen sıfatlar çok kez belli adlara sıfat konumuna girmişlerdir: *gúlér üz* “güler yüz” (mdd), *ōlır olmaz iş* “olur olmaz iş” (mdd)

Bu ekle kurulmuş sıfatların, önlerindeki adların atılması ve sıfatın yalnız başına o adı karşılması ve bunların kalıplaşması yoluyla birtakım kalıcı adlar da

oluşmuştur: *acıar* “tornavide” (mdd), *yarar* “yarar” (B-5/8), *yazar* “yazar” (mdd), *çadır* “çadır” (mdd), *çukur* “çukur” (A-6/18), *değer* “değer” (B-7/80), *keynar* (*su*) “kaynar su” (mdd)

Güler “Güler” (mdd), *Yaşar* “Yaşar” (mdd) gibi kişi adları da kalıplaşma yoluyla oluşmuştur.

2.2.27. -sı/-sí :

Eski Türkçede hem *-sIk/-sUk* hem de *-sIg/-sUg* biçimlerinde yer alan bu ek, orada sıfat ve adlar türetmiştir. Sıfat olarak daha çok *-sIk* biçimiyle “geleceğe yönelmiş ihtiyaç, gereklilik” bildiren bir ektir. ETA’da bu ekle kurulmuş yalnız üç kelime bulunduğundan, ekin bir işlev değişikliğine uğrayıp uğramadığı kesin olarak bilinemiyorsa da *yātsı* “yatsı” (yat-sığ, yat-sık “yatma zamanı”) kelimesinde aynı işlevin sürdüğü söylenebilir. Başlıca örnekleri şunlardır: *yāssı* “yassı” (yaz-“yaymak, yassılaştırmak”) (mdd), *tütsü* “tütsü” (mdd)

2.2.28. -(ı)ş/-(î)ş :

Bu ek yapı bakımından bir isim-fiil ekidir. Tek ve çok heceli eylem kök ve gövdeleri ünlü ile sonuçlanıyorsa doğrudan; ünsüz ile sonuçlanana ise araya bir bağlantı ünlüsü alarak eklenir. İşlevi ise eylem kök ve gövdelerinden “bir işin sonucu ve ürünü olan” somut ve soyut kalıcı adlar türetir: *alış veriş* “alış veriş” (B-8/44), *bahış* “bakış” (B-4/9), *barış* “barış” (mdd), *ēniş* “iniş” (B-13/6), *gülüş* “gülüş” (B-2/3), *öpüş* “öpüş” (mdd), *tāniş* “tanıdık” (A-8/24), *taraş* “tırış” (A-4/22), *tikiş* “dikiş” (mdd), *yırış* “savaş” (A-5/105), *yāğış* “yağmur” (A-1/146)

2.2.29. -(ı)t/-(î)t :

Geçişli ve geçişsiz tek ve çok heceli eylemlerden ad, bazen de sıfat türetmiştir. Eylemden somut ve soyut adlar türetmiştir. Adların birkaçı eylemin gösterdiği işin ürünü olan yiyecek adlarıdır: *ōğüt* “öğüt” (B-1/2), *āyirt* “fark” (A-1/160), *umut* “umut” (B-10/76), *yōğirt* “yoğurt” (A-1/96)

2.3. Addan Eylem Yapan Ekler

2.3.1. +a-/ +é- :

+a-/ +é- eki, /n/, /l/ gibi akıcı; /d/, /p/ gibi patlayıcı ve /ş/, /z/ gibi sızıcı ünsüzlerle sonuçlanan tek heceli ad köklerinden geçişli ve geçişsiz eylemler türeten bir ektir. Çok seyrek olarak iki hecelilere de gelmiştir. Ancak bunlarda ikinci hecenin ünlüsü düşmüştür:

“Yapma” bildiren geçişli eylem olarak: *boşa-* “boşamak” (mdd), *bézné-* “benzemek” (B-1/11), *dilé-* “dilemek” (mdd), *döşé-* “döşemek” (A-1/351), *oyna-* “oynamak” (A-4/23)

“Olma” bildiren geçişsiz eylem olarak: *yaşa-* “yaşamak” (A-1/363)

+a-/ +é- ekinin *-l-, -n-, -r-, -ş-, -t-* gibi eylem çatısı ekleriyle genişletilip kaynaşmasından oluşan türleri de vardır. Bu türlerde kökün yalın durumu kullanımdan düştüğü için, bu genişletilmiş ekler başlı başına birer birleşik türetme eki niteliği kazanmıştır. Aşağıda ele alınan bu birleşik ekler işlekliliğini de bir dereceye kadar sürdürmüştür:

2.3.2. +al-/ +él- < +a-l-/ +é-l- :

+a-/ +é- ekiyle edilgenlik bildiren *-l-* çatı ekinin kaynaşmasından oluşan *+al-/ +él-* eki, ünsüzle sonuçlanan sıfatlardan “olma” bildiren eylemler türeten bir birleşik ektir. Bu türetmelerde *-l-* ekinin işlevi etkin durumdadır: *azal-* “azalmak” (mdd), *daral-* “daralmak” (mdd), *domal-* “domalmak” (mdd), *düzél-* “düzelme” (mdd)

+al-/ +él- eki ünlü ile biten sıfatlara geldiğinde, ünlü çatışması dolayısıyla ekin *+a-/ +é-* ögesi eridiği için köke yalnız *+l-* eki eklenmiştir: *diríl-* “dirilmek” (mdd), *incél-* “incelmek” (mdd)

2.3.3. +ar-/ +ér- < +a-r-/ +é-r- :

+a-/ +é- ve *-r-* ekinin birleşmesinden oluşmuş bulunan bu ek, “yapma” bildiren bir birleşik ektir. Geçişli eylemler türetmiştir: *başar-* “başarmak” (B-14/27), *suyar-* “sulamak” (mdd)

2.3.4. +ar-/+ér- < er- :

Bazı sıfatlara ve renk adlarına gelerek “olma” bildiren geçişsiz eylemler kuran +ar-/+ér- eki, Eski Türkçedeki er- eyleminin bir süre sonra birleştiği sözlerle kaynaşarak ekleşmesinden oluşmuştur: *gügér-* “göğermek” (A-5/44), *kérér-* > *kérél-* “kararmak” (mdd), *sarar-* > *saral-* “sararmak” (mdd)

2.3.5. +aş-/+és- < +a-ş-/+é-ş- :

Addan eylem türeten +a-/+é- ekinin işteşlik eki -ş- ile kaynaşmasından oluşmuş bir birleşik ektir. Genellikle “olma” bildiren geçişsiz bazı eylemler türetmiştir: *kamaş-* “kamaşmak” (mdd), *yanaş-* “yanaşmak” (mdd)

2.3.6. +at-/+ét- < +a-t-/+é-t- :

+aş-/+és- eki gibi +at-/+ét- eki de addan eylem yapan +a-/+é- ekiyle eylemden ettiren eylemler türeten -t- ekinin kaynaşmasından oluşmuş bir birleşik ektir. Kaynaşma dolayısıyla -t- ekinin işlevi körelmiştir. Bu ek “yapma” bildiren geçişli bir eylem türetmiştir: *ögrét-* “öğretmek” (A-4/28)

2.3.7. +da-/+dé- :

Birkaç tek heceli ad dışında ses yansımali sözlerden ses yansımali eylemler türeten bir ektir. Adlardan geçişli eylemler türetmiştir: (ET izde- >) *isté-* “istemek” (A-1/70) vb. Ses yansımali ikincil köklerden genellikle “etmek” anlamında geçişsiz eylemler türetmiştir. Ek, ses yansımali eylemlerde -il kökleri üzerine geldiği için hep ötümlü +da-/+dé- biçimindedir: *dinğildé-* “hoplayıp zıplamak” (mdd), *fısılda-* “fısıldamak” (mdd), *kurılda-* “açken midenin ses çıkarması” (mdd), *mırıl-da-* “mırıldamak” (mdd), *pārıl-da-* “parıldamak” (mdd), *zārıl-da-* “ağlamak” (mdd)

2.3.8. +ık-/+ih-/+ik- :

Bu ek Eski Türkçeden uzanagelen ve “oluş” bildirme özelliği ile geçişsiz eylemler türeten bir ektir. Eski Türkçede otuzun üzerinde örnek verdiği hâlde ETA’da işlek olmadığı için bir örnekle sınırlanmıştır. Yalnız türettiği eylemin kullanılış alanı canlı ve geniştir: *gözük-* “gözükmek” (mdd)

2.3.9. +kır-/+kır-,+hır-/+gır- :

Ses yansımali köklerden geçişsiz eylemler türeten bir ektir: *āshır-* > *āhsır-* “aksırmak” (mdd), *‘ānķır-* “anırmak” (mdd), *āyhır-* “haykırmak” (mdd), *‘cāgır-* “çağırmak” (A-4/53), *finķır-* “sümkürmek” (mdd), *hıçķır-* “hıçkırmak” (mdd), *püşķır-* “püşkürmek” (mdd)

2.3.10. +la-/+lé- :

+*la-/+lé-* eki, Eski Türkçeden beri bütün lehçelerle canlı ve çok işlek olan bir addan eylem türetme ekidir. ETA’da da verimli ve anlamca çok yönlü türetmeler yapmıştır. Tek veya çok heceli her türlü ad kök ve gövdeleriyle, sıfat, zarf vb. ad soylu sözlere de gelerek geçişli ve geçişsiz eylemler türeten bir ektir. Ekin işlekliliği, türettiği eylemlere birbirinden ayrı anlamlar yüklemesiyle de kendini gösterir. Ekin dilimizde anlam ayrılığı doğuran başlıca görevleri ve oluşturduğu eylemler şunlardır:

- a. +*la-/+lé-* eki, eklendiği adın gösterdiği nesne veya niteliği başka bir nesneye yönelten, o nesneden etkilenen geçişli eylemler türetir: *anla-* > *anna-* “anlamak” (A-1/255), *ayla-* “avlamak” (B-1/7), *başla-* “başlamak” (A-5/108), *béķlé-* “beklemek” (A-4/67), *béslé-* “beslemek” (A-1/128), *‘cabala-* “kıvıldamak” (A-5/25), *dinlé-* > *dinné-* “dinlemek” (B-2/34), *dişlé-* “ısırmak” (mdd), *dilimlé-* “dilimlemek” (mdd), *gizlé-* “gizlemek” (mdd), *hézirle-* “hazırlamak” (mdd), *izlé-* “izlemek” (mdd), *ķarşıla-* “karşılama” (mdd), *ķucahla-* “kucaklamak” (mdd), *pakla-* “temizlemek” (mdd), *parčala-* “parçalamak” (A-1/162), *sahla-* “saklamak” (A-5/51), *tépmélé-* “tekmelemek” (mdd), *tikrarla-* “tekrarlamak” (mdd), *yellé-* “yellemek” (mdd), *yēngilé-* “yenilemek” (mdd), *yolla-* “yollamak” (A-1/31)
- b. +*la-/+lé-* eki, adın gösterdiği nesneyi araç olarak kullanma yoluyla o nesne ile yapılan işi gösteren geçişli eylemler türetir: *āvıçla-* “avuçlamak” (mdd), *éllé-* “ellemek” (B-15/55), *pičahla-* “bıçaklamak” (mdd), *randélé-* “rendelemek” (mdd), *ütilé-* “ütülemek” (mdd)
- c. +*la-/+lé-* eki, adın gösterdiği nesneyi veya niteliği bir şeye kazandırmayı, katmayı, eklemeyi gösteren geçişli eylemler türetir: *bağla-* “bağlamak” (A-1/222), *dağla-* “dağlamak” (B-8/2), *demlé-* “demlemek” (mdd), *duzla-* “tuzlamak” (A-1/162), *sula-* “sulamak” (mdd), *yağla-* “yağlamak” (mdd)

- d. Sıfatlara ve yön gösteren bazı adlara gelen *+la-/+lé-* eki, genellikle o niteliği üzerinde bulunduran ve “olma” bildiren geçişsiz eylemler türetir. İçlerinde geçişli olanlar da vardır: *başla-* “başlamak” (A-5/108), *ğērīlé-* “gerilemek” (mdd), *topalla-* “topallamak” (mdd), *yavaşla-* “yavaşlamak” (mdd)
- e. *+la-/+lé-* eki ses yansımali birincil köklere gelerek yansımali geçişsiz eylemler türetir: *catla-* “patlamak” (A-1/68), *cinla-* “çınılamak” (mdd), *inlé-* “inlemek” (mdd), *kıdıhla-* “gıdıklamak” (mdd), *parla-* “parlamak” (mdd), *yığla-* “ağlamak” (A-1/387)
- f. *+la-/+lé-* ekiyle kurulmuş bazı eylemlerin kökleri dilimizde yalın olarak kullanımını kaybetmiş ve ekle kaynaşmış durumdadır: *anna-* (< anla- l > n “ilerleyici tam ses benzeşmesine uğramış”) “anlamak” (A-1/255), *béklé-* “beklemek” (A-4/67), *eylé-* “eylemek” (A-7/29)
- g. Dar ünlüler ile sonuçlanan iki heceli adlardan *+la-/+lé-* ekiyle kurulan bazı eylemlerde ikinci hecenin dar ünlüsü ve ad tek heceli bir kök durumuna gelir: *béslé-* (< besile-) “beslemek” (A-1/128), *dérlé-* (< terigle-) “derlemek” (mdd), *inlé-* (< inile-) “inlemek” (mdd), *kohla-* (< kōhıla-) “koklamak” (B-15/35), *sızla-* (< sızıla-) “sızlamak” (mdd)
- h. *+la-/+lé-* eki, eylem köklerinden (2.2.11. ve 2.2.12.) gruptaki eklerle kurulmuş adlardan sonra geldiğinde, bir şeyin “ara sıra” veya sürekli olarak yapıldığını gösteren eylemler türetir. Bu eylemlerin bazılarının kök biçimleri kullanılıştan düşmüştür.: *iteklé-* “itelemek” (mdd), *sürüklé-* “sürüklemek” (mdd)
- i. *kış* “kış” ve *yay* “yaz” adlarından *kışla-* “kışlamak” ve *yayla-* “yaylamak” olmak üzere iki eylem oluşturmuştur. Bu eylemlerden de eylemden ad yapan *+k/+h* ekiyle *kışlah* “kışla” ve *yaylah* “yayla” adları türetilmiştir. Fakat günümüz Türkiye Türkçesi ve ETA’da da bu iki adı oluşturan *+k/+h* eki düşmüş ve adlar *kışla* “kışla” ve *yayla* “yayla” olarak kullanılmaktadır.
- j. *+la-/+lé-* eki çok işlek bir ek olduğu için dilimize girmiş alıntı ve yabancı sözlerle de eylemler türetmiştir: *éyérle-* “ayarlamak” (mdd), *éyíplé-* “ayıplamak” (mdd), *héfiflé-* “hafifletmek” (mdd), *hisapla-* “hesaplamak” (B-8/44), *kıyéslé-* “kıyaslamak” (mdd), *pakla-* “temizlemek” (mdd), *tamamla-* “tamamlamak” (mdd), *tértilé-* “düzenlemek” (mdd)

2.3.11. +lan-/lén- < +la-n-/lé-n- :

+la-/lé- ekiyle kurulmuş geçişli ve geçişsiz eylemlerin bazıları -n- dönüşlülük ekiyle genişletilerek +lan-/lén- biçiminde kaynaşmış ve bir birleşik ek oluşturmuştur: *dallan-* “dallanmak” (mdd), *dillén-* “dillenmek” (mdd), *héstélén-* “hastalanmak” (mdd), *kanatlan-* “kanatlanmak” (mdd), *sāncılan-* “sancılanmak” (mdd), *yeylén-* “evlenmek” (A-8/40)

Verilen örneklerde görüldüğü üzere bu türetmelerde eylem kökleri *dalla-*, *dillé-*, *héstélé-*, *kanatla-*, *sāncıla-*, *yeylé-* vb. biçimlerde yalın olarak kullanılmamaktadır. +la-/lé- eki kökten ayrılıp -n- ekiyle kaynaştığı için ister istemez +lan-/lén- biçiminde addan eylem türeten bir birleşik ek ortaya çıkmıştır.

2.3.12. +laş-/lés- < +la-ş-/lé-ş- :

Bir üst paragrafta +lan-/lén- eki için söz konusu olan durum, aynı biçimde +laş-/lés- birleşik eki için de söz konusudur. Bu ekle türetilen eylemlerin bir kısmında +la-/lé- eki yine kökten ayrılarak -ş- dönüşlülük veya işteşlik ekiyle kaynaşıp addan eylem türeten bir +laş-/lés- eki oluşturmuştur. Bu eylemlerde genellikle “dönüşme, kendi kendine oluşma” özelliği hâkimdir: *birlés-* “birleşmek” (B-7/51), *çirkinlés-* “çirkinleşmek” (mdd), *dértlés-* “dertleşmek” (mdd), *güzéllés-* “güzelleşmek” (mdd), *iyilés-* “iyileşmek” (mdd), *kālinlaş-* “kalınlaşmak” (mdd), *kātılaş-* “katılaşmak” (mdd), *kurılaş-* “sertleşmek” (mdd), *sēsizlés-* “sessizleşmek” (mdd), *uzahlaş-* “uzaklaşmak” (mdd), *yāhunlaş-* “yakınlaşmak” (mdd)

Yine verilen örneklerde görüldüğü üzere, bu ekle oluşturulmuş eylemlerde de, -ş- eki, özel anlam taşıyan birer eylemden eylem türetme eki niteliğindedir. Bu nedenle burada addan eylem türeten birleşik bir +laş-/lés- ekine yer verilmiştir.

2.3.13. +(i)r- :

ETA’da bazı örnekler ses yansıtan tek heceli köklerden +r-/+(i)r- ekiyle türetilmiş “yapma” bildiren eylemler görümündedir: *ifîr-* “üfürmek” (mdd), *tifîr-* “tükürmek” (mdd)

2.4. Eylemden Eylem Yapan Ekler

2.4.1. -ala-/-élé- :

Daha çok geçişli eylem köklerine gelen *-ala-/-élé-* eki, ETA'da sayılı örnekler verebilmiştir: *eşélé-* “eşelemek” (mdd), *éyéle-* “ovalamak” (mdd), *géyéle-* “gevelemek” (mdd), *itéklé-* “itelemek” (mdd), *kayala-* “kovalamak” (mdd), *sılkelé-* “silkelemek” (mdd)

[*itéklé-* “itelemek” (mdd)] eyleminin başındaki *i* sesi ETA'da düşmüş ve eylem *téklé-* şeklini almıştır. Aslında ETA'da bu eylem kökünün ikili kullanım biçimi vardır.

2.4.2. -ar-/-ér- :

-ar-/-ér- eki, ünsüzle sonuçlanan geçişsiz belirli bazı eylemlerden geçişli eylemler türeten bir ettirgenlik ekidir. Ancak ETA'da işlevini yitirmiştir ve eyleme aynı ekin ettirgenlik anlamını kazandırmak için yeniden başka bir ettirgenlik eki eklenmiştir: *kup-ar-t-* “koparmak” (A-5/17), *çıh-ar-t-* “çıkarmak” (A-1/200), *ged-ér-t-* “gidermek” (A-4/42)

2.4.3. -dır-/-dír-, -tur-/-túr- < -t-Ur- :

İki ayrı ettirgenlik ekinin kaynaşmasından oluşan, ünlü ve ünsüz uyumlarına bağlı olarak ETA'da dört biçime girebilen *-dır-/-dír-, -tur-/-túr-* eki, ETA'nın işlek eklerindedir. Ünsüz ile sonuçlanan geçişli ve geçişsiz eylem kök ve gövdelerine gelerek “oldurma” ve “yaptırma” bildiren geçişli eylemler türetir. Eylem gövdelerinde genellikle *-ş-‘li* ve *-n-‘li* çatılar üzerine gelmiştir: *bāstur-* “bastırmak” (mdd), *bilāntur-* “bulandırmak” (A-1/11), *bıldır-* “bildirmek” (A-7/111), *doldır-* “doldurmak” (A-7/79), *dondır-* “dondurmak” (mdd), *durılttur-* “durultmak” (A-1/16), *ēzdır-* “ezdirmek” (A-1/79), *güldır-* “güldürmek” (A-5/106), *indır-* “indirmek” (mdd), *kēstır-* “kestirmek” (A-1/80), *kēriştır-* “karıştırmak” (mdd), *kırdır-* “kırdırmak” (A-7/113), *oyāndır-* “uyandırmak” (B-7/64), *öldır-* “öldürmek” (mdd), *soydır-* “soydurmak” (B-16/40), *yāndır-* “yakmak” (A-1/225), *yāzdır-* “yazdırmak” (B-1/46)

2.4.4. -k-/-(i)k- :

-k-/-k-/ik- eki, tek heceli eylem köklerinden anlamı pekiştirilmiş “olma” eylemleri türetir. Bazı türetmelerde, kökle kaynaşmış olan ekte bir de dönüşlülük işlevi görülür. Ek, /r/ ve /l/ gibi akıcı ünsüzlerle biten bazı eylem köklerine, bağlantı ünlüsü almadan gelmiş görünüyor. Ancak, bu bağlantı ünlüsü erkenden bir orta hece düşmesine uğramış da olabilir: *burk*- “burkmak” (mdd), *g̃örik*- “görükme” (A-5/113), *sik*- “silmek” (mdd)

2.4.5. -(i)l-/-(i)l- :

-(i)l-/-(i)l- eki, ETA’da kullanım alanı en geniş eylemden eylem türetme eklerinden biridir. Genellikle ünsüzle biten geçişli eylem kök ve gövdelerinden “olma” ya da “yapılma” bildiren edilgen eylemler türetir: *āçil*- “açılmak” (B-2/30), *g̃ōmil*- “gömülmek” (mdd), *içil*- “içilmek” (mdd), *kuril*- “kurulmak” (mdd), *süzil*- “süzülmek” (A-1/320), *tikil*- “dikilmek” (A-1/223), *tōkil*- “dökülmek” (mdd), *yāpil*- “yapılmak” (mdd), *yāzil*- “yazılmak” (A-6/20), *yōril*- “yorulmak” (mdd)

Genişletilmiş eylem gövdelerinde, daha çok ettirgenlik eklerinden sonra gelmiştir: *durduril*- “durdurulmak” (mdd), *kālduril*- “kaldırılmak” (mdd), *kupārtul*- “kopartılmak” (mdd), *seçtiril*- “seçtirilmek” (mdd), *yāzduril*- “yazdırılmak” (mdd)

Bu ek, ünlü veya /l/ sesi ile biten kök ve gövdelere getirilemez, bunun yerine -n- eki getirilir: *āln*- “alınmak” (A-6/15), *bağlan*- “bağlanmak” (A-7/7), *kuln*- “kılınmak” (A-8/22), *ōhn*- “okunmak” (A-8/22), *süslén*- “süslenmek” (mdd)

2.4.6. -ma-/-mé- :

Eylem kök ve gövdelerinden olumsuz eylemler türeten bir ektir. *imek* ek eylemi dışında her eylem kök ve gövdesine gelebildiği için Türk dilinin en işlek türetme eki durumundadır: *bas*-/*basma*- “basmamak” (B-10/7), *bil*-/*bilmé*- “bilmemek” (B-3/33), *bildir*-/*bildirmé*- “bildirmemek” (mdd), *bilin*-/*bilinmé*- “bilinmemek” (mdd), *düş*-/*düşmé*- “düşmemek” (A-1/72), *g̃ör*-/*g̃örmé*- “görmemek” (mdd), *g̃örin*-/*g̃örinmé*- “görünmemek” (mdd), *kal*-/*kalma*- “kalmamak” (mdd), *kalabil*-/*kalabilmé*- “kalamamak” (mdd), *kāldurabil*-/*kāldurabilmé*- “kaldıramamak” (mdd), *koy*-/*koyma*- “koymamak” (A-1/11)

2.4.7. -(i)n-/--(î)n- :

Ünlü ile biten eylem kök ve gövdelerinden sonra *-n-*, ünsüzle bitenlerden sonra araya birer bağlantı ünlüsü alarak gelen *-n-* eki, ETA'nın en eski dönemlerinden beri kapsamlı kullanım özelliği taşıyan, işlek bir çatı ekidir. Asıl görevi, genellikle geçişli eylemlerden “olma” ve bazen de “yapma” bildiren dönüşlü eylemler türetmektedir. *-n-*’li eylemlerde, eylemin gösterdiği işi yapana yani özneye döner: *yōrun-* “yorulmak” (A-1/147) gibi. Yapılan işin yapana dönmüş olması, eyleme hem “olma, yapma” bildirme özelliği hem de eke “dönüştürme” bildirme işlevi kazandırmıştır. Dönüştürme eylemleri yapılan işi yalnız yapana çevirmekle kalmayıp özne ile ilgili daha başka durumları da içine aldığından kullanım bakımından bir çeşitlenmeye uğramıştır.

-n- eki, genellikle tek heceli eylem kökleriyle, addan yapılmış eylem gövdelerine gelen bir ektir. Kendinden önce başka bir eylemden eylem türetme eki alamaz ama kendinden sonra bazı ekleri alabilir: *bulāntır-* “bulandırmak” (A-1/11), *yeylēndir-* “evlendirmek” (mdd)

-n- ekinin ETA'daki başlıca kullanılış biçimleri ve özellikleri şunlardır:

- a. *-n-* eki, yapılan işin yapana dönüşünü, yani kendi kendine oluşunu veya öznenin o işi kendisi için yaptığını gösteren dönüşlü eylemler türetir: *bağlan-* “bağlanmak” (A-7/7), *dilén-* “dilenmek” (mdd), *kāşın-* “kaşınmak” (mdd), *ōhın-* “tahsil görmek” (A-4/27), *ōgín-* “övünmek” (mdd), *ōgrén-* “öğrenmek” (A-1/357), *sılkın-* “silkinmek” (mdd), *sürín-* “sürünmek” (mdd), *sürtín-* “sürtünmek” (mdd), *süslén-* “süslenmek” (mdd)
- b. *-n-* eki, geçişsiz eylem kök ve gövdelerinden tekrarlama anlamında dönüşlü eylemler türetmiştir: *mırıldan-* “mırıldanmak” (mdd), *sızlan-* “sızlanmak” (mdd), *sürín-* “sürünmek” (mdd)
- c. *-n-* dönüşlülük eki, sonu ünlü ile biten bazı eylemlere eklendiğinde, kendisindeki dönüşlülük işlevini sürdürmesine karşılık, kökle iyiden iyiye kaynaşarak onun ayrılmaz bir parçası durumuna gelmiştir. Bu köklerin yalın biçimleri artık kullanılıştan düşmüş bulunmaktadır: *inan-* “inanmak” (A-1/253), *kazan-* “kazanmak” (mdd), *ōgrén-* “öğrenmek” (A-1/357), *tükén-* “tükenmek” (B-11/49)

- d. Addan eylem türeten *+la-/+lé-* ekinden sonra gelen *-n-* eki eylem gövdesi ile daha sıkı kaynaşarak tam birer kendi kendine oluşma eylemine dönüşmüştür: *dillén-* “dillenmek” (mdd), *héstélén-* “hastalanmak” (mdd), *ķirlén-* “kirlenmek” (mdd), *tozlan-* “tozlanmak” (mdd)

Bu örneklerde görüldüğü üzere *-n-* eki *dillén-* “dillenmek” (mdd), *héstélén-* “hastalanmak” (mdd), *ķirlén-* “kirlenmek” (mdd), *tozlan-* “tozlanmak” (mdd) gibi türetmelerde *+la-n-/+lé-n-* > *+lan-/+lén-* biçiminde birleşik bir ek niteliği kazanmıştır.

2.4.8. *-(i)r-/-(i)r-* < ET *-(U)r-* :

-(i)r-/-(i)r- eki, Eski Türkçedeki *-(U)r-* ettirgenlik ekinin ünlü uyumuna göre biçimlenmiş türüdür. İşlev bakımından *-ar-/ér-* (2.4.2.) ekiyle görevdeştir. Ancak onun gibi körelmiş bir ek değil, işlek bir ektir. Ünsüz ile biten geçişli ve geçişsiz eylem köklerinden ettirgen anlamlı eylemler türetmiştir: *bātūr-* “batırmak” (A-1/74), *bīšūr-* “pişirmek” (A-1/204), *bītūr-* “bitirmek” (mdd), *ģēcūr-* “geçirmek” (A-1/173)

Yukarıdaki paragrafta sıralanan örneklerde görüldüğü gibi, artık *-(i)r-/-(i)r-* ekinde ettirgenlik görevi yoktur. Bunlar geçişsiz eylemleri birer geçişli eyleme çevirmişlerdir. Sıralanan örneklerin ettirgen biçimleri bunlara yeni ettirgenlik ekinin eklenmesiyle kurulabilmektedir: *bātūr-t-* “batırtmak” (mdd), *bīšūr-t-* “pişirtmek” (mdd), *bītūr-t-* “bitirtmek” (mdd), *dēvūr-t-* “devirtmek” (mdd), *ģēcūr-t-* “geçirtmek” (mdd), *šīšūr-t-* “şişirmek” (mdd), *yātūr-t-* “yatırmak” (mdd)

2.4.9. *-(i)ş-/-(i)ş-* :

-(i)ş-/-(i)ş- eki, eylem kök ve gövdeleriyle addan türemiş eylemlere gelerek birbirinden farklı birkaç işlev yüklenmiş bir çatı ekidir. Ekin asıl görevi eylemin özneyle olan bağlantısı açısından, işteşlik temelinde ortaklaşa bir işi göstermesidir. Ortaklaşmanın türüne göre, ekteki işlev dallanması şöyle sıralanabilir:

- a. *-(i)ş-/-(i)ş-* eki, geçişli eylem kök ve gövdelerinden eylemin gösterdiği işi, iki öznenin karşılıklı olarak yaptığını bildiren eylemler türetir: *koħlaş-* “koklaşmak” (mdd), *ķōniş-* “konuşmak” (B-1/78), *ķucaħlaş-* “kucaklaşmak” (mdd), *ōpīş-* “öpüşmek” (mdd), *vırış-* “dövüşmek” (A-5/16)

- b. *-(i)ş/-/(-i)ş-* eki, eklendiği geçişsiz eylem kök ve gövdelerinden “kendiliğinden oluş” bildiren eylemler de türetmiştir: *güzélléş-* “güzelleşmek” (mdd), *kālinlaş-* “kalınlaşmak” (mdd), *yētış-* “yetişmek” (mdd)
- c. Yukarıda ele alınan işteşlik eylemlerinin her iki türünde de, yerlerinde belirtildiği gibi *-(i)ş/-/(-i)ş-* eki ya geçişli ya da geçişsiz eylem kök ve gövdelerine getirilebilmektedir. Yalnız, oluşturduğu eylemler genellikle hep geçişsizdir. Geçişli olanları birkaçı geçmez: *dāniş-* “danışmak” (mdd), *kāvış-* “kavuşmak” (B-5/63), *paylaş-* “paylaşmak” (mdd)
- d. Bu gruplara giren eylemlerden ve özellikle oluşma bildirenlerden bir takımı da *-(i)ş/-/(-i)ş-* ekindeki işlev kaynaşmasıyla kökle kaynaşarak yine özel anlamlı birer eyleme dönüşmüştür. Bu türlü örneklerde ek artık bir çatı eki değil bir türetme eki niteliğindedir: *bārış-* “barışmak” (mdd), *çalış-* “çalışmak” (B-3/40), *dēğış-* “değişmek” (B-1/15), *dolaş-* “dolaşmak” (B-12/82), *ilış-* “ilişmek” (B-5/26), *kāvış-* “kavuşmak” (B-5/63), *kēriş-* “karışmak” (mdd), *olaş-* “ulaşmak” (A-1/114), *sataş-* “sataşmak” (mdd), *seléş-* “konuşmak” (A-1/17), *yākış-* “yakışmak” (B-15/2), *yāpış-* “yapışmak” (A-10/68), *yētış-* “yetişmek” (mdd)

2.4.10. **-(i)t/-/(-i)t-** :

-t- eki, ünlü ile ya da akıcı veya patlayıcı ünsüzlerden biriyle biten geçişli ve geçişsiz eylem kök ve gövdelerine gelerek ettirgenlik eylemleri kuran işlek bir çatı ekidir. Ekin eylem kök ve gövdeleriyle birleşme koşulları şöyledir:

- a. *-t-* eki, ünlü ile biten iki heceli geçişli ve geçişsiz eylemlere, bir bağlantı ünlüsü almadan doğrudan doğruya *-t-* olarak eklenir: *bézét-* “bezetmek” (A-1/69), *boyat-* “boyatmak” (mdd), *çürüt-* “çürütmek” (mdd), *kapat-* “kapatmak” (B-2/52), *selét-* “söyletmek” (mdd), *tarat-* “taratmak” (mdd), *títrét-* “titretmek” (mdd), *uzat-* “uzatmak” (A-8/33)
- b. Ek, /l/ ve /r/ gibi akıcı ünsüzlerden biriyle sonuçlanan eylem kök ve gövdelerine de araya bir bağlantı ünlüsü almadan eklenmiştir: *azalt-* “azaltmak” (mdd), *dürt-* “dürtmek” (A-7/16), *düzélt-* “düzeltmek” (mdd), *ğētirt-* “getirtmek” (mdd), *kabart-* “kabartmak” (mdd), *kérért-* “karartmak” (mdd), *ört-* “örtmek” (A-1/155)

2.4.11. -(i)z-/(î)z- :

Eski Türkçede de sayılı örnekler veren bir ettirgenlik ekidir. ETA'ya uzanan birkaç kelimedede kaynaşmış ve kalıplaşmış durumdadır. Daha çok konuşma dilinde ve halk ağızlarında yer alan bu örnekler ettirgenlik yanında geçişsiz, dönüşlü eylem işlevi de vardır: *dāmcıt-* < *dāmzıt-* “damlatmak” (mdd), *utız-* “yenilmek” (A-5/105), *ēmzîr-* “emzirmek” (mdd)

2.5. Yabancı Ekler:

ETA'da Türkçe kelimelere eklenmiş ve bugün kalıp hâlinde kullanılan gelen birkaç yabancı ek de yer almıştır:

- a. Ar. +î/+î nispet eki: *Türkî* “Türkçe” (A-1/227), *Érēbî* “Arapça” (mdd), *Fārsî* “Farsça” (A-1/227)
- b. Ar. +at çokluk eki: *kalalat* “küme, yığın” (A-5/128)

2.6. Durum Eklerinin Yapım Eki Olarak Kullanılışı

2.6.1. +ca/+cé :

Türkmenécé “Türkmence” (mdd), *Türkçécé* “Türkçe” (mdd), *Almanca* “Almanca” (mdd), *İngilizcé* “İngilizce” (mdd)

2.6.2. +ra,+ārı/+ērî :

Bu ekler aslında birer durum eki olup günümüz ETA'da kullanılmamaktadır. Birkaç sözcük türetip ölmüşlerdir:

bıra “buraya” (A-10/63), *ora* “oraya” (B-5/25), *icēri* “içeri” (A-1/138), *dışārı* “dışarı” (mdd), *yuhārı* “yukarı” (A-5/29), *sora* “sonra” (B-11/85)

2.6.3. +dén :

nédén “neden” (B-2/23)

3. SÖZCÜK TÜRLERİ

Sözcük türleri için dünyanın farklı dillerinde farklı sınıflandırmalar bulunmaktadır. Elbette ki bu durum Türkiye Türkçesi ve ETA için de geçerlidir. Kimi araştırmacılara göre sözcük, anlamlı ve görevli diye ikiye ayrılır. Bazı araştırmacılara göre ise sözcük, çekimli ve çekimsiz diye ikiye ayrılır. Bu tezde sözcük türleri *ad*, *sıfat*, *adıl*, *belirteç*, *ilgeç*, *bağlaç*, *ünlem* ve *eylem* olmak üzere altı türde incelenmiştir.

3.1. AD

Adlar, kendi başlarına var olabilen ve dolayısıyla sözlükte yer alabilen bilgilerin adlarıdır (Karaağaç 2012: 425).

3.1.1. Ad Çekimi

3.1.1.1. Çokluk (bk. 1.1.1.)

- *Kızlar aryatlar birküç parca seçerdiler.* “Kızlar kadınlar bir iki parça seçerlerdi.” (A-1/136)
- *Özi begler begidi meni abdal eden yar.* “Beni abdal eden yâr kendisi beyler beyidir.” (A-4/58-59)

3.1.1.2. İyelik (bk. 1.1.2.)

- *Yatıpsay oyan ağam.* “Uyumuşsan uyan ağam.” (A-7/67)
- *Pisik! burnuy kişilsin.* “Kedi! burnun kesilsin.” (A-1/177)
- *Élém birbirinén yéfāsi yāridi.* “Halkın birbirine vefası vardı.” (A-8/34-35)
- *Sözümüz arhadaştan hékēti tutağ baştan.* “Sohbetimiz dostça olsun, sözü turalım baştan.” (A-10/92-93)
- *Dura dura yöründüm tütinyzden böğıldim.* “Dura dura yorulduğum, dumanınızdan boğuldum.” (A-1/147-148)
- *Yiddi pece başlārına örtērdiler.* “Başlarına yedi peçe örterlerdi.” (A-3/11-12)

3.1.1.3. İlgi Eki (bk. 1.1.3.)

- *Sénsén inan bizdēki bin bir niyaz.* “Sensin inan, bizdeki bin bir dilek.” (B-4/20)

- *Zénginínkí bizéré bir iķi gün sürêrdí toyakêsí.* “Zengininin düğünü, bir iki gün sürerdi.” (A-4/4-5)
- *İndikí kımin döğilidí.* “Şimdiki gibi değildi.” (A-4/8-9)

3.1.1.4. Durum (bk. 1.1.4.)

- *Tabi’i oğlan kızi görmêzdí.* “Tabi oğlan kızi görmezdi.” (A-4/1)
- *Yöli kêsér bir dayar.* “Bir at yolu keser.” (A-7/35)
- *Ayahlar necé yârır gevil getmiyén yeré.* “Gönlün gitmediği yere ayaklar nasıl varır.” (A-8/68-69)
- *Erbil’dé êskidén bir ‘édét yâridí.* “Erbil’de eskiden bir âdet vardı.” (A-9/1)
- *Dérmé bağdan o nârı.* “O narı bağdan derme.” (B-1/54)

3.1.1.5. Tamlama (bk. 1.1.4.8.)

- *Sal yârin él yahâsın.* “Yârin elini ve yakasını bırak.” (B-7/6)
- *Ulu zatlar mészêní ‘ilm u ‘irfan dôldí.* “Ulu zatlar meskeni, ilim ve irfân doludur.” (B-9/7-8)
- *Séryêtini yénlér dé onın bāşına kâhtı.* “Servetini yiyenler de onun başına kaktı.” (B-5/55-56)

3.1.2. Adlarda Belirlilik

+aké/+éké/+ké eki, cümle içerisinde adlara belirlilik kazandıran ve İngilizcedeki “the”, Arapçadaki “ال” takısı işlevinde kullanılan, Kürtçeden ETA’ya son elli yıl içerisinde sosyal karışım neticesi girmiştir. Bu ek, Kürtçede belirlilik ekidir. ETA’nın ad kategorisinde belirliliğin bulunmamasına rağmen Kürtçeden ETA’ya geçen +aké/+éké/+ké belirlilik ekiyle kullanılan sözcükler belirlilik anlamı taşımaktadır. Eklendiği adlara “adı geçen, bilindik, bilinen” anlamlarını kazandırır. Ad ve ad soylu kök ve gövdelere doğrudan bağlanır. Ünsüz uyumuna uymaz. Eklendiği adın ünlüleri kalın ise ekin başındaki ünlü kalın olur; ince ise ekin başındaki ünlü de ince olur. Sözcük ünlüyle bitiyorsa sadece +ké biçiminde eklenir. Su sözcüğüne eklendiğinde ise araya çift dudak γ ünsüzünü alır: *suyaké* “bilindik su” (A-1/17), *mallaké* “bilindik molla” (A-1/31), *nénéké* “bilindik anne” (A-10/12), *oğlanaké* “bilindik oğlan” (A-5/5), *güléké* “bilindik gül” (A-5/47), *gêlín gélmeğéké* “bilindik düğün” (A-10/24), *bēyígékélêrî* “onların bilindik büyükleri” (A-5/89)

Bu ek, ad kök ve gövdelerine doğrudan bağlandığı için bütün ad çekim ekleri bu ekten sonra ada eklenebilir:

- *Amma éger gēldí oħıdı dinékédén annar.* “Ama eğer gelip de okursa (*bilindik*) dinden anlar.” (A-1/358)
- *Baħar gūzél bir ŗıkil suyakéyé ŗéyķın yırrı.* “Bakar ve görür ki güzel bir ŗekil (*bilindik*) suya yansıyor.” (A-5/28-29)
- *Ĥémsını ēlínén alar ōzíné taħar ŗemeyékélērí.* “(*bilindik*) Eŗyaların hepsini elinden alıp kendine takar.” (A-5/35-36)

3.1.3. Ad Yapımı

3.1.3.1. Addan Ad Yapım Ekleri İle Ad Yapımı (bk. 2.1.)

yanah “yanak” (B-7/32), *oġlan* “oġlan” (A-1/4), *sıcaħ* “sıcak” (A-1/204), *muncuħ* “boncuk” (A-1/66), *dēmirci* “demirci” (B-8/39), *arħadaŗ* “arkadaŗ” (A-1/257), *gūndız* “gündüz” (B-4/33), *birinci* “birinci” (A-1/340), *yāzıngūnı* “yaz” (A-2/17), *Erbilli* “Erbilli” (B-8/9)

3.1.3.2. Eylemden Ad Yapım Ekleri İle Ad Yapımı (bk. 2.2.)

yara “yara” (A-1/281), *églencé* “eġlence, kutlama” (A-6/45), *kazancé* “kazanç” (B-5/8), *ķölgé* “gölge” (B-3/7), *yelķén* “yelken” (B-15/60), *yorġın* “yorgun” (B-11/58), *pićaħ* “bıçak” (A-1/199), *ācuħ* “açık” (A-4/60), *döli* “dolı” (A-1/21), *bıġaz* “boġaz” (B-15/58), *dolma* “dolma yemeġi” (A-2/17), *yeméh* “yemek, yiyecek” (A-1/130), *tāniŗ* “tanıdık” (A-8/24), *ġünébaħan* “ay çiçeġi” (mdd), *yarar* “yarar” (B-5/8), *ġécmiş* “geçmiş” (B-5/20), *yara* “yara” (A-1/281)

3.1.3.3. Durum Ekler İle Ad Yapımı (bk. 2.6.)

Türķmencé “Türkmence” (mdd), *Türķcé* “Türkçe” (mdd), *Almanca* “Almanca” (mdd), *İngilizcé* “İngilizce” (mdd), *bıra* “buraya” (A-10/63), *ora* “oraya” (B-5/25), *ićeri* “içeri” (A-1/138), *dıŗarı* “dışarı” (mdd), *yuhāri* “yukarı” (A-5/29), *sora* “sonra” (B-11/85), *nédén* “neden” (B-2/23)

3.2. SIFAT

Sözlük birimlerinin söz diziminde niteleyici olarak kullanımı, onların sıfat kullanımıdır (Karaağaç 2012: 426).

3.2.1. Niteleme Sıfatları

dar gün “dar gün” (B-7/11), *bēyík daş* “büyük taş” (A-1/163), *ēsķí āltunćí* “eski kuyumcu” (B-8/41), *kićik carra* “küçük küp” (A-1/321)

3.2.2. Belirsizlik Sıfatları

bir ihtiyér aryat “ihtiyar bir kadın” (A-5/4)

3.2.3. Soru Sıfatları

on iķķidén ottız ćihsa kālır nećé “on ikiden otuz çıkırsa kaç kalır” (A-10/100)

3.2.4. Pekiştirmeli Sıfatlar

bambayaz bir gül “bembeyaz bir çiçek” (mdd), *bomboş bir yey* “bomboş bir ev” (mdd), *dümdüz bir yol* “dümdüz bir yol” (mdd), *gömğög bir béhír* “masmavi bir deniz” (mdd), *képkeré göz* “kapkara gözler” (mdd), *kıpkırmızı dudaklar* “kıpkırmızı dudaklar” (mdd), *sappasağlam bir iş* “sapasağlam bir iş” (mdd), *sapsarı saç* “sapsarı saçlar” (mdd), *yamyāşıl bir mézréćé* “yemyeşil bir tarla” (mdd), *yappayālğuz bir adam* “yapayalnız bir adam” (mdd), *yépyēngí bir séyéřé* “yepyeni bir araba” (mdd)

3.2.5. Belirtme Sıfatları

3.2.5.1. İşaret Sıfatları

bı bağda “bu bağda” (B-1/20), *o zaman* “o zaman” (B-3/35), *belé dost* “böyle dost” (A-2/23), *ébelé güzel kız* “böyle güzel kız” (A-5/20)

ETA’da *bı* işaret sıfatının ince ünlülü biçimi de bulunmaktadır. İşaret edilen adın kalınlık ve inceliğine göre değişim göstermektedir: *bí iķsí birbiriné mécburidí* “bu ikisi birbirine mecburdu” (A-1/4), *bí ķimin oğlıdı* “bu kimin oğlu” (A-1/131)

3.2.5.2. Sayı Sıfatları

3.2.5.2.1. Asıl Sayı Sıfatları

bir ġurfa “bir oda” (A-2/15), *iki ġün* “iki ġün” (A-4/7), *üç karyan* “üç defa” (A-7/7), *beş dékké* “beş dakika” (A-7/73)

3.2.5.2.2. Sıralama Sayı Sıfatları (bk. 2.1.10.)

kırh birinci il “kırk birinci yıl” (A-8/8), *ikinci ġün* “ikinci ġün” (A-4/5), *yiddinci ġün* “yedinci ġün” (A-10/19)

3.2.5.2.3. Üleştirme Sayı Sıfatları (bk. 2.1.2. ve 2.1.21.)

- *hér télébéyé birér kélém yer* “her bir öğrenciye birer kalem ver” (mdd)
- *uşahlara ikişér alma yédirt* “çocuklara ikişer elma yedir” (mdd)

3.2.5.2.4. Kesir Sayı Sıfatları

yüzdé éllí zérél “yüzde elli zarar” (mdd), *onda bir şans* “onda bir şans” (mdd), *bindé bir ihtimél* “binde bir ihtimal” (mdd), *dörtté bir nísbé* “dörtte bir oran” (mdd)

3.3. ADIL

İşlev olarak bir bağlam içinde belirtilmiş olan bir olguya gönderimde bulunan, sözdizimsel özellik olarak bir sözcüköbeği ile yer değiştiren, kapalı küme sözlüksel ulam türüdür (İmer-Kocaman-Özsoy 2011: 14).

3.3.1. Kişi Adılları

ETA’da iki tür kişi adılı vardır. Birincisi, *mén, sén, o, bíz, síz, olar*’dır. İkincisi ise *bilé* sözcüğüdür ki, iyelik eklerinin getirilip ardından tümcedeki konumuna göre ad durum ekleri alabilen, tümcede nesne ve dolaylı tümleç olabilen bir kişi adılı işlevinde kullanılır. Aşağıdaki tabloda ETA’da kullanılan birinci tür kişi adıları metinlerde geçen yerleriyle birlikte verilmiştir. Başına yıldız işareti konanlar metin dışı örneklerdir:

	teklik birinci	teklik ikinci	teklik üçüncü	çokluk birinci	çokluk ikinci	çokluk üçüncü
Yalın	mén (A-4/29)	sén (A-5/9)	o (A-5/21)	bíz (A-8/40)	*síz	olar (A-1/364)
Belirtme	mëní (A-3/5)	sëní (B-5/74)	õní (A-10/9)	bízí (B-2/73)	*sízí	oları (A-1/346)
Yönelme	méné (A-5/34)	séné (A-7/30)	ona (A-8/27)	bízé (B-11/19)	sízé (B-1/86)	*olara
Bulunma	méndé (A-1/281)	séndé (B-4/35)	onda (B-10/42)	*bízdé	*sízdé	*olarda
Ayrılma	ménnén (B-11/48)	sénnén (B-3/24)	*onnan	bízdén (B-7/62)	*sízdén	olardan (A-8/47)
Araç	mënímnén (A-1/265)	sënüynén (A-1/262)	õnínén (A-8/52) *õninén	bízímnén (A-5/90)	*sízüynén	*olarnan
Eşitlik	*mécé	*sécé	Onca	*bízcé	*sízécé	*olarca

Bazen çokluk adıllarının üzerinde de *+lar/+lér* çokluk ekinin kullanıldığı görülür. Bu durumlarda *+lar/+lér* eki çokluk işlevi değil, saygı, hürmet, alçak gönüllülük bazen de itibar gibi anlam inceliklerini ifade etme görevini üstlenmiştir:

- *Az dëgílih bízlér çoş.* “Az değiliz, bizler çoğuz.” (B-5/45)
- *Bı yurdu kım başārır éđer bízlér olmasaş.* “Eğer bizler olmasak kim bu yurdu koruyup yönetir.” (B-14/27-28)

Aşağıdaki tabloda adıl işlevinde kullanılan *bílé*'nin, ad durum ekleri getirilerek, çekimleri gösterilmeye çalışılmıştır. Metinlerde geçmiş olanların yerleri gösterilmiş, başına yıldız işareti konanlar ise metin dışı örneklerdir:

	teklik birinci	teklik ikinci	teklik üçüncü	çokluk birinci	çokluk ikinci	çokluk üçüncü
Yalın	Yoktur	yoktur	Yoktur	yoktur	yoktur	Yoktur
Belirtme	bílë mí (A-1/18) bë mí (A-1/115)	bílë yí (A-1/128) bë yí (A-1/332)	bílë sını (A-10/16) bílë sín (A-10/25) bë sını (A-1/242) bë sín (A-1/63)	bílë mí zı (A-3/3) bë mí zı (A-1/370)	bílë yí zı (A-3/2) *bë yí zı	bílë lë rını (A-4/6) *bë lë rını
Yönelme	Bílé mé (A-9/16) bé mé	bílé yé (A-1/266) bé yé	bílë sını é (A-1/386) bë sını é	*bílë mí zé *bë mí zé	*bílë yí zé bë yí zé (A-1/377)	bílë lë rını é (A-5/61) bë lë rını é

	(A-1/118)	(A-1/375)	(A-5/89)			(A-1/139)
Bulunma	*bílémde *bémdé	*bíléydé *béydé	bílēsində (A-5/35) *bēsində	*bílēmízdé *bēmízdé	*bílëyízdé *bëyízdé	*bílélëříndé *bélëříndé
Ayrılma	*bílémđén *bémnén	bíléydén (A-1/119) *béydén	*bílēsíndén n *bēsíndén	*bílēmízdén *bēmízdén	*bílëyízdén *bëyízdén	*bílélëříndén *bélëříndén
Araç	bílémnén (A-5/99) bémnén (A-1/117)	bíléydén (A-10/50) *bíléynén *béynén	bílësinén (A-5/11) bësinén (A-1/121)	*bílēmízdén *bēmízdén	*bílëyízdén *bëyízdén	bílélëřídén (A-1/372) *bílélëřínén *bélëřínén

- *Tébliğtén õtilli **bílëmí** méhkéméyé yërdílér ké mütëhéllifém.* “Tebliğe rağmen gecikmiş olduğumdan dolayı beni mahkemeye verdiler.” (A-8/13-14)
- *Onnan sora **bílësiní** apārırdılar.* “Ondan sonra onu götürürlerdi.” (A-10/16)
- *Babaké **kağhar** **bílësinén** bir mécmu“a adam yollar.* “Babası kalkıp onunla bir takım adam gönderir.” (A-5/11)

3.3.2. Soru Adılları

Soru adılları, canlı ve cansız varlıkları soru yoluyla temsil eden adıllardır (Korkmaz 2009: 441): *ķim, ķimí, ķimín, ķimé, ķimnén, né, nédén, hara, hārdan, nēćí, necéyé, na ġadaya, necëncísí, hāni, nāğsı, nāğsından* vb.

Soru adıllarının birkaçı asıl soru adıllarıdır: *ķim, né, hara* gibi. Öteki birkaçı da başka sözcük türlerinden alınan sözlere iyelik ekinin getirilmesiyle adıla dönüştürülmüş türleridir: *nāğsı, necëśí* gibi.

- *Bí **ķim** bılārı belé ēdirí?!* “Kim bunları böyle yapıyor?!” (A-5/50)
- ***Ķimí** sēyim, **ķimín** bāşın oğşıyım?* “Kimi seveyim, kimin başını okşayayım?” (B-4/27)
- ***Ķimé** diyéllér aħmak?* “Kime ahmak derler?” (A-1/255)
- *Mén **né** diyím bılësiné?* “Ben ona ne diyeyim?” (A-1/277)
- *Bí ġéc ġélmëğüy **nédén** ġédípsén indídí sén.* “Bu geç gelmen neden, sen gideli hayli zaman oldu.” (B-2/23-24)
- *Dēdí **haray** yarālı?* “Neren yaralı dedi?” (B-5/23)
- *Diyér babam! bı **hārdan** belé ġélípsén?* “Babam! sen nereden geliyorsun böyle?” (A-1/382)
- ***Nāğsı** birín sāyım yar?* “Hangi birini sayayım yâr?” (B-12/74)

3.3.3. Belirsizlik Adılları

Belirsizlik adılları, kişileri ve nesnelere belirsiz olarak gösteren adıllardır. Aslında belirsizlik adılı olan sözler birkaç sözcükten oluşmaktadır: *adam, insan, kımsé, hérkés, filén, şey*.

Yukarıda sıralanan sözcüklerin dışında kalan belirsizlik adılları; bazı belirsiz sıfatlara, soru adıllarına ve belirteçlere iyelik eklerinin getirilmesiyle oluşturulur: *başkāsi, ġersí, bé'ēzí, birí, birsí, biríyíz, birímíz, bēyígí, cōhı, cōhlāri, kalāni, hémسی, kımí, kımısı, obirí, obirsí, obirlēri* vb. sayıları da pek çoktur:

- *Ya bé'ēzí para yērirdí ya bé'ēzí béléş olırdı.* “Bazıları para verirdi bazıları da bedava olurdu.” (A-3/11)
- *Birsínin oġlı hésté olır.* “Birinin oġlu hastlanır.” (A-1/291)
- *Oġlan da ōzí arhadāşı hémسی damda durārdılar.* “Oġlan da kendisi ve arkadaşları hepsi çatıda dururlardı.” (A-6/36)
- *Kımı yadda, kımí yaddan cıhıptı.* “Kimi hatırdadır, kimi unutulmuştur.” (B-4/14)
- *Obirsí diyērdí cōhtı.* “Öbürü çoktur derdi.” (A-6/11)
- *Kımsé ġélmēzdi bazara Yahudılardan.* “Yahudilerden kimse pazara gelmezdi.” (A-1/202-203)
- *Şadlıhta hérkés ġülér sén igíd ol ġémdé ġül.* “Mutlulukta herkes güler, sen yiġit ol gamda gül.” (A-7/56-57)
- *Diyērdílér filén ōlíp cāhıldı.* “Filan ölmüş gençtir derlerdi.” (A-8/37)

3.3.4. Dönüşlü Adılı

ETA'da dönüşlü adılı olarak *öz* kullanılır. Bu adıl hem geçişli hem geçişsiz eylemlerle kullanılıp tümcede özne bazen de nesne yani “etkilenen” konumuna girebilmektedir. Aşağıdaki tabloda ETA'da kullanılan *öz* adılı, durum eklerini almış biçimde verilmiştir. Başına yıldız konanlar metin dışı örneklerdir:

	teklik birinci	teklik ikinci	teklik üçüncü	çokluk birinci	çokluk ikinci	çokluk üçüncü
Yalın	ōzím (A-4/29)	ōzüy (B-10/48)	ōzí (A-1/77)	*ōzímíz	*ōzívíz	özlērí (A-6/29)
Belirtme	ōzímí (B-2/88)	*ōzüyí	ōzíní (A-1/341)	*ōzímízí	*ōzívízí	*özlēríní
Yönelme	ōzímé (B-7/20)	ōzüyé (B-12/47)	ōzíné (A-1/364)	*ōzímízé	*ōzívízé	*özlēríné
Bulunma	*ōzímédé	*ōzüydé	*ōzínédé	*ōzímízédé	*ōzívízédé	*özlērínédé
Ayrılma	*ōzímédén	ōzüydén (A-7/25)	*ōzínédén	*ōzímízédén	*ōzívízédén	*özlērínédén özlērínén (A-1/64)
Araç	ōzímínén (A-5/82)	*ōzüynén	*ōzínén	*ōzímízédén	*ōzívízédén	*özlēridén *özlērínén

- *Mén dé tez yihúırdım öz ōzímí ōgsēydım.* “Kendimi övseydim ben de erken çökerdim.” (B-2/87-88)
- *Tabiplér baş cíhartmaz, téřrif elé gél ōzüy.* “Hekimler üstesinden gelemez, teşrif et kendin gel.” (B-10/47-48)
- *Ōz ōzíní olāřtırıp bí fēkkirlíhtén dé.* “Bu fakirliğe rağmen kendi kendini yetiştirmiş.” (A-1/341)

3.3.5. İşaret Adılları

İşaret adıllarının çekimleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Başında yıldız bulunanlar metin dışı örneklerdir:

	yakın olan adların için		uzak olan adlar için	
	teklik	çokluk	Teklik	Çokluk
Yalın	bı (A-1/277) bí (A-1/3)	bılar (A-10/62)	o (A-1/52)	olar (A-1/106)
Belirtme	míní (A-1/142)	bılárı (A-1/53)	ōnı (A-1/318)	olárı (A-1/346)
Yönelme	míné (A-1/211)	bılara (A-1/237)	ona (A-4/43)	*olara
Bulunma	*míndé	*bılarda	onda (B-10/42)	*olarda
Ayrılma	mínnén (A-9/10)	*bılardan	*ondan	olardan (A-8/47)
Araç	*míninén	*bılarnan	*oninén	*olarnan

ETA'da *bi* işaret adının ince ünlülü biçimi de bulunmaktadır. Adıldan sonra gelen sözcüğün kalınlık ve inceliğine göre değişim göstermektedir. Ancak *bi* işaret adılı +*lar* çokluk ekini aldığında kalınlaşır:

- *Bí Türklēr'indí bízím dēǵí.* “Bu bizim değil, Türklerindir.” (A-1/3)
- *Bāhtı yol izēríndé bir iḥtiyér arıyat ótırıptı, o da buḥtan edér.* “Yol üzerinde yaşlı bir kadının oturduğunu görür, o da iftira atar.” (A-1/52)

3.3.6. Adıllarda Tamlama

Tamlayanı adıl, tamlananı ad ya da ad soylu sözcüklerden belirtili ad tamlaması biçiminde kurulan söz öbeklerine adıl tamlaması denir:

- *mēnım ādım* “benim adım” (B-2/8)
- *bízım ilímız* “bizim ilimiz” (B-10/53)
- *sēnüy sācuy* “senin saçın” (B-15/49)
- *sízüy zamānıyız* “sizin zamanınız” (A-1/106)
- *ōnun pāyı* “onun payı” (B-4/18)
- *olārın néyēsídí* “onların torunudur” (A-8/49)
- *mínın istíne* “bunun üstüne” (A-6/19)
- *ōnun ādı* “onun adı” (A-1/158)

bízım adıyla yapılan tamlamalarda, bazen tamlanan sözcük iyelik eki almayabilir:

- *Hér dém bízım méydanda íǵıt āyıḥ, at āyıḥ.* “Her an bizim meydanda yiğit uyanık at uyanık.” (B-1/3-4)
- *Bir méşēkil yōḥidí bízım méḥēlí.* “Bizim dönemde bir sorun yoktu.” (A-1/108)

3.4. BELİRTEÇ

Niteleyicilerin, eylemlerin ve işlevce kendine benzeyen başka belirteçlerin anlamlarını etkileyen, pekiştiren ya da kısıtlayan sözcüklerdir (İmer-Kocaman-Özsoy 2011: 47).

3.4.1. Zaman Belirteçleri

- *Sébbéh, gínorta, gecé ‘éşşédén sora, gecé dé yāridi téziyé aryatlārin.* “Sabah, öğlen, gece yatsıdan sonra, geceleri de kadınlar taziyede otururdu.” (A-10/85-86)
- *Diyéllér aḥşam gedēriḥ yānna.* “Akşam yanına gideceğiz derler.” (A-1/276)
- *Éyél mıncaydı.* “Eskiden bu kadardı.” (A-3/8)
- *Éyyél kārızın āğırılığı batman hısēbıydı.* “Eskiden karpuzun ağırlığı batmanla hesaplanırdı.” (A-1/197-198)
- *Diyér mén indí miní olmaz ébelé apārım.* “Şimdi ben bunu böyle götürmemeliyim der.” (A-5/21)
- *İkindidén sora namaz kılınırđı.* “İkindiden sonra namaz kılınırđı.” (A-8/21-22)

3.4.2. Yer-Yön Belirteçleri

- *Bı bağ énērdı éşşēğiyé kédér.* “Bu bağ aşağıya kadar uzardı.” (A-1/230)
- *Éşşēğédé bişey yōhidı.* “Aşağıda bir şey yoktu.” (A-1/244)
- *Adam mékinēni yırārdı yuḥardan.* “Adam yukarıdan makineyle keserdi.” (A-2/10)
- *Baḥar kápı arḥāsınnan bir güzel kıız cıḥtı yēziyé.* “Kapı arkasından bir güzel kızın dışarı çıktığını görür.” (A-5/57-58)

3.4.3. Niteleme ve Durum Belirteçleri

- *Égér arvadaké gēlin géléndé güzél olmasāydı kürékén né diyērdı.* “Eğer kadın gelin gittiğinde güzel olmasaydı damat ne derdi.” (A-10/33-34)
- *‘Éşki belé cétindı bāğırımı oyar gēmı.* “Aşkî öyle çetindir ki üzüntüsü bağırımı oyar.” (B-2/63-64)

3.4.4. Azlık-Çokluk Belirteçleri

- *Dēdı biraz gēzdirdı şey etti.* “Biraz gezdirdi şey etti dedi.” (A-1/336)

- *Zibunnan murat hānli Türkmén'ê uyārdi pêk.* “Zıbn ile murat hanlı Türkmen’e pek uyardı.” (B-9/15-16)
- *Çoh ālmışam sātmişam.* “Çok alıp satmışım.” (A-8/2)
- *Mé'idém az kālîp çatlāsın.* “Midemin çatlamasına az kaldı.” (A-9/19)

3.4.5. Zarf-Fiil Ekleri İle Belirteç Yapımı (bk. 1.2.4.3.)

- *Dura dura yōrındım.* “Dura dura yorulduğum.” (A-1/147)
- *Yihti sēyinc sarāyım dāğıda dāğıda gēm.* “Gam, sevinç sarayımı dağıda dağıda yıktı.” (B-15/31-32)
- *Né olir bir gün gēlsēy gēlîp yānımı alsay.* “Ne olur bir gün gelsen, gelip yanımı alsan.” (B-11/20-21)
- *Dam sēhēbîm gēlîp gēdērdi ora.* “Ev sahibim oraya gelip giderdi.” (A-7/4-5)
- *Sōzîm atas olunca kurdılar od ādımı.* “Sözüm ateş olunca adımı od kurdular.” (B-2/35-36)
- *Dértléré düşüncé sér gēyîl hayaldan ésér.* “Baş, dertlere düşünce gönül hayalden eser.” (B-10/73-74)
- *Sağalmadan bāğrımda işlîri o yaralar.* “O yaralar bağrımda iyileşmeden duruyor.” (B-1/71-72)
- *Çoh gēcmédén o dālî da od āldi.* “Çok geçmeden o dalı da ateş aldı.” (B-3/8)
- *Ordan gēlérkén bî adam Alla kısmét ēdîp onnén gēlîp Erbil'ê.* “Oradan gelirken bu adam Allah kısmet etmiş onunla Erbil’e gelmiş.” (A-8/51-52)
- *Bir dil bir āğîz olsah annamaz o yad bîzî.* “Bir dil bir ağız olsak o yâd bizi anlamaz.” (B-2/75-76)
- *Yıhsalar yıhılmānîh.* “Yıkılmaya çalışsalar yıkılmayız.” (B-12/75)

3.4.6. Değişik Yapılardaki Belirteçler

3.4.6.1. -an/-én+a/é kédér

- *Olmaz yeplêrîndé gün çihannan gün batana kédér atas ossın.* “Evlerinde gün doğumundan gün batımına kadar ocak yakılmamalıydı.” (A-1/204-205)

3.4.6.2. -an/-én+da/dé+(iyelik eki)

- *Atanday gēyîl délér, hiç verméz ôhuy aman.* “Attığında gönül deler, okun hiç aman vermez.” (B-2/79-80)

- *Séher yāhtı günēş gögé cıhanda.* “Seher vakti güneş göğe yükseldiğinde.” (B-4/6)
- *Erbil şehri horyat sēsín alanda.* “Erbil şehriden horyat sesi yükseldiğinde.” (B-4/21)
- *Mén düşéndém o güldí.* “Ben düştüğümde o güldü.” (B-14/31)
- *Yalla gedéndé bilēziğín yıhar orda.* “Vallahi giderken orada bileziğini düşürdü.” (A-1/18-19)
- *Hērişté edéndéh konşulara diyērdíh hēzír ōlin.* “Erişte yaptığımızda komşulara hazır olun derdik.” (A-2/7)

3.4.6.3. -an/-én+nan/nén sora

- *Aparannan üç gün sora diyērdílér bigün üçídí.* “Götürdükten üç gün sonra derlerdi ki (bugün üçüdü).” (A-10/16-17)
- *Gēlin gedénnén üç gün sora bí hēkēti edērdílér.* “Gelin gittikten üç gün sonra bu sözü söylerlerdi.” (A-10/18-19)

3.4.6.4. -asıya/-ēsiyé kédér

Bu tür bir zarf-fiil sadece edebî dilde bulunur.

- *Sén gēlēsiyé kédér mén gēttím.* “Sen gelesiyeye kadar ben gittim.” (mdd)

3.4.6.5. -dıh/-díh,-tıh/-tíh+iyelik+a/é

- *Ora gēttíğímé pişman ōldım.* “Oraya gittiğime pişman oldum.” (mdd)

3.4.6.6. -dıh/-díh,-tıh/-tíh+iyelik+da/dé

- *Olārın yēyíndé kāldığımnda işín aslını annādım.* “Onların evinde kaldığımda işin aslını anladım.” (mdd)

3.4.6.7. -dıh/-díh,-tıh/-tíh+iyelik+nan/nén

- *Kitēbí ōhıyıp bitirdiğimnén séné yerrém.* “Kitabı okur okumaz hemen sana veririm.” (mdd)

3.4.6.8. -dıh/-díh,-tıh/-tíh+iyelik billí

- *Pıçāğı boynuna koydığı billí kēstí.* “Bıçağı boynuna dayadığı gibi kesti.” (mdd)

3.4.6.9. -dıh/-díh,-tíh/-tíh+iyelik kımín

- *Dēdíğim kımín yan bir kónşısında yan bir macal olan yērdé...* “Dediğim gibi ya bir komşusunda ya uygun olan bir yerde...” (A-8/41-42)

3.4.6.10. -dıh/-díh,-tíh/-tíh+tan/tén sora

- *Mēní ēzdíhtén sora él āttı o ġém yara.* “Beni ezdikten sonra gam o yâre el attı.” (B-1/39-40)

3.4.6.11. -dıh/-díh,-tíh/-tíh+iyelik yāhıt

- *Ġēldíğı yāhıt mén yeydén çıhırdım.* “Geldiği vakit ben evden çıkıyordum.” (mdd)

3.4.6.12. -dıh/-díh,-tíh/-tíh+iyelik zaman

- *Yeyé olāştığuy zaman carasa bas.* “Eve vardığım zaman zile bas.” (mdd)

3.4.6.13. -incaya/-íncéyé kédér

- *Sén ġēlíncéyé kédér iş bittı.* “Sen gelene kadar iş bitti.” (mdd)

ETA’da *-inca/-íncé* zarf-fiil eki *-(y)an/-(y)én+a/é kédér* birleşik zarf-fiil eki yerine kullanılmaktadır:

- *Koy āğlıyım dōyınca ġōzımdé başka ném yar.* “Bırak doya doya ağlayayım, gözümde çok gözyaşı var.” (B-13/19-20)

Aşağıdaki örnekte görüldüğü üzere *-inca/-íncé* ekinin sonunda bir /m/ sesinin türemiş olarak kullanımı da vardır:

- *Hétté sén kāhıncam bız olāştıh.* “Sen kalkana kadar biz ulaştık.” (mdd)

3.4.6.14. -maḥ/-méh+(tek. 3. kişi iyelik eki) billí

- *Bir déné ölmēğı billí ēlém bılırdı hémı ġēlırdılér kēbıré.* “Birisi ölür ölmez halk bilirdi ve hepsi mezarlığa gelirdi.” (A-10/74-75)
- *(dabbānına) Basmāğı billı kan ġélır.* “Topuğuna basar basmaz kan gelir.” (A-1/78)
- *Aḥşam olmāğı billı bı haḥ dama çıhārdı.* “Akşam olur olmaz bu halk çatıya çıkardı.” (A-1/320-321)

3.4.6.15. -maḥ/-méḥ+(çok. 3. kişi iyelik eki) billí

- *Míní cǎlmaḥlāri billí nāḥsı ícérdé ēšítsēydí diyērdí kāpídí.* “Bunu çalar çalmaz içerideki her kim duysaydı (kapı çalınıyor) derdi.” (A-1/168-169)

3.4.6.16. -maḥ/-méḥ+(iyelik eki)+nan/nén

- *Ayaḡa kaḥmāḡumnan bardaḥ yeré düştí.* “Kalkar kalkmaz bardak yere düştü.” (mdd)

3.4.6.17. -mıṣ/-mıṣ kımín

Bu tür bir yapı yalnızca edebî dilde kullanılır.

- *Bāḡuḡa ğirmıṣ kımín* “Bağına girmiş gibi”
Ġülüví dērmıṣ kımín “Gülünü dermiş gibi”
Ġéc tāptım tez itirdím “Geç buldum tez yitirdim”
Kāldım diṣ ğōrmıṣ kımín “Kaldım rüya görmüş gibi” (A-4/68-71)

3.4.6.18. -r,-ar/-ér,-ır/-ír... -maz/-méz

- *Yeyé ğēlír ğélméz yıırısır.* “Eve gelir gelmez kavga eder.” (mdd)
- *Pasa minér minméz düştí.* “Otobüse biner binmez düştü.” (mdd)

3.4.7. Çekim Ekleri İle Belirteç Yapımı

3.4.7.1. Durum Eklerinin Belirteç Yapması (bk. 1.1.4.)

- *Dar ğündé üz cēyirdüy baḥ ğüldí él dé méné.* “Dar günde bana sırtını çevirdin, bak el de bana güldü.” (B-7/11-12)
- *Dégér dünyé mālına ğündé bir boyuy ğörsém.* “Günde bir boyunu görsem değer dünya malına.” (B-11/76-77)
- *Dōrdínci ayda ′ēşréfi ğül cumbit satārdılar.* “Dördüncü ayda gül tomurcuğu satarlardı.” (A-1/140)
- *Olmaz yeyléríndé ğün cíḡannan ğün batana kédér ataş ossın.* “Evlerinde gün doğumundan gün batımına kadar ocak yakılmamalıydı.” (A-1/204-205)
- *Bir ′ékrép cāldı mēní damaḡtan āldı mēní.* “Beni bir akrep soktu ve kendimden geçirdi.” (A-7/118-119)
- *Ācimnan ōldím orda.* “Orada acımdan öldüm.” (A-1/368)

- *Āltunnan kala yapsay ʿēkibēt birāhısan.* “Altından kale yapsan âkıbet bırakacaksın.” (A-8/56-57)
- *Mékiné gēlirdí ahşāmınnan.* “Makine akşamından gelirdi.” (A-2/8)
- *Onda bıl dostuy yohtı yad séné yarayanda.* “Düşman sana yardım ettiğinde dostunun olmadığını bil.” (B-15/15-16)
- *Onda da on dinar yōhidí.* “O zamanlar da on dinar yoktu.” (A-1/123)
- *Onda cıhtım üç ay ʿesşērlîh ettím.* “İşte o zaman çıkıp üç ay askerlik yaptım.” (A-1/132)

3.4.7.2. Bildirme Ekinin Belirteç Yapması (bk. 1.1.5.2.)

- *Mén bir ildí yānıyızda imam ōlıram ārdımca namaz kıssız.* “Ben bir yıldır yanınızda imamlık yapıyorum ve ardımca namaz kılıyorsunuz.” (A-1/377-378)
- *Mén necé gündí gēlirém bí yey belé pak ōlıptí.* “Ben kaç gündür eve geliyorum bu ev böyle temizlenmiş.” (A-5/58-59)
- *Bí geçé gēlmēgüy nédén gēdipsén indídí sén.* “Bu geç gelmen neden, sen gideli hayli zaman oldu.” (B-2/23-24)

3.5. İLGEÇ

Bir adla birlikte kullanılarak o ada yer, yön, zaman, şekil, tarz, neden, miktar gibi nitelikler yükleyen, kendisinden sonra gelen eylem veya adı bu özelliklerle niteleyen veya ilişkilendiren çekimlik bağlı birimlerdir (Karaağaç 2012: 434).

3.5.1. “Aitlik” ve “İlgili Olma” İlişkisi Kuran İlgeçler

- *Cantada méné ʿēyút hiçbir şey yōhidí.* “Çantada bana ait hiçbir şey yoktu.” (mdd)
- *ʿAşk izēriné yāzılan riyēyélér çoḥ satar.* “Aşkla ilgili yazılan romanlar çok satar.” (mdd)

3.5.2. “Benzerlik, Tıpkılık, Denklik” İlişkisi Kuran İlgeçler

- *Mén dé bí ʿeşş ōdına yāndım o yanan kıtmín.* “Ben de bu aşk ateşine o yanan gibi yandım.” (B-1/67-68)

- *Bí dēnlí işlérđén čoh baş čihartmaz.* “Bu denli işlerin pek üstesinden gelemez” (mdd)
- *Bēniēđém yaprah misēlí bir ğün öler ğeder.* “Beniâdem yaprak misali bir gün ölüp gider.” (mdd)
- *Bí néyc eşyelér ħémmí yeyde méycuttí.* “Bu cins eşya her evde bulunur.” (mdd)
- *Bí téħír insanlar hić ‘āķıl olmazlar.* “Bu tür insanlar hiç akıllanmazlar.” (mdd)

3.5.3. Belirtme Yoluyla “Başkalık” İlişkisi Kuran İlgeçler

- *Ĥayaldan başķa nēm yar.* “Hayalden başka neyim var.” (B-13/18)
- *Mē‘édé yırıştan mémléķétté bir şey yoħtı.* “Memlekette savaştan başka bir şey yok.” (mdd)

3.5.4. “Berbaberlik” veya “Araç” İlişkisi Kuran İlgeçler

- *Filén ĥamamda bíz orda yaħānnıĥ ķüréķénnén barabar.* “Biz falanca hamamda damatla beraber yıkanıyoruz.” (A-4/20-21)
- *Ĥéftéde bir kéré méķinéynén taraş ölürđüm ‘ésķērlíĥtén ötíllí.* “Askerlikten ötürü haftada bir kere makineyle traş olurdum.” (A-8/9-10)
- *Méylēnē Ĥālít‘nén ğēlípłér.* “Mevlâna Halit ile gelmişler.” (A-8/50)

3.5.5. “Miktar” ve “Derece” İlişkisi Kuran İlgeçler

- *Na ğada ‘ēlém ğēdíp indiyé ķédér hićbirsí dönmiyíptí.* “Kaç kiři gitmiş ve řimdiye kadar hiçbirisi dönmemiřtir.” (A-5/77-78)
- *Yırışta bindén fazla ‘ésķér öldí.* “Savaşta binden fazla asker öldü.” (mdd)

3.5.6. “Uygunluk, Denklik” ve “Nispet” İlişkisi Kuran İlgeçler

- *Ĥurma éķmēķ boha şemey tévzi‘ edērdílér ķēbír istíndé, méysimíné ğöré.* “Mezar başında mevsimine ğöre hurma ve ekmek gibi şeyler dağıtırlardı.” (A-10/77)
- *Éĥmét‘é nazaran Nāzım daha uzın boyludí.* “Ahmet’e nazaran Nâzım daha uzun boyludur.” (mdd)
- *‘Ümrímízé yé bōyımıza nisbétén yéznímíz čoh dēğí.* “Yaşımıza ve boyumuza oranla kilomuz fazla değil.” (mdd)

3.5.7. “Sebep, Hedef” İlişkisi Kuran İlgeçler

- *Mindim némérd átina onícín géce káldım.* “Bindim namert atına onun için geç kaldım.” (A-7/52-53)
- *Hamāmi kūrēkēncí hilyét edērdílér.* “Hamamı damat için halvet ederlerdi.” (A-4/18-19)
- *O tébliğtén oñillí bilēmí méhkéméyé yērdílér.* “O ihtardan ötürü beni mahkemeye verdiler.” (A-8/13-14)

ETA’da için ilgeci her zaman kendinden önceki ada bitişik olarak yazılır. bazen +*cí* bazen de +*ín* biçiminde ad kök ve gövdelerine eklenmektedir.

3.5.8. “Karşılık, Karşılaştırma ve Zıtlık” İlişkisi Kuran İlgeçler

- *Mért éskérlér duşmana kārşı yıırıtılar.* “Mert askerler düşmana karşı savaştılar.” (mdd)
- *Yāptıǵı iyilíhléré mukābil bilēscí bir hédiyé aldı.* “Yaptığı iyiliklere mukabil onun için bir hediye aldı.” (mdd)

3.5.9. “Yön Gösterme” İlişkisi Kuran İlgeçler

- *Mén bı davāрын başın cékérém hétté kūrēkēnín kāpsı oǵíné kédér.* “Ben bu atın başını damadın kapısının önüne kadar çekerim.” (A-1/75-76)
- *Dünén gecékí héflédé kā^a ağzına kédér döltydi.* “Dün geceki düğünde salon ağzına kadar doluydu.” (mdd)
- *Sébbéhé dék otırdı yıǵladı.* “Oturup sabaha kadar ağladı.” (mdd)

3.5.10. “Öncelik, Sonralık ve Zaman” İlişkisi Kuran İlgeçler

- *‘Arafattan bir gün ikl gün éyyél aş edērdílér tévzi edērdílér fékir fukara istíné.* “Arefeden bir iki gün önce yemek yapıp fakir fukaraya dağıtırlardı.” (A-8/26-27)
- *Míní kurārdılar ataş izériné bi céréktén sora kéynērdí burǵul āşı kímín endírdílér.* “Bunu ocağın üstüne koyarlardı ve bir çeyrek saatten sonra bulgur yemeği gibi kaynayıp indirirlerdi.” (A-1/217-218)
- *Bígünnén itibāran olır oħumaǵa bāşlyasan.* “Bugünden itibaren çalışmaya başlamalısın.” (mdd)

3.6. Bağlaç

Bağlacın tanımı, türün adından da çıkarılacağı gibi, sözcükleri, sözcük gruplarını ve tümceleri birbirine bağlamaya dayanır (Uzun 2004: 78).

3.6.1. Sıralama Bağlaçları

- *Yahtında Êrzi'ynén Kambér yāridí.* “Eskiden Arzu ile Kamber vardı.” (A-1/3)
- *Sébétté beş ilē āltı yumurta yāridí.* “Sepette beş ila altı yumurta vardı.” (mdd)
- *Sol kōlı yé barmahlāri kırılıp.* “Sol kolu ve parmakları kırılmış.” (mdd)
- *Bígünlérdé iş tapmağ da para kazanmağ da hiç asant dēğí.* “Bugünlerde iş bulmak da para kazanmak da hiç kolay değil.” (mdd)
- *Éhmēt'í hém tānımısan hém dé gēbētíní ēdísén.* “Amet’i hem tanıyorsun hem gıybetini yapıyorsun.” (mdd)
- *İstér inan istér inanma bízím mémléķétté hiç zulım yohtí.* “İster inan ister inanma bizim memlekette hiç zulüm yoktur.” (mdd)
- *Né ménnén bı āhu zār né sénnén yay tükēndí.* “Ne benden bu ahu zar ne senden vay tükendi.” (B-11/48-49)
- *Adam olsun aryat olsun koymādılar kımsé icēriyé gırsın.* “Erkek olsun kadın olsun kimsenin içeri girmesine izin vermediler.” (mdd)

3.6.2. Denkleştirme-Karşılaştırma-Seçme Bağlaçları

- *Oğlānın nēnēsí ya bāccı hélké tahārdılar.* “Oğlanın annesi ya da kız kardeşi alyans takarlardı.” (A-6/14)
- *Ya kız oğlānı sēyip ya oğlan kıızı sēyip bılar yōhidí.* “Ya kız oğlanı sevmiş ya oğlan kıızı sevmiş, bunlar yoktu.” (A-4/10)
- *Kızı da oğlāncı ya yengé ya da hağ tapārdí.* “Kızı da oğlan için ya yenge ya da halk bulurdu.” (A-3/9)
- *Sén ya da kardāşuy gēdín bı yemēğí gētírín.* “Sen ya da kardeşin gidip bu yemeği getirin.” (mdd)
- *Réfēhiyétí yuħımızda yéyāhut rişyélérdé görēriħ ancaħ.* “Refahı rüyamızda veyahut romanlarda görürüz ancak.” (mdd)
- *Énén İngilizlér gēldí bir hāyız yāptı 1930'larda éy fazla.* “Ve İngilizler gelip bir havuz yaptı 1930’larda ya da fazla.” (A-1/239)

- *Diyêrdîlêr mészêlên kızaké gôzi gôgdî yan kérédi.* “Mesela kızın gözü mavidir ya da siyahtır derlerdi.” (A-6/7-8)
- *Cahaz kırékênî yeyînnên éyé gızlı éyé iştem bir néyten gedêrdi gélînin yeyîné.* “Çeyiz damadın evinden ya gizli ya da işte bir türlü gelinin evine giderdi.” (A-4/13-14)
- *(Erbîl şehri) Bağ bahçâyı yoħsa dāğuy kōnışım?* “(Erbil şehri) Bağ bahçeni ya da dağı konuşayım?” (B-4/2)

3.6.3. Pekiştirme Bağlacı

- *Hémmî ay bāşı da béllêrcî para yollaram.* “Her ay başı da onlara para gönderirim.” (A-1/342-343)
- *Ruh çihî üz örtüldi, dāħî sên némé gēldüy.* “Ruh çıktı yüz örtüldü, artık sen neyime geldin.” (A-7/76-77)
- *Diyêrdüy Fāzılğilîn seymîrém, ebé nêci yeylêriné gēttüy?* “Fazılgilleri sevmiyorum diyordun, peki neden evlerine gittin?” (mdd)

3.6.4. Nöbetleşme Bağlaçları

- *Babam bé‘ız kéré Erbîl’de bé‘ız kéré Slēmēnî’de oturur.* “Babam bazen Erbîl’de bazen Süleymaniye’de oturur.” (mdd)
- *Türkmén ‘ésşêrlêrin bé‘ézî Bağdat’ta bé‘ézî Sāmarra’da kâldi.* “Türkmen askerlerin bazıları Bağdat’ta bazıları da Sâmarra’da kaldı.” (mdd)
- *Çoh mişeyvêşidî, bir icêrtyé girirdi bir yêztyé çihirdi.* “Çok telaşlıydı, bir içeri giriyor bir dışarı çıkıyordu.” (mdd)
- *Arhadāşımın cımık uşāğı olup, birî yığlırı obirî kâhırı.* “Arkadaşımın ikiz çocuğu olmuş, biri ağlıyor öbürü uyanıyor.” (mdd)
- *Matallārın dādî kâldi téğ orda, kımi yadda kımi yaddan çihipti.* “Masalların tadı tek orada kaldı, kimi hatırda kimi hatırda kalmamıştır.” (B-4/13-14)

3.6.5. Cümle Bağlayıcısı Niteliğindeki Bağlaçlar

- *Amma éger gēldi ôħıdı dinékédén annar.* “Ama eğer gelip okusa dinden anlar.” (A-1/358)
- *Bés o kéméréké ké bēsîné diyêrmışlêr himyan İnan Türklêri’nnên gēlip.* “Ama o kemer ki ona himyan derlermiş İnan Türklerin’den gelmiş.” (A-1/226-227)
- *Énên bılar hémşî dé şê‘irimışlêr.* “Ve bunların hepsi de şairmiş.” (A-1/3-4)

- *Énēní onnan sora ké ʿésķērlígé mén ğettím.* “Ve ondan sonra ki ben askerliğe gittim.” (A-1/109)
- *Onnan sora méštéb ācındı.* “Ondan sonra okul açıldı.” (A-4/28-29)
- *Yalla bılēsín méhkéméyé yeréllér.* “Valla onu mahkemeye verirler.” (A-1/111)
- *Āhır bir téķīm yōhidí.* “Çünkü pansuman diye bir şey yoktu.” (A-10/68)
- *Yad ōnícín ķorķırú cūnķi mēní ér bíllí.* “Düşman beni er bildiği için benden korkuyor.” (B-1/27-28)
- *Tabiʿi oğlan kızı ğörmēzđí, kız da oğlānı ğörmēzđí.* “Elbet ki oğlan kızı, kız da oğlanı görmezdi.” (A-4/1)
- *Diyér mēđém sēn belé iyí insansan, bēsíné bir çahmaķ yerér.* “Mademki sen iyi bir insansın der, ona bir çakmak verir.” (A-5/89-90)
- *Bāhtığımız flim cōķ hōşidí, hāssatan āhır maķtaʿı.* “İzlediğimiz film çok güzeldi, bilhassa son bölümü.” (mdd)
- *Bı hanaķānı da hētté olar yāpıp.* “Hatta bu tekkeyi de onlar yapmış.” (A-8/52)
- *Hélé cıhmyıp şeyé o ğülé ğeylí ğeder diyér bí né ğüzél ğüldí.* “Daha şeye çıkmadan o güle gönlü gider ve bu ne güzel bir güldür der.” (A-5/38-39)
- *Baķ demēđím illé sēnüynén ğēlír, mēnımnén ğēlmírı.* “Bak demedim mi ille de seninle gelir, benimle gelmiyor.” (A-1/265)

3.7. Ünlem

Değişik ortamlarda çıkarılan insan seslerinden ibarettirler ve değişik duyguları anlatmaya yararlar. Birçoğu, anlatım gücünü kendi ses yapılarından alırlar; fakat aralarında belirli bir duyguyu seslenme yoluyla anlatmak yanında kendilerine özgü bir anlama sahip olanlar da vardır. Bu göstergenin, anlamın bizzat kendisi hâline geliş, titremeleyle sağlanır (Karaağaç 2012: 437).

3.7.1. İçe Dönük Ünlemler

3.7.1.1. “Merak” Bildiren Ünlem

- *Yārabbi bí ķımdı?! “Yârabbi bu kim?!”* (A-1/333)

3.7.1.2. “Uyarı” Bildiren Ünlem

- *Diyêrdîlér koymyāsız písíg içsîn hâ!* “Kedinin içmesine sakın izin vermeyin hâ!” (A-1/318)

3.7.1.3. “Şaşkınlık Duygusu” Bildiren Ünlemler

- *Dēdî ah!* *Burhan bı zōpaķēnî nēnēdiy?* “Ah! dedi, Burhan sobaya ne yaptın?” (A-1/261)
- *Dēdîlér ô!* *malla yallāhî bēmizî bir tora āttu olmāsın.* “Ô! dediler, valla molla bizi öyle bir kumpasa getirdi ki olmasın.” (A-1/379)
- *Ōy!* *diyér mén bı ġada ġüzélém!* “Ōy! der, ben ne kadar güzelim!” (A-5/29)
- *Diyér yî!* *bî ġüzél aspap nēdî ġirîpsén!* “Vî! der, giydiğin giysi çok güzel!” (A-5/33)

3.7.1.4. “Telaş” Bildiren Ünlemler

- *Oh!* *cıyap ġettî ķōyé, yîlén malla ġēdirî!* *yîlén malla ġēdirî!* “Oh! köye haber gitti, ulan molla gidiyor! ulan molla gidiyor!” (A-1/369)

3.7.1.5. “Teşvik” Bildiren Ünlem

- *Sōzdén dēġî, iştén méné yara da!* “Söz ile değil, çalışarak bana yara da!” (B-3/13)

3.7.2. Dışa Dönük Ünlemler

3.7.2.1. Seslenme Ünlemleri

- *Babāsına diyiptî bāba!* *filén kıızı bilēmci ġet ālgıman.* “Babasına ‘baba! falanca kıızı git bana al’ demiş.” (A-10/39)
- *Onda bir ġém ġussa yōhidî yāba!* “O zamanlar bir gam gussa yoktu ey baba!” (A-1/133)
- *Bāba!* *bíssén éyşél nayhāymış?* “Eskiden nasılmış biliyor musun ey baba?!” (A-6/1)
- *Yallāhî kēkē!* *čoġ şeylér ġörmüşēġ yaşamaġta.* “Valla arkadaş! yaşamda çok şeyler gördük.” (A-8/1)
- *Diyér hē dāyî!* *minî yēġinén ōzüyıcı.* “Al dayı! bunu ye der.” (A-9/12-13)
- *Diyér aryat!* *bı paraya dēġmíyēġín.* “‘Hanım! bu paraya değmeyelim’ der.” (A-10/41)

3.7.2.2. Gösterme Ünlemleri

- *Yetmiş ikki'dé gëldím ébî tükéné indíyé kédér.* “Yetmiş iki'de a bu dükkana geldim şimdiye kadar.” (A-8/7)
- *İşté olardan arıad ālıplar yēriplér birbirlériné.* “İşte onlarla kız alıp vermişler birbirlerine.” (A-8/47-48)
- *Cahaz kıreğēnin yēyinnén ēyé gızlı ēyé iştém bir néy'tén gedērdi gēlínin yēyíné:* “Çeyiz damadın evinden ya gizli ya da işte bir türlü gelinin evine giderdi.” (A-4/13-14)

3.7.2.3. Sorma Ünlemleri

- *Hānî mínin bı bayāzlığı bı güzēllíğí?!* “Hani bunun beyazlığı ve güzelliği nerede?!” (A-5/39-40)
- *Dēdí né 'écép gēlípсэн Kāk Míşîr?!* “Muşîr Bey acep buraya geldin?!” (A-1/331-332)

3.7.2.4. Yanıt Ünlemleri

- *Diyér yoh ıalla! mén bir kıryat diyérém.* “Hayır! ben bir horyat söyleyeceğim der.” (A-1/279-280)
- *Dēdí hē ıalla! gōrdím.* “Evet! gördüm der.” (A-1/383)
- *Diyērdí yo! ğer bılmēzdílér, fékkir maħlukidílér.* “Hayır! derdi, bilmezlerdi ki, zavallı yaratıklardı.” (A-3/4-5)

3.8. EYLEM

Biçimbilimsel olarak kişi, sayı, zaman, kip, görünüş, olumsuzluk ulamlarıyla çekilen ulama bağlı olan birimlerden biridir (İmer-Kocaman-Özsoy 2011: 126).

3.8.1. Eylemlerde Kip

3.8.1.1. Bildirme Kipleri (bk. 1.2.1.1.)

3.8.1.2. Tasarlama Kipleri (bk. 1.2.1.2.)

3.8.2. Eylemlerde Çatı (bk. 1.2.5.)

3.8.3. Eylemlerde Olumsuzluk

Eylemlerde olumsuzluk *-ma/-mé* ekiyle yapılır, fakat bu olumsuzluk eki çekimlenirken türlü ses değişmelerine uğramaktadır. Bunu daha iyi kavramak için zaman ve tasarlama kiplerinin her birinin olumsuzluk biçimini incelemekte yarar vardır:

- *Dağlārī aša aša olaşmāduy sēn başa.* “Çaba harcamana rağmen sen başarıya ulaşamadın.” (B-5/82)
- *Ölmēmīşēm hēstéyēm.* “Ölmemişim hastayım.” (A-1/395)
- *Bēsínē hiçbir şey vermīllér.* “Ona hiçbir şey vermiyorlar.” (A-1/365)
- *Ġöz kēsmém o diyardan.* “O diyardan göz kesmem.” (B-7/42)
- *Unit, demém işim elé asan sēn.* “Unut, ‘işimi kolaylaştır’ demeyeceğim.” (B-3/23)

né... né ilgeci de olumsuz tümce oluşturabilir:

- *Né tabip baş çihārdır né çaram o yarda yar.* “Ne hekim baş çıkarabilir ne de çarem o yârda var.” (B-2/67-68)
- *Né sevgī bērdüşiyēm né tékyé dēyrişiyēm.* “Ne sevgi berduşuyum ne dergah dervişiylim.” (B-5/13-14)

3.8.4. Birleşik Eylemler

3.8.4.1. AD + EYLEM Yapısında Olanlar

3.8.4.1.1. AD + et- : Geçişli ve geçişsiz eylemler yapar.

- *Ķambér ġettī şıkat ettī.* “Kamber gidip şikayet etti.” (A-1/44)
- *Dēdī mallānın birin bir kōydé té’in ettīlér.* “Hocanın birini bir köye atamışlar dedi.” (A-1/362)
- *Yar ġēlsín āyird etsín ġōzīmneném arāsın.* “Yâr gelip gözüm ile nem arasını ayırsın.” (B-13/39-40)
- *Arhadāşıma yārdım edēbilmēdīm.* “Arkadaşıma yardım edemedim.” (mdd)

3.8.4.1.2. AD + ol- : Sadece geçişsiz eylemler yapar.

- *Yalla oġlan örtiqté baħar bı oġlan rēngī sārı öllu ġög öllu mor öllu.* “Oġlan yatakta renginin sararıp mavileşip moraran arkadaşını görür.” (A-1/278)

- *Čanah ičkí şeycí isti^cmél olırdı.* “Çanak iki şey için kullanılırdı.” (A-1/211-212)
- *Dōnırı yeyé bāhırı hémمی yey pak olıptı, yey tértib olıııptı.* “Eve dönüyor ve bütün evin temizlendiğini görüyor, ev düzenlenmiştir.” (A-5/49-50)

3.8.4.1.3. AD + kıl- : Geçişsiz bir yapıda kullanılmaktadır.

- *İkindiden sora namaz kılınırdı.* “İkindiden sonra namaz kılınırdı.” (A-8/21-22)

3.8.4.1.4. AD + éylé- (elé-) : Daha çok kalıplaşmış biçimlerde bulunur.

- *Dēdı mēni gēlín kurtar elēyín.* “Gelin beni kurtarın dedi.” (A-1/367-368)
- *Dünyēni čarh eyelēdım bulmādım séné misél.* “Dünyayı çark eyledim sana misal bulmadım.” (A-7/29-30)
- *Sözüy yoħsa, gülüştén toħ elé ac geylímí.* “Sözün yoksa, gülüşünle aç olan gönlümü doyur.” (B-2/3-4)
- *Tabiplér bař čıħartmaz téřrif elé gél ōzüy.* “Hekimler baş çıkarmaz, teřrif eyle kendin gel.” (B-10/47-48)

3.8.4.2. EYLEM + EYLEM Yapısında Olanlar (Tasvirî Eylemler)

3.8.4.2.1. Yeterlilik Eylemi: Eylem-(y)+(-a/-é)+(bíl-)

- *Yéni kım edébílír kırh kıazan aş yēsín.* “Yani kim kırk kazan yemek yiyebilir.” (A-5/111-112)
- *Diyér mén néydén edébíllém bí hémمی şeyi birbirinnén āyırđ edím.* “Ben nasıl bu kadar şeyi birbirinden ayrabilirim der.” (A-5/121-122)

Bu yapının olumsuzu yeterlilik eylemi olan *bíl-* eylemine *-mé* olumsuzluk ekini getirerek olur:

- *Ķımsé ora olařabílméz.* “Kimse oraya ulaşamaz.” (A-5/10)
- *Ķımsé edébílmíri bēsćí düzsín.* “Kimse onun için düzemiıyor.” (A-5/61)
- *Ķémnén bař edébílmém bir kıapatsam on ačar.* “Gam ile baş edemem, bir kapatsam on açar.” (B-2/51-52)

III. SONUÇ

Erbil Türkmen Ağzı (Biçim Bilgisi) adlı yüksek lisans tezinde, Erbil Türkmen ağzının biçim bilgisi yönünden incelenmesi sonucunda ETA'ya özgü birtakım biçim özellikleri tespit edilmiştir. Söz konusu ağız, bazı biçim özelliklerinde Türkiye Türkçesine aykırı düşmektedir. Bazılarında de Türkiye Türkçesiyle uygunluk göstermektedir. ETA'yı Türkiye Türkçesi ve diğer Irak Türkmen ağızlarından ayıran biçim özellikleri aşağıda maddeler hâlinde sıralanmıştır:

1. Teklik ve çokluk 2. kişi iyelik ekleri Eski Anadolu Türkçesinde *η* iken ETA'da çift dudak ünsüzü olan *ɣ*'dir: *cānuɣ* “canın” (B-10/52), *bāşıɣıza* “başınıza” (A-1/96)

2. Türkiye Türkçesinde *+ki* ilgi ekinin sadece ince ünlülü biçimi bulunurken ETA'da hem kalın hem ince ünlülü biçimleri *+kɨ/+kí* mevcuttur: *boynundāku* “boynundaki” (A-5/52), *bízdeki* “bizdeki” (B-4/20), *indiki* “şimdiki” (A-4/8-9)

3. ETA'da dört tür belirtme durumu bulunur:

a. *+ɨ/+í*:

➤ *Bardahtāki suɣı íc*. “Bardaktaki suyu iç.” (mdd)

➤ *Ístérsé kurbān ɣérríh Türkméné on on cāní*. “Gerekirse Türkmene canı onar onar feda ederiz.” (B-1/59-60)

b. *+ní*:

➤ *Bízím ístímzé néném kápını kılıklérdí*. “Annem üstümüze kapıyı kilitlerdi” (A-3/1-2)

c. *+n*:

➤ *Hakk'a kāyıřmař ícín bātıl ípín késérlér*. “Hakk'a kavuşmak için batılın ipini keserler.” (B-5/63-64)

d. *eksiz (Ø)*:

➤ *Bílzeğím itírdím*. “Bileziğimi yitirdim.” (A-1/23)

➤ *Öricmız kırārdıh*. “orucumuzu açardık.” (A-2/5)

4. Ayrılma durumunda eğer sözcük *n* veya *m* ünsüzleriyle bitiyorsa ya da ek, teklik 3. kişi iyelik eki almış bir sözcüğe ekleniyorsa, araya adıl *n*'si getirileceğinden dolayı *+nan/+nén* biçiminde eklenir: *ordan* “oradan” (A-1/158), *Erbil'dén*

“Erbil’den” (A-1/240), *üsşéktén* “yüksekten” (A-8/55), *ācımnan* “acımdan” (A-1/368), *namāzınnan* “namazından” (A-9/2)

5. ETA’da araç durumu olarak *ilen* edatından, gerileyice tam benzeşme yoluyla gelişen *+nan/+nén* ekleri kullanılır. Bunun yanı sıra yine bazı ses olayları sonucu *+dan/+dén,+tan/+tén* eklerinin de kullanıldığını görmekteyiz. Ünlü ve ünsüz uyumuna uyarlar. Ünsüz ile biten adlara doğrudan; ünlü ile bitenlere ise araya y kaynaştırma ünsüzü alarak bağlanırlar, *su* sözcüğüne getirildiğinde diğer bütün ad durumlarının aksine araya y kaynaştırma ünsüzünü alır:

- *Éllēryí suyⁿan yaḥa*. “Ellerini suyla yıka.” (mdd)
- *İḳḳı dényédén gēlirdülér, bīlēsín tutārdı^lar*. “Gelirlerdi, iki kişiyle onu tutarlardı.” (A-10/62-63)
- *Baḥ demēdım illé sēniüynén gēlír, mēnımnén gēlmírı*. “Bak demedim mi sadece seninle gelir, benimle gelmiyor.” (A-1/265)

6. ETA’da görülen geçmiş zamanın sadece düz ünlülü biçimleri bulunmaktadır *-dı/-dí,-tı/-tí: itirdım* “yitirdim” (A-1/23), *kāḥtı* “kalktı” (A-1/334)

7. ETA’da öğrenilen geçmiş zamanın da yalnızca düz ünlülü biçimleri bulunur: *-muş/-mıḣ,-ıp/-íp*. Ayrıca *-muş/-mıḣ* eki sadece teklik ve çokluk 1. kişiler için kullanılır: *koymuşam* “koymuşum” (B-11/52), *bāḡlıyipsan* “bağlamışsın” (B-11/2)

8. Türkiye Türkçesinde şimdiki zaman kipi için *-yor* eki kullanılıyorken ETA’da *-r,-ır/-ír* ekleri kullanılmaktadır: *yānıram* “yanıyorum” (B-6/4), *istırılıḣ* “istiyoruz” (A-5/106)

9. ETA’da geniş zaman kipi için *-r,-ar/-ér* eklerinin yanı sıra *-ır/-ír* ekleri de kullanılmaktadır: *diyérém* “derim” (B-4/25), *aḡlar* “ağlar” (B-3/10)

10. ETA’da geniş zaman, gelecek zaman ve istek kiplerinde teklik ve çokluk 2. kişiler için kullanılan *-a/-é* eki aslında Karahanlı Türkçesinin gelecek zaman eki *-gA* olup Eski Anadolu Türkçesinde *-A* biçimine girmiş ve gelecek zaman yanında, geniş zaman ve istek kipi için de kullanılır olmuş; istek işlevi zamanla diğer işlevleri bastırmıştır: *görésén* “görürsün” (B-2/31)

11. ETA’da çokluk 2. kişi emir eki ünlüyle biten eylemlere getirildiğinde *y* yardımcı ünsüz yerine çift dudak *y* ünsüzü kullanılır: *elé-* → *elēyın* “eyleyin” (A-1/368), *hayla-* → *haylāyın* “kışkırtın” (B-1/76)

12. Ünlü ile biten tek heceli eylemler, emir kipinin çokluk 2. kişi ekini aldığıında eylem ile ek arasına y ünsüzü girer. Yıkamak anlamındaki *yu-* eylemi bu kurala uymaz çünkü bu eylem diğer eylemler gibi y ünsüzü yerine araya çift dudak *ɣ* ünsüzünü almaktadır: *de-* → *diyín* “deyin” (mdd), *kī-* → *kīyín* “kıyın” (mdd), *si-* → *siyín* “işeyin” (mdd), *ye-* → *yiyín* “yiyin” (mdd), *yu-* → *yuyín* “yıkayın” (mdd)

13. Emir kipinin teklik 2. kişi eki olan *-gınan/-gínén,-kınan/-kínén* ünsüz uyumuna uyar. *s,t,k,ğ,ç,ş,h,p* sesleriyle biten eylemlere *-kınan/-kínén* biçiminde eklenmektedir. Geriye kalan ünsüzler veya ünlülerle biten eylemlere ise *-gınan/-gínén* biçiminde getirilmektedir: *āc-kınan* “aç” (mdd), *ās-kınan* “as” (mdd), *būğ-kínén* “bük” (mdd), *āɣ-gınan* “ov” (mdd), *bıl-gínén* “bil” (mdd), *yē-gínén* “ye” (mdd)

14. Emir kipinin çokluk 2. kişi eki olan *-ın/-ín,-ıyın/-ıyín* yerine çok seyrek rastlanan *-ıız/-ıíz,-ıyız/-ıyíz* ekinin de kullanıldığı görülmüştür: *koymā-ıız* “izin vermeyin, bırakmayın” (A-1/45)

15. ETA’da *elé-* “eylemek” ve *selé-* “söylemek” eylemleri *elé, elēgínén, elēyín* ve *selé, selēgínén, selēyín* biçimlerinde teklik ve çokluk 2. kişiye hitaben sadece emir kipinde kullanılır. Bununla birlikte emir kipi çekimindeki *elé* eylemine analogi yoluyla *et-* eyleminden teklik ve çokluk 2. kişiye hitaben *edé, edēyín* eylemleri türemiş ve yaygın olmayıp bazı kişilerce kullanılır.

16. ETA’da emir kipinin teklik 2. kişi çekiminde sadece *al-* ve *et-* eylemlerine özgü olarak *al-a* “al” (mdd) ve *ed-é* “yap” (mdd) biçimleri kullanılır. Burada eylem köklerine getirilen /a/ sesinin bir seslenme ünlemi olduğu düşünülmektedir.

17. Türkiye Türkçesindekinin aksine ETA’da gereklilik kipine özel bir ek yoktur. ETA’da gereklilik kipi, *ol-* eyleminin geniş zaman çekimindeki *ōlur* “olur” eylemi ile karşılaşılır. Gereklilik kipinin hikâye, rivayet ve şart birleşik çekimlerinden de yine *ōlur* eylemi etkilenir: *ōlur iléc edéh* “iyileştirmeliyiz” (A-1/335)

18. Gereklilik kipinde teklik 1. kişi hariç ki emir kipi ekini taşıyor, diğer kişilerin tamamı istek kipi eklerini taşımaktadır.

19. ETA’ya iyice hâkim olmayan bazı kişiler *ōlur* eyleminin aynı çekimdeki karşılığı *débi* sözcüğünü kullanmaktadır: *ōlur gēdím* → *débi gēdím* “gitmeliyim” (A-5/9)

20. Gereklilik kipinin olumsuzluğu iki biçimde yapılır. Birincisi, gereklilik bildiren *ōlur* sözcüğüne olumsuzluk eki olan *-maz* eki getirilerek gerçekleşir. İkincisi ise,

olumsuzluk eki olan *-ma/-mé* ekinin gereklilik kipi çekimine girmiş esas eyleme getirilmesiyle olur: *olmaz apārim* “götürmemem gerek” (A-5/21), *ōlur apārmıyāyım* “götürmemeliyim” (mdd)

21. Gereklilik kipinin hikâyesi, gereklilik bildiren *ōlur* eylemini hikâye çekimine sokarak gerçekleşir: *olmāzdı ġetsín* “gitmemeliydi” (A-6/26-27)

22. ETA’ya iyice hâkim olmayan kişilerce gereklilik bildiren *ōlurdı* eyleminin aynı çekimdeki karşılığı *débēyé* veya *débu* sözcükleri kullanılmaktadır ve bu durum oldukça yaygınlaşmıştır.

23. (21. ve 22.) notlarda gereklilik kipinin hikâyesiyle ilgili belirtilmiş kurallar gereklilik kipinin rivayeti ve şartı için de geçerlidir.

24. Bildirme eki olan *+dí/+tí* ETA’da her zaman ince ve düz ünlüdür: *bāští ‘ékíl yuyāsı* “baştır akıl yuvası” (A-10/94), *bí né ġüzél ġüldí* “bu ne güzel bir güldür” (A-5/38-39)

25. ETA’da *dēġíl* olumsuzluk edatı tek başına kullanılıyorsa /l/ sesi çoğu zaman düşmektedir, zaman kipleri çekimine girmişse bazen son hecesi düşer: *dēġílmísh* “değilmişiz” (A-1/125), *muhim dēġí* “önemli değil” (A-5/108-109), *zēġin dēġídí* “zengin değildi” (A-5/73-74)

26. *dēġíl* olumsuzluk edatı, geniş zaman kipinin teklik ve çokluk 1. kişileri çekimlenirken bazı ETA konuşurları olumsuzluk edatındaki /l/ sesini /t/ sesine çevirir: *dēġílem > dēġírem* “değilim” (mdd), *dēġílih > dēġírih* “değiliz” (mdd)

27. Meslek adları yapan *+cí* eki, ETA’da başka varyantı yoktur, ne ünlü ne de ünsüz uyumuna uyar ve her zaman incedir: *hāncí* “hancı” (B-13/35), *dēmírcí* “demirci” (B-8/39), *āltunécí* “kuyumcu” (B-8/41), *tütíncí* “tütüncü” (B-8/42), *bostāncí* “bostancı” (B-8/45), *ķūlhāncí* “külhancı” (B-8/46)

28. ETA’yı konuşan bazı kişilerce -ki bu duruma seyrek rastlanır- edilgenlik çatısı ifade edilmek istendiğinde edilgenlik eki olan *-(i)l/-(i)l* yerine dönüşlülük çatı eki olan *-(i)n/-(i)n* eki kullanılır: *ācín-* “açılmak” (A-4/29)

29. *-ar/-ér-* eki, ünsüzle biten geçişsiz belirli bazı eylemlerden geçişli eylemler türeten bir ettirgenlik ekidir. Ancak ETA’da işlevini yitirmiştir ve eyleme aynı ekin ettirgenlik anlamını kazandırmak için başka bir ettirgenlik ekinin mevcut eke eklenmesiyle gerçekleşir: *ķup-ar-t-* “koparmak” (A-5/17), *cíh-ar-t-* “çıkarmak” (A-1/200), *ġed-ér-t-* “gidermek” (A-4/42)

30. +aké/+éké/+ké eki, ETA'da, diğer bütün Türk dillerinden farklı olarak adlarda belirlilik bildirmektedir. Cümle içerisinde adlara belirlilik kazandıran ve İngilizcedeki “the”, Arapçadaki “ال” takısı işlevinde kullanılan bu ek, Kürtçeden ETA'ya son elli yıl içerisinde sosyal karışım neticesi girmiştir. Bu ek, Kürtçede belirlilik ekidir. ETA'nın aslında ad kategorisinde belirliliğin bulunmamasına rağmen Kürtçeden ETA'ya geçen +aké/+éké/+ké belirlilik ekiyle kullanılan sözcükler belirlilik anlamı taşımaktadır. Eklendiği adlara “adı geçen, bilindik, bilinen” anlamlarını kazandırır. Ad ve ad soylu kök ve gövdelere doğrudan bağlanır. Ünsüz uyumuna uymaz. Eklendiği adın ünlüleri kalın ise ekin başındaki ünlü kalın olur; ince ise ekin başındaki ünlü de ince olur. Sözcük ünlüyle bitiyorsa sadece +ké biçiminde eklenir. Bu ek, ad kök ve gövdelerine doğrudan bağlandığı için bütün ad çekim ekleri bu ekten sonra ada eklenebilir. *Su* sözcüğüne eklendiğinde ise araya çift dudak *y* ünsüzünü alır:

- *Baħar g z el bir Őkil suyak y  Őy kin yırır.* “Bakar ve g r r ki g zel bir Őkil (*bilindik*) suya yansıyor.” (A-5/28-29)
- *Amma  g r g ld  oħıdı din k d n annar.* “Ama eĒer gelip de okursa (*bilindik*) dinden anlar.” (A-1/358)

31. ETA'da, birincisi, *m n, s n, o, b z, s z, olar*; ikincisi ise *b l * s zc Ēu olmak  zere iki t r kişi adılı kullanılmaktadır. *b l * s zc Ēu, iyelik eklerinin getirilip ardından t mcedeki konumuna g re ad durum ekleri alabilen, t mcede yalnızca nesne ve dolaylı t mle  olabilen bir yapı oluŐturup kişi adılı olarak kullanılmaktadır:

- *M n n  diy m b l s n ?* “Ben ona ne diyeyim?” (A-1/277)
- *B l m  m hk m y  v rd l r.* “Beni mahkemeye verdiler.” (A-8/13-14)

32. ETA'da d n Ől  adılı olarak  z s zc Ēu kullanılır:

- *G l  z y.* “Kendin gel.” (B-10/48)

33. ETA'da /n/ sesinden sonra gelen  oĒu ek ve  nl ler incedir. Bu da /n/ sesinin ETA'daki inceltici etkisinden dolaydır: *h n * “hani” (A-5/39), *or n * “orayı” (A-5/46), *b n * “bunu” (A-5/73), *y r n * “yarını” (A-6/26), *aĒ n * “aĒayı” (A-7/2), * n c n* “bu y zden” (A-7/53), * n c * “onun i in” (A-10/46), *k p n * “kapıyı” (A-10/55), *onc n * “o kadarını” (B-1/58), *ol n * “olani” (B-1/80), *k n * “kanı” (B-5/53)

KAYNAKLAR

- Ata, Aysu (2011), *Orhun Türkçesi*, Eskişehir: A Anadolu Üniversitesi, s. 90.
- Atabay, Neşe - Özel, Sevgi - Kutluk, İbrahim (2003), *Sözcük Türleri*, İstanbul: Papatya Yayınları.
- Banguoğlu, Tahsin (2007), *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK.
- Bayatlı, Hidayet Kemal (1996), *Irak Türkmen Türkçesi*, Ankara: TDK.
- Benderoğlu, Abdülatif (1976), *Irak Türkmen Dili (Dil Bilgisi ve Karşılaştırma)*, Bağdat: Türkmen Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- Bezer, Gülay Öğün (2000), *Begteginliler (Erbilde Bir Türk Beyliği 1132-1253)*, İstanbul: Türk Gençlik Vakfı Yayınları.
- Bilal, Zana (2015), *Erbil Türkmen Ağzı (İnceleme-Metin) (Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı.
- Buluç, Sadettin (1974), "Tellâfer Türkçesi Üzerine", *Türk Dilleri Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 49-57.
- Buluç, Sadettin (1976), "Kerkük Ağzına Göre Arzu İle Kamber Masalı", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 203-238.
- Buluç, Sadettin (2007), "Kerkük Hoyratlarına Dair", *Makaleler*, Haz. Zeynep Korkmaz, Ankara: TDK, 259-270
- Buluç, Sadettin (2007), "Kerkük Hoyrat ve Mânilerinde Başlıca Ağız Özellikleri", *Makaleler*, Haz. Zeynep Korkmaz, Ankara: TDK, 271-279
- Buluç, Sadettin (2007), "Irak'ta Hanekin Türk Ağzı Üzerine", *Makaleler*, Haz. Zeynep Korkmaz, Ankara: TDK, 280-283
- Buluç, Sadettin (2007), "Mendeli (Irak) Ağzının Özellikleri", *Makaleler*, Haz. Zeynep Korkmaz, Ankara: TDK, 296-298
- Buluç, Sadettin (2007), "Irak Türk Ağzlarının Bazı Ses Özellikleri", *Makaleler*, Haz. Zeynep Korkmaz, Ankara: TDK, 331-333
- Caferoğlu, Ahmet (1971), "Türkçemizdeki -ğıl ve -gil Emir Eki", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1-10.

Canpolat, Mustafa (Aralık 1977), “Irak Türkmen Dili (Abdüllatif Benderoğlu), (Kitaplar-Tenkit)”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 315, 654-655, Yazında Kadın Duyarlığı (Özel Sayısı).

Coşkun, M. Volkan (2010), *Türkçenin Ses Bilgisi*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.

Çetinoğlu, Oğuz (2013), *Türkmenname*, İstanbul: Bilgegöz Yayınları.

Dakuklu, Mehmet Hurşit (1972), *Dil Bilgisi*, Bağdat: Türkmen Kültür Müdürlüğü Yayınları.

Demir, Nurettin - Yılmaz, Emine - Gencan, Tahir Nejat (2011), *Türkçe Biçim Bilgisi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Demircan, Ömer (2013), *Türkçenin Sezdizimi*, İstanbul: Der Yayınları.

Eker, Süer (2011), *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yayınları.

Erbil, Esat (2001), *Milli Duygular (Şiirler)*, Erbil: Türkmen Kardeşlik Ocağı Yayınları.

Erbil, Esat (2010), *Erenler Bahçesinden (Cinaslı Horyatlar)*, Erbil: Kültür matbaası.

Erbil, Esat (yayına hazırlayan) (2003), *Gurbet İllerde Karanlık Geceler (Şiir ve Horyat) Burhan Yaralı*, Erbil: Türkmen Kardeşlik Ocağı Yayınları.

Ercilasun, Ahmet Bican (2007), *Türk Lehçeleri Grameri*, Ankara: Akçağ Yayınları. s. 171-230

Ercilasun, Ahmet Bican (2011), *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Ercilasun, Ahmet Bican (Ocak 1994), “Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 505, 3-9.

Ergin, Muharrem (1981), *Azeri Türkçesi*, İstanbul: Ebru yayınları, s. 201

Ergin, Muharrem (2012), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayınları.

Gabain, Annemarie von (2007), *Eski Türkçenin Grameri*, çeviren: Mehmet Akalın, Ankara: TDK.

Gencan, Tahir Nejat (2001), *Dilbilgisi*, Ankara: Ayraç Yayınevi.

Gökdağ, Bilgehan Atsız (2012), “Irak Türkmen Türkçesinin Şekil Bilgisine Dair Notlar”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1, 113-123.

Gülensoy, Tuncer - Amanoğlu, Ebulfez Kuluyez - Küçüker, Paki (2009), *Nahçıvan Ağzı*, Ankara: TDK.

Gülensoy, Tuncer (2007), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü -Etimolojik Sözlük Denemesi-*, Ankara: TDK.

Gülsevin, Gürer - Boz, Erdoğan (2013), *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara: Gazi Kitabevi.

Gülsevin, Gürer (2002), *Uşak İli Ağzları (Dil Özellikleri, Metinler, Sözlük)*, Ankara: TDK.

Gülsevin, Gürer (2011), *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara: TDK.

Hacıeminoğlu, Necmettin (1991), *Türk Dilinde Fiiller (En Eski Türkçeden Çağdaş Türk Şivelerine Kadar)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Hacıeminoğlu, Necmettin (1992), *Türk Dilinde Edatlar*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Hasret, Hüsam (1999), *Bir Ayın Şiirleri (Şiirler)*, Erbil.

Hasret, Hüsam (2008), *1001 Horyat*, Erbil: Ârâs Yayınları.

Hasret, Hüsam (2009), *Yaşam Potasında Pişen Sözcükler (Yedi Heceli Dörtlükler)*, Erbil: Kültür Bakanlığı Basımevi.

Hasret, Hüsam (2010), *1001 Horyat II (Cinashlı Horyatlar)*, Erbil: Ârâs Yayınları.

Hasret, Hüsam (2010), *Erbil Şehri (Ölümsüz Destan)*, Erbil: Ârâs Yayınları.

Hasret, Hüsam (2010), *Yorum Sergisinde Horyat*, Erbil: Türkmen Kültür ve Sanat Genel Müdürlüğü Yayınları.

Hasret, Hüsam (2012), *Beşyap (Cinashlı Beşlikler)*, Erbil: Türkmen Kardeşlik Ocağı Yayınları.

Hasret, Hüsam (2012), *Erbil Büketi*, Erbil: Türkmen Kardeşlik Ocağı Yayınları.

Hasret, Hüsam (2012), *Ulu Türkmenim*, İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları.

Hasret, Hüsam (yayına hazırlayan) (2003), *Horyat Vurgunu (Adnan Terzi)*, Erbil: Türkmen Kardeşlik Ocağı Yayınları.

Hasret, Hüsam (yayına hazırlayan) (2009), *Alışsın -Tüm Eserleri- (Fuad Şeyh Mustafa)*, Erbil: Türkmen Kardeşlik Ocağı Yayınları.

Hasret, Hüsam (yayına hazırlayan) (2013), *Ağlayan Horyatlar -Horyat ve Dörtlük- (Ömer Ağbaş)*, Erbil: Türkmen Kardeşlik Ocağı Yayınları.

Hasret, Hüsam (yayına hazırlayan) (2013), *Erbilden Ölmeyen Bir Şair (Cercis Bahçeci)*, Erbil: Türkmen Kardeşlik Ocağı Yayınları.

Hassan, Hussin Shahbaz (1979), *Kerkük Ağzı (Doktora Tezi)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Hazar, Mehmet (2012), "İrak Erbil Türkmen Ağzında G > C Ünsüz Değişmesi", *Diyalektolog Ağız Araştırmaları Dergisi*, 4, 47-51.

Hengirmen, Mehmet (2006), *Türkçe Temel Dilbilgisi*, Ankara: Engin Yayınevi.

Hürmüzlü, Erşat (2006), *Irakta Türkmen Gerçeği*, İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları.

Hürmüzlü, Habib (2013), *Irak Türkmen Türkçesi Sözlüğü*, Kerkük: Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı Yayınları.

İmer, Kamile - Kocaman, Ahmet - Özsoy, A. Sumru (2011), *Dilbilim Sözlüğü*, İstanbul: Boğaziçi Üni. Yayınevi.

Kahraman, Tahir (1996), *Çağdaş Türkiye Türkçesindeki Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları*, Ankara: TDK.

Karaağaç, Günay (2012), *Türkçenin Dil Bilgisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Karaağaç, Günay (2012), *Türkçenin Ses Bilgisi*, İstanbul: Kesit Yayınları.

Kasapoğlu, Adnan (2012), *Üçüncü Simge (Horyat ve Dörtlükler)*, Erbil: Türkmen Kardeşlik Ocağı Yayınları.

Koç, Nurettin (1997), *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayınları.

Korkmaz, Zeynep (2009), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: TDK.

Korkmaz, Zeynep (2010), *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK.

Korkmaz, Zeynep (2011), *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*, Ankara: TDK.

Korkmaz, Zeynep (2013), *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*, Ankara: TDK.

Küçük, Murat (Mart 2003), “Abdullatif Benderoğlu: Irak Türkmen Dili-Dil Bilgisi ve Karşılaştırma”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 615, 318-324, Irak Türkmen Kültürü Dosyası.

Küçük, Murat (Yaz 2004), “Kerkük Türkçesi Sözlüğü Üzerine”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 18, 53-60.

Nakip, Mâhir (Mart 2003), “Siyasî Yönüyle Irak Türklerinin Dil ve Edebiyatına Bakış”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 615, 239-248, Irak Türkmen Kültürü Dosyası.

Nuri, Muhsin Kevser (1987), *Erbil ve Amirli Ağzları (Doktora Tezi)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özsoy, Sumru - Balcı, Ayla - Turan, Ümit Deniz (2011), *Genel Dilbilim I*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Saatçi, Suphi (1996), *Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı*, İstanbul: Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı-İstanbul Araştırma Merkezi.

Saatçi, Suphi (2009), *Irak Türkmen Boyları, Oymakları ve Yerleşme Bölgeleri*, İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları.

Sabır, Firas (2013), *Irak-Erbil Türkmen Ağzı (Yüksek Lisans Tezi)*, Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

Şeyh Muhammed, Şerzad, *Erbil (Şiir Divanı)*, Baskıda

Şeyh Muhammed, Şerzad, *Erbil Destanı (Şiir Divanı)*, Baskıda

Terzibaşı, Ata (1971), *Arzı Kamber Matalı (Kerkük Varyantı)*, İstanbul: Fatih Matbaası.

Terzibaşı, Ata (2007), *Erbil Şairleri (1-3)*, İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları.

Terzioğlu, Nâzım (2014), “Erbil’in Çilekeş Şairi I”, *Kardaşlık Dergisi*, 64, 40-43.

Terzioğlu, Nâzım (2015), “Erbil’in Çilekeş Şairi II”, *Kardaşlık Dergisi*, 66, 35-37.

Usta, Halil İbrahim (Mart 2003), “Irak'taki Türklerin Türkçe Yayınları Üzerine”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 615, 298-311, Irak Türkmen Kültürü Dosyası.

Uzun, Nadir Engin (2000), *Ana Çizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe*, İstanbul: Multilingual Yayınları.

Uzun, Nadir Engin (2004), *Dünya Dillerinden Örnekleriyle Dilbilgisinin Temel Kavramları (Türkçe Üzerine Araştırmalar)*, İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 39.

Uzun, Nadir Engin (2006), *Biçimbilim (Temel Kavramlar)*, İstanbul: Papatya Yayınları.

Vasfi, İhsan S. (2001), *Irak Türklerinde Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları.

Vural, Hanifi - Böler, Tuncer (2012), *Ses ve Şekil Bilgisi*, İstanbul: Kesit Yayınları.

Yüksel, Semahat (2006), *Türkçede Biçim ve Cümle Dersleri*, İstanbul: Multilingual Yayınları.

Zülfikar, Hamza (1991), *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Ankara: TDK.

Zülfikar, Hamza (Mart 2003), "Irak Türkmen Türkçesi ve Sorunları", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 615, 227-239, Irak Türkmen Kültürü Dosyası.

Ahmed, Abbas (2010), *Arbil ve Heviyyetihe't-Turkmâniyye (Erbil ve Türkmen Kimliği)*, İstanbul: Cemiyetü's-Sakâfe ve Et-Teâvun li-Turkmâni'l-İrak.

Ez-Zâbit, Şâkir Sâbir (2011), *Mucez Te'rîh Et-Turkmân fi'l-İrak (Irak Türkmenlerinin Tarihçesi)(M. 673-1958)*, Bağdat: Şeriket Beyti'l-Varrâk.

Yaralı, Burhan (2011), *Hattâ Lâ Nensâ Arbil (Erbil'i Unutmamak İçin)*, Erbil: Mektebet Et-Tefsîr.

El-Assâfi, Halil Süleyman (2012), *Lemhât İctimâiyye an Te'rîh Arbil (Erbil Tarihinden Sosyal Gözlemler)*, Hazırlayan: Zâhide Halil El-Assâfi, Erbil: Mektebet Et-Tefsîr.

VI. Metinler

A. Derleme Metinler

A-1	Konuşan Öğrenim Durumu	Hacı Kerim Bezzâz (yaş 78) Okuryazar değil
-----	---------------------------	---

ARZU İLE KAMBER MASALI

2 vahtında matal düzêrdîlér, belé dëğî? bir déné bir dénénen héz etsëydí yéni
 3 “âşıkılıh. “âşıkılıh dé vâridí yéni kudrét-i ilêhîdí, var da “âşıkılıh vâylídí, bíldëğî? dirí
 4 vahtında Êrzî’ynén Kambér vâridí. bí Türklêrîndí¹, bízím dëğî. énen bılar hémsí dé
 5 şêirimişlér. oğlan da şêirimiş kız da şêirimiş. dirí bí iksí birbiríné mécburídí. néné
 6 Êrzî’ní koyar mallaya, malla sébbéh olar diyér: “kaş suya gétkínén hétté namâzım
 7 gétmësin bëmci su gëtîgínén ébdés âlım”. yalla gédér baħar Kambér ordādí. Kambér
 8 baħar Êrzî gëldí, dëdí:

8 bı sular ulıh ulıh

 kızlar doldırsın tulıh

10 Êrzî suya gëlıptí

 bılántır koyma dulıh

12 Êrzî dé cıváp verér, diyér:

 bı sular ulıh ulıh

14 kızlar doldırsın tulıh

 Êrzî suya gëlıptí

16 durıltır koyma bulıh

¹ “Türklêr’îndí” sözünden anlatıcının farklı bir ırktan olduğu değil, sadece Türkiye’de yaşıyan Türkler’in kastedildiği anlaşılmalıdır.

18 yalla suyaké bilānır. bılar ȳtırıllar selēşıllér, Ęrzı diyér: “Kambér ȳdí gŭn
cıhtı, mallāmin gȳzı indı yoldādı, indı bılēmı yıralıar”. yalla gedéndé bılēzıgın yıhar
orda, diyér:

20 matarānı dȳldırdım

dȳlı kė kȳldırdım

22 Kambér sēnŭy cānuycın

bılēzıgım itırdım

24 Kambér diyér:

matarānı dȳldırdıy

26 dȳlı kė kȳldırdıy

Ęrzı sēnŭy cānuycı

28 bılēzıgŭy itırdŭy

30 Ęrzı dēdı: “bılēzıgım itırdım”, Kambér dēdı: “bılēzıgŭy izērındé né yāridı?”
dēdı: “Ęrzı Kambér nişānı”.

32 énen mallaké gedér nēnēsıné diyér: “bılēsın yollādım suya o gāda gec gēldı
gŭn cıhtı, Kambér’dén ȳtırıplar”. nēnēsı bılēsını o gāda yırar o gāda yırar. Kambér
gēlır kȳpılārı yānında durar, diyér:

34 mémélëriy düğıptí

birbiriné dëğıptí

36 mén k̄apıda olāydım

nénéy sēni dōğıptí

38 Ęrzi diyér:

mémélërim düğéndé

40 birbiriné dëğéndé

sén k̄apıda olāyduy

42 néném mēni dōğéndé

énén oydı Ęrzi'ní verdílér éré, verdílér Tatar mélikínin oğlına. valla cıyap
44 gëttí bılëscí dēdi: “ōdı éré verdílér”. K̄ambér gëttí şıkat etti, bir tābir ‘ésşér verdílér
bılësiné, dēdílér: “ğēdín bı kıızı k̄oymāyız vërsínler, vërin K̄ambér'é”. yolda
46 ‘ésşérékélér dēdílér: “K̄ambér bēmízci bir méni selëğínén, bir bésté selé yiddí
ta^om ossın icíndé”. dēdi:

48 alma Ęrük héllüçé

nāriné lımo bı necé

50 héyyé yēdım sarāldım

nar géle mé^odém acá

52 bāhtı yol izērindé bir ihtiyér arıat օtırıptı, o da buhtan edér, dünyēnín
şemeyín düzıp, bāzıdı oĥlāıdı ilē ēĥirihi bılārı k̄urıp օġíné. K̄ambér dēdı:

54 k̄ārı néné

istüydēki cúĥādı

56 sōzım séné cóĥādı

bı né yuĥa muĥādı

58 k̄ārı néné diyér:

istımdēki cúĥādı

60 sōzüı méné cóĥādı

Ĕrzi ġēlın ġēdirı

62 bı o yuĥa muĥādı

belé dé dēġılmış bés tānırmış bēsın diyıp bēsíné mínı diyım. K̄ambér dēdı:

64 k̄ārının օzlērinnén

cóĥ şırın sözlērinnén

66 bir cüt mıncuĥ cíĥāıdı

k̄ārının ġözlērinnén

68 o dékké iḳḳí gōzī átlat, ḳor ōlir. gedér diyér ʿesḳérléré: “dōnín éré yēríplér
bēsíní”. énéń gēlír ḳāpıda durar, baḫar bēsín dayzāsı bēzēdírí. cıyap gēlír dayzāsıcí
70 diyér: “ḳaḫ yēyüv yāndı”. énéń onda nénéké gedér istér bēsín bēzētsín, diyér:

kécé néné

72 düşmé yasıasa néné

sēní dé dayzam ḳímín

74 bātırır yasa néné

énéń onda bēsín daḫara mindírellér, apārıllar. Ḳambér diyér: “mén bı dayārın
76 bāşın céḳerém hette ḳürékēnín ḳāpsı ōgíné kédér”. duʿa basar diyér: “nāḫsı daḫar
mindírsé bēsín o dayārın bēlí ḳırılısın”. ōzı lıgāvın céḳér. yolda yērír gēmínén
78 ʿécizlīginnén daḫar Ḳambēr’ín dabbānın basar, basmāgı billí ḳan gēlír, diyér:

ēzdírípsén

80 dabbānım ḳēstírípsén

dabbānım dōldı ḳannan

82 cígērím ḳēstírípsén

Ērzí diyér:

84 dabbānuıdan gélén ḳan

gēlsín mēním gōzımnén

86 onnan sora apārır yolda  el m durıptı, diyill r  dı  amb r g lını g tirdi,  nen
onda  el m diy r:

88 ha h yidi h yidi
turşu summa  suyidi

90  ul  boy  ull  s k l
 amb r A a bıyidi?!

92  nen onda  amb r d n r diy r:

m n  amb r' m  ul  boy

94  rzi'ci ettiyiz toy
 eym g n m n y miş m

96 y girdin b şıyıza  oy

 rzi d ndi d di:

98 g   amb r'im ol  a ıl
 armana yırma ş a ıl

100 el  o g z l Allah i in
 ltunam etm  p a ır

102 énén onda Ęrzí diyér: “kırh gün mén hılvét ēdirém, olmaz kımsé mēnım
yēvıímé ġurfama ġırsın”. valla onnan sora Ęrzí yērındé ōlır, Kambér dé ōlır, iksın dé
104 birbirı yanaşasında ġömēllér, énén bı matal çoh uzındı.

ASKERLİK ANISI

 valla kēké melikın méhēlí bir nāhoşlıh yōhidı, annāduy? yeyé ġēlirdüy
106 méēskéré gedērdüy, onnan sora sızüy zamānıyız ēşkērlıh on beş il on il olar āyırđı,
 hēmmı şey ġörērdılér, hē valla! bızım méhēlímız nēydı! işté azan izēríné gedērdıh
108 méēskéré séēt on bir on iķķidé dönērdıh yeyé, bir méşēkil yōhidı bızım méhēlí,
 énēní onnan sora ké ēşkērlıġé mén ġettım bir şey mutēhēllifidım, débi üç şeydé
110 ġedēydım ōzım ġörsédēydım, ġörsétmēdım. valla Muhtar ēÉboyé² dēdılér bir fēhsé
 ġetmıyıp, valla bılēsın méhkéméyé verēllér. valla mēní dé apārdılar. mén dé
112 ēşkērlıġé ġirdım. valla bir ġün Nāzım ġēldı dēdı bēvi apārram Musıl’a méhkéméyé.
 valla mén dé ġettım bir Kérım ādlı vāridı cündı ēvyēlidı³. mēní apārdı Musıl’a
114 méhkéméyé. olāştıh Musıl’a dēdım Musıl’da babam! sēn mēní aparasan débi sícíné,
 sícindé ġecé kālım, sébbēh ġélésēn bēmı aparasan méhkéméyé, bés nēcí?! ġedēh
116 findıķta yatāġın, bir ġecé yatārih sébbēh ré’sēn bēmı apar méhkéméyé. dēdı valla
 iyıdı, iyı oġlānidı. kāldı bēmnén, ēķmēķ yēdih findıķta yāttıh. sébbēh ġettıh. ġettım
118 méhkéméyé bēmı kurdılar káfésé, su’al cıyap ettılér bēmnén. Muhtar ēÉbo bémé dēdı
 égér sordisélér bılēvdén nēcí mutēhēllifsén ēvyél şeydé, selēġinén mén Kōysıncāķı
120 yōlında céddé yāpıllar orda ēmélēydım. valla mén dé bāhtım bir adam ōtırıptı kūrısısı
 hēmsı nécmēydı, bōyüķ rutbēsı vāridı, necé déné dé bēsinén ōtırmıştı. valla su’al
122 cıyap ettı bıttı. tércümé dé kūrmiştılar bēméi. bıttım dōndım bir vāraķa verdılér ēlímé
 ya on dinar caza ya üç ay ēşkērlıh yēríné. onda da on dinar yōhidı. birínin yānında
124 on dinar yōhidı 1950’lérde. ġēldım ġerécé, vāhtında bız 1920’lérde Musıl’dāydı
 yēvıımız. 1922’de Erbıl’de dé dēġılmıştıh. mén dé ġēldım ora Kérım Ęfnés vāridı,
126 burnı belēydı, dallālidı Fāzıl ġerēcındé. ġördı bēmı dēdı Kérım bı hārdāyduy? dēdım
 valla ġettım méhkéméyé, bir fēhısté mutēhēllifém. dēdı ġēddér nēcí ġēlmēdüy

² ēÉbo: (Abdullah) özel adının sevgi ifadesi taşıyan bir kullanım biçimidir.

³ cündı ēvyél: onbaşı.

128 mēnīm yānıma ğetmédén burın. dēdí bılēví méhķémé edén nénév bēslıyıp bılēsını,
bılēví méhķémé edén ādı Fāzıl'dı. nēnēsı ōlmıřtı yettımidı, ōğey nēnēsı vāridı, nénév
130 bēslıyıp bēsın, bācuı bēslıyıp. °ışşe mını yuvārdılar, para vērırdılér, yeméh vērırdılér.
sén méné diyēydüy apārırdım bılēví diyērdım bıssén bı ķımın oğlıdı. bı Bahār'ın
132 oğlıdı. éné n dōndım Erbıl'é, mu°in ōldım nénémé. onda cíhtım üç ay °esķērlıh ettım
cíhtım. onda bir ğém ğussa yōhidı yāba! hićbir mēsēkil yōhidı.

BOHÇACILAR

134 vāhtında dallallar ķalada, eşşégédé, Ķērķük'té, Bağdat'ta ihtiyér arıatlar
ķumař parća parća ālırdılar koyārdılar buhćaya, ķücelérdé ğézırdılér, ğēlırdılér
136 yeıleré, buhćānı acārdılar, kıızlar arıatlar birķüç parća sećērdılér, ōzlēricı āylıhtan
verırdılér. né diyērdılér? Tūrķiyé'dé diyērdılér buhćācı. ķāpını çalārdı, bir déné
138 ğēlērdı ķāpını acanda diyērdı nēnēsıne buhćācı ğēldı. ğırērdı icēryé acārdı bı ğada
ķumař icındé, bēlērıne diyērdılér buhćācı. indı kantör cíhtıptı, évıvel bıtün pencérelér
140 buhćāydı, bıtün asıap buhćadāydı, dōrdıncı ayda °esřréfi ğül cumbıt satārdılar.°Atāııl⁴
Aĝa bāĝınnan ğēlırdı, yıhārdılar tükén ōĝındé, hērkés ğēlırdı biraz ālırdı, biraz āzı
142 apārırdılar mını iplıĝé taĝārdılar kurıdırdılar koyārdılar buhća icıne hētté hoř ķōhı
ĝēssın. Séyyıt řerıfĝılı dé ālırdılar mını ķalada ķeynēdırdılér edērdılér ĝılap hēstéyé
144 verırdılér. ķōhı yōhidı ĝılābidı. nāhsı da hēsté olsāydı bı ĝılābı versēydılér icısın o
hēsté iyy olırdı, uřaĝa bir ķāřuh verırdılér iyy olırdı.

⁴ °atāııl: Atallah özel adının kısaltılmış bıçımı.

YAĞMUR DUASI

146 éger yāğış yağmasāydı, ğēlirdílér ğüzél kızı ébelé k̄apı éalārdılar diyērdílér:

dura dura yōrındım

148 tütínýízdén bōğıldım

ācın °ambar āğzını

150 yērín Allah bōrcını

énén onda né ōldı yēirdílér, camnan da biraz su bařlārına tōķērdílér hētté
152 yāğış yāğsın.

DEĞİŞİK EV EŞYALARI

indí éķmēğí k̄oyıllar sínıyé, peřķır örtíğí istíne, bíldēğí? éyyél nāndın yāridí.
154 nāndın nēydí? cāmırdan edērdílér çoğ böyüķ, éķmēķ k̄oyan diyērdílér. éķmēğí
k̄urārdılar icíne istíne dé bir şey örtērdílér hētté bōzılmāsın, bir il dé k̄alsāydı
156 bōzılmāzdı. çoğ buğdānı da yu yārdılar °éynén o nāndın icíne ğētírdílér bı buğdānı
k̄urārdılar, āltında bir déllüķ yāridí, bı déllüğe bir ēřķı k̄urārdılar, istíllér buğdānı
158 sérfetsínlér, déllüğí óéķmēğí billí buğda ordan hēmsí cíhārdı yēzıyé, ōnın ādı
ķēndíydí. °ambar da yāridí, o da uzın uzada pencérélērsí kēdērí buğda k̄urārdılar. sora
160 carra da āyırdı olmāğı billí hēmmí yerdé k̄ōyın ķēsílírdí, séllécé yōhídí mícémmidé
yōhídí hícbir belé şey yōhídí, pāyız olmāğı billí iķķı k̄ōyın ya bir sığır ya bir ğōlık
162 ķēsērdílér, ğētírdílér míní parcalārdılar, míní duzlārdılar, míní carraya basārdılar,
carrānın āğzına bir bēyíķ daş k̄urārdılar, āğzını suyağ edērdílér k̄urārdılar bēsín ya

164 yangecéyé ya bir yeré bı kıış'cın, o kızılı da gétírdílér öz yāğında edērdílér k̄ayırma,
k̄ıış'ta mínén cíhārdırdılar ya burğul pilēví edērdílér ya yımirtaya yırdılar ya
166 pencar burğula k̄urārdılar.

KAPI ZİLİ

indí k̄āpının carāsı var, onda k̄āpını ġer név° calārdılar, k̄āpıda bir şey vāridí
168 sallānırdí abığda hēlké, bir parca dēmír dé vāridí mıdayvar, míní calmağları billí
nāhsı icérdé ēşıtsēydí diyērdí k̄āpıdı, ona diyērdílér hıзма, diyērdílér k̄āpının
170 hızmāsın cal. éyvel érķéklér cōh nazdar ossaydı, nēnēsí bir dēnık doğsāydı k̄ulāğını
délērdílér bir hēlké āltunnan tağārdılar k̄ulāğına hétté bōyüķ dé olırdı k̄ulāğında
172 k̄ālırdı, ona diyērdílér hēlké k̄āpının da carāsına diyērdílér hıзма. hēléķ dé ébelé
k̄appāğıdı, kılık dé ağācıdı, hēléķí ébelé yan vērirdüy kılıgı gēcírirdüy k̄aldırırdüy
174 k̄āpını acārdüy onnan sora bırāhırdüy hēléķékēnín k̄āpsı k̄appānırdı.

BİR ŞİİR

kékém yōğirt gétirdí
176 pısıķ burnın bātırdí
pısıķ! burnuy ķēsılsın
178 k̄ınaraya āsılsın
k̄ınarānın kılıgı
180 ödí kékém bēlindé
kékém Hıllé yōlında
182 Hıllé yōlı sérbésér
āhū icındé gézér

- 184 āgūnın balalārı
ocaġa caraqladı
- 186 ocaġtan yumaġ cíġtı
yumāġı yērdí şata
- 188 şat ona q̄ōpıq yērdí
q̄ōpıġı yērdí k̄uşa
- 190 k̄uş ona kanat yērdí
haýalāndı ućmaġa
- 192 ħéc yōlını tutmaġa

ESKİ GÜNLERDE GEÇİM

- bévé bi şey diyím? ħéyét o zaman zé^cifidí amma né ġém vāridí né méşēkil
- 194 vāridí, ħéyētın zé^ciflíġı nédēndí para yōġidí, né diyérséy vāridí para yōġidí, indí bir
désté zılıq ālıllar bin dinara k̄āpıda, onda aġşam olmāġı billí kocavġılı fillādırdılar
- 196 naccarlar iciné, bildüy?! cíġér mutlaġan olmāzidí yésén, ġinortadan sora olmāġı billí
k̄assaplar k̄ınaradan fillādardı éġér Yahudılar ġélēydí aparāydı. éyvel k̄ārpızın
- 198 āġırlıġı batman ħisēbıydı, iġķı k̄ārpızı bir eşşéġé yüklērdílér, bir néy^c dé k̄ārpız vāridí
abıġdāydı kícík, ħic kımsé bēsın pıcaġtan kırmāzđı, °ēlém yırdı yeré, icını
- 200 cíġārdırdı yērdí, bı ħaraba istındé naccarlar icındé ħémsí k̄ārpızidí, annadıy?
bōzılırdı fillādırdılar, Yahudılar, kızlārı cāhıl ġélırdılér hé orda kutı ġētırdılér ténķé,
- 202 icın cíġārdırdılar, tōġımın yıġārdılar, şémbé ġünı °utlalārıydı, kımsé ġélmēzđı bazara
Yahudılardan, Yuahudılar ataş etmēzđılér, olmāzđı ataş yeýlérindé ossın, bıġün
- 204 bışırdılér yārın yērdılér, sıcaġ da ossāydı olmaz yeýlérindé ġün cíġhannan ġün
batana kédér ataş ossın, éġér ataş etsēydılér şémbélérı kırılırdı, āşı cūrġalārdılar,
- 206 ħémmı şeyı cum^a edērdılér şémbé yērdılér.

ÇANAK ÇÖMLEK

dēdī °écém čanaḥ nēdī?dēdī Ƴalla bilmírém. dēdím babam! čanaḥ bíssén nēdī?
208 dēdím Ƴaḥtında Tūrķiyé méḥēlindén bı čanaḥ méşurdı, diyērmışlér čanaḥ, dēndüć
ķéynēdirdíḣ bız, indı burġul ḥēzirdı, ḥémmı şey ḥēzirdı, dēndüć ķéynédéndéḣ bı
210 čanaḥtan başaġöt edērdílér, biténnén sora ķéynéyénén sora bı kızlar dama céķmēġé
čanaḥtan koyārdılar burġula apārırdılar dama sérmēġé diyērdílér čanaḥ míné, čanaḥ
212 iķķı şeycı isti°mél olırdı, bir dēndüćcın bir olı yumāḥcın, olı yumāġı naku ēlüy
barmāġuy suƳa dēġsın diyērdílér ġēdın Séyyıt Şerifġildén čanaḥ ġētírın, ķulpı Ƴaridı
214 olı Ƴaḥārdılar bēsinén míné diyērdílér čanaḥ. gumgum nēydı, abıġda bēƳıġidı, āġzı
abıġda dāridı, ķappāġı Ƴaridı, nédén otıllı āġzı dāridı ķappāġı Ƴaridı ḥétté tez sıcaḥ
216 ossın, égér ġéssé ķazanda ossa ġec ķéynér, ġüzél ķappāġı Ƴaridı ķappāġı da ķubbıhidı
ġüzēllıḥcı, ķulpı da Ƴaridı, mínı ķurārdılar ataş izériné bi céréķtén sora ķéynērdı
218 burġul āşı ķımın ēndırırdılér, ḥémmı şeycı isti°mél olırdı, aspap yuƳārdılar başlārın
yuƳārdılar, míné diyērdílér gumgum, ḥémmı yerdé méşuridı gumgum diyērdılér
220 bēsiné, °Éréplér dé diyērdı gumgum.

HİMYAN

Ƴaḥtında himyan Ƴarımış, himyan °écémmén ġēldı, °écémdé ġer Tūrķ Ƴār.
222 diyērdılér himyan bellériné baġlārdılar. éné bir néƳ° altun Ƴaridı bēsiné diyērdılér
hayasa, bı hayasa āltunnānidı himyana tiķilirdı:
224 bēliné baġlāmış āltun hayasa
ġéh mēni Ƴāndırır ġéh bātırır yasa
226 olı hayasa Tūrķ'tén ġēlıp, bés o ķéméréké ké bēsiné diyērmışlér himyan İran
Tūrķlērı'nnén ġēlıp, Fārsı dēġı Tūrķidı.

MİLLET BAHÇESİ

228 Erbıl'dé indí diyíllér Bēg-i Şēr? ora diyērdílér Míllét Bahçēası. bı bahçēanı kım
bırāhtı? °Usmānīlér bırāhtı, Tūrqlér bırāhtı, bíldüy? kım bı bāgı dolāntırırđı? bı bāg bı
230 gada kícık dēgıldı, bı bāg énérdı éşşēgıyé kédér, kāhtı tükén yāptı bélédyé orda, bı
bāgı bir adam dolāntırırđı, Həlil Éfēndı. Həlil Éfēndı, Tūrķidı kāldı Erbıl'dé. °ímírlí
232 bir adāmidı, kícık, kıssa boylı, sidara bāşında. bitün bı bāga su vērirdı, gül éķērdı, gül
şey edērdı, bir hāyız da vāridı kāpsında, dünyēnín dé kolbakāşı vāridı icındé, míní
234 Həlil Éfēndı idēré ēdirdı.

SUCULAR

kalada vahtında İngilizlér gēldı bı hāyızı yāptı, kalada su yōhidı, sékkélér su
236 céķērdı yarvaynan. yarva diyērmışlér bēsíné, sıgrın dērisíné kurārmışlar, su iķķı
térēfındé, çoḥ sékké vāridı, kékém dé sékkēymış. hēmsı bılara diyērmışlér sékké, su
238 apārırdılar kalaya, °Érép méhēllēsíné, Sa°dunaya méhēllēsíné, annāduy? bılara
diyērdílér sékké. énéngilizlér gēldı bir hāyız yāptı 1930'larda éy⁵ fazla. onnan
240 sorāsı béllu°é tévzi° öldı méhēlléléré, Méméd Éfēndı, Tūrķidı kāldı, Erbıl'dén kıız āldı
kalada, Méméd Éfēndı hēmmı hısmı kēsı Tūrķiyé'dēydı, öldı Erbıl'dé dé gömdílér
242 bēsínı, mirāķibidı ōzı, bés bı bahça kalānın o mēs°ulidı bēsinnén.

ERBİL KALESİ'NDEKİ MEKANLAR

méhkémé Saraydāydı kaladāydı, técnit kaladāydı, bélédyé kaladāydı, şurta
244 kaladāydı, hérkēsın dē°irēsı kaladāydı, éşşēgédé bi şey yōhidı, méhkémé ēndı
éşşēgıyé, técnit ilķ karvan ēndı éşşēgıyé gēldı Āltıbarmaḥ cēmínín céddēsı izēríné

⁵ éy: (ya da) anlamında Arapça bir bağlaç, Arapça'da gösterilen şekilde yazılır (أو).

246 indí şérbét sātillar, ora öldı técnit Erbíl'dé, éyvel técnit ƙaladan énéndé orāydı, hémсі ƙaladāydı, Tūrƙlér ğettí ƙalmādılar.

BİR ANI

248 dēdí bir ğün bir kitap ƙurdım Ƙērƙük'té fālcílıh ettím, dēdí parāsızídım, Ƴalla
dēdí ğēldím Erbíl ğérēcí yānına orda da bir déné vāridí hayān satārdı, bir ƙılay
250 hēcćıydı, yērdé ótırırdı, Burhan dēdí ğēldím ora olaştım dēdím fālcíyém fal acaram,
dēdí ğél babam! ğél ótı mēnımćí bir fal ac, dēdí mēn dé ótırdım, dēdím °ēmí: Ƴer nıyaz
252 al mıraz. yé°ni dírhēmí Ƴer, ƙurdım cēbímé dírhēmí, dēdí °émmí: boşt díƳara
dayanma, cūrıƙ adama inanma. °ēmí: işlēmíyén yōrınır, zēmbélēĝí bōzılır. adam
254 āĝzına bāhırı. °ēmí: parāyı borćtan Ƴermé, cōh da ārdınca ğetmé. hémсі hıkmēttí. dēdí
°ēmí óhımağ annamağ ƙımé diyéllér ağmağ? dēdí Ƴalla oĝlım mēné diyéllér ağmağ,
256 dēdí bir déƙƙédé bēmí aldāttuy bir dírhém ālduy.

BİR ANI

dēdí bir ğün bir arhadāşım vāridí hayyātídí Mésīhī, dēdí Burhan ğé ğé bırdan
258 bir zōpa āllam. dēdí Ƴalla zōpakēní āldı yērdí dēdí míní apar tūķéné, Ƙērƙüklıydı
Mésīhıydı. dēdí Ƴalla apārdım méyhanéyé ƙurdım réhın, dēdím yaz yānuƳda hētté
260 parāsı bítér mēn ğēllém méşrup ícérém, dē°imén sérhōşídí dē°im, dēdí Ƴalla ittím.
dēdí bāhtım bēmí ğōrdí. dēdí ah! Burhan bı zōpakēní nēnēdüy? dēdí Ƴalla zōpakéy
262 °āsı olıp méyhanédé sérhōştí. ba ĝada dirém ğedēğ ğēlmírí ğēlmírí, illé sēnüynén
ĝēlír. Ƴalla ğēldí ĝirdí ícēryé, dēdí babam! zōpaķém na ĝada ícíp? déftērí ācılár
264 dēdílér bı ĝada ícíp, dēdí buyrım bı dé parāsı zōpānın, ƙāldır zōpāní. Burhan dirí
dēdím bēsíné: bağ demēdím illé sēnüynén ĝēlír, mēnımnén ğēlmírí.

HAZIR CEVAPLILIK

266 bir déné bîléyé bir hékét dēdí, bîldüy bîléyé bir daş yırdı bîlēyí muté°éssir ettí,
kénşērsín yer tez, sēn dé bir daş yır bîlēsíné, koyma kēlbüydé kāsın muté°éssir
268 olasan bir déné bîléyé légzén bir hékét dēdí:

daş yēriné

270 k̄ar yaġar daş yēriné

usta ol dāşı tānı

272 dāşı yır daş yēriné

İKİ ARKADAŞ HİKAYESİ

ik̄kı arħadaş °écizlîhlēri ōlır, bir pıcaħ yırar cöldé bēsíné, āyīg ōlır ġētírır yeyé
274 bēsín, timér edér bîlmém neynér, yānın bazara ġēlír o arħadāşı ġēlméz, arħadaşlar
sorallar arħadāşuy niş ġēlmíyıp bazara, diyér valla biraz hēstēdí, deméz mēn
276 yırımışam bîlēsíní, diyéllér aħşam ġedērîħ yānna, aħşam ġedéllér yeyé, diyér indí bı
adam dēdiyse bîlēmí bı yırip mēn né diyím bîlēsíné, mēn arħadāşımı pıcaħtan
278 yaralāmışam, valla oġlan örtíkté baħar bı oġlan rēngí sārı ōllı ġōġ ōllı mor ōllı, eh!
diyér arħadaş bir k̄oryat selēġínén, diyér babam! sēn hēstésén k̄oryat méhēlídí, diyér
280 yoħ valla! mēn bir k̄oryat diyérém, diyér:

yara méndé bir ossın

282 bir olmāsın bin ossın

baş yersém sırrı demém

284 dost ménnén émin ossın

o da dēdí:

286

aḡa sén

hızmakār mén, aḡa sén

288

mén dēdím mén aḡayam

bílmēdím sén aḡasan

UMURSAMAZLIK

290

iḡḡı arḡadaḡ օtırıplar օldé icıllér, yeḡlérı dé yāḡunıdı tāḡıla, bıtün Erbıl
yāḡunıdı tāḡıla, bırsının oḡlı ḡésté օlır, arḡadı ḡaḡar ḡedér ḡébér ḡersın bēsıné, arḡat

292

diyér:

miné miné

294

dօldır yer miné miné

cıḡēriy օldén ḡettı

296

né méy ḡāssın né miné

o da dօnér arḡādına diyér:

298

bı dém օldén

dօldır yer bı dém օldén

300

ḡēdırsé cıḡér ḡetsın

ḡetmēsın bı dém օldén

BİR ŞİİR

- 302 fānī dünyé hoştı
°ēķibét méyt olmasa
304 cénnét-i é°lē hoştı
şiddét-i nār olmasa
306 bī dünyé bir dāğirmāndí
durmıyıp dē°im dönér
308 cısm-i insan bir fénérdí
°ēķibét bir gün sönér

KUMAŞ TÜRLERİ

- 310 kumaş gēlirdí Yāban'nan éyyél, Almānya'dan gēlirdí, Süryé'dén gēlirdí,
İran'nan gēlirdí, bir fétré çoķ gēlirdí sora ħukmét mén°ettí. indí bíz kumāşın
312 mémbé°indēyíķ. mēnım bidēyét °ımrımnén kumaş cíķanda güllí kudériydí, kéttēnidí,
belēydí? onnan sora nīnoydı, poplinidí becémēlíķ, k̄astoridí, cürcētidí, cürcet
314 k̄édifēydí, ēgír bārānidí, béllürí, dönliķ, dülbént.

SOĞUK SU

- éyyél ķarķan dēdílér nāmlet, ilķ ķarķan Sālīķ Sifon nāmlet k̄urdı Ĥanaķa
316 céddēsindé, onnan sora nāmlet dé ādı öldí sifon, onnan sora bipsi mipsi tāpıldı bılar
tāpıldı, éyyél sāyíķ su da yōhidí, diyēgín Malla Dāyíd'ın yēvındé ķüp, āltında
318 dāmclārdı bir şey içné pak tutārdılar ōnı, diyērdílér k̄oyımıyāsız písíg içsín hā!

diyërdílér ordan gëdín bi tas sāvıǵ su Malla Dāvıdǵılın ǵüp āltısınnan gëtírín, sāvıǵ
320 ǵlırdı, saf da ǵlırdı, yéni süzılırdı, annāduy? bı, ǵüp āltı suvıydı, aǵşam olmāǵı billı
bı haǵ dama cıhārdı, bi kıcık carra vāridı ādı ǵednëydı, bı ǵednëni dōldırar sudan
322 dıyar izëriné ǵurārdı, yel vırārdı sāvıǵ ǵlırdı. gëcé on iǵkide icëndëv dişüv donārdı
bësidén, indı sabba ǵoymırı bılëvı ǵıcuıv basasan dama cıhāsan, ‐ëlém damda yatārdı
324 évıvél.

BİR ANI

ōǵın Mışır bir béhsettı, dëdı vahtında nëdidé bir arhadāşım vāridı, gëlirdı
326 dëmır ǵaldırmaǵa rıyāziydı, o ğada ëlı ǵıssāydu bësıné para vëirdım, musëédé
edërdım bësını, cāhılıdı ürëǵım yanārdı bësıné, mënımnén arhadāşıdı, dëdı bı oǵlan
328 ittı, baǵ nëdi méhëlı hara indı hara?! dëdı bıldır gëttım ǵıcımnan õtıllı Türkiyë’yé,
dëdı cëddédé yëirdım dıhtor ahtāırdım, dëdı cëddënin obir sāvıydında bir déné dëdı
330 ‐Kāk Mışır, dur dur! õdı gëldım”. dëdı dolāndı gëldı mindım, bësıné bāhıram,
saltanātına bāhıram, trombëliné bāhıram tānımıram. dëdı ‐né ‐écép gëlipsén Kāk
332 Mışır?”. dëdım valla ǵıcım āǵırrı bir dıhtor ahtāıram, dëdı ‐mën apāıram bëvı”. dëdı
hé tānımıram, yārabbi bı ǵımdı?! dëdı dolāndı gëttı hëstëhanéyé, ğirdı hëstëhanéyé,
334 hëstëhanédé bı dıhtorlar hëmsı ayaǵa ǵāhtı. dëdı mën dé hé tānımıram bı ǵımdı. dëdı
bı mënım ‐émzadāmdı ǵlır minı ‐ilëc edëh, dëdı valla dıhtorlar fıhusatlārı yāptı
336 darman da āldı darmānım parāsını da vërdı, dëdı biraz gëzdirdı şey etti, dëdı
trombëldé dëdı ğedëh hāhsı findıǵta ënıpsén ğedëh cantay gëtirëh ğedëh bızé. dëdı
338 bësinnén sōrdım umūruıv hāluy, dëdı ‐Kāk Mışır o zamana ké nëdidén cıhımşım
gëldım Türkiyë’dé õhıdım, indı mën profisoram carrahım, profisoram carrāhlıhta,
340 bëvıǵ ‐émëlyëtlëri mën edërem”. dirı sën baǵ hara olāşıp, dirı birinci carrāhtı
Türkiyë’dé indı, profisordı, öz õzını olāştırıp bı féǵǵırlıhtén dé. dëdı bé babavǵılın
342 umūrı, dëdı babam, bācım, kardāşım Erbıl’dé hëmsıcı dam ālmışam, hëmmı ay bāşı
da bëllërcı para yollaram. bırda da eıylenmişëm Türkti arıyādım dıhtorādı ilë ëhirihi,
344 dëdı béhsın etti dëdı mën öz õzımı olāştırdım. énen onda tānıdım bësın, nëdi yādıma
gëldı tānıdım bësını. dëdı ǵlır ğedëh bızé, dëdım mën arhadāşlardan gëlmışëm, hëmsı

346 findıktādı mēnı intizar edér, mēn oları birāhım gēlım nāşırındı, dēdı bēmı apārdı
matˆama yemēh yēdıh bılmēm nēnēdıh gētırdı findık kāpsına. Rabbıl-ˆelēmın égér bir
348 dénēnı kāldırsa bılır necēyı kāldırır.

KOLTUK ALTI YASTIĞI

daynacaḡ méˆnēsı nēdı? bir yey ḡoş olanda, o yey séḡēbí biraz ˆetēbédén
350 üşķég edērdı a bı ḡada bēsın, bir yōḡın aḡac da bēsıné hézén istındé, bākır tapķāsınén
dōşērdı ḡurfānı, o yanda bir daynacaḡ bı yanda bir daynacaḡ, ḡémsı bāşı şey, şeylērı
352 dé belé mıdayvar, güzél. aḡşamlar ōlırdı o yey séḡēbí égér kēdrı ossāydı ménnén
ḡersı ķımın bı daynacaḡ yānına bir üşķék dōşék dé sālınırdı, bir yāstuḡ da míné
354 dayallar. daynacaḡ, annāduv? daynacaḡ yéˆni adam bēlın dayar bēsıné, mamamḡılın
yārydı aḡācidı, onda ḡémsı aḡācidı, ķoz aḡācınnan.

ESKİ MOLLALAR

356 éyvél féķķir adam ˆéķılsızıdı uşāḡın méştébé ķurmāzdı, e! diyērdı bı şey
ōḡrēnsın, annāduv? ˆoḡ adam da iḡtiyér ōlırdı ˆımrı tēcēvız edērdı dinnén dé
358 annamāzdı, ˆukı ōḡımıyıp, amma égér ḡēldı ōḡıdı dinékédén annar, belēdı ya belé
dēḡı? indı bāḡkınan ˆeléméke dūnyé tatavır ēdıptı, baḡ ˆılım na ḡada ōḡé dūşıptı,
360 dinékédén indı ānnısan, bıldēḡı? éyvēlķı mallalar né bılırdı ōnı diyērdı bılıvé, bés
indı baḡ nélér ēşıtsén, Ķurˆānı né névˆ şérḡedıllér bēvˆcın, mallalar féķķirıdı.

BİR FIKRA

362 vahtında mamam bir béhş etti, dēdí mallānın birín bir qöydé té'in ettilér,
évvél mallalar yaşardı o qöy míllētínin izēríné, o tāyih vērirdí, kōyın vērirdí, mizék
364 vērirdí, ékmék vērirdí, yaḡ vērirdí, hémimí şey mallaya olar vērirdílér ōzíné yēvíné,
yēví idērēsí qöy éhli izērínēydi. dēdí bir gün bāhtı malla bēsíné hícbir şey vermíllér,
366 neyniyím mén?! kāhım bāhım bı qöydé malla istémézlér. dēdí valla ḡeldí bir qöyé
dēdí malla istémísiz? dēdílér Alla yōlina cēmí'míz yar mallāmız yohtı. dēdí mēní
368 ḡēlín kırtar elēvín, ācımnan ōldím orda, dēdí bılēví belé bēslēríh ḡevlüydén yüz kıt
zavāyıt, dēdí eşşéklērí hēzír elēvín, ḡeldílér qöyé, malla yüklírí, oh! cıváp ḡettí qöyé,
370 vılén malla ḡēdirí! vılén malla ḡēdirí! dünyé kāhtı, eh! hémisí ḡeldí dēdílér malla nēcí
ḡēdísén? dēdí valla hēz ēdirém qöy éhli hémisí ḡēlsín yıḡıssın bırda, istírém iқи
372 kélímé selēşım bılélēridén. çoḡ bılící mallāymış. dēdí valla ḡeldí hémisí yıḡıldı, dēdí
bıssız nēcí ḡēdirém? dēdí mén bir ildí yānıyızdayam bir gün bir tāyih yollamādıyız,
374 bir gün bir kōyın yollamādıyız, bir gün bir mizék yollamādıyız, mén ācımnan ōldím.
yey uşāḡım ācımnan ōldí. dēdílér malla bıssén nēcí vermēzdíh bēvé? sén 'ışşé
376 namāzínén mıḡrıp namāzında hé kılyalla ōḡırdıy, ōnım hātırécí bılēvé yemēh
vermēdíh. dēdí valla mén dé bēvızé bir söz diyím, günēhtí boynımda kālır, mén bir
378 ildí yānıyızda imam ōlıram ārdımca namaz kıssız, bir ildí mén ēbdēssız namaz
kıllam, ḡēdín kıza elēvín. dēdílér ō! malla vallahí bēmízí bir tora āttı olmāsın, dēdí
380 yırdı ḡettí.

BİR FIKRA

bir gün bir déné o ḡada 'écizimış, Éhmédiyé izērindé otırıp, mélül, valla bir
382 aryat ḡēlír diyér babam! bı hārdan belé ḡēlípсэн, diyér valla céhēnnémnéն ḡēlmışém
-ācıhtan- diyér kırdāşım ḡörmēdüy orda, baḡar çoḡ 'éklísızdı, dēdí hē valla! ḡördím,
384 dēdí neynirdí? dēdí bēsín belé yırırdılar belé yırırdılar, borclıydı, parānı istírdílér
bılēsinnén, dēdí bāşuıya dolānım ḡetmé, ḡēdím para ḡētírím, ḡé apar, ḡettí na ḡada

386 āltun yārisé gētírdí, gēldí bi gūzél dēdí olāştır bīlēsíné bēlkém bī ʿézép izērinnén
 k̄aḥar, yalla gētí, gēldí yeyé ȍtirdí yīgla yīgla, adam girdí icēryé, dēdí bī nēcí
388 yīglsan, dēdí bī ḥébēryūy yoḥtí bir déné céḥénnémmén gēlmíští dēdí k̄ardāşuy
 ʿézéptēdí, ḥémmí āltuní apārdım yērdım bīlēsíné dēdım bēlké bēsín ʿézéptén k̄urtar
390 edér, adam diyér k̄ız babāyın āḡzına sícım né céḥénnēmí?! hara gētí? ménnēbílím!
 indí dé gētí.

HORYATLAR

392 k̄ınıfílém tastayam
 bílílém k̄aféstéyém
394 cıyap gētsín yārimcí
 ölmēmíşém ḥéstéyém
396 aḥşam ȍldı yāy gēné
 yūqım düştí tay gēné
398 yeylílér yeyé gedér
 yeysízleré yāy gēné

A-2	Konuşan Öğrenim Durumu	Neciye Mevlut (yaş 78) Okuryazar değil
-----	---------------------------	---

YEMEK YAPMA TÖRENLERİ

yēvímízdé taḵ āltında éḵméḵedén yerdé, hēmír yuḡırırđı, sac ḵurārđı, fērşé
2 ḵurārđı, yuḡa edērdı, éḵméḡ edērdı, ḵonşı ḡēlirdı başvırārđı, diyērdı ḵuyvātuy
ossın, mícéké otırırđı ḡedērdı. Ramazan éillēsındé üzım ibídērdı ḡüzél, tre ḵımın
4 olırdı, döḡērdı hayanda, cāpanda süzērdı dāmcı dāmcı aḡārđı olırdı cıllap buz
atārđı oırcımız ḵırārđı, indı şüşé icındé şerbét, butıl ḡēllı bazardan, nar butılı, sıḡḡı
6 dé dēḡı.

HERİŞTE YAPIMI

hērişte edéndēḡ ḵonşılara diyērdı hēzir olın, un alārđı hēmír edērdı,
8 mēḵiné ḡēlirdı aḡşāmınnan, ḵonşı monşı ḡērbıl mērbıl yıḡārđı, ḡüzél adam hēriştēni
ḵésērdı, rısta baḡlārđı damda, parok salārđı cēcım düḡın, valla ḵızlar uşaḡlar
10 céḵērdı dama, adam mēḵinēni yırārđı yuḡardan, pankāni da adam yırārđı ya ḵız
yırārđı. ḡüzél bı hēriştēni edērdı dama sérērdı, cāmır ḡētırırđı sac edērdı, hērişte
12 damnan énērdı ḡüzél, samannan ataş edērdı o hēriştēni ḵāyırırđı, ḵāyırırđı ḵazana
ḵurārđı, nēném diyērdı ḡēlin ossın istın örtērdı. istın örtērdı diyērdılér bı ḡecé
14 ḡēlin ossın, ḵırmızı ossın, sébbēḡ énén ḡērbilé yırārđı ḵāyıtı cıḡārđı ḵış'cı
ḵāldırırđı torbalara ḵurārđı, ḵāyıtı da uşaḡlar şēḵḵér ḵurārđı yērdı, hel dārıcın ḵoḡsı
16 ḡēlirdı, indı hāni? hēmı şey Türḵiyé'den ḡēllı zēḡiré. valla! bı şey ēdirıḡ?!
yāzıḡünı olırdı ēlém hēmsı zēḡiré edērdı, burḡul ḵéynēdērdı, dolma ḵurırdı,
18 bamya düzērdı rıstaya, buḡda yuyārđı ḵurırdı, ḡērbilé yırārđı ēndırırđı
fērdéléré ḵurārđı bērmilléré bı ḵış'cı.

BİR HOYRAT

- 20 kımıfıl ėstı nēynım
bāgrımı kėstı nēynım
- 22 dilı dost kėlbı hā'in
mēn belē dostı nēynım

A-3	Konuşan Öğrenim Durumu	Atiye Mevlut (yaş 77) Okuryazar değil
-----	---	--

EVLENDİRME MERASİMLERİ

néné baba zēhmét vērirdı, diyērdı vermērih, bızım istımızé nēném kėpını
2 kılıklērdı, e! gēlirtılér bızı görmēgē, diyērdı yoĥ görmēsinnér, bılēvızı vermém éré,
bız dé otırırđı. trāşcı gedērdı. gōrdüy sutfādı méthedērdı °ēlém bılēmızı bir dé
4 gēlirdılér. e! niş kėpını nēné istımızé örtısén?! diyērdı yo! ġer bılmēzđılér, fékkir
maĥluqidılér. valla versēydı dé mēsél mēni °ēmım kızlārı vērirdılér, para gētirdılér,
6 şemey gētirdılér, Alla nasib etsēydı vērirdılér. dört beş pecé örtērdılér, iĥkı üç °ézyé
mézyé kōynēk ġirirdılér, ayaĥtan apārırdılar kŭlbāşı, gedērdılér. indı trompelé
8 mindirıllér, indı héflé ēdıllér, dünyé kėĥırı, éyél mıncaydı, él ayāġına ĥıma
koyārdılar bıttı ġettı. kıızı da oġlāncı ya yengé ya da ĥaĥ tapārdı. méthedērdılér
10 tānyan birbirlērın. diyērdı mēsél bı iyı oġlāndı bı iyı kızdı, tapārdılar bılélēricı, ya
béēzı para vērirdı ya béēzı belēş olırdı, ébelé. ġüzġı tutārdılar oġıncé, yıddı pecé
12 başlārına örtērdılér, yıddı tuman ġirirdılér, dāyım arvādına nēném diyērdı yıddı
ayaĥ dōnı ġirirdılér, fékkirimışlér. aş edērdılér, iĥüc ödınkıran adam gēlirdı yērdılér
14 gedērdılér, né vāridı?! fékkir adama ödınkıran diyērdılér. mēnım °ēmım fékkiridı
bācım gēlin ġedéndé dayavġıldé ēkmēk yēdilér, yērımız yōĥidı bir ġurfāmız vāridı,

16 iḳḳı ʿēmım ğēldı, Méyyēdē'nın dayası dēdı bı ōdın ıırannar nēdı nēnémē dēdı, e!
nēnémē dēdı nēnım mēnım érḳēġım yoḥtı. oġlımız yōḥıdı babamız yōḥıdı, Kēké
18 Ğafurgıldē ēḳmēḳ yēdıḥ, ébelé.

A-4	Konuşan Öğrenim Durumu	Hacı Necmettin Hacı Nurettin Bakkal (yaş 77) İlkokul mezunu
-----	---------------------------	--

EVLENDİRME MERASİMİ

tabı'ı oġlan ıızı ğörmēzdı, ıız da oġlanı ğörmēzdı, oġlanın babası ıızın
2 babası birbirıden bir tēfēhumnēn; bı'ahas aryat, oġlanın nēnēsıden ıızın nēnēsı
tēfēhum edērdıler bir ḥēddē kēder bir şeyē kēder ıabul edērdıler versınnēr. tabı'ı
4 onda belēydı fēḳḳır zēngın meylıd edērdı, toy edērdıler, zēngınınkı bızere bir iḳı ğün
sürērdı toyakēsı, onnan sora, toydan sora ıürēḳēn çēştı vāridı, iḳıncı ğünü ıürēḳēnın
6 arḥadaşları ḥısımlāridēn barabar dē'vēt edērdıler bılelerını ēḳmēḳ yērdıler, şey
edērdıler, aḥşam mēḥēlı ğedērdıler pıyēsēyé, énen bē'z adāmin imkēni vāridı iḳı ğün
8 üc ğün işlēmēzdı, bılar abayḥāydı. vé onda da ıız vermēḥ ére rémzı bir şeyıdı, indıki
ıımın dōġılıdı, indı ba ğada para istırem, ba ğada āltun istırem, ba ğada mıni istırem,
10 annāduy? ya ıız oġlanı sēvıp ya oġlan ıızı sēvıp bılar yōḥıdı, ıızdan ıızın nēnēsını
ḥamamda ğörērdıler, toyda ğörērdıler, bē'ız yaz ēḳēriplēri mēsēlēn yāḥun ḥısımları
12 ōlırdı ya ḥısımları ōlırdı, bı ıız ğedērdı orda ḥızmet etmēġē, mıni ğörērdıler,
abaġdāydı, şeydı, ġélēġın cahaz istıne, cahaz ıürēḳēnın yēvınnēn ēyé ġızlı ēyé iştem
14 bir név'tēn ğedērdı ġēlinın yēvıne, Erbıl çayḥanelerının birsınde éllı dēne āltmış tēne
yetmış tēne sēbet vāridı, ııraydan vērırdıler, bı sēbetlerı tutārdılar apārırdılar orda
16 fārḥurı, şemeyı ıurārdılar bı sēbetlerın icıne, e mēsēlēn dōşēḳlerıydı yāstuhlārydı,
mın da dayara yüḳlērdıler, énen bı ıarvāni bı cahāzı apārırdılar ġēlınġılē, bı dē
18 cahāzıdı, tabı'ı bı toydan iḳı ğün üc ğün ēyel, énen a bı név'idı, ha! ḥamāmi
ıürēḳēncı ḥılvēt edērdıler, ḥılvēt yē'ni ııraydan tutārdılar bēs olārcı ıımsē ġetmēzdı,
20 ıürēḳēnın aḳrabalārina arḥadaşlārina mēḥēllē ḥāḥına diyērdıler babam! filēn
ḥamamda bız orda yāḥānnıḥ ıürēḳēnnēn barabar, iḳı dēne üc tēne dē ḥēllēḳ yānında

22 taraş ȝlirdilar, sékkéllérin ȝamamda taraş edérdílér, ȝamamda def éalárdilar, tépké
éalárdilar, oynárdilar ȝürékénlér, beş on déné taraş ȝlirdi, mésélén diyéğín bir rub^{ca}
24 da tutıplar, rub^c méhélí bir rub^{ca} tutıplar, bir rub^c éȝhidí, beş ^cémélé parāsi édirdí.

BİR ANI

méştép ȝȝşımıza gélirdí bízím vāhtımızda, onda méştép o gāda rağbétlí
26 dȝğíldí, bés uşahlar sevērdílér, babalar bízéré āğırídílér, ȝéz edérdílér mallada
ȝȝnsınlar, bízím ȝȝnmağımız évél mallada ȝȝnırdı, soram K_{ur}^cān'ı ȝétmettíȝ,
28 soram Féth-ül K_{er}ıb vāridí, Féth-ül K_{er}ıb'í malla ȝğrétti bízé, onnan sora méştép
ācındı, tabi^ci mén ȝzím şahsı iȝkı il géc gétmişém méştébé, méştép bir iyí şeyidí, bés
30 o gāda rağbétí yȝhidí, āltmıştan belé bízéré méştép rağbétí ȝldı, ȝaȝ késébété ȝéz
edérdí méşğul ossın.

HORYAT VE DÖRTLÜKLER

32 biné bağlar

bénnélér biné bağlar

34 T_{ur}klérin ȝalı belé gétse

dért méndé biné bağlar

36 mén dé yétím

sén yettím mén dé yétím

38 minípsén ^céşğ ātına

yayaş sür mén dé yétím

- 40 ona yer
dokkıza al ona yer
- 42 ruhuy éldén gedértmé
qımnén ālduy ona yer
- 44 unıdı
yüqım kārşuh unıdı
- 46 (Türkmen!) némérdé bel bağlama
güni gésse unıdı
- 48 apar Allāhım apar
kartal kuşları kapar
- 50 zengin var koyım qıbi
felqirin qoşqin capar
- 52 seher sebbeh azanı
cagır méştup yazanı
- 54 qor ossın toppal ossın
aramızı bozanı
- 56 élfimı dal edén yar
muşqilım hel edén yar
- 58 ozı begler begıdı
menı abdal edén yar
- 60 acuh koy pencerenı
gozim gorsin gelenı
- 62 nece kebıre koyallar
miraza yetmiyenı
- 64 yettimın sesı gelmez
duşip nefesı gelmez
- 66 goz yolda baş yastuhta
bekler qimsesı gelmez
- 68 baguya girmis qimın
guluyi dermis qimın
- 70 gec taptım tez itirdim
kaldım dis gormis qimın

A-5	Konuşan Öğrenim Durumu	Nazenîn Gafur Molla Davut (yaş 60) Üniversite mezunu
-----	---------------------------	---

ABDÜLHIYAR SU EKMEĞİN KIZI MASALI

2 vāridí yōhidí Allah'tan başka kımsé yōhidí, bir aġaġilí vāridí bir dēnik
 oġlanları vāridí, oġlanakēni čoġ nazdan bēvíg etmiştílér, énen bı aġaġilí fétrév fétré
 4 şemey tévzi° edērmíşlér °ēlémé, bir kéré yaġ tévzi° edirmíşlér, énení °ēlém gedér
 şemey apārır carra yaġ kūrmaġa, bir ihtiyér aryat vārimíş kōnşılári, gedér carrāsın
 apārsın bēsćí yaġ kūrşınnar, dönéndé oġlanaké bir daş yırar carrakēsíné, carrakēni
 6 kūrır, énení aryadaké dönér diyér hić kīmém bílévé bi şey diyim cúķi bir téksén
 nēnēvín babāvın, ġet °Ébdülhíyér su éķmēġín kıızı nasibuı ossın, bı oġlānın meşkindé
 8 bı hé işlér,hé ġélír yeyé ġélír babāsıġilé diyér kıımdí °Ébdülhíyér su éķmēġín kıızı mén
 illé débi ġédım bílēsín tāpım. diyéllér sén olaşmasan ora, bı kıız čoġ bir dāġlıġın
 10 arāsındādí, atrāfında kūrıt var bílēsín ġimēyé ēdillér, kıımsé ora olaşabílméz. diyér yo
 illé gedérém, yé°ni musirrōlır. babaké kaġar bílēsínén bir mécmu°a adam yollar, bılar
 12 hé yērillér yērillér adamakalar, hé olaşmıllar, yōrınallar dönéllér, yālguz kalar, gedér,
 énen íġidídí oġlanaké čoġ, gedér, yērír yērír, olāşır o yeré ké o şey ordādí,
 14 °Ébdülhíyér su éķmēķ, °Ébdülhíyér su éķmēķ dé nēdí? ōzı ġıyārdí bir mézré°ēdēdí,
 mézré°ékéyé dé kıımsé olaşmaz, bı ġıyér kıırasan kıız cíġar ícinnén,ébí ġurāfı bir şeydí,
 16 gedér gedér orda yırışır, necé kūrıt ōldırır, adam ōldırır ġétté olāşır ora, bir mécmu°a
 ġıyér kұpardar, döndērír ōzidén, ōzín diyar istinnén āvdiy edér, dönér, yērír yērír bir
 18 su yānına olāşır, yōrınır, diyér bāġım ġıyérékélērí cíġārdım, biriní kıırar yoġtı, íķi
 kıırar yoġtı, üç dōrt dé, āġırında bir dēnēní kıırdıġídén bir kıız cíġar yé°ni °éynén ġōri,
 20 ébelé ġüzél kıız, yé°ni ġémmí kēmíl aspābidén āltunidén incísidén yé°ni ġémmí
 şemeyídén, o da diyér mén indí miní olmaz ébelé apārım, débi ġédım ġéber yērım
 22 babamġilé, débi ġēssínnér bílēsín ġéfléydén aparah, olmaz mén bı kıızı indí düz
 apārım babamġilé, diyér nēnım bı kıızı, kaġar -orda aġac vardı, su tērēffıydı- cíġar
 24 kıızakēni kūrır bir aġac istiné tüt istiné pēlíklér arāsına, diyér hić yērüyden
 çabalāmyasan ġétté mén gedérém ġéllém énen bílēví aparram, valla o da ōtırır orda,
 26 intizar edér ġétté o ġetsín, ġetsín °ēlēmí ġétırsín bílēsín ihtiféldén apārsınnar, orda

véki gedér oġlanaké dönér bir kız gélér su apārsın, kızaké né? kéréć, yohtı yéni belé
 28 nāşırın círķın dōm-u kéréć, kéré, rēngi şey, suyakéyé baġar, baġar güzel bir şıkıl
 suyakéyé şeyķın yırrı, baġar öy! diyér mén bı ġada güzelém! o yuġardan téhémmul
 30 etméz bı hékēti, diyér bı güzēllih sēnüv dēġi mēnimdi, bāşın kāldırır baġar bir güzel
 kız tüt istindé otırıptı, diyér sēn kımsēn? diyér mén †Ébdülġiyér su éķmēġin kızıyam,
 32 nēnsēn bırdá? diyér işte mén ébelé. diyér né var! istirém ġēlim yānuva, yānuvda
 otırım, diyér né var ġēġinēn, cíġar diyér vı! bı güzel aspap nēdi ġirıpsēn? né var ġēti
 34 bāġım bés ġirim bāġım méné necēyidi bı aspap, valla aspabakēsın soyar istinnēn
 ġirér, hémmi dılmicın boynbāġın sırgāsın hér né var bılēsindé, hémsini ēlinnēn alar
 36 özine taġar şemeyékēléri, sora kızakēni téķlér atar su icine, birāġır bılēsın, āttiġidēn
 kızakēni su icné kızaké ébelé -ġer asātirdi- olır bir ġül, bir ġül olır suyakēnin
 38 kınārında cíġar, oġlanaké gélér, hélé cíġmıyıp şeyé o ġülé ġevli gedér diyér bı né
 güzel ġüldi, ġupārdır yaġāsna taġar ġülékēni, cíġar baġar tüt istindé hāni minin bı
 40 bayāzlıġı bı güzēlligē?!diyér sēn kımsēn? diyér mén †Ébdülġiyér su éķmēġin kızıyam,
 diyér hāni sēn belēydüv? dēdi bēli, hēndi mén yıġlıyım diyim aġa oġlı ġēlmēdi, tēġir
 42 öldi, ġünēştēn ācımnan ébelé olmuşam, oġlanaké şey kālır, e nenēsın! ġētirir bılēsın
 şey edér yéni döndērir, ġēlillér, valla babaké, hémmi †ēlém diyér bı hāni belé dēdüv
 44 güzēldi mında bir güzēllih yohtı, valla o da bılır ké o kız şeydi, ġüldi ġügēriptı, kaġar
 şeyinnēn ġülékēni ġupardar pırcıklar atar yeré, énen o atan yerdé mēsélēn kākız
 46 māķız taġta vārimiş, bir arvat gélér orāni sıprér, taġtakēleri yıġıştırır apārır diyér
 gedérém yeydé aş edérém bı şemeylérdēn, o parca ġüléké dé onidēn gedér, gedér o
 48 arvatġilé, bı bırdá kalar şeyéké véki arvadaké apārdı, arvadaké mēsélēn sébbēhlér
 cíġar yēziyé bir yeré ġēdirí ihtiyér bir arvātti, döniri yeyé bāġırı hémmi yey pak
 50 olıptı, yey tertib olııptı, bı kım bılāri belé ēdirí! o kızaké yohtı o ġüléké ġéné dönni
 öz şeyiné, olıptı insan, arvadaké géléndé gedér özün bir yerdé saġlar, ġörméz bılēsın,
 52 cíġanda yēziyé hé belé olır, bir ġün kéréć kızın boynındāki incí kırnır boynınnan,
 tōķinir yeré, o da kāldırır düzsın, hé edér hić düzilméz, bı olır muşkilé şeyġildé, necé
 54 †ēlém gedēllér istēllér düzsınlér, bı düzilméz, énen bı arvat bir işi vārimiş, hémmi ġün
 gedērmiş yeylérdé işlėrmiş, bir ġün véki hé ġörrí ġēlirí yeyé bāġırı yey pak ollı şey
 56 ollı, bir ġün diyér vallāhī bigün özüm saġlaram, cíġmam yēziyé, bāġım kımdı bı
 mēnim yēvimí pak ēdirí, bir ġün özün bir yerdé saġlar, baġar kāpı arġāsınnan bir güzel
 58 kız cíġtı yēziyé, o da saġlāndıġı yerdēn cíġar yēziyé diyér sēn kımsēn, mén necé

gündi gëlîrém bî yey belé pak òlptí, bîlësçî valla béhsedér, diyér mén ébeléyém
60 abayha bāşıma gëlîptí, valla o da béhsedér diyér hē valla òdí dēdíğüv kıız ordādî
bōyınbāğî kúpānıptí, kıımsé edébilmırî bēsçî düzsın, diyér selé bîlélêríné mén gëllém
62 şey edérém, düzérém, valla kaħar òzín şey edér gedér, diyér mén mínî düzérém bés
bîlémî āyrı ġurfaya kūrın éné edébillém düzím, °élém òğındé yo, oğlanaké òzín
64 marğaya kūrur, diyér bāhım bî kıımdî edébillî bî incını düzsın, éné kıız orda mé°nî
diyér, öz hikēyēsín béhsedér: (düzıl mıncuğım düzıl, düzılmésév süzıl), oğlanaké
66 bîlír ké bî kıız o kıızdı, aslı séhēbékēsídî, valla òzín ké bir yerdé sāhlıyıptí cıħar
yēzıyé, kıızakēnín pecēsín kıldırır üzınnén, baħar oh! °Ébdülħıyér su ékmēğín kıızdı,
68 kéréç kıızı talak yeréllér, yola salallar, yıddı ġün yıddı ġecé nanķara zırna bir bēyık
hēflé edéllér.

BÜLBÜL-İ HAZÂR MASALI

70 Bülbül-i Hézêrín hikēyétî diyéllér şeyımış, vaħtında bir mélikimış, bir kıızı
vārimış, kıızakēsî çoħ ġüzēlimış, énéni diyér ònî mēnım kıızımı assa mēnım bir
72 mécmu°a şértım var mércım var, débi ġēssınnér şértékēmî yēríné ġētırsınnér éné
mén kıızım verrém bîlélêríné. bını bir déné ēşídır, bir oğlan, oğlanaké òzî yé°ni zéngın
74 dēğídî fékķirídî, bés nēydî íğídídî, korħmāzdı híçbi şeydén, diyér mén gedérém bî
kıızcın, bîlēsíné nēnēsî ħısmu kēsî diyéllér edébilmésén sén, énéni dé şeyídî éğér
76 mércékēnî edébilmésēydî yēríné ġētırsın o şahsın bāşın yışardı mélikéké, yé°ni
bîlēsín òldırırdı, bî nēnēsî bî ġada yığlar diyér edébilmésén bîlēsídén, na ġada °élém
78 ġēdıp indıyé kédér híçbırsı dönmiyıptí, hēmsının bāşı yıırıptí, sēnüv dé bāşuv yışar,
diyér yo mén illé gedérém, yé°ni kulaħ asmaz bîlélêríné kaħar òzín hēzır edér gedér,
80 yērır yērır, baħar yolda bış şey ġörér bir ġēcî cöldé, yappayālğuzı òzıcí zırna yıırı
héléy tēpırı, valla °éntikēlígî gëlír bîlēsíné, valla kaħar ġēcıyékēnî òzídén apārır, diyér
82 òzımnén aparram, yērır, yerékēsî dé çoħ uzāğımış, necé mémlékét kıésér, bî kéréç
gedér baħar bir mécmu°a yé°ni çoħ bir kārıncağa bî suyım bî yaħāsınnan atlānıllar o
84 yaħaya bir incé ağac var suyaké istındé, buğda apārıllar o yana, buğda kıldırıllar
apārıllar, bir déné dé bēyıklêrídî durıptí istté bîlélêrín şey ēdíri, yé°ni bāħsın necé

86 yērillér necé cábālillar, o da gédér baħar bılélêríné diyér bılar né gúzél iş ēdillér,
hémسی dé düz düz yērillér, bés béēzı şey ēdırdı dūşırdı suya, énén üreğı yanar
88 bılélêríné, ōnı dūşırdı suya bılélêrın kıldırırđı gėné ađacaké istıné kurrđı,
bėvıgėkėlėrı, şey ōlır ođlanakėyé, diyér mēdém sėn belé iyı insansan, bėsiné bir
90 aħmaħ yerér, diyér bı aħmaħ yānuvda ossın hé zaman ēđer işüv ossa bızımnén,
mıattal ossay bı aħmāđı vır mén ōzım hėmmı ēsķėrım olaşarıħ bılėvé, diyér iyıdı,
92 kurrar cėbiné aħmađakėnı yėrır, yėrır yėrır iķüć mėmlėķét dé gėzér, bı cöllıhté baħar
bir adam zaħım zaħım bėvıķ kılav, hé ébelé ēdırı tütlerden şemey kuppardırı yırı,
94 topraħ yırı, ađac yırı, hé diyırı éy hāvār! acımnan ōldım, hıć toħ ōlmırı, téēccüplıđı
kālır bılėsiné, adı da Éhmėttı adamakėnın, Ac Éhmét, diyér niş sėn toħ olmsın?
96 diyér mén né yırım hıć toħ olmıram, yarvārır bılėsiné diyér né var hara gėtsėn bılėmı
apar bir yeré bés yemėđ ossın, diyér valla mén gėdirém Bülbül-i Hėzėr'in yėviné,
98 diyér dí gė mėnı dé apar, mėlıktı indı bırķümé yemėhlėrı vardı, diyér dí yalla gė
bılėmnén, valla gėdėllér āħırda olaşır, olaşır Bülbül-i Hėzėr'in yėviné, gėdér ora
100 diyér işté mén gėlmışém Bülbül-i Hėzėr'in kızının dılėşćılıđıné, ordākılar bılėsiné
diyėllér sėn bılısın mının mėrcı nēdı yėni débi né desé bılėvé edėsın, etmėsėy
102 bāşuvı vırır, diyér hē, yėni rāzıyam, kur gėrım bılėsın, valla girér baħar Bülbül-i
Hėzėr ōtırıp arşında, sağ yanında vėzir sol yanında vėzir, hėmsı ōtırıplar, diyér işté
104 mén gėlmışém kızuvın dılėşćılıđıné, diyér iyıdı, diyér birıncı mėrcım bıdı, diyér bız
vırıştan dōnmışıħ vırıştada utızmsıħ, sėn gōrsın hėmmı vėzirlėrım hėmmız gėmđın
106 ōtırmışıħ, istırıħ bış şey edėsın bılėmızćı, bılėmızı güldırėsın, yėni istırıħ güldėđın,
valla diyér eh! bir dėkkė durın, cıħar yėziyé gėdér gėciyėkėnı gėtırır, gėci zırnāsın
108 vırır hėléy tėpér bılélėrcın, bılar başllar hėmsı gülmėđé. diyér bı mınca muhim
dėđı, bir ġer şert, diyér bız kırıħ kazan aş edėrıħ, bir déné tap bılėmızćı bı kırıħ kazan
110 āşı edėbıssın yėsın, diyér eh! bı da asānttı, bı hėmmı vėzirlér, sağ vėzir sol vėziré
baħar, o ona baħar, bı mıné, yėni ķımıćı bı şertı kurıplar ķımsé edėbılmıyıptı, yėni
112 ķım edėbılır kırıħ kazan aş yėsın, valla gėdér Ac Éhmėdı gėtırır, hėmmı āşı yer,
Bülbül-i Hėzėr hēir ōlır, diyér gōrķırı bı hėmmı şey edėbillı,diyér dur bir şey zėhmét
114 ēdım bılėsiné ké hıć hıć edėbılmėsın, diyér eh! kāydı yo! indı bız bir ġer şey edėrıħ
baħaħ edėbıssın mını, évvel hėmmı yeylėrdé şey vāridı, kėdimdé ambar vāridı, zad
116 zėħħiré kurārdılar ambarlara yėni bėvıķ bir ġurfa zėħħiré kurārdılar, kaħallar na
ġada zėħħirėlėrı var yevedé hėmsını tōkėllér o bėvıķ ġurfaya, hėmsın birbirné katallar,

118 mērcímēǵı ƙatallar bırıncé, bırıncı burǵula, burǵulu yarmaya, yarmānı döǵmēyé
 ƙatallar, diyéllér sén bı ğecé hētté azan ōħınınca débi abılārı hēmsını birbirinnén
 120 āyırd edésén, Ƶalla ōtırar baħar, yādında olmaz ƙārıncaǵaké, Ƶalla diyér bıttım, bıǵün
 azana ƙédér bāşımı yıralar, diyér mén néydén edébillém bı hēmmı şeyı birbirinnén
 122 āyırd ēdım, Ƶalla cōħ ğém yér, ƙaħar diyér bir cıǵara cıħārdım icım, Ƶalla cēbiné él
 yırar bir cıǵara icısın †élésés ğēmınnén baħar cāħmaǵaké cēbindé, Ƶalla yādına ğélér,
 124 diyér ō! bı ƙārıncaǵaké dēdı bı cāħmāǵı yırgınan mén olaşaram bılévé ōzım †esşērım,
 Ƶalla cāħmāǵı yırdıǵıdén dolar ora hēmsı ƙārıncaǵadan, Ƶalla bılēsıcı ğéléllér ğüzél
 126 bıları hēmsını āyırd edéllér ƙömé ƙömé edéllér, Ƶalla sébbēħ ğéléllér diyéllér dāħı
 bıttı, méliklērı adam yollar bāşını yırsınnar pıcaħtan, diyéllér indı edébılmıyıp,
 128 ğéléllér ƙāpını acallar baħallar hēmsı ƙalalat ōlıptı bı şemeylér, yērlı yērındé, hēmsı
 birbirındén āyırd ōlıptı, Ƶalla diyéllér bıttı mécñēsı bıdı hēmmı mércékēni edébıldı,
 130 Ƶalla ƙızakēni yeréllér bılēsıné.

A-6	Konuşan Öğrenim Durumu	Nehle Gafur Molla Davut (yaş 54) İlkokul mezunu
------------	-----------------------------------	--

EVLENDİRME TÖRENLERİ

bāba! bıssén éyvéł navhāymış? baħ! éyvéł bir yengé vārimış, ğedērmış bir ƙız
 2 talabedērmış, ƙız tapārmış ƙız, ğedērmış bir yevé ƙız tapārmış, égér rāzı ossāydılar bı
 ƙızı o yevé yerērdılér, bés nēnéké ittifaƙ edērdı, ƙımsé ğirmēzimış araya, bıldōǵı?
 4 sora mēsélén égér ittifaƙ ossāydı bı ğēlinı işté alārdılar, bı kéré adamlar ğedērdılér
 izin almaǵa, Fētihe ōlırdı, bı ƙız hié oǵlanakēni ğörmēzdi, hié ğörmēħ yoħtı, ƙım
 6 minı bēģenērdı, o yengé tāpıp bés, nēnēsıdı bāccıdı baħ ƙımısıdı o ƙızı bēģenērdı
 oǵlāncı, ğedērdılér Ƶasfedērdılér oǵlāncı, diyērdılér mēsélén ƙızaké ğōzi ğōǵdı yan
 8 ƙérēdi yan sācı sārıdı, yan bayāzdi yan uzındı yan ƙıssādı, hé minı diyērdılér, sora
 işté bı yerılırdı, bı kéré né ōlırdı? bı kéré ƙésébıé ōlırdı, bıssén nēdi ƙésébıé?
 10 ğélērdılér iħı üc arıattan ƙızakéǵilé, mēsélén bı diyērdı mén iǵırmı mısƙal āltun
 istırem, obırsı diyērdı cōħtı, bızeré musēcēdé élé, o ōnın ħātırıcı az edērdı, o ōnın
 12 ħātırıcı az edērdı, bı kéré bı ittifaƙ ōlırdı bı āltun istiné, bı kéré bir ğün téħdid ōlırdı
 ğēlırdılér şerbét icērdılér hēłké taħārdılar, oǵlan yoħtı mında, bés ƙız arıat hēłké
 14 taħārdılar, baħ oǵlanın nēnēsı ya bāccı hēłké taħārdılar, nişan taħārdılar, adaħlanārdı

ķēbín ķšílírdí, bí kéré cahaz gedērdí, aspap ālınırdı örtıķ yāpılırdı, bazara gedērdílér,
16 cahaz koyārdılar, bir gün cahaz gedērdí, naḡhāyı? ayaḡtan, sébété koyārdılar sébét,
fāḡfurı šemey, pešmė örtērdílér istíné, aspābın da bāyıla kurārdılar, bāyı da ténķēydí,
18 ténķé bāyı, fāḡfurı māḡfurını da cíkur sébété koyārdılar, sébétéké dé éldén yāpılardı,
ḡésirdén yāpılardı, bí kéré mínin istíné bir pešmė örtērdílér pešmėké ḡémsí naķšu
20 niġardı, ḡémsí yāzılıp éldén tatrız ólınıp, míní aparārdılar oġlangíle, bı cahāzı
düzērdílér, bí bítí, bí kéré ġēlín ġünü ólırdı, ķürēķēni apārırımıšlar ḡamama,
22 arḡadašları ḡamam ḡılıvét edērdílér, kızakēcí bir ġecé kızgılı eġlencé edērdílér, ḡınna
ġecēsí edērdílér, kızın nēnēsí aš edērdí, ḡınna sínísínin istíndé né ólırdı? iķúc mum,
24 šemey, arzak, kırı mērcímēķ, nōḡıt, šēķķér koyārdılar, diyēdílér šırın ġēssín yānında,
orda da bés aryatlar ġélērdílér, bí kéré ġēlínčí ḡamam ḡılıvét ólınırdı bir ġün éyḡēlí ké
26 ġēlín ġēdirí, yāriní °ēlí ġünídí mēsélén ḡamamı ḡılıvét edērdílér ķımsé olmāzdı bı
ḡamama ġetsín, bı bir ġün taḡassus ólırdı bés ġēlínġılı gedērdílér, kıraydan tutārdılar o
28 ḡamāmı, bí ġēlín gedērdí bāšın yuyārdı mēsélén bāclıġídí nēnēsídí baḡ ķımísídí
yāriní bı ġēlíní bēzédērdílér, sālon yōḡídí, ózlērí bēzédērdílér, ya da bir aryat yāridí
30 bēsíné diyērdílér úzalan, úzalan ġēlírđí úzın alārdı, ēlíné ḡınna koyārdılar, sācına
ḡınna koyārdılar, bılēsíní bēzédērdílér, éné n mıkyéc dé yōḡımıš, pāmbuḡ énnüķ
32 yāridí, bés kıršan da yāridí, pāmbuġídí énnüķ, kırmızı edērdílér ġēlíné yıřārdılar, bí
ġēlín ķürsí istíndé ótırırdı olmāzídí selēšsín, olmāzídí ḡéréké etsín, ím! ébelé! bir
34 pémbé pešmė dé úzíné örtērdílér °aba ķımínídí, bí kéré ġēlínín kıolnı tutārdılar
aparārdılar oġlangíle, yolda ġēlínín óġíné bir ġüzġí koyārdılar, yengé dé óġíndé
36 yērırdı oynārdı, oġlan da ózı arḡadašı ḡémsí damda durārdılar, damda para mara
ćüklet koyārdılar ġēlínín bāšına tōķērdílér, éné ġēlín gedērdí icēryé, éné n
38 ķürēķēngíle dé o ġünín ġecēsí meylíd edērdílér, ġınorta da aš edērdílér, °ēlémí ḡısım
kés dé°vét edērdílér, ġēlín gedērdí, o laḡza ké ġēdirí oġlanaké yanna, o laḡza oġlan
40 kızı ġörērdí, éné n bir mēsél burda yārimıš, diyērdí: (āctım pérdēní, ġōrdım dé°bēní),
ćırķın ossāydı, obırsí dé ġüzél ossāydı íšté iyıydí, bí kéré yārin ķürēķén çēštı,
42 ķürēķén çēštı nēdí? oġlanaké arḡadašların dé°vét edér, iķíncí ġünü ġéné aš edērdílér,
éġér oġlan nazdar olāydı, biríncí oġlan ossāydı yıddí ġün yıddí ġecé toy edērdílér,
44 sıġır öldırērdílér ġēlínín kıcı dibíndé. ćoḡ ḡoš marāsımımıš éyḡél, éné n meylítén
sora ķürēķēngíldé eġlencé ólırdı, šārķı diyērdílér, kıoyrat diyērdílér, mé°nı diyērdílér.

A-7	Konuşan Öğrenim Durumu	Hacı Celâl Çakmakçı (yaş 77) Okuryazar değil
-----	---------------------------	---

BİR ANI

Pirbal Ağa da vāridi k̄alada, diyēhanēsī vāridi, énéni k̄onşımızidi, mén Pirbal
2 Aġā'nı görmēmīştım, ihtiyēridi, bı baġkallar aḡşam ōlırdı, sébzēcīlér k̄assaplar hémśi
orda éġmēġ yērdílér, mén dé bir dam tutmīştım k̄enşérlérindé ġōşġté, Pirbal Aġā'nı
4 görmēmīştım bés ēşitmīştım şēiridi, énéni işim düştí bilēsíné, dam séhēbím ġélíp
ġedērdi ora, énéni dam yāpırdım ottız dinārci mı^oattal ōldım, dam séhēbím dēdi Calal
6 nēcī ^oécizsén? éyvél k̄oyrat diyērdüy, ^oéntiké hēkét edērdüy indí etmísén, dēdım yalla
üc ġarvan k̄apı pencéré ālim, istí baġlānmırı cālıllar ġecélér cihārdıllar, dēdi ġé bilēyi
8 apārım Pirbal Aġa yānna, Pirbal Aġa da ēşitmīştım şēiridi, dam séhēbímé dēdi bı
sēsī hoşakēdi? ġōşġté k̄oyrat diyērdım ēşidirdi, dēdi hē, dēdi Calal bir k̄oyrat selé,
10 mén dé utāndım, ġéné dēdi selé, ġéné utandım, bı déhfe istímé bir k̄oyrat dēdi, bı
ġada ihtiyér olmīştı, méné dēdi:

12 yüz ōḡı

ac ġitābı yüz ōḡı

14 bıléné bir ġırf yétér

bılmíyēnci yüz ōḡı

16 mínin mé^onēsī mēni dürtti, dirí bir déhfe diyérém selé, bin déhfe demém selé,
mén dé bir k̄oyrat dēdım:

18 s n m n m aġa b ġ m

 m m ġeyl y  d ġ m

20 H k tan nec  r y d 

n m rd  boym  ġ m

22 d d  na ġada l z m yd ? d d m aġa ott z dinar,  alla bel  ett  y rd , d d m aġa
 ald rm ram, d d  n c ? d d m bir h t  ur, bir ay, i i ay. b nn l ġ ed rd m, i im hi 
24 y hid , b  ad m n par s  y n ma ġ ld , bir h k t ett  parak d n h  t r, d d  oġl m
 ald r h  zaman  z y d n fazla  ld  onda ġ t , bir ay olm d  b  s ma y ġd  i , ġett m
26 par s n ap rd m, d d  b   im d ? d d  Cal ld , d d  bir  oyrat sel , d d m:

san m  sal

28 tut h k  san m  sal

d ny n   ar  eyl d m

30 bulm d m s n  mis l

d d  oġl m  ims  yaġay tutup?  n n alm d  d d  b  h diy d  m nn n, ott z
32 dinar  im n y n nda v rid  o v h t, para y hid , alm d  alm d . d d  m n m  im m
yoht  dam y p psan y nu a ġ l m, b  h diy  m nn n b  d m c .

HORYAT VE DÖRTLÜKLER

34 bir daýar

yōlı kēsér bir daýar

36 inanma séryētüyé

ōlím kāpsı bir dé yar

38 yüz ay dēdím

aḡ cēḡtím yüz ay dēdím

40 düştím bir kéré güné

günímé yüz ay dēdím

42 bı dam olmaz

yer cürıḡ bı dam olmaz

44 aslı adam olmiyan

paraydan adam olmaz

46 gecé k̄al

gél getmé bı gecé k̄al

48 minmé némérd ātına

yayaş yēri gecé k̄al

50 gecé k̄aldım

sürmēdím gecé k̄aldım

52 mindím némérd ātına

ōnícín gecé k̄aldım

54 démdé gül

gēmdé bílbíl démdé gül

56 şadlıḡta hérḡes gülér

sén igíd ol gēmdé gül

58 méydan ālır

méy icíp méydan ālır

60 aslan k̄uyattan düşsé

çaḡallar méydan ālır

62 mért yēyín

Ḥaḡ saḡlāsın mért yēyín

64 né nāmért bayram etsín

né dāḡılsın mért yēyín

66 oyan aḡam

yātıpsay oyan aḡam

68 hé yana üz döndërdím

dolāndı o yana ḡém

70 ḡém yıḡar

şadlıḡ yapar ḡém yıḡar

72 top yıḡmıyan kél'ëní

beş dékkédé ḡém yıḡar

74 némé ḡëldüy

ném kıldı némé ḡëldüy

76 ruḡ cíḡtı üz örtıldı

dāḡı sën némé ḡëldüy

78 belé kēsı

doldır yer belé kēsı

80 ḡésté düştím ḡélmëdí

neyním mén belé kēsı

82 al yāşıla

al uyar al yāşıla

84 'Izrā'ıl ruḡ alanda

hiç baḡmaz al yāşıla

86 o yaram

ḡöz ḡöz ölıp o yaram

88 yüz il ḡurbétté kalsam

bir dé ḡélsém o yaram

90 ḡüyén ḡéz

baḡda bílbıl ḡüyén ḡéz

92 né mālın yéfāsı yar

né ḡüsnüyé ḡüyén ḡéz

94 necé dāḡdı

kārşımda necé dāḡdı

96 yettím olmıyan bílméz

yettímlıḡ necé dāḡdı

- 98 daġlārī
āyćí ġézér daġlārī
- 100 dērdímín birsín desém
ēridírém daġlārī
- 102 áalma mēní
incíttüy áalma mēní
- 104 bir cálduy °ibrét āldım
bir daha áalma mēní
- 106 baġyan éķér ēķíní
sayar ġülín tēķíní
- 108 néķés bir vārılı olsa
tānımaz fēlēġíní
- 110 fēlēġí durdırāydım
dērdímí bíldırēydım
- 112 fēlēķ yazım yazanda
ķélēmín kırdırāydım
- 114 mēní bir ilan cáldı
dilímí bílén cáldı
- 116 dildé dost ķéłpté ħāyın
üzímé ġülén cáldı
- 118 bir °éķrép cáldı mēní
damaĥtan āldı mēní
- 120 °éķrép ġōzüy ķör ossın
dilléré sālduy mēní

A-8	Konuşan Öğrenim Durumu	Hacı Neşet Beyâtî (yaş 77) İlkokul mezunu
-----	---	--

ÖZGEÇMİŞ

vallāhī kēké çoḥ şeylér ğōrmışēḥ yaşamaḥta, bāşımnan ğecēnī yaqlaram
2 yādıma düşméz, çoḥ ālmışam sātmişam, işlēmışém şēġirtcılıḥ etmişém bazarda °ēlém
yānında, Hac Şerif Ḥayyat vāridī ōnın şēġirdīdım, dörd il tēkrībén ōnın yānında
4 k̄aldım, işlédım bılēsćí hēlfēydım, onnan sora éllí sék̄kiz'dé tükén āctım K̄énsēri'dé,
éllí sék̄kiz'dén hētté āltmış'a kédér, iḳkí il orda k̄aldım bí bēvıḳ K̄énsēri'dé, ortālıḥta,
6 onnan sora Mām °Ébo Nalbandġilín ḥānın yıḥtılar tükén ettílér, orda bir tükén tuttım,
orda k̄aldım yetmiş iḳkí'yé kédér, yetmiş iḳkí'dé ğēldım ébí tükéné indiyé kédér,
8 kırḥ ildí, kırḥ birincí ildí, ḥeyētım ébídí. °ésḳērlıḥ dé etmişém bédélcılıḥ, yüz dinar
bédél vērdım éllí yiddí'dé, éllí yiddí'dé mén tükım ğélmēmıştı tamam, ḥéftédé bir
10 kéré méḳinéynén taraş ōlırdım °ésḳērlıḥtén ōtıllí ké °ésḳēridım, bərbér yānında
ḥéftédé bir bir méḳiné yırdım, bí tükım tamam ğélmēmıştı, yüz dinar bédél vērdım,
12 beş ay °ésḳērlıḥ ettım, iḳkí ay tēḥir ōldım bir méḥkémédén ōtıllí, méḥkéméké ké bir
şey mütēḥéllifidım, bir tēbliġ mütēḥéllifidım, o tēbliġtén ōtıllí bılēmí méḥkéméyé
14 vērdílér ké mütēḥéllifém, iḳkí ay sürdí ḥétté o méḥkémém bittí ğettım Musıl'a
méḥkémécín, dōndım k̄aldım ḥétté émír ğēldí şey ōldı iḳkí ay sürdí, bir rub°idí
16 cazaké, iḳkí yüz éllí filís cazāmidí, o cazadan ōtıllí iḳkí ay °ésḳērlıḥ zavāyıd ettım,
baḥ k̄ānun belēydí, indíkí ḳímín?! işté ébelēydí, ébídí ḥeyētímín şeyí.

TAZİYE MERASİMİ VE EKSİ GELENEKLER

18 tē°izyé adamlārın üç ġünidí, üç ġün tē°izyé ōtırılırdı cēmíté, cēmítén başka
yeydé dé ğecélér macālı olan yēvındé, macālı yeydé yoḥtı bir ḳonşısında yan bir
20 ḥısmı yēvındé yāḥun ossāyđı ōzíné, birbirí yānında ossāyđı, °ēlém ğēlíp ğedērdí

birbirné hette üç gün bitirdi, gélirdiler kēbiré üçüncü gün aḥşam olırdı, iḳındidén sora
22 namaz kılınırdı, duʿa oḥınırdı, gedērdiler kēbiré, kēbirdé durıp Fētiḥé oḥırdılar
dönērdiler gēriyé, aryatlar da yiddi günidi, yiddi gün otrıllar aryat gēlirdi birbiri
24 yānına, akrabalar, konşılar, hısımlar, tāniş olan, ébelé, birbiriné şey edērdi, o da
ayḥāyidi, bayramlarda da işte hērkés Ramazan Bayrāmı, Ḳurban Bayrāmı ḥer ḥerēt
26 edērdiler, bayram gélmédén başlardılar ʿarafattan bir gün iḳi gün éyvel aş edērdiler
téyziʿ edērdiler fékir fuḳara istiné, adam vāridi ōzi tānidıḡı adama -bılırdi fékirdi- ona
28 vērirdi yēvindé yemēḥ etsin, bayḥa şeyler vāridi, bayramda da ʿélém birbiri yānna
gēlirdi, birbiriné başvırardı, şey edērdi, ébiydi ʿādētu tékēlid ébiydi, véfa vāridi, bir
30 dénéci bir şey kaymandı ossāydi tāniş olan hısımlar olan bilén adam hēmsi yıḡılırdı
atrāfına bilésiné yardım edērdi ḥālına göre, mustaḥak olan şey, yoḥ bir déné bir
32 édēpsizliḡ etsin -hēşé ḥēzirdén- şey etsin, ōnın istiné diféʿ etsinnér, ḥak izēriné, nāḥoş
gün durārdılar, istiyén vaḥt él uzādırdılar, yardım eli uzādırdılar, aryat almāḥcın yan
34 dam yapmāḥcın bi şeylēcın, vāridi bi téʿeyinler vāridi, indidé var amma az, ʿélém
birbirinén véfası vāridi, konşılıḡ ḥakkı vāridi, bir konşıda bir kımsé véfēt etsēydi o
36 mantikédé bir muddéyé kédér kımsé sēsi cihmāzdi, hātu ḥayar etmēzdi yan
gülmēzdi selēşmēzdi, diyērdiler filén ōlip cāhıldi, bir cāhil ḥāstan ossēydi, éger
38 iḥtiyér éger cāhil ama ḥāstan cāhil, diyērdiler filén adāmin cāhılı ōlıptı, ʿéyyiptı, débi
yardım edēḥ bilésiné gēmindedé şeyyindé, gévil vērirdiler, şey edērdiler, vēcibé
40 kaḥārdılar, ébelēyidi, abayḥāyidi, biz bayḥa gōrdiḡ. yevlēnmēḥci dé mevlid edērdiler
indikı kımin, macalı olan yēvindé toy edērdi, dēdiḡim kımin yan bir konşısında yan
42 bir macal olan yērdé, onda bi şeyler yōhidı o ḡada bi macallar ké matʿam ya filén ya
filén, ōzi yevlérdé aş olırdı, ébi şeyler vāridi.

BEYAZ HAN

44 ora Bayaz Ḥānin yēridi, Bayaz Ḥān -vallāhu ʿélém- nēnēmın
ḳocalarıḡillērinimış, vaḥtında Gürgistén'nén gēlıptı, o yapıp sora şey gēlıptı -Alla
46 ʿafetsin- Yaḳub Aḡa, o alır bēlērinnén, neyniyip, arvad alıplar birbirlēriné kērişiplér
nōlip olārın pāyına düşip bilmirém necēyidi, işte olardan arvad alıplar vēripler

48 birbirlěríné, Yaꞗub Aġa da Őeydén ġělíp, Bayat'tan ġělíp, ġürġístén'nén ké ġělíplér
 énéni luġélěrí Tűrķídí, Ĥayrullah olārın névėsidí, Ĥayrullah Zābıt, bılar İslēmimíŐlér,
 50 bés ké ġělíplér bıra Méylēnē Ĥālit'nén ġělíplér, Méylēnē Ĥālit ġēdíp o yanda
 ōĥımaġa, Buĥāra'da, orda oĥmaġa ġēdíp, ordan ġélérkén bı adam Alla kısmét ēdíp
 52 ōnīnén ġělíp Erbıl'ė, bı ĥanaķānı da ĥétté olar yāpıp, Méylēnē Ĥālit'cın, bazarda
 necé tükénlér var mılķlér var ālıplar vērıplér bılélěríné cēmı'cı.

HORYAT VE DÖRTLÜKLER

54	né bāĥısan	62	ēķın ēķtım zēmı bir
	üsķéķtén né bāĥısan		ildé ġělír dēmı bir
56	āltunnan k̄ala yapsay	64	istırım dosta ġēdım
	ēķıbét bırāĥısan		déryah iķķı ġēmı bir
58	k̄ala k̄ala	66	ėķmé bıtmıyén yeré
	ġém yıġđım k̄ala k̄ala		can ver itmıyén yeré
60	ĥam ēėk̄lım polat ġeylım	68	ayaĥlar necé vārır
	istırım k̄ala k̄ala		ġeyıl ġetmıyén yeré

A-9	Konuşan Öğrenim Durumu	Şerzâd Şeyh Muhammed (yaş 59) Üniversite mezunu
-----	---------------------------	--

CUMA KAPISI

Erbîl'de êskîdén bir  édét v arid i, h er bir c em i't e ar atlar cum' a gec esi  i e
2 nam azınnan  evv el  tir ardılar m iraz tut ardılar, m es el en v arid i oğlı  es k erid i, v arid i
oğlı m e t ept eyd i ist ird i n eci  ossın, v arid i kızı h est eyd i ist ird i Alla m ir azın v ers n
4 yan bir u a  k oy ardılar yerim iri, i k i ay ağın k atmaydan bağl ardılar, bir ma as da
yana aya k oy ardılar, o c ı an y eziy e  i e nam azınnan sora,  eger i k i ar ada  iyi h ek et
6 diy eyd il er, ar adake diy erd i m ir azım v erind i,  uklet de varl arıydı y nında
adamakalara v er rd il er, b e' zi de adamak ey e diy erd i g eg in en b i ma astan b i u ağın
8 k atm asın k up artkınan, o da k es erd i, u ağak e All ah'ın  emr id en ayağa d u  erd i.

EDEN BULUR HİKAYESİ

k alada bir d en e v arid i bir  abd alid i, dev en eyd i, h emmi g un g ez erd i
10 m eh ell el erd e diy erd i: "ed en bular", bir ar at da v arid i  o  m inn en  r eg i sı ıl ard i,
diy er nec e m en min i ya adan  d im, s esin i b atırım, o da bir g un ar adake  km eg e ed er,
12 bir n esk enan ed er d oldırır ic in z ehird en, ed en bulan g el end e b il esin e v er er, diy er h e
d ayı! min i y eg in en  z y yc i, o da  z cork asına k oyar, k iss esin e k oyar g el ir Mir i Suv i
14 y nında otırar, acar yığı tırdığı yem eg i y esin, ba ar uza tan bir d en e g el ir, o da
durar, adamak e b il esin e s el em ed er, diy er nec es en? diy er  o  acam bir yem e  v er
16 b il em e, ed en bulana, ed en bulan da o sıca   km eg i ar adake v ermi ti v er er y esin,
v alla o da y er b il esin d on er yev e, s en dem e o ar adım  rid i, v e i z ehir ek en i k oyıpt i
18 min in icn e, v alla g el ir yev e, ar at diy er adam b il ev ci  km ek k oyım, diy er v alla
y edim  km ek, b es h iss edir em m e' id em az k alıp  atlasın, diy er n e y ed y? diy er v alla
20 o ed en bulan var v e i g ez er m eh ell el erd e  el em h er ed er b il esin e, d ed i o bir sıca 
 km eg i v arid i v erd i y edim, d ed i  ! v all ahi tamam d ed i ed en bulan, adamak e  ler,
22 y e'ni h ek et i y erinin e g el ir.

A-10	Konuşan Öğrenim Durumu	Hacı Cabbar Erbilli (yaş 59) İlkokul mezunu
------	---------------------------	--

EVLENME MERASİMİ

2 néné oğlāncı aryat tapardı, bir ġer aryat vāridi ġezērdi bīlēsine diyērdīlēr
 4 yengē, dallal kıminidi bēsine diyērdīlēr yengē, o yengē ēlēmci aryat tapardı yan da
 6 hamama ġedērdīlēr, çoġ ēlēm vāridi kızın apāırdı hamama ēlēm ġörsin bīlēsın,
 8 évēldēn hé bı ġada vāridi, bēs hamam vāridi, bir yer yōhidı ġörsinnēr birbirlērın, sora
 10 ēyıbidı mēsēlēn tēızyē ossın hēflē ossın birbirlērın ġörsinnēr, hé ihtiyēr mihtiyēr
 12 ġedērdi, hēttē adamlar tēızyēsı bēz ihtiyērlēr ġedērdi cāhıl ġetmēzdı, cāyhanēyé dé
 14 ihtiyērlēr ġedērdi cāhıl ġetmēzdı, cāhıl ġetsēydı babāsına diyērdīlēr bı oğluy nēniri
 16 cāyhanēdé, éné n o dallal yoġsa yengē ġēlirdi diyērdi filēnin bi ġüzēl kızı var, éné n bı
 18 yengē yevġezēnidı ēlēmı çoġ tānırdı, ēlēm dé diyērdi, ōnı kızı da var, diyērdi
 20 bīlēsine éġer kımsē bı kız mız istēdiyē istē bızım kızımız var, belēdi belēdi
 22 méthēdērdīlēr, o da ġēlirdi mēsēlēn sızüy yevvyzde méthēdērdi nēnéy yānında nēnéy
 24 dé sēnüvcin ġetsin, ébelé, éné n nēnéké ġedērdi éġer bēġēnsēydı kısmēt ōlırdı tabıci,
 26 kısmēt olannan sora mēsēlēn -yōhidı adamlar ġetsin- iġüc aryat ġedērdīlēr bēsine
 28 diyērdīlēr şerbēt şēkkēri, o marāsımdē ké vērīlirdi, onda cüklet müklet vērīrdīlēr
 30 ēlēmē, mēsēlēn tēhdid edērdīlēr bı ġada muġaddimē bı ġada muēhhirē, bı āltunı
 32 ālısan, bı şey ēdisēn, selēşilirdi istine, onnan sora bīlēsini apāırdılar, aparannan üç
 34 ġün sora diyērdīlēr bıġün üçidi, üçté né apāırdılar? tōġım mōġım cüklet bayha
 36 şeymey apāırdılar diyērdīlēr bıġün üçidi, ġēlın ġedēnnēn üç ġün sora bı hēkēti
 38 edērdīlēr. onnan sora yiddinci ġün ēlēm yiddiyē ġēlirdi hēdyē médyē ġētīrdi, para
 40 ġētīrdīlēr āltun ġētīrdīlēr, ébelé, yoġsa da arġadaş marġadaş vāridi mēsēlēn yevde
 42 kımsēsı yōhidı bir arġadaşı kūrēkēn olanda bīlēsici kumaş apāırdı, éné n sora vāridi
 44 bir yey, ġurfa icinde üç kardaş kūrēkēn ōlırdı, hēr birsı bir pērdē çēkērdi, biri
 46 bırdāydı, biri bırdāydı, biri ordāydı, néné baba da bırdāydı, bir damda üç kardaş
 48 ōlırdı, belēydı kēdim, éné n ġēlın ġēlmēġēké dé belé dōrt beş kat şemey üzine
 50 örtērdīlēr éné n bīlēsın ġētīrdīlēr, éġer ġalada ossāydı ayaġtan ġētīrdīlēr, éġer
 52 eşşēġēdēn cıġartsāydılar dayardan ġētīrdīlēr yoġsa ġaladan ēndīrsēydīlēr eşşēġēyé

dayardan apārirdilar, énen bılārın da ġer bécız şeylėri var, aħşam kűrėken ȳlinmadan
28 ȳvvel ġinorta yemėġ edėrdiler, ȳlėmi dėvėt edėrdiler, hėmmi ȳlėm ġėlirdi yemėħ
yėrdiler yeplėrindė, onnan sora ġedėrdiler ġėlini ġėtirirdiler, yārin ġinorta ġėnė
30 yemėġ edėrdiler ġas arħadařlar ġėlirdiler, bılėsinė diyėrdiler kűrėken eřti, iķinci
ġűni, o ġűni sėbbėħ kė kűrėken ȳlinnı na ġada arħadařı yārisė yāħun biryerdė
32 ġedėrdiler ġamama, diyėrdiler ġamam ġılvyėt ȳdipler, ġılvyėt ye˚ni ġas, ye˚ni yāġuz, o
ġűni ķimsė ġetmėzdi bės ȳz cėmė˚eti ġedėrdi, ȳġer arvadakė ġėlin ġėlendė ġűzėl
34 olmasāydı kűrėken nė diyėrdi: āctım pėrdėni, ġȳrdım dėbėni. űzġȳzın ȳrtėrdi,
acmāzidi, dėbű kűrėken acāydı, kűrmāzidi ācsın hėttė para vermėşėydı bėsiniė
36 kűrėken olmaħ ġecėsi. bir arvat da yāridi ġėlinin ȳġiniė dűřėrdi diyėrdiler yengė,
ġűzġi kāldırirdi.

BİR NŪKTE

38 sėbilin- nűkėt bėz ȳzi nűktė dėġi hėķikėtti, bir oġlan mėsėlėn kűnřidadi
řeydėdi, bir kızı sėvip, babāsına diyipti bāba! filėn kızı bilėmci ġet āġınan, baba
40 ġėdipti ȳzicın adāħlıyipti, diyip oġlim sėnė vermėdiler, yűz ġaldan mėnė verdiler.

BİR FIKRA

adāmin birsı bizerė parāsı ȳlir yevdė diyėr arvat! bı paraya dėġmıyėġin,
42 Ramazan ġėlendė hėclėriħ ȳzimizci, valla kűcėdė bir ġűn bir dėnė řemey sātırı, Mām
Ramazan! Mām Ramazan! cāġırillar bılėsin, diyėr valla bidi Ramazan ġėlipti, ġedėr
44 parakėni ġėtirir yėrir adama, bizerė şemey ālir bılėsinnėn, adam ġėlendė diyėr arvat
hė? dėdi valla Mām Ramazan ġėldi parakėni hėmsin yėrdim bılėsinė, bı řemeylėri
46 yėrdi bilėmė, kızı eřşėķkızı nė Ramazāni?! bı Ramazan Āyı ġėlendė, bız ȳnici
kāldırmıřtıħ, arvadı kavar yevdėn -bı uřaħlārci diyėrdiler minı- valla ȳturır bir
48 kűcında bir yerdė yġlar řey edėr, bir vāħit bir piřiġ ordan ġedėr māvıldar, belė

zannedér ké gélíptí ōnící, diyér may may bācı Ƴalla bılēmí o ġada Ƴırıptí hić gélmém
50 bıléƳdén, Ƴalla o ġedér, bı séfér bir kōppék ġécér ′āƳıldar, diyér ′āƳ ′āƳ bācı Ƴalla
may may bācı da ġēlmıŝtı hić gélmém, o ġada Ƴırıp bılēmí olmāsın, bı séfér bir deƳé
52 ġēlír, deƳēnín istíndé dūnyēnín yūķı, Ƴalla o da ordan ġécér, diyér yup yup bācı, may
may bācı ġēlmıŝtı gélmedím, ′āƳ ′āƳ bācı ġēldí gélmedím, sēn āġır bāŝuƳdan batman
54 kılāŝuƳdan ġēlípсэн necé gélmém bıléƳdén, hé ġéllém bıléƳdén, ŝeyín çéķér apārır
yeƳlēríné, Ƴalla adam kāpını acar diyér kız bı nēdí? Ƴalla diyér iŝté pısígı ġōndērdüy
56 gélmedím, ′āƳ ′āƳı ġōndērdüy gélmedím, yup yup bācidén ġēldím, icíndé dūnyēnín
ħezinēsí ōlır, para mara ōlır, itíptí ′ēlémnen, apārıllar icēryé, mınıdén olallar zēngín
58 bılēsidén, Ƴērdígı paradan zaƳāyıt ġēldí, yüz kāt zaƳāyıt ġēldí, ordan ġēldím bırdan
ġēldím méné dé bir şey Ƴermēdílér.

SÜNNET TÖRENİ

60 sünnét, méƳsim Ƴarídı, yoħ ildé ħémмі Ƴaħt, Bahar’dan Ƴāzġünü’n
bidēyétíndé ġēlirdílér, Séyyít Zéki, Séyyít Cāsım, bir déné dé Séyyít Muttalib’idí ādı,
62 onnan sora şey tāpıldı, İbo Bėrbér tāpıldı, énen bılar bir ġün şey edērdílér, iķķı
dénéydén ġēlirdílér bılēsín tutārdılar, iķķı ēlín bıra kūrārdılar, bir bayaz diġdaŝé
64 ġirídirdílér, énen bir pėrdé edērdílér, uzın bir pėrdé, oynādırdılar, oġlannan sünnét
edén āltına ġirērdílér, bir déné dé arħadan tutārdı bılēsını çabalamāsın, énen
66 Ƴıġlamaħ, haƳar, nısībét, dūnyé kākārdı, aŝ edērdílér, hēlhélé Ƴēirdílér, ħısım kės
ġēlirdílér orda yemēħ Ƴērdílér, çoħ zēħmētidí, ħétté ilk séfér insan bēƳl edērdí ruħı
68 çıħārdı, āħır bir téķīm yōħidí, o mor darmannan Ƴırārdılar bılēsíné, sora şey Ƴāpıŝırdı
bılēsíné, farmanteş, farmanteş diyērdílér bılēsíné, ķéttēndí ōzı, bēndíc ķımındı, onda
70 diyērdílér farmanteŝ, énen mını ilk séfér Ƴēki acārdılar daŝ dilé ġēlirdí, dūnyé
kākārdı, Ƴāpıŝırdı birbiríné, iķķı ġün bēēzı simēzdı, üç ġün simēzdı, tutılırdı bēēzı,
72 āġırırđı siyéndé, Ƴāndırırđı.

GORPALA

té'izyé yōhimış Erbíl'dé, mén míní kédim °ēmímnén sōrdım -Alla °āfetsín-
74 dēdım té'izyé nayhāyídı Erbíl'dé? dēdí Erbíl kícígídı bés Kālaydı, bir déné ölmēğı
billı °ēlém bılırdı hēmsı gēlirdılér kēbírē, ōzı sūnnét dé belēdí kēbírē gētmēh, ké
76 marāsim bítērdı, āhır ōlímde ġer şeylér dé vāridı, bilēsínē diyērdılér gorpala, gorpala
tre ékmēk, hırma ékmēk boha şemey tévzi° edērdılér kēbír istíndé, mévsimínē ġöré,
78 né mévsimíysé ōnı bölērdılér, fékkır fuġaraya vērirdılér, fékkır dé cōhidı, bı kēbırdé
hé ġōrdüy fékkır şeydén atlandı kāctı, gorpala bölıllér, ékmēk arāsına kēsp ġurırdılar
80 vērirdılér, mínē diyērdılér gorpala, gor yé°ni kēbırdı, énéñ marsum bítmēğı billı
mésélén ōnı bazar éhlıdı gēlirdı bazarda tükēnné gēlirdı, atrāfindākı hısim ġaymlar
82 arġadaşlar gēlirdılér yānında ōtırırdılar bir sé°ét, hérkés başhoşlıh edērdılér ġahārdılar
ġedērdılér tükēnlérínē bıtı, bir déné orda olmasāydı mésélén ġéssēydı ya gēlirdı
84 tükéné yānına yoġsa ġedērdı yeyé, hé bı ġadāydı té°ziyé, aryatlārın da yıddı ġünıdı,
yıddı ġün yıddı ġecé té°ziyelēri, ōlínın yēvındé, sébbēh ġínorta ġecé °éşşédén sora,
86 ġecé dé vāridı té°ziyé aryatlārın, onnan sora Üc °Ēlı dé ōtırırdılar aryatlar, Üc °Ēlıdén
sora énéñ yanlārına da ġedērdılér aryatlar, sora da éllı bir vāridı éyvel, énéñ éllı bir
88 diyērdılér, bés indı kırġı diyıllér -arba°ıniyyé-, yoġtı ōzı yoġtı dındé, onda da ġer mer
edērdılér, onnan sora té°ziyé ōldı üc ġün, cēmı°lérde ōtırıldı, bēz ihtiyér ġedērdı, cāhıl
90 ġetmēzıdı, indıkı ġımın?! üçüncü ġünü hēlyé edērdılér tévzi° edērdılér, hēlyé bir ġısım
unnañ edērdılér, bir ġısım hırmadan edērdılér, tévzi° edērdılér énéñ °ēlémé.

BİR HORYAT

92 sōzımız arġadaştan

hēkētı tutaġ baştan

94 bāştı °ékıl yuvāsı

né °ümırdén né yaştan

hıt etti pıt etti

98 k̄āpı āltında yat etti

cıyap: sıpırgé

bir sōzım Ƴar tutma hié

100 on iĳk̄idén ottız cíhsa k̄ālır necé

cıyap: on bir

hazar hazara gedér

102 hazar bazara gedér

nénēsí āltı āylıĳ

104 oĳlı bazara gedér

cıyap: buĳda

B. Yazılı
Kaynaklardan
Şiirler

B-1	Şair ve Yazar Öğrenim Durumu Divan Adı	Hüsam Hasret (1956) Teknik Lisesi Mezunu Bin Bir Horyat (1. Cilt)
------------	---	--

	atāyıḡ		bı ķıldı
2	ōğıt yerén atāyıḡ	22	ataş bıttı bı ķıldı
	hér dém bızım méydanda		yüķı dért olan bēlím
4	iğıt āyıḡ, at āyıḡ	24	ġém āltında bükıldı
	āyıcı dayar		Erbıllı
6	ġēzdırır āyıcı dayar	26	mēnım aslım Erbıllı
	āyıcı yar aslan aylar		yad ōnıćın ķorḡır
8	ay olan āyıcı da yar	28	ćünķi mēnı ér bıllı
	āyı ġém		o damdādı
10	ġéné sārđı āyı ġém	30	mén yerdé o damdādı
	sérḡoşa bēnzēmırém		ķédērın bēyık ġēmı
12	amma demém āyıġam	32	bı kıcık odamdādı
	ay né ķāldı		o ġém aġam
14	ġün ġećtı ay né ķāldı	34	ćétındı o ġém aġam
	ġül üzım dēġışındı		iğıdı iķı bükér
16	ayna hé ayna ķāldı	36	diyılır o ġémé ġém
	bı baġda yar		o ġém yara
18	yoh olmaz bı baġda yar	38	tez āćtı o ġém yara
	ġül uġrında can yerén		mēnı ēzdıḡtén sora
20	bılbıllér bı baġda yar	40	él āttı o ġém yara

o hayar
42 dildé k̄aldı o hayar
ḡém yoḥ olmaḥ bilmírí
44 ürëgímdé o hé yar

ōḥım ādı
46 yāzdırır ōḥım ādı
yara āctım déftērím
48 ḡém ḡördí ōḥımādı

oḥ aḥ yar
50 baḥ c̄ek̄írém oḥ aḥ yar
sén méné yar olmasay
52 necé ōlır o ḥaḥ yar

o nārı
54 dérmé baḡdan o nārı
arada dostlıḡ olsa
56 bālı yapar on ārı

on oncānı
58 yāpmıḥ on oncānı
istérsé k̄urban vērrıḥ
60 Tūrķméné on on cānı

oyanan kımdı
62 yātıp oyanan kımdı
k̄ülínnén tānımırsay
64 sorma o yanan kımdı

oyanan kımın
66 oyan oyanan kımın
mén dé bı ¸eşķ ōdına
68 yāndım o yanan kımın

o yaralar
70 bı oḥlar o yaralar
saḡalmadan bāḡrımda
72 işlírı o yaralar

o yaḡlārı
74 yāndırın o yaḡlārı
yatan bélķi oyanmaz
76 haylāyın oyaḡlārı

ōḡídım al
78 k̄ōnıştım ōḡídım al
para ḡēmínnén ōlır
80 olānı ōḡídı mal

ōlímde yar
82 yas, şıyén ōlímde yar
ōlím yar yaddan cıḥar
84 yāşıyan ōlím dé yar

sén sızé ḡém
86 ḡétírdüy sén sızé ḡém
mēnsız olsay bılsén
88 neynírı sēnsızé ḡém

B-2	Şair ve Yazar Öğrenim Durumu Divan Adı	Hüsam Hasret (1956) Teknik Lisesi Mezunu Bin Bir Horyat (2. Cilt)
------------	---	--

	ać ğeylímí	indí disén
2	bāġldí, ać ğeylímí	22 sēnüyém indí disén
	sōzüy yoĥsa, ğülüştén	bí ğeć ğélmēġüy nédén
4	toĥ elé ać ğeylímí	24 ġēdípсэн indídí sén
	ādımda	duşman sayaĥ
6	ĥésrét yaşar ādımda	26 yatmaĥ yoĥ, duşman sayaĥ
	hér ġém ādı ġéléndé	bir dost zarar yērirsé
8	ġēlír mēním ādım da	28 ōnı dé duşman sayaĥ
	āyıcı yayar	o baġda ġül
10	marālı āyıcı yayar	30 ācılıp o baġda ġül
	ķaşuy yay cíprıġüy oĥ	birda yar ġém ġörésén
12	bēnzísén āyıcıyē yar	32 ġet éġlén o baġda ġül
	Erbıl diyén	o dādımı
14	Türķmēndí Erbıl diyén	34 dinnéméz o dādımı
	ézéldén Türķmén ġēmín	sōzım ataş ōlnca
16	Ķērķük'tén Erbıldı yén	36 ķurdılar od ādımı
	ér ĥāyındı	o da birdén
18	demém düz ér ĥāyındı	38 bırāĥtı o da birdén
	yad bnı iyı bılısın	ġeylím onca ah cēġtı
20	dost mēnnén érĥāyındı	40 tutıştı oda birdén

o dosttan üz
42 ğōrínméz o dosttan üz
bir sōzı ıķı bılsé
44 ēlüvıyı o dosttan üz

o kédér yar
46 al nişter o kédér yar
ġēmı cōhtan ġeylímé
48 ēdıptı o kédér yar

o né car
50 dérdé edér o né car
ġémné baş edébilmém
52 bir kapatsam on acar

oyan bāġı
54 kānımdı oyan bāġı
yaramnan şāştı dıhtor
56 baġlādı o yan bāġı

o yārin
58 huyı hoştı o yārin
dünén bir yārin dēdım
60 hiç ġélmēdı o yārin

o yar ġēmı
62 cēķılméz o yar ġēmı
ēşkı belé cétındı
64 bāġrımı oyar ġēmı

o yarda yar
66 yoġ ōldı o yarda yar
né tabip baş cıhārdır
68 né caram o yarda yar

o yārdı
70 saġ sinēmı o yārdı
né seydam başa ġettı
72 né dé yārim o yārdı

oyat bızı
74 yātmıssaġ oyat bızı
bir dil bir āġız olsaġ
76 annamaz o yad bızı

ōhuva mén
78 rast ġēldım ōhuva mén
atanday ġeyıl déler
80 hiç vermez ōhuva aman

ōnı méném
82 yüz edén ōnı méném
ġél horyātı mennén sor
84 tānyan ōnı méném

ōġ sāydım
86 dostı yaddan ōġ sāydım
mén dé tez yıhılırdım
88 öz ōzımı ōġsēydım

B-3	Şair ve Yazar Öğrenim Durumu Divan Adı	Hüsam Hasret (1956) Teknik Lisesi Mezunu Beşyap
------------	---	--

yılılmışam necé diyím bir dağam
né sayāyım iķidé ğém birdé ğém
yüz kaysam da kārşım ālır bir dé ğém
ġēmsız olmaz horyātında ğém diyén
5 diyér mēnım ürēġımı ġēmdı yén

bir söz dēdım o düşındı o dāldı
belé bıldı kōlġé yēri o dāldı
čoġ ġécmedén o dālı da od āldı
kūl ōlnca siyah ōldı čoġ aġlar
10 bı ħallara düşén adam čoġ aġlar

yarālıyam kan izı yar yarada
sarmaġ için yarvārıram yara da
sözdén dēġı, işten méné yara da!
yar ēlüydén koy saġālsın bı yara
15 onda diyím Ĥudam ħer yaz bı yara

yar bılırséy sinémdēkí dāġı daġ
kéré olan yerlēríné dāġıt aġ
yārdım elé ġém ōrdısın dāġıdah
dāġın aşah, çardah kuraġ bāġına
20 sārılāġın şadlıġ ādlı bāġına

čoḥ da zorsan hić dé demém asansan
‘éşķ zıncırın k̄ul boynıma asan sén
unit, demém işım elé asan sén
sénնén ārzum düştıgımız ‘éşķé dal
25 ‘éşķ k̄ölgēmız ‘éşķé olsun ‘éşķé dal

az istéméz k̄ānı‘ isé čoḥa ḥaḥ
ḥésrétlérdén čoḥ c̄ēķmıśéh čoḥ aḥ aḥ
k̄ısmétımız gözyāşısé čoḥ aḥaḥ
ağlamaḥtan geésın bıtün yāşımız
30 süzılsın dé dost ic̄ın gözyāşımız

mén ‘āşıksam ‘éşķ bāgında gülım al
‘āşık iséy tıķēnınnén gülım al
bir gün olsun şāşıp bılmé gülı mal
şaşsay inan ġédredésén gülé sén
35 o zaman da inanmam ķi gülésén

mıllētüvé ya diréķ ol ya dayaḥ
yāndır ķül et ataş ol da yada yağ
toprāģuya uzatmāsın yad ayaḥ
ōzın istér, istéméz yar olasan
40 sén dé c̄alış zor işlérdé ol asan

B-4	Şair ve Yazar Öğrenim Durumu Divan Adı	Hüsam Hasret (1956) Teknik Lisesi Mezunu Erbil Şehri “Ölümsüz Destan”
------------	---	--

Erbıl şehri! Hāhsı cāğuy kōnışım
bağ baħcāyı yoħsa dāğuy kōnışım
ya vergılı bol toprāğuy kōnışım
bin bir gecé kōnışsam da söz bítmez
5 üşkéğ kalay göz òğinnén hiç itméz

séher vāhtı günész göğé cíhanda
işih sācıp şén üzüyé baħanda
gülén gözüy hoş yuħıdan kaħanda
güzél òlır o démdé gül bāhışuy
10 gevíllêrı oħşar güzel nāķışuy

kış gecēsı òtırırđıh bir yerdé
toplānırđıh yangecédé ya dördé
matallārn dādı kāldı téğ orda
ķımı yadda ķımı yaddan cíhıptı
15 bı yengılıh eşķılığı yıħıptı

yurt eşķínin yêrı élbét ürêķtı
hoş yaşāmı hépímızdé dílēķtı
önın pāyı bítmıyén bir émêķtı
“ümır bōyı ħarcasağ da hélé az
20 sénsén inan bızdêķı bin bir nıyaz

Erbíl řehrí ĥoryat řēsín alanda
iclí iclí mé'nēsíné dalanda
néġmēsíné mérēķímí salanda
“baba bíġün bela yoldaş” diyérém
25 ġeylímdé ġém ġōzímde yaş diyérém

Erbíl řehrí! Sēnsíz necé yāřıyım
ķímí sēvım ķímín bāřın oĥřıyım
istérém ķi vıcdānuvıdan dāřıyım
ēřķüy icín cırpınırı ürēġım
30 sēnüv olsun hēp cābam hēp émēġım

Erbíl řehrí! Sēnnén vėfa ālıřtıım
cıraĥ ōlıp yollāruvıda ālıřtıım
uġruvıda mén ġecé ġündız cālıřtıım
istémēdım bir ġün sēnsíz olmāġı
35 ārzu ettım sēndé murad almāġı

Erbíl řehrí! Yaya sal bir ōĥuyı
dōndér bir dé var ēlíné yōĥuyı
az bir řeydén éldé elé cōĥuyı
bir düzén yer düzēnsíz vāĥtuva
40 bir ānıřlı ĥēķım ōtırt tāĥtuva

B-5	Şair ve Yazar Öğrenim Durumu Divan Adı	Hüsam Hasret (1956) Teknik Lisesi Mezunu Yaşam Potasında Pişen Sözcükler
------------	---	---

soyım bir Türk soyıdı	tabiba yaram dēdım
2 boyım Oğız boyıdı	22 bulsın bir çaram dēdım
işim düz, sözüm doğrı	dēdı haray yaralı
4 huyım Türkmēn huyıdı	24 sağ kālıp haram dēdım
yārim mīllēt yārıdı	sürilēn ora méném
6 kārārim kārārıdı	26 ilışēn tora méném
hēr cālışmam Türkmēn'in	ēşq atāşına yanan
8 kazīncı yarārıdı	28 Kērēm'nēn sora méném
hē'innēn işim yohtı	né yad bağyana bağam
10 oħım gōzınē oħtı	30 né yad āvıcıyé dağam
mīllētē olan sevgım	zaman necē dolansa
12 bıldıgüydēn çoh çohtı	32 düzēm, doğrıyam, sağam
né sevgı bērdüşiyēm	çırkın post postım dēđı
14 né tēkyē dēvrışiyēm	34 ođılmēh kāsım dēđı
mēn bı asıl mīllētın	mīllēt yōlın mal bılēn
16 āyılmaz sérhoşıyam	36 o mēnım dostım dēđı
yar olan bir adam mēn	Türkmēnēm Türk dālıyam
18 yoħsıl cana zadam mēn	38 mēn tērih misēliyēm
tērih ēümrı ēümrım yar	yārlıđım bı yurttādı
20 geçmışımınēn şadam mēn	40 bı toprāđın mālıyam

	düz cālışır, kol kėsmez		ħakka boyn éğéném
42	yalana kulah asmaz	66	ħakka ħaktan déğéném
	doğrı Türkmén ayāđın		ħaksızlıđı ħak edén
44	ćürik tahtaya basmaz	68	ćedēletli ćöğéném
	az dēđilih bizler ćoh		Āltun Ķöprı yāıımdı
46	ćévrēmiz aslanla tođ	70	o öksiz diyāıımdı
	bāđışı Türkmén dostım		bir mazar şehit vērip
48	iřlerüydé yānlıř yođ	72	Türkmén fidēkāıımdı
	iřté gündiz gecé sén		bēvıř saymam mēni mén
50	ħurlar bılır necésén	74	kıık bılmém sēni mén
	bayrāđı Türkmén dōstım		dostım dostlığın bılsé
52	bayrağ kımin yücésén	76	āldııımam dūřmāni mén
	Ķērķüđin kāni āhtı		dostta görmírem durış
54	yarāsına kıım bāhtı	78	dēime bēnzı turış
	séryētini yēnlér dé		mıllét ħālına yanmaz
56	önın bāřına kāhtı	80	önın hér ģēmı kırış
	Erbıl ħur binēsıdı		dağları aşa aşa
58	érķēklıh cinēsıdı	82	olařmāduy sén başa
	hér āyđın Erbillı dé		né ménnén dāııl ģevıl
60	Türkmēn'in aynāsıdı	84	né belé ģémnéni yaşa
	şehitler řahésérler		dost olmaz ħađ dēmişém
62	özgürlıhtén esérler	86	đün ģelír bağ dēmişém
	Ķađđ'a kāvıřmađ için		bı āđımćin ģém yemé
64	bātıl ipin kėsérler	88	ćoh belé ađ dēmişém

B-6	Şair ve Yazar Öğrenim Durumu Divan Adı	Hüsam Hasret (1956) Teknik Lisesi Mezunu Erbil Buketi
------------	---	--

ERBİL MÊC'NÎSÎ⁶

- 2 mên Erbil'ê dönēydím
dallârma konāydım
- 4 hêsrêtinnén yānıram
suḡıdén bir sönēydım
- 6 Erbil'in yücé bâşı
ältundí dāğı dāşı
- 8 ancaḡ suḡı sōndırır
icımdêkí atāşı
- 10 Erbil dildé ad օlır
ğeyıldé murad օlır
- 12 ancaḡ bî ġēmlí ġeylím
ğörmēğıdén şad օlır
- 14 Erbil başta tac օlır
şah ona muḡtac օlır
- 16 mēnım bî dértlêrímé
hayāası °iléc օlır

⁶ Bu şiir Erbil'in genç ses sanatçısı Yunus Tütüncü tarafından bestelenip yorumlanmıştır.

B-7	Şair ve Yazar Öğrenim Durumu Divan Adı	Esat Erbil (1951) Üniversite Mezunu Erenler Bahçesinden
------------	---	--

	ay dādı		o gün dayar
2	héstédé yar ay dādı	22	sürirdím o gün dayar
	gecéler yuħım gélméz		aldanma hoş günléré
4	güzél rasmuy aydādı	24	yüz hésrét õgíndé yar
	él yaħāsın		o birdé
6	sal yārın él yaħāsın	26	hérşey başlar o birdé
	õlırsém canazāmı		“éşké védé” etmişim
8	koymāyın él yaħāsın	28	“éklím āldı o bir dé
	éldé méné		oħ élé
10	bādé yer éldé méné	30	yar ālıptı oħ élé
	dar gündé üz cēvirdüy		yırıldım bir görışté
12	baħ güldı él dé méné	32	yanāğında o ħala
	éldén gedér		o ħal kana
14	ħaram mal éldén gedér	34	bātıptı o ħal kana
	dostını satan kımsé		sén sevdüy mén bégëndím
16	yad õlır éldén gedér	36	bılmırım o ħalka né
	õzım ağam		o ħan yara
18	õzım kul, õzım ağam	38	pay õldı o ħan yara
	tēl“sızlığım koydı		geylímı al méndildé
20	yüklüyım õzımé gém	40	göndērdím o ħan yara

o diyardan
42 göz kəsmém o diyardan
mēnīm bī sevēn ğeylīm
44 kūsıldı ōdı yardan

o ğülé
46 kōnişandam o ğülé
bītün °ēlém göz tıķıp
48 mēn göz tıķén o ğülé

oyādı
50 yatan dostı oyādı
ġēlín dostlar birlēşēh
52 bēlín kıraḥ o yādı

o yaġ yanar
54 kıbrit yıır o yaġ yanar
mémleķét térsé dōnıp
56 yatan yér oyaḥ yanar

oyan aḥtan
58 kaḥ dérttén oyan aḥtan
ḥésrét ğeylímde kāldı
60 öpmēdím o yanaḥtan

o yan dursın
62 kım bızdén o yan dursın
mégér āclıḥ ya zulım
64 mīllētí oyādırsın

o yana sēn
66 ğél ğetmé o yana sēn
bāġuyı yadlar āldı
68 né zaman oyanasan

ōdı ġémnén
70 farķ etmém ōdı ġémnén
né bēklēdísén mēnı
72 ōlírém ōdı ġémnén

üz āġı bız
74 sevērīḥ üz āġı bız
unıtmārıḥ dostlıġı
76 ğözlērīḥ uzāġı bız

üzé déġér
78 zılfüy céķ, üzé déġér
yanāġuyda olan ḥal
80 vēríptı üzé déġér

ōzım ātım
82 aḥsādım ōzım ātım
rāķıbı oḥla yırram
84 şért ettım ōzım ātım

oyaġa mēn
86 dost oldım oyaġa mēn
ḥaķ cırāġın yādırram
88 fıtilém o yaġa mēn

B-8	Şair ve Yazar Öğrenim Durumu Divan Adı	Şerzâd Şeyh Muhammed (1956) Üniversite Mezunu Erbil Destanı
------------	---	--

MÉN TÜRKMÉNEM ERBİLLÍ

<p>bir sébbéḥ çoh aḡlādım</p> <p>cígērímí daḡlādım</p> <p>ḡecé bir ru'yé ḡōrdım</p> <p>baba kōcamnan sōrdım</p> <p>5 aslu faslım °inḡānım</p> <p>ķımléré mén ḡıvēnım</p> <p>kōcam dēdí eḡlēdım</p> <p>ēşıt séné anlādım</p> <p>mén Tūrķmēnem Erbillí</p> <p>10 mérdém Oḡızlar néslí</p> <p>ḡīrētlí iḡıt éré</p> <p>ḡēşé yalan bılmérém</p> <p>sor Kāla'dan yōķıştan</p> <p>ḡüḡēróinlérden ķuştan</p> <p>15 salta zıbun ḡırışım</p> <p>düríst doḡrıdí işım</p> <p>tēriḡım yar bı yerdé</p> <p>fidē ollam bı yurda</p> <p>sén sor Şeyḡ °Ébdullāh'tan</p> <p>20 üşķéķ saraydan cahtan</p> <p>cut ḡamam ḡanaķadan</p> <p>su ḡētíren séķķédén</p> <p>Ćöl Şēḡı şahādımdı</p>	<p>şeyḡımdı ustādımdı</p> <p>25 Sıttı İmāmı yücé</p> <p>ōnidén °Assaf Kōca</p> <p>Şeyḡ Muḡammad Ḥurasānı</p> <p>yāşıl bayraḡ asānı</p> <p>Nēbı °Uzēr Ḥēzrētı</p> <p>30 yānımda yar ḡürmētı</p> <p>Muzaffar'dan al ḡébér</p> <p>ettı Meylıt Pēḡēmbér</p> <p>ḡél sor Kānlı Dérēnı</p> <p>oradan ḡül dērēnı</p> <p>35 hārda baķķal °attarlar</p> <p>şēķķérdén çay satarlar</p> <p>hārda bāzırḡan tērzi</p> <p>ḡıfzedén nāmı °ērzi</p> <p>hārda o mért dēmírçı</p> <p>40 léḡén yapan ḡēmírçı</p> <p>hārda ēşķı āltuncı</p> <p>tütın satan tütınçı</p> <p>hārda iḡıt ķassaplar</p> <p>ālış yērış ḡısaplar</p> <p>45 hārda çélénķ bostānçı</p> <p>ḡamamlarda ķülḡānçı...</p>
--	--

B-9	Şair ve Yazar Öğrenim Durumu Divan Adı	Şerzâd Şeyh Muhammed (1956) Üniversite Mezunu Erbil
------------	---	--

	koca yaşlıdı Erbíl	mé'rifét yatāğídí
2	béllí bāşlıdı Erbíl toprāğı bérékêtlí	22 †elimlér otāğídí fākılārın mészêní
4	āltun dāşlıdı Erbíl	24 mallalar sapāğídí
	tērihí şan dōlıdı	Séyyít †Ébdullah Paşa
6	zafar dastan dōlıdı ulı zatlar mészêní	26 mutlı cénnétté yaşa zālıma baş égmēdí
8	†ilmu †irfan dōlıdı	28 hāķ sōzín ķurdı başa
	ķah cíhaķ ķalaya bíz	Éhméd Célēbí ādı
10	o burc-i †alaya bíz Erbíl'ín bahārında	30 bítün dillérdé yādı Şeyh Cōlí Cēmí'índé
12	baḡāğın lalaya bíz	32 vērdí yoḡsıla zādı
	yengícılı bayaz ķölmēķ	Şeḡzédē'nín téķķēsí
14	ğirērdí yāşlı érķēķ zıbunnan murat hānlı	34 sılér ġevıl léķķēsí bırda doğdı Kādírī
16	Türķmén'é uyārdí péķ	36 tariķāttí ilķēsí
	dillēri zıķredērdí	sonra Şeyh Şerif ġēldí
18	ni' mété şūķredērdí hērķés dininé bāğlı	38 bí téķķédé nam sāldı mēşhur Erbíl tabībı
20	Allāh'ı fıķredērdí	40 bítķidén darman āldı

B-10	Şair Öğrenim Durumu Divan Adı	Fuat Şeyh Mustafa (1944-2000) Ortaokul Mezunu Alığısın
-------------	--	---

HORYATLAR

	alışsın	üzdēdí
2	ıır kıbrıt mum ālışsın	22 mēnım sōzım üzdēdí
	baba dilın unıtsa	asıllér düşıp bıgün
4	yāyrı kımnén ālışsın	24 nā-asıllér üzdēdí
	utar bir gün	séné dāldım
6	utızan utar bir gün	26 mēn bāhtım séné dāldım
	gururla ayağ basma	cöllér mulkımdı mēnım
8	yer sēnı utar bir gün	28 Mécnun'nan sénéd āldım
	o yanmāsın	güldén az
10	mēn yāndım o yanmāsın	30 gülım cōhtı güldén az
	duşmanlar cālışıllar	dünyé belé gēcıptı
12	bı millét oyanmāsın	32 bılbıldé ah güldé naz
	o yanmasa	bir dé yaz
14	mēn yanmam o yanmasa	34 al kélēmüy bir dé yaz
	Ké°bēnı dé yıhallar	°ēşkın béhrı dērındı
16	İslémlér oyanmasa	36 híç bulunmaz bir dayaz
	ođ āldı	din ara
18	āvcı élé ođ āldı	38 sēn mu°min ol din ara
	°éklımı baştan alan	bı üç gūnlıh dünyēcın
20	gērdānında o hāldı	40 satma dinüy dinara

DÖRTLÜKLER

- baş kaldır Hakk'a yalvar
42 mérhémét bés onda yar
sönmış isé cırāguy
44 sabrelé bir dé yanar
- sēnüy bı āhū gōzüy
46 dērdímé darman sōzüy
tabiplér baş cíhartmaz
48 téşrif elé gél ōzüy
- bir gün gecér zamanuy
50 bítér nāzuy °inṽānuy
sönér bahtuy yıldızı
52 toprahta cürír cānuy
- Erbíl bízím ilímíz
54 çoḥ zéngindí dilímíz
égér míllét birléssé
56 yeré gélméz bēlímíz
- muḳaddés Kuds cáğlırı
58 İslém'é bel bāğlırı
diyíri bir oyānın
60 Féléstín kan āğlırı
- şéhit ruḥın şad edéḥ
62 Sahyōnı bérbad edéḥ
oyanaḥ bí gēfléttén
64 ilḳ kiblēní yad edéḥ
- kan yērdí yaram bāğı
66 sinémdé yar yar dāğı
gül ēḳtım ot güğērdí
68 od āldı bārı bāğı
- lēbüydé bal dādı yar
70 gévlímín féryādı yar
ancaḥ gēm sérhoş edér
72 rāḳının bés ādı yar
- dértléré düşíncé sér
74 gévıl ḥayaldan ésér
mén ona mu°min demém
76 Allah'tan umıt ḳésér
- mén yapmam gērsí yıḥsın
78 yıḥıp ürēğím sıḥsın
bí necé bir tēlí'tí
80 gül ēḳím tíḳén cíḥsın

B-11	Şair Öğrenim Durumu Divan Adı	Cercis Ali Bahçeci (1907-1974) Ortaokul Mezunu Cercis Bahçeci Divanı
-------------	--	---

CÉMİLÉ

- 2 al yazma bāğlıyipsan
cígērím dāğlıyipsan
- 4 hé dēdüy mén sēnüyém
cānuşam cānānuşam
- 6 gél bir séyran edēğín
bağ baħcaya gedēğín
- 8 égér babay górdísé
né öldiğín sordısa
- 10 gızlıcé yol acāğın
uzaħlara kaçāğın
- 12 kéré pişuyı at gél
sēvgímé sēvgí kat gél
- 14 sēn Şirín mén dé Férhad
ēşkımızdén olaħ şad
- 16 sēné ācuħtı kápım
sēnsız bılmém né yāpım
- 18 hé dēdüy géllem sizé
gélmedüy bir gün bízé
- 20 né ılır bir gün gēlséy
gēlíp yānımı alsay
- 22 gél bérabér olāğın
āyrılığı yolāğın
- 24 rākıptan uzaħ duraħ
bés bunca boyun buraħ
- 26 kāvışmağa yol gedēħ
geylímizí şad edēħ
- 28 sēn Léylé mén dé Mécnun
sēn yırgın mén dé méftun

HORYATLAR

- 30 ay demém
gün camala ay demém
- 32 sinémé bin oħ yırsa
sēyínérém ay demém
- 34 bir dé yar
bir dé sākı, bir dé yar
- 36 icérdén yarālıyam
yır niştēriy bir dé yar
- 38 gülé düşér
ném éné gülé düşér
- 40 ölsém iz biraħmadan
bir daş bir gölé düşér
- 42 yada yurdı
yad et, sal yada yurdı
- 44 tānı dostuy düşmānuy
biraħma yada yurdı
- 46 yay tük ěndí
sācımnan yay tük ěndí
- 48 né ménnén bı āhu zār
né sénnén yay tükēndí

DÖRTLÜKLER

- 50 Erbıllıyém bıl mēní
yurda kurbán kıl mēní
- 52 uğruyda baş koymışam
ya yad et ya sıl mēní
- 54 ėlímde kıtábım yar
féléktén hısábım yar
- 56 āldı nāzlı Zéynēbım
ona çoħ ıtábım yar
- 58 eysızém né yorğınam
mén hüsnyé yırğınam
- 60 périşan zılfüy kımín
baħ né darmadāğınam
- 62 Baba Gurgur amanlar
hoş geçmırı zamanlar
- 64 gecélēriy bir işıħ
gündız kéré dumanlar
- 66 Baba Gurgur'ın ġāzı
olmış halkın nıyāzı
- 68 tükénmez verğísıdén
çoħa döndēri āzı
- 70 bılmém harama bāħım
yoħsa yarama bāħım
- 72 geç buldım tez itirdım
kāldı méħşéré āħım
- 74 baħcamda ėktım bélsém
ōnı yōluya sérsém
- 76 déđer dünyé mālına
ğündé bir boyuy görsem
- 78 Türkmén oğlı Türkméném
duşmannan mén hürkméném
- 80 bı sevgılı yurdımnan
ataş yağsa göcméném
- 82 desém o yoħ yar ölr
demém o yar yar ölr
- 84 incınmé hésté gevlım
sora kafés dar ölr
- 86 yaħama bir gül tāħtım
sürmedén kéré bāħtım
- 88 āşıklar sultānıdım
félék dėyirdı tāħtım

B-12	Şair Öğrenim Durumu Divan Adı	Ömer Akbaş (1947-2012) İlkokul Mezunu Ağlayan Horyatlar
-------------	--	--

HORYATLAR

	ay aġlādı		bir dé yārı
2	ġecēnī ay aġlādı hüsñüyīn kārşısında	22	doldır yer bir dé yārı istésém bir dé sēyīm
4	ġün durdı ay aġlādı	24	sevérém bir dé yārı
	uzaġam		bāġlı iplér
6	ēġrī yoldan uzaġam yārin dost méclisində	26	ācılısın bāġlı iplér bir aslānın yērində
8	mīllētímé üz aġam	28	bir ġécī bāġlıyıplar
	bir dé at		dēġdēġém yar
10	bir dé méydan, bir dé at égér oħuy bitipsé	30	dāġım yar dēġdēġém yar bāşım ālıp ġedérém
12	céġ sinémnéñ bir dé at	32	bılsém bı daġda ġém yar
	bir dé baġ		séné déġér
14	sar yaraya bir dé baġ bir baħtuy ġeylīm āctuy	34	yērmışém séné déġér sēnī kēlbímé koydım
16	ġöz ēndírmé bir dé baħ	36	oħ atsay séné déġér
	bir dé dālım		oħın calar
18	kırıldı bir dé dālım sén bāġımı yāndırduy	38	dost méné oħın calar solan ġülín istín ört
20	koymāduy bir dad ālım	40	ġörmēsín o ġuncalar mén yara ġül cālmādım
		42	yar méné oħın calar

DÖRTLÜKLER

- bağ baħca dal sēnüycin
44 yāşıldan al sēnüycin
zēhirí mén icérem
46 k̄oy k̄alsın bal sēnüycin
- düzén yermé ōzüyé
48 ḥayran ōldım sōzüyé
mēnım k̄éré tēlī'im
50 sürmēdí cék ḡözüyé
- k̄ar daḡa cōḥ düşiptí
52 vārlıḡa yoḥ düşiptí
baḥsay k̄elbım iciné
54 binlérce oḥ düşiptí
- ḡél bir círaḥ yāndıraḥ
56 yādı dildén k̄āndıraḥ
camāluy ʿarşa cíḥsın
58 āyı yeré ēndiréh
- ḡün ḡüni k̄ēstí ḡettí
60 ḡül k̄oḥsı ēstí ḡettí
o yar siném istiné
62 ayāḡın bāstı ḡettí
- ḡecé ōldı yatāḡın
64 ḡém ḡeyıldén atāḡın
k̄ānuḣ tōk k̄ānım tōkım
66 k̄ānı k̄ana k̄atāḡın
- ḡōzım dēḡdí círaḡa
68 sācuḣ ḡélméz taraḡa
sén Allah'a amanat
70 mén ḡēdirém iraḡa
- ḡōḡdé ḥüsnüy āyım yar
72 o yad yerméz pāyım yar
dērdım bir iḡı dēḡı
74 nāḥsı birın sāyım yar
- yıḥsalar yıḥılmānıḥ
76 bir dāḡıḥ cíḥılmānıḥ
ḡeylímız sudan sāftı
78 bir şeydén sıḥılmānıḥ
- yol yēri olāşısan
80 yāndırma atāşı sén
istéméz sēni ḡōrım
82 ḡeylímde dolāşısan

B-13	Şair Öğrenim Durumu Divan Adı	Adnan Terzi (1939-1995) İlkokul Mezunu Horyat Vurgunu
-------------	--	--

	bin bin o yar	horyat oħı
2	dért sayar bin bin o yar kédérin bir barmāġı	22 ac kıtap horyat oħı adama güllé dēġsın
4	ġöz oysa bin bin oyar	24 déġmēsın horyat oħı
	baġa yollar	kābirġāmı
6	ēniştı baġa yollar kédér bıl bılı kıyar	26 yar kırap kābirġāmı luqmaya ħaram kıatma
8	bāyġuşı baġa yollar	28 cēķilméz kēbır ġēmı
	baġda kālır	mérdé déġér
10	ġül acar baġda kālır tabıbı yad olānın	30 mért yērır mérdé déġér kıoyma nāmért daş ātsın
12	yarāsı baġda kālır	32 bılırséy mérdé déġér
	mérd adamlar	nēcı ħānı
14	düz yērır mérd adamlar félēġın dērdı ġēmı	34 yıġtılar nēcı ħānı ħāncıyém tānımıram
16	hér yāġıt mérdé damlar	36 né ġırıp né cıħānı
	başka ném yar	ném arāsın
18	ħayaldan başka ném yar kıoy āġlıyım dōyınca	38 bılmıyén ném arāsın yar ġēlsın āyırđ etsın
20	ġözımdé başka ném yar	40 ġözımnén ném arāsın

B-14	Şair ve Yazar Öğrenim Durumu Divan Adı	Burhan Yaralı (1947) Üniversite Mezunu Son Pınar
-------------	---	---

- égér méné
 2 bel olsaı égér méné
 mén zamana baş égmém
 4 zaman baş égér méné
- Erbíl'dé yāнді
 6 yārim Erbíl'dé yāнді
 yéfāsızlar üzinnén
 8 nazdar Erbíl dé yāнді
- alma zardan
 10 haqqıyı alma zardan
 dünyédé zulm etmé
 12 bir ibrét al mazardan
- o gün o gün
 14 hé dēdım o gün o gün
 yad ēlindé gērbıl yar
 16 tutılmaz o gün ōgın
- né yapāyım
 18 cāşmışam né yapāyım
 sızüydén ortāgıdım
 20 yılındı néyé pāyım
- o yad géné
 22 gēlíptı o yad géné
 oyāttuy oyanmādı
 24 mıllētı oyat géné
- olma saġ
 26 hé solda kāl olma saġ
 bı yurdı kım başārır
 28 égér bızlér olmasaġ
- aġlādım
 30 hér siyāhı aġlādım
 mén düşéndém o güldı
 32 o düştı mén aġlādım
- kārınca dén
 34 cēķırı kārınca dén
 yāz'ıķén kış'ı düşın
 36 ibrét al kārıncadan
- yerén görsın
 38 bı dērdı yerén görsın
 bāġıma ħor baġanı
 40 öz bāġın yerén görsın

B-15	Şair Öğrenim Durumu Divan Adı	Adnan Kasapoğlu (1952) Ticaret Lisesi Mezunlu Üçüncü Simge
-------------	--	---

HORYATLAR

rākıba şér	yada yar
2 yākışır rākıba şér	22 hér dém ğēlír yada yar
yōluví kıésén dāġı	dil desé ğeyíl deméz
4 aşmasay rākıb aşar	24 hāyına dost, yada yar
din sēnēdí	yüz yara ğém
6 imāndí din sēnēdí	26 ğōrmışém yüz yara ğém
dostım dost olsa égér	kal mēním ğeylím oħşa
8 yad méné dínsé nēdí	28 céyírmé yüz yara ğém
aħtar aġam	dāġı da ğém
10 doġrı yol aħtar aġam	30 sarāldıp dāġı da ğém
sahıansam tapar mēní	yıħtı sēvíné sarāyım
12 aħtara aħtara ğém	32 dāġıda dāġıda ğém
yara yanda	yan aħar
14 cíhārttım yara yanda	34 déréden su yan aħar
onda bıl dostuy yoħtı	bılbıl öp kıohıa ğülí
16 yad séné yarayanda	36 bāhsın yana yana ğém
yaradan ğedér	yel déngēmí
18 al kıan yaradan ğedér	38 bōzıptı yel déngēmí
sōzım tıķén olıptı	umdıġı yeré yarmaz
20 yada, yara dan ğedér	40 yērisé yeldén ğēmí

DÖRTLÜKLER

- göllér kırır şat kâlir
42 yol ķēsílir at kâlir
bí pərişan hālma
44 él gülér dost mat kâlir
- ķıř dāġı ġélín edér
46 yaz ayaġ yālın edér
séhēpsíz kalan bāġı
48 hérķés öz mālın edér
- sācuy ipēķtı sēnüy
50 camāluy tēķtı sēnüy
bí seyda déryāhna
52 ķım ēlüy cēķtı sēnüy
- dért mēní ézér öldi
54 kānımda ġézér öldi
yarāmı élléméġtén
56 diġtorlar bezar öldi
- dērdım dēdım dil durdı
58 bıġāzımda ķil durdı
ġēmım déryaha sāldım
60 yelķén āctım yel durdı
- rākıbı ġor ġörēydım
62 ġōzını ķör ġörēydım
bēlindé kırpac izi
64 dērisin mor ġörēydım
- ķurı yapraġ āyılı
66 rākıp ķöydén kāvılı
halay düzēnín bozar
68 nādān ćalsa dāyılı
- dırnaġ nal istér aġlar
70 pétéķ bal istér aġlar
āltun kafésté bılbıl
72 ķurı dal istér aġlar
- ćıprıġüy oġ kāşuy yay
74 sācuy ipēķ üzüy ay
oġlasay kānım ćıġmaz
76 bāşım ķésséy demém ay
- ġözyāşım raşan öldi
78 ġém ġeylím aşan öldi
bir mısķın dērdé düştım
80 ķudırdı ¸aşan öldi

B-16	Şair Öğrenim Durumu Divan Adı	Hüsam Muhammed Aziz (1956) Teknik Lisesi Mezunu Yorum Sergisinde Horyat
-------------	--	--

	necé gülím	sénédé
2	sōlptí necé gülím	22 barmaḡ bāstım sénédé
	ōzımnén bir dērs ālım	ōlím salmaz kımsēní
4	düşéné necé gülím	24 sıra ġēlír séné dé
	gül ōğındé	baḡma zara
6	bağvānın gül ōğındé	26 atanday baḡma zara
	bir yettím āğlıyanda	bılséy ġeylüy sıḡıllı
8	ğeylín yer gül ōğındé	28 ġet başyır baḡ mazara
	ğög dēnızín	hārda malla
10	sulārı ġög dēnızín	30 fākılar! hārda malla
	°Izrā'il ruḡcín ġēlíp	kımséyé boyın égmém
12	ālptí ġögdén izín	32 cāğırram hér dém Alla
	naza mén	ğög dékkélér
14	dayānmıram naza mén	34 dōğıldı ġög dékkélér
	kícık bēyígé baḡmaz	mazlumın ḡaḡkı itméz
16	ōlím ġélsé né zaman	36 asmanda, ġögdé kalar
	yeré zar	ḡal kédērí
18	éldén düştı yeré zar	38 yar dékkév ḡal kédērí
	ğün ġēlír şırın cānım	bı zamānın cafası
20	mazar büķér yer ézér	40 soydırır ḡalka dērí

VI. Sözlük

A

‘aba	: çarşaf (A-6/34)	ah!	: ah! (A-1/261)
abağda	: bu kadar (A-4/13)	aħmak	: ahmak, aptal, budala (A-1/255)
abayha	: a böyle, a bu şekilde (A-5/60)	aħ!	: ah!
abayhāyı	: böyle, bu şekilde (A-4/8)	aħ-	: akmak (A-2/4)
‘abdāl	: abdal, gezgin derviş (A-4/59)	aħsa-	: aksamak (B-7/82)
abığda	: bu kadar (A-1/168)	aħşām	: akşam (A-1/195)
Ac Ēhmét	: öz. a. Aç Ahmet (A-5/95)	aħşāmčí	: öğlenci
ać	: aç (A-1/368)	aħtar-	: aramak (A-1/329)
ać-	: açmak (A-1/51)	ajdaha	: çok büyük, kocaman
aćar	: tornavide ¹	aķraba	: akraba, hısım (A-4/20)
ad	: ad, isim (B-5/17)	al	: kırmızı, al (A-7/82)
adaħla-	: nişanlamak, adaklamak (A-10/40)	al-	: almak (A-1/6)
adaħlan-	: nişanlanmak, adaklanmak (A-6/14)	alan	: alan
adam	: adam, insan (A-1/120)	alćah	: alçak
ağ	: ak, beyaz (B-3/9)	aldan-	: aldanmak (B-7/23)
ağa	: ağa (A-1/91)	aldat-	: kandırmak (A-1/256)
ağac	: ağaç (A-1/173)	Alla ‘afetsín	: rahmetli, merhum, merhume (A-8/45-46), Allah affetsin
ağar-	: ağarmak	Alla ‘afetsín	: rahmetli, merhum, merhume (A-10/75), Allah affetsin
ağart-	: bakır kapları kalaylamak	Alla yérím	: inşallah, umarım
ağālħ	: ağalık	Alla	: Allah (A-1/367)
ağla-	: ağlamak (B-3/29), aklamak, aydınlatmak (B-12/1)	Allah	: Allah (c.c) (A-1/100)
		Allah’a smarla-	: Allah’a ismarlamak
		alma	: elma (A-1/48)
		Almanca	: Almanca
		Almānya	: Almanya (A-1/310)
		alt	: alt (A-1/157)

¹ Bu sözlükte, metinlerde geçen sözcüklerin yerleri ayrıç içinde belirtilmiş, metin dışı sözcüklerin ise yanlarına hiçbir şey yazılmamıştır.

aman	: güven, rahat, sabır (B-2/80)	aryat g�t�r-	: evlenmek
amanat	: emanet (B-12/69)	arzak	: erzak, yemek, yiyecek (A-6/24)
am�nsız	: amansız	�arzu�al�	: arzu�alci
�ambar	: ambar, depo (A-1/149)	as-	: asmak (A-5/79)
amma	: ama (A-1/193)	�asabi	: sinirli, kızgın
anca�	: ancak (B-6/8)	�asabi ol-	: sinirlenmek, kızmak
anlat-	: anlatmak (B-8/8)	asan	: kolay, basit (B-3/21)
anna-	: anlamak (A-1/255)	asant	: kolay, basit (A-5/110)
annaş-	: anlaşmak	as�t�r	: ger�ek olmayan, efsane, esatir (A-5/37)
annat-	: anlatmak	asıl	: asıl (A-7/44)
ann�duy?	: anladın mı? (A-1/105)	�asırlı�	: asırlık
ann�şıl-	: anlaşılmak	asıl	: asil (B-5/15)
ann�ttir-	: anlattırmak	aslan	: aslan (A-7/60)
apar-	: g�t�rmek (A-1/75)	aslı	: asıl, ger�ek (A-5/66)
ara	: ara, mesafe (A-4/55)	aslu fasıl	: asıl, k�ken (B-8/5)
ara�la-	: ara a�mak, birbirinden ayırarak	asman	: g�ky�z� (B-16/36)
ara�lan-	: ara a�ılmak, birbirinden ayrılmak, gerinmek	aspap	: giysi, elbise (A-1/140)
�arafat	: arefe g�n� (A-8/26)	�Assaf Koca	: �z. a. Assaf Koca (B-8/26)
arba�niyy�	: �l�n�n kırk� �ıkması (A-10/88)	asta	: yavaş
ar�a	: arka (A-5/57)	asta usta	: yavaş�a ve usulca
ar�adaş	: arkadaş, dost (A-1/257)	asta usta bir şey yap-	: yavaş�a ve usulca bir şey yapmak
arpa	: arpa	aş	: yemek, aş (A-1/205)
�arş	: arş, taht (A-5/103)	aş-	: aşmak (B-3/19)
art	: arka (A-1/378)	aş�l��	: aş�ılık
aryat	: kadın, karı, avrat (A-1/52)	aşkara	: aşik�r, a�ık
aryat al-	: evlenmek	at	: at (A-4/38)
		at-	: atmak (A-2/5)
		ata	: ata (B-1/1)

ataş	: ateş (A-1/203)
‘Atāyıl Ağa	: öz. a. Ataullah Ağa (A-1/140-141)
atlan-	: karşıya geçmek, yan tarafa geçmek (A-5/83)
atrāf	: etraf, yanlar (A-5/10)
‘attar	: baharatçı, aktar (B-8/35)
‘ay ‘ay	: hav hav (A-10/50)
ay	: av (B-1/8)
ay-	: ovmak (B-15/78)
‘ayan	: avan, sürekli ağlayan bebek (B-15/80)
ayla-	: avlamak (B-1/7)
ay	: ay (A-1/123)
ayağa kaḥ-	: ayağa kalkmak

ayaḥ dōnī	: vücudun belden aşağısına giyilen uzun veya kısa iç giysisi (A-3/13)
ayaḥ uzat-	: haddini aşmak, sınırı ihlal etmek, tecavüz etmek (B-3/38)
ayaḥ yāln	: yalın ayak
ayaḥ	: ayak (A-1/334)
ayaz	: ayaz
aylarca	: aylarca
ayna	: ayna (B-1/16)
az	: az (A-1/141)
azal-	: azalmak
azalt-	: azaltmak
azan	: ezan (A-1/107)

Ā

ācı	: acı
ācīḥ	: kızgınlıktan dolayı gösterilen tepki (A-1/383)
ācıl-	: açılmak (B-2/30)
ācīm-	: açılmak (A-4/29)
ācīḥ	: açlık (B-7/63)
ācīr-	: açtırmak
ācuḥ	: açık (A-4/60)
‘ādētu tékēlid	: gelenek ve görenekler (A-8/29)
ādım	: adım
ādli	: adli, müsemma (A-1/113)

āḡır	: kararsız (A-4/26), ağır (A-10/53), zahmet, zor
āḡır-	: ağrımak, sancımak (A-1/332)
āḡız	: ağız (A-1/149)
āḡrı	: ağrı
āḡrıḥ	: ağrı, sancı
āhu zār	: sızlanma, inleme, ahu zar (B-11/48)
āhū	: ceylan (A-1/183)
āḥır	: çünkü (A-10/68), son
āḥırda	: sonunda, son olarak (A-5/99)
āḥırında	: sonunda, son olarak (A-5/19)

āhsır- : aksırmak, hapşırmak
‘ākıllı : akıllı (A-1/98)
āldır- : aldırma (B-5/76)
āldırıl- : aldırılmak
āldırt- : aldırtmak
āln- : alınmak (A-6/15)
ālış iveriş : alış veriş (B-8/44)
ālıř- : alışmak (B-4/31)
āltı : altı (A-10/103)
Āltıbarmaḥ Cēmi‘i : öz. a. Altıparmak Camii (A-1/245)
āltıncı : altıncı
āltmış : altmış (A-4/14)
Āltun Kōpri : öz. a. Altın Köprü kasabası (B-5/69)
āltun : altın (A-1/101)
āltun‘i : kuyumcu (B-8/41)
āniřli : anlayışlı (B-4/40)
‘ānkır- : anırmak
ārdınca : ardınca, arkasından (A-1/254)
ārgın : argın, bitkin
ārı : arı (B-1/56)
‘ārsız : arsız
ārtuḥ : artık
ārzü : arzu (B-3/24)
‘āsi : bir yere sıkışmış veya takılmış olan (A-1/262)
āsıl- : asılmak (A-1/178)
‘āskı : askı

‘āřık : âşık (B-3/31)
‘āřıklıḥ : âşıklık, sevdalanma (A-1/2)
‘ātıfı : duygusal
ātlı : atlı
āy‘i : avcı (A-7/99)
āydiy et- : atlamak, karşı ya da öbür tarafa geçmek (A-5/17)
āyıc : avuç
āyıcıla- : avuçlamak
āyıl- : dökülmek, ezilmek (B-15/65)
‘āyıldı- : havlamak (A-10/50)
āydın : aydın (B-5/59)
āydınlat- : aydınlatmak
āyḥır- : haykırıp korkutmak
āyıḥ : ayık (A-1/273)
āyıḥ ol- : ayılmak (A-1/273)
āyıl- : ayılmak (B-5/16)
āyın öyin : hile, kur
āyır- : ayırmak
āyırt : fark (A-1/160)
āyırt et- : ayırmak (A-5/120)
āyırt ol- : ayrılmak (A-1/160)
āyılḥ : aylık (A-1/136)
āyırı : ayrı, farklı (A-1/106)
āyırıl- : ayrılmak
āyırılḥ : ayrılık (B-11/23)
āzılḥ : azlık

B

ba ğada	: bu kadar (A-4/9)	bamya	: bamya (A-2/18)
Baba Gurgur:	öz. a. Gurgur Baba (B-11/62)	bar	: mahsul, meyve (B-10/68)
baba	: baba, peder (A-3/1)	barabar	: beraber, birlikte (A-4/6)
babam	: bir seslenme sözü (A-1/114)	bardaĥ	: bardak
babālih	: babalık	barmaĥ	: parmak (A-1/213)
badamća	: küçük badem	bas-	: basmak (A-1/76)
baĝ baĥcālih	: baĝlık, gezinti yeri	baş	: baş (A-1/76)
baĝ	: baĝ, bahçe (A-1/141), yara baĝı (B-2/53)	başa ğél-	: kötü bir durumla karşı karşıya kalmak (A-5/60)
Baĝdat	: Baĝdat şehri (A-1/134)	başa kaĥ-	: başa kakmak (B-5/56)
baĝla-	: baĝlamak (A-1/222)	başaĝöt	: ters, baş aşağı (A-1/210)
baĝlama	: baĝlama, saz	başar-	: başarmak (B-14/27)
baĝlan-	: baĝlanmak, düĝümlenmek (A-7/7)	başbāĝı	: sarık
baĝyan	: bahçıvan (A-7/106)	baş çihart-	: üstesinden gelmek, çözmek (B-10/47)
baha	: pahalı	baş éĝ-	: baş eğmek, boyun eğmek (B-9/27)
Bahar	: öz. a. Bahar (A-1/131)	başhoşlih et-	: başsaĝlığı dilemek (A-10/82)
baharat	: baharat	başka	: başka (A-5/1)
baĥ-	: bakmak (A-1/6)	başkan	: başkan
baĥća	: bahçe (A-1/228)	başkāsı	: başkası
baĥcālih	: gezinti yeri	başla-	: başlamak (A-5/108)
baĥt	: baht (B-10/51)	başyır-	: ziyaret etmek (A-2/2)
baĥtsiz	: bahtsız	başyırıl-	: ziyaret edilmek
baĥkal	: manav (A-7/2)	baş yış-	: kellesini vurdurmak (A-5/76)
baĥkālilh	: bakkallık	baş yışın-	: kellesi vurdurulmak (A-5/78)
bal	: bal (B-1/56)		
bala	: yavru, çocuk (A-1/184)		
bambayaz	: bembeyaz		

baş yaħa-	: yıkanmak	bāhtır-	: baktırmak
bat-	: batmak (A-1/205)	bāhtırt-	: baktırtmak
batman	: 7.6 kg olan ağırlık ölçü birimi (A-1/198)	bākır	: bakır (A-1/350)
bayħa	: böyle, bu şekilde (A-8/28)	bālĥ	: balık
Bayat	: öz. a. Bayat (A-8/48)	bārış	: barış
bayaz	: beyaz, ak (A-6/8)	bārış-	: barışmak
Bayaz Ĥan	: öz. a. Beyaz Han (A-8/44)	bārışıl-	: barışılmak
bayāzlıĥ	: beyazlık (A-5/40)	bārıştır-	: barıştırmak
bāyġuş	: baykuş (B-13/8)	bārıştırıl-	: barıştırılmak
bayraĥ	: bayrak (B-5/51)	bāskı	: baskı
bayram	: bayram (A-7/64)	bāstır-	: bastırmak
bayram ġettí	: Ramazan ve Kurban Bayramlarından bir sonraki gün	bāstırma	: pastırma
bayram ġötí	: Ramazan ve Kurban Bayramlarından bir sonraki gün	bāşlı	: başlı (B-9/2)
bazar	: çarşı, pazar (A-1/202)	bāşlıĥ	: başlık parası
bāba!	: ey baba! (A-6/1)	bātıl	: batıl, boş (B-5/64)
bābuć	: pabuç	bātır-	: batırmak (A-1/74)
bācı	: kız kardeş, bacı (A-1/130)	bātırt-	: batırtmak
bāclĥ	: bacılık (A-6/28)	bāyıl	: bavul, valiz (A-6/17)
bādé	: bade (B-7/10)	bāyılĥ	: bunaltıcı
bāġır	: bağır, göğüs (A-2/21)	bāyıl-	: bayılmak
bāġırsaĥ	: bağırsak	bāzı	: kalın oklava (A-1/53)
bāġlı	: bağlı (B-2/2)	bāzırgan	: bezirgân (B-8/37)
bāġlıĥ	: bağılık	becémēlĥ	: pijamalık kumaş (A-1/313)
bāĥış	: bakış (B-4/9)	bel	: bel, sırt (A-1/77)
bāĥış-	: bakışmak	belé	: böyle (A-1/1)
		bellé-	: bahçeyi bellemek
		beş	: beş (A-3/6)
		beş binlíĥ	: beş binlik
		beş yüzlíĥ	: beş yüzlük

bezar	: bizar (B-15/56)
bēhoş	: bilincini yitirmiş, mest
bēlî yeré gél-	: sırtı yere gelmek (B-10/56)
bēyîk	: büyük (A-1/163)
bēyîk et-	: büyütme, çocuk yetiştirmek (A-5/2)
bēyîklîh	: büyüklük
bé	: ya, tabi
bédél	: bedel (A-8/9)
bédélcîlîh	: bedelli askerlik (A-8/8)
bé^ééz	: bazı, birtakım, kimi (A-3/11)
bé^éézlêrî	: bazıları
bé^éézî	: bazı (A-5/87)
bég	: bey, ağa (A-4/58)
bégén-	: beğenmek (A-6/6)
bégêndîr-	: beğendirmek
bégêndîrîl-	: beğendirilmek
béhîr	: deniz (B-10/35)
béhset-	: bahsetmek, anlatmak (A-1/325)
bé^éíz	: bazı, birtakım, kimi (A-4/7)
bé^éíz kéré	: bazen, kimi zaman
béklé-	: beklemek (A-4/67)
béklét-	: bekletmek (B-7/71)
bélé-	: çocuğu uyutmak için sallamak ya da göğsüne veya sırtına hafifçe vurmak
bélédyé	: belediye (A-1/230)
bélém	: gemi

bélés	: beleş, bedava, karşılıksız (A-3/11)
bélêriné	: onlara (A-1/139)
bélké	: belki (A-1/389)
bélkém	: belki (A-1/386)
bélki	: belki (B-1/75)
béllí	: belli (B-9/2)
béllu^é	: musluk (A-1/240)
béllürí	: ketenden üretilen bir tür kumaş, belluri (A-1/314)
bélsém	: bir tür çiçek (B-11/74)
béniédém	: beniâdem
bénné	: inşaat ustası (A-4/33)
bénnêlîh	: inşaat ustalığı (A-7/23)
bénz	: beniz (B-5/78)
bénzé-	: benzemek (B-1/11)
bérbat	: berbat (B-10/62)
bérbat et-	: bozguna uğratmak (B-10/62)
bérbér	: berber (A-8/10)
bérdüş	: berduş (B-5/13)
bérékêtlí	: bereketli (B-9/3)
bérmil	: varil (A-2/19)
bés	: ama, sadece, fakat (A-1/63), yeter (B-11/25)
Bé^ésî	: Baasçı
béslé-	: beslemek, bakmak, yetiştirmek (A-1/128)
bésté	: beste (A-1/46)
bétér	: beter
béyl	: idrar (A-10/67)

bézét-	: bezetmek, süslemek (A-1/69)	bicín babāsın sor-	: yanıtı olmayan sorular sormak
Bēg-i Šēr	: öz. a. Şehir Parkı (A-1/228)	bidēyét	: başlangıç, bidayet (A-1/312)
bēlí	: evet, efendim (A-5/41)	biḥ	: bıyık
bēmćí	: benim için (A-1/6)	billí	: aynı anda gerçekleşen anlamını katan zarf (A-1/78)
bēmí	: beni (A-1/116)	bin	: bin (A-1/195)
bēmízćí	: bizim için (A-1/46)	biné	: bina, yapı (A-4/32)
bēndíc	: bandaj (A-10/69)	binlércé	: binlerce
bēsinén	: onunla (A-1/121)	binlíḥ	: binlik
bēsín	: onu (A-1/63)	bipsi	: pepsi (A-1/316)
bēyí	: seni (A-1/112)	bir	: bir (A-1/1)
bí ġada	: bu kadar (A-1/138)	biraz	: biraz (A-1/141)
bí	: bu (A-1/8)	birbirí	: birbiri (A-1/4)
bícuḥ	: buçuk	birdén	: ansızın (B-2/40)
bíġaz	: boğaz (B-15/58)	birér	: birer, herkese bir
bíkbiķa	: küçük su testisi	bir ġün	: bir gün (A-1/112)
bıla-	: bulamak	bir şey	: bir şey (A-1/155)
bılamać	: bulamaç yemeği	birí	: biri, birisi (A-1/123)
bılan-	: bulanmak (A-1/17)	biríncí	: birinci (A-1/340)
bılar	: bunlar (A-1/3)	birķúc	: bir iki, birkaç (A-1/136)
bılānıḥ	: bulanık	birķümé	: bir yığın, çokça, aşırı miktarda (A-5/98)
bılāntır-	: bulandırmak (A-1/11)	birleş-	: birleşmek (B-7/51)
bıra	: buraya (A-8/50)	birsí	: birisi, biri (A-1/291)
bıraḥ-	: bırakmak (A-1/174)	birsí ġün	: yarından sonraki gün
bırda	: burada (A-1/343)	bişsey	: bir şey (A-5/80)
bırdan	: buradan (A-1/257)	bí	: bu (A-1/3)
bi	: bir (A-1/193)	bíc-	: biçmek
bi şey	: bir şey (A-1/193)		
bibér	: biber		
bic	: piç		

bícím	: biçim	bít-	: bitmek, tükenmek, yok olmak (A-1/122), bitmek, yeşermek (A-8/66)
bígün	: bugün (A-1/203)	bítéy	: sağlam
bíķéz	: biraz	bítír-	: bitirmek
bíl-	: bilmek (A-1/131)	bítirt-	: bitirtmek
bílʔaħas	: özellikle, bilhassa (A-4/2)	bítķí	: bitki (B-9/40)
bílbíl	: bülbül (A-1/393)	bítün	: bütün (A-1/139)
bíldēģí?	: böyle değil mi? (A-1/2)	bíz	: biz (A-1/3)
bíldōģí?	: böyle değil mi? (A-6/3)	bízdén	: bizden, bizim tarafımızda olan "kimse" (B-7/62)
bíldír	: geçen yıl (A-1/328)	bízéré	: biraz, azıcık, kısa bir süre için, az miktarda (A-4/4)
bíldír-	: bildirmek (A-7/111)	bībí	: hala
bíldíríl-	: bildirilmek	bōlíř-	: bölüşmek
bíldirt-	: bildirtmek	bōlířıl-	: bölüşülmek
bíldüy?	: bildin mi? (A-1/196)	bōlířtır-	: bölüştümeκ
bíléķ	: bileκ	bōlířtırıl-	: bölüştürülmek
bílélēрін	: onları (A-3/10)	bluz	: bluz
bílen	: bilen, bilgili (A-7/14)	boĝ-	: boĝmak
bíléydén	: senden (A-1/119), senin ile (A-10/50)	boħa	: böyle, bu şekilde (A-10/77)
bílēmí	: beni (A-1/18)	bol	: bol (B-4/3)
bílēscí	: onun için (A-1/44)	bolhı	: bolluk
bílēsín	: onu (A-1/31)	bomboş	: bomboş
bílézík	: bilezik (A-1/18)	borć	: borç (A-1/150)
bílící	: çok bilen, bilici (A-1/372)	borćh	: borçlu, verecekli (A-1/384)
bílín-	: bilinmek	bostāncí	: bostancı (B-8/45)
bírínć	: pirinç (A-5/118)	boş	: boş, faydasız (A-1/252)
bířír-	: pişirmek (A-1/204)		
bířirt-	: pişirtmek		

boşa-	: boşamak	bulın-	: bulunmak (B-10/36)
boşan-	: boşanmak	bur-	: burmak (B-11/25)
boy	: boy, kabile (A-1/90)	burc-i ʿala	: yüksek kule (B-9/10)
boyaḥ	: boya	burḡı	: burgu
boyat-	: boyatmak	burḡul	: bulgur (A-1/165)
boyın	: boyun (A-1/377)	Burhan	: öz. a. Burhan (A-1/250)
boyın azat et-	: birine hakkını helal etmek	burıl-	: burulmak
boyınbaḥ	: kolye (A-5/35), kravat, papyon	burın	: burun (A-1/126), önce, evvel (A-1/128)
boylı	: boylu (A-1/232)	burıṣıḥ	: buruşuk
boz-	: bozmak (A-4/55)	burḳ-	: burkmak
bōḡıl-	: boḡulmak (A-1/148)	burḳıl-	: burkulmak
bōzıl-	: bozulmak (A-1/155)	burma	: bir hamur tatlısı
böl-	: dağıtmak, bölmek (A-10/78)	buruḥ	: ara sokak
börḳ	: başlık, kalpak, şapka	butıl	: şişe (A-2/5)
bōyüḳ	: büyük (A-1/121)	buyır-	: buyurmak, teşrif etmek (A-1/264)
bucaḥ	: bucak	buyırḥ	: buyruk
buḡ	: buḡu	buz	: buz (A-2/4)
buḡda	: buḡday (A-1/156)	buz-	: bozdurmak
Buḥāra	: öz. a. Buhara (A-8/51)	Buzī	: Budist
buḥça	: bohça (A-1/135)	büḡrı	: büḡrü
buḥcācī	: bohçacı (A-1/137)	büḳ-	: bükme (B-1/35)
buḥtan	: iftira (A-1/52)	büḳıl-	: bükülmek (B-1/24)
bul-	: bulmak (B-5/22)	Bülbül-i Hézēr:	: öz. a. Bülbül-i Hezâr (A-5/70)
bulamac	: bir tür yemek	büzmé	: gömlek manşeti
bulıḥ	: bulanık (A-1/16)		

C

cafa	: cefa (B-16/39)	céhenném	: cehennem (A-1/382)
cah	: konum, mertebe (B-8/20)	célēpcí	: büyük ve küçük baş hayvan tüccarı
cahaz	: çeyiz (A-4/13)	cémēét	: cemaat (A-10/33)
Calal	: öz. a. Celal (A-7/5)	Cémilé	: öz. a. Cemile (B-11/1), güzel (kadın)
cam	: pencerenin her bir gözü, cam (A-1/151)	cénnét	: cennet (B-9/26)
camal	: cemal, yüz güzelliği (B-11/31)	cénnét-i éclē	: cennet-i âlâ (A-1/304)
cambaz	: büyük baş hayvan tüccarı	cēmié	: üniversite
can	: can (A-8/67)	cēmíe	: cami (A-1/245)
canaza	: cenaze (B-7/7)	cıgara	: sigara (A-5/122)
canta	: çanta, valiz, bavul (A-1/337)	cıllap	: üzüm suyu, üzüm şerbeti (A-2/4)
carakla-	: ceylan ses çıkarmak (A-1/185)	cımık	: ikiz
caras	: kapı zili (A-1/167)	cırbıl	: çılbır yemeği
carra	: cere, küp, toprak testi (A-1/160)	cıyap	: cevap, haber (A-1/12)
carraḥ	: cerrah, operatör (A-1/339)	cızma	: çizme
carrāḥlḥ	: cerrahlık (A-1/339)	cihan	: dünya
caza	: ceza, bedel (A-1/123)	cinés	: cinas (B-5/58)
cāhıl	: genç, delikanlı (A-1/201)	cígér	: ciğer (A-1/82)
cāhıllḥ	: gençlik	císm-i insan	: insan vücudu (A-1/308)
cānān	: sevgili (B-11/5)	cıl	: nesil, kuşak
cānuýcín	: canın için (A-1/22)	corka	: torba (A-9/13)
cep	: cep (A-1/252)	cum^a	: cuma (A-1/206)
cēcím	: yünden yapılmış örtü (A-2/9)	cumbıt	: tomurcuk, gonca (A-1/140)
céddé	: cadde (A-1/120)	cumlēcí	: toptancı
		cut	: çift (B-8/21)
		cündī éyyél	: onbaşı (A-1/113)

cürcet : bir tür kumaş, cürcet
(A-1/313)

ćaba : ćaba (B-4/30)

ćabala- : kımıldamak,
kıpırdamak (A-5/25)

ćaġ : ćaġ (B-4/1)

ćaġla- : ćaġlamak (B-10/57)

ćah- : çakmak

ćahmaġ : çakmak, tutuřturma
aleti (A-5/90)

ćahpun : alkıř

ćahpun ćal- : alkıřlamak

ćakal : ćakal (A-7/61)

ćal- : çalmak (A-1/137)

ćalhala- : çalkalamak

ćalhalan- : çalkalanmak

ćanaġ : ćanak (A-1/207)

ćangal : ćatal

ćap- : vurmak, çarpmak,
parçalamak (A-4/51)

ćar : ćare (B-2/49)

ćara : ćare (B-5/22)

ćardaġ : ćardak (B-3/19)

ćarġ : ćark (A-7/29)

ćarġ eylé- : dönüp dolařmak
(A-7/29)

ćař- : řařmak (B-14/18)

ćat- : ćatmak

ćatal et- : akü takviyesi yapmak,
elektrik kaynaġından
kabloyla hat çekmek

ćüt : çift (A-1/66)

Ć

ćatla- : patlamak, ćatlamak
(A-1/68)

ćay : ćay (B-8/36), küçük
akarsu, dere

ćayġané : ćayevi, ćayhane
(A-4/14)

ćādır : ćadır

ćāġır- : ćaġırmak, seslenmek
(A-4/53)

ćāġrı : ćaġrı

ćāldır- : ćaldırmak

ćāldırt- : ćaldırtmak

ćālıř- : ćalıřmak (B-3/40)

ćālıřma : ćalıřma (B-5/7)

ćāmır : ćamur (A-1/154)

ćāpan : bez kumařı, keten
(A-2/4)

ćāput : ćaput

ćātı : ćatı

ćāyćı : ćayćı

ćāym o yaġāsına ġet-: uyumak, ölmek

ćēyír- : ćevirmek (B-7/11)

ćēyírķé : ćekirge

ćéķ- : ćekmek (A-1/76)

ćéķķüć : ćekić

ćéķmécé : ćekmece

ćélénķ : ćelenk (B-8/45)

ćéréķ : ćeyrek (A-1/217)

ćerez	: çerez	ćoh	: çok (A-1/56)
ćerezét	: kuru yemiş	ćohlāri	: çokları
ćerşembé	: çarşamba	ćohlh	: çokluk
ćétin	: çetin (B-1/34)	ćohtan	: çok zaman önce (B-2/47)
ćéyрэ	: çevre (B-5/46), mendil, yağlık	ćohı	: çoğu
ćėki	: çeki	ćógén	: değnek, çevgen (B-5/68)
ćėkıl-	: çekilmek (B-2/62)	ćok-	: çökmek
ćıban	: çıban	ćokért-	: çökertmek
ćıbart-	: çocuğa aniden vurup ağlatmak	ćokėrtıl-	: çökertilmek
ćıh-	: çıkmak (A-1/18)	ćöl	: ıssız, تنها (A-1/273)
ćıhart-	: çıkarmak, çıkartmak (A-1/200)	ćöllih	: ıssız, تنها (A-5/92)
ćıhārtıl-	: çıkarılmak	Ćöl Şehı	: öz. a. Çöl Camii'nin Şeyhi (B-8/23)
ćıhıl-	: çıkılmak (B-12/76)	ćöp	: küçük saman parçası
ćıkur	: çukur, derin (A-6/18)	ćöpći	: çöpçü
ćınla-	: çınılamak	ćuha	: çuha kumaşından yapılmış erkek üst giysisi (A-1/55)
ćırah	: çerağ, fener, lamba (B-4/32)	ćukı	: çünkü (A-1/358)
ćırp-	: çırpmak	ćul	: giysi
ćırpın-	: çırpınmak (B-4/29)	ćul ol-	: ıslanmak
ćıbın	: sinek	ćurğala-	: sarmak, kaplamak (A-1/205)
ćıllé	: çille (A-2/3)	ćüklet	: şeker (A-6/37)
ćını	: çini	ćüki	: çünkü (A-5/6)
ćıprék	: bebek bezi	ćünki	: çünkü (B-1/28)
ćıprık	: kirpik (B-2/11)	ćürı-	: çürümek (B-10/52)
ćırkın	: çirkin (A-5/28)	ćürık	: çürük (A-1/253)
ćırkınlés-	: çirkinleşmek	ćürıt-	: çürütmek
ćoban	: çoban	ćürítmé	: bir tür yemek
ćobānlıh	: çobanlık		

Ç

çeşmé : tuvalet, hela

D

da : da (A-1/2)
da! : haydi, artık anlamında bir ünlem (B-3/13)
dabban : topuk (A-1/78)
dad : şikâyet (B-2/33)
dad et- : şikâyet etmek
dağ : dağ (A-7/98), kızgın bir demirle vurulan damga, nişan (B-10/66), büyük üzüntü, acı (A-7/97)
dağla- : dağlamak (B-8/2)
daha : daha
dal : dal, Arap alfabesinin sekizinci harfi (A-4/56)
dal- : dalmak (B-3/6)
dalan- : dolaşmak, gezmek
dallal : tellal, alım satım rehberi (A-1/126)
dallan- : dallanmak
dam : çatı (A-1/210), ev (A-1/344)
dam séhēbí : ev sahibi (A-7/4)
damağ : beyin (A-7/119), damak
damanca : tabanca
damar : damar
damla- : damlamak (B-13/16)
dan get- : ağırına gitmek (B-15/20)

dar : dar (A-1/215)
daral- : daralmak
darmadāğın : darmadağın (B-11/61)
darman : ilaç, deva, derman (A-1/336)
dastan : destan (B-9/6)
daş : taş (A-1/163), terazi taşı
daş dilé gél- : imkânsız bir şeyin gerçekleşmesi (A-10/70)
dat : tat (B-4/13)
dayar : at (A-1/75), koyun ve keçiye verilen ortak ad
daya : babaanne, anneanne (A-3/15)
daya- : dayamak (A-1/354)
dayağ : dayak, dayanak (B-3/36)
dayan- : dayanmak, tahammül etmek (A-1/253)
dayaz : sığ (B-10/36)
daynacağ : Erbil'in eski evlerinde ağaçtan yapılan, sırt ve kolu yaslamaya yarayan araç (A-1/349)
dayza : teyze (A-1/69)
dāğırman : değirmen (A-1/306)
dāğıl- : dağılmak, bozulmak (A-7/65)

dāğıt- : yaymak, dağıtmak (B-3/17)

dāğlıh : dağlık (A-5/9)

dāhı : bundan sonra, bir daha (A-5/126)

dālğa : dalgalılık

dālğa yıır- : dalgalılığa kapılmak

dāmci : damla (A-2/4)

dāmci-la- : damlamak (A-1/318)

dāmci-t- : damlatmak

dāniş- : danışmak

dānişıl- : danışılmak

dārćin : tarçın (A-2/15)

dārıl- : darılmak (B-5/83)

dāşı- : taşmak (B-4/28)

dāşlı : taşlı (B-9/4)

dāyıl : davul (B-15/68)

dāyı : dayı (A-9/13)

de- : söylemek (A-1/2)

def : tef (A-4/22)

demlé- : demlemek

deyé : deve (A-10/51)

deyéne : divane (A-9/9)

dēşik : deşik

dēyır- : devirmek (B-11/89)

dēyirt- : devirtmek

dé : de (A-1/2)

dé'bé : çirkin yaratık (A-6/40)

débi : -mAlli gereklilik kipi eki yerine kullanılır (A-1/109)

débū : olurdu ki, olması gerekirdi ki (A-10/35)

déftér : defter (A-1/263)

dég- : değmek (A-1/35)

dég : sürekli, durmadan

dégdégé : kaşıntı (B-12/29)

dégér : değer (B-7/80)

déhfé : defa, kere (A-7/10)

déķ : dek, kadar

déķké : dakika, dakka (A-1/68), dövme (B-16/33)

dél- : delmek (A-1/171)

délliléh : delilik

déllüķ : delik (A-1/157)

dém : içki (A-1/298), an, vakit

dén : yem (B-14/33)

déné : tane (A-1/1)

déngé : denge (B-15/37)

déniz : deniz (B-16/9)

dér- : dermek (B-1/54)

déré : dere (B-15/34)

dérin : derin

dérlé- : derlemek

dérs al- : ders almak, akıllanmak (B-16/3)

dérs : ders (B-16/3)

dért : dert, üzüntü, hastalık, sorun, kaygı (A-4/35)

dértilés- : dertleşmek

déryah : derya (A-8/65)

désté : deste, demet, buket (A-1/195)

dé^cyét : davet, yemekli toplantı (A-4/6)

dēgí : değil (A-1/1)

dēğış- : değişmek (B-1/15)

dēğıştír- : değiştirmek

dēğıştírıl- : değiştirilmek

dēğıştírt- : değiştirtmek

dē^oim : daima, sürekli, her zaman (A-1/260)

dē^oimé : daima, sürekli, her zaman (B-5/78)

dē^oimén : daima, sürekli, her zaman (A-1/260)

dē^oiré : kamu binası, daire (A-1/244)

dēmír : demir (A-1/168)

dēmírčí : demirci (B-8/39)

dēndüć : suda kaynatılmış buğday yemeđi (A-1/208)

dēnık : tane (A-1/170)

dēnlí : denli

dērí soydır- : bezdirmek, bıktırmak

dērí : deri (A-1/236)

dērín : derin (B-10/35)

dēyírşén : tavşan

dēyırış : derviş (B-5/14)

dıhtor : doktor, hekim (A-1/329)

dıhtorlıh : doktorluk

dıhtóra : kadın doktor (A-1/343)

dırnağ : tırnak (B-15/69)

dırnağ kırgan: tırnak makası

dışarı : dışarı

dibék : dibek

didík didík et-: her tarafına bakmak, incelemek, küçük parçalara ayırmak

didíklé- : didiklemek

difé^c et- : savunmak, korumak (A-8/32)

dijdaşé : kandura (A-10/63), entari

dil : dil (A-7/115)

dilé sal- : dile düşürmek (A-7/121)

dillén- : dillenmek

din : din (A-1/357)

dinar : Irak Cumhuriyeti para birimi (A-1/123)

dingırlan- : yuvarlanmak

dingíl- : hoplayıp zıplamak, dingilmek

dingíldé- : hoplayıp zıplamak, dingildemek

dinné- : dinlemek (B-2/34)

dip : dip, en alt (A-6/44)

diréķ : direk (B-3/36)

diş : diş (A-1/322), rüya

dişlé- : ısırarak

dişlén- : ısırılmak

diyar : duvar (A-5/17)

diyéhané : önde gelen kişilerin evlerindeki büyük salon, divanhane (A-7/1)

diyar : diyar, yurt (B-5/70)

dí : haydi (A-5/98)

dílé- : dilemek

dílék : dilek (B-4/17)

dílen- : dilenmek

dílenci : dilenci

dílêşcí : kız istemeye giden, dilekçi

dílêşcíliḥ : kız istemek (A-5/100)

dílím : dilim

dílimlé- : dilimlemek

dílmíc : metal veya cam bilezik (A-5/35)

dín- : tınmak, itiraz etmek (B-15/8)

dírhém : Irak Cumhuriyeti'nde bir dinarın yüzde beşi (A-1/252)

díri : diri

díríl- : dirilmek, canlanmak

dírsék : dirsek

dískín- : irkilmek

díyar : duvar (A-1/252)

dī : haydi

doḡ- : doḡmak (A-1/170)

doḡan : doḡan

doḡra- : doḡramak, birinin gıybetini yapmak

doḡrama : içine ekmek doḡranan her türlü çorba veya yemek

doḡrı : doḡru (B-5/3)

doḡkız : dokuz (A-4/41)

dolan- : dönmek, dolanmak (A-1/330)

dolaş- : dolaşmak (B-12/82)

dolāntır- : döndürmek, işletmek, idare etmek (A-1/229)

doldır- : doldurmak (A-1/9)

doldırma : dondurma

dolka : sürahi

dolma : dolma yemeḡi (A-2/17)

dom : çingene (A-5/28)

domal- : domalmak

dombalan : domalan mantarı

don- : donmak (A-1/322)

dondır- : dondurmak

dongız : domuz

dost : dost, arkadaş (A-1/284)

dostlıḥ : dostluk (B-1/55)

doy- : doymak (B-13/19)

dōh : dolu (A-1/21)

dōnliḥ : iç çamaşırların üretildiḡi kumaş, donluk (A-1/314)

dōymca : doya doya (B-13/19), doyana kadar

dōḡ- : dövme (A-1/37)

dōḡmé : yarma, dövme (A-5/118)

dön-	: dönmek (A-1/68)	duz	: tuz
döndér-	: götürmek (A-5/17), çevirmek (A-7/68)	duzla-	: tuzlamak (A-1/162)
dör	: eski evlerde bulunan oturma veya yatak odası (B-4/12)	düg-	: genç kızın göğsü ilk görünür hâle gelmek (A-1/34), ur meydana gelmek
dört	: dört (A-3/6)	dügín	: düğüm (A-2/9), düğün
döşé-	: döşemek (A-1/351)	dügmé	: düğme
döşék	: döşek (A-1/353)	dülbént	: tülbent kumaşı (A-1/314)
döşémé	: bir tür yemek	dümdüz	: dümdüz
döşén-	: döşenmek	dünén	: dün (B-2/59)
döz-	: tahammül etmek, katlanmak	dünēnkí	: dünkü
dōğíl	: değil (A-4/9)	dünyé	: dünya (A-1/52)
dōğíl-	: dövülmek (B-16/34)	dünyé kaḥ-	: kıyamet kopmak (A-10/70-71)
dōnımlıḥ	: dönümlük	düríst	: dürüst (B-8/16)
dōrdıncı	: dördüncü (A-1/140)	dürt-	: dürtmek, sokmak (A-7/16)
dōrín téppēsí:	odanın ortası	düş-	: düşmek (A-1/72)
duʿa	: dua (A-1/76)	düşín-	: düşünmek (B-3/6)
dubba	: şişman	duşman	: düşman (B-2/25)
dulıḥ	: duru, temiz, berrak (A-1/11)	düz	: düz, doğru (A-5/22)
duman	: duman (B-11/65)	düz-	: düzmek, oluşturmak, kuruntu yapmak (A-1/1)
dur-	: durmak (A-1/33)	düzél-	: düzelmek
durdır-	: durdurmak (A-7/110)	düzélt-	: düzeltmek
durdırıl-	: durdurulmak	düzén	: düzen (B-4/39)
duru	: duru	düzēnsíz	: düzensiz (B-4/39)
durılttır-	: durultmak (A-1/16)	düzıl-	: dizilmek (A-5/53)
duruş	: tavır (B-5/77)		
durıt-	: durdurmak		
duşémbé	: pazartesi		

E

e!	: peki anlamında kullanılan ünlem (A-1/356)
ebé	: ya, tabi
edébíl-	: edebilmek (A-5/61)
eh!	: eh! (A-1/278)
el	: yabancı (B-4/37)
elé-	: eylemek (A-1/100)
Erbíl	: Erbil şehri (A-1/125)
Erbíllí	: Erbilli (B-8/9)
eşélé-	: eşelemek

eşélén-	: eşelenmek
eşşék	: eşek (A-1/198)
eşşék kıızı	: eşek kıızı (A-10/46)
et-	: etmek (A-1/1)
eý	: ev
eylén-	: evlenmek (A-1/343)
eylét	: evlat (B-8/7)
eysíz	: evsiz (B-11/58)
eyí	: iyi
eylé-	: eylemek, etmek (A-7/29)

Ē

ēšít-	: işitmek, duymak (A-1/361)
--------------	-----------------------------

É

ébdés	: abdest (A-1/6)
ébdéssíz	: abdest almamış olan, abdest almadan, abdest almaksızın (A-1/378), âdet döneminde olan kadın
Ébdülhíyér	: öz. a. Abdülhıyar (A-5/7)
ébelé	: böyle, bu şekilde (A-1/146)
ébí	: bu (A-5/15)
éécélélíh	: ivedilik
éécém	: acem, Güney Azerbaycan Türkleri (A-1/207)
éécép	: acep, acaba (A-1/331)

ééciz	: kalbi kırık, küsmüş, dargın (A-1/381)
ééciz ol-	: küsmek, kalbi kırılmak
éécizlíh	: üzüntülü olma, kırılğan olma, alınma (A-1/78)
édéphané	: tuvalet, hela
édépsízlíh	: edepsizlik (A-8/32)
éédét	: âdet, görenek, töre (A-9/1)
édē et-	: yapmak, şarkıyı yorumlamak
éédéltlí	: adaletli (B-5/68)
égér	: eğer (A-1/119)
ég-	: eğmek (A-7/21)

éger	: eğer (B-11/8)	°élém	: âlem, halk (A-8/34), bayrak
églén-	: eğlenmek (B-2/32)	°élésés	: için, sözde (A-5/123)
égléncé	: eğlence, kutlama (A-6/45)	°Éléyī	: Alevî
égléntír-	: eğlendirmek	élf	: elif, Arap alfabesinin ilk harfi (A-4/56)
éhíl	: halk, ehali (A-1/365)	éllé-	: ellemek (B-15/55)
éhét	: pazar	éllí bir	: ölümden elli bir gün sonra yapılan törenin adı (A-10/87), elli bir
Éhméd Célēbī:	öz. a. Ahmet Çelebi (B-9/29)	éllí sékķiz	: elli sekiz (A-8/4)
Éhmédiyé	: Erbil kalesinin kapılarından biri, eskiden Erbil valisi olan Ahmet Efendi yaptırdığı için kapıya onun adı verilmiştir (A-1/381)	éllí yíddí	: elli yedi (A-8/9)
éķ-	: ekmek (A-1/232)	éllí	: elli (A-4/14)
éķmék	: yemek (A-1/117), ekmek (A-1/364)	éllíh	: ellilik
éķmékedén	: evlerde ekmeğin yapıldığı yer (A-2/1)	él uzat-	: yardım eli uzatmak (A-8/33)
éķmék koyan:	ekmek sepeti (A-1/154)	él üz-	: umut kesmek, el yıkamak (B-2/44)
éķērip	: akraba, hısım (A-4/11)	élyāgh	: kumaş mendil, yağlık
°éķíl	: akıl, us (A-10/94)	émcéķ	: göğüs, meme
°éķílsíz	: akılsız, ahmak, aptal (A-1/356)	émék	: emek (B-4/18)
°éķrép	: akrep (A-7/118)	°émélé	: işçi, amele (A-1/120)
él	: el (A-1/122)	°émélyét	: tıbbi operasyon, ameliyat (A-1/340)
élbét	: elbet (B-4/16)	émin	: emin, güvenli (A-1/284)
éldé elé-	: elde etmek (B-4/38)	émír	: emir (A-8/15)
éldén çıhārt-	: boşa harcamak	°émmí	: amca, emmi (A-1/252)
éldén gedért-:	elden çıkarmak, zayi etmek (A-4/42)	°émzada	: amcazade, amca oğlu, kuzen (A-1/335)
élé-	: elemek	én-	: inmek (A-1/230)
éléķ	: elek	énén	: ondan sonra (A-1/3)
		énēni	: bencil

énēní : ondan sonra (A-5/3)
énfléyénzé : grip, nezle
énní : enine bol olan
énnük : ruj (A-6/31)
éntiké : tuhaf, ilginç (A-7/6)
éntikélígi gél-: gülünç bulmak, komik bulmak (A-5/81)
ényē : türler, çeşitler, türlü türlü, çeşitli
ényē eşkēl : türlü türlü, çeşitli
ér : koca, er (A-1/43)
ér- : ermek
Érép : Arap (A-1/220)
Érēbí : Arapça
éré yar- : evlenmek (kız)
éré yer- : evlendirmek (A-1/44)
érhāyın : emin, rahat, arkasını yaslamış (B-2/20)
érkēk : erkek (A-1/170)
érkēklīh : erkeklik, yiğitlik (B-5/58)
éřz : ırz, iffet (B-8/38)
és- : esmek (A-2/20)
éskér : asker (A-1/44)
éskērlīh : askerlik (A-1/106)
éssük : eksik
éşk : aşk, sevda (A-4/38)
éřréfi : gül (A-1/140)
éřşé : yatsı vakti veya namazı (A-10/85)

éřşégé : aşağı (A-1/134)
éřşēgi : aşağı (A-1/230)
ét : et
étebé : eşik (A-1/349)
éy : veya, ya da (A-1/239)
éyéł : önce, evvel (A-3/8)
éyéłé- : ovalamak
éyéłén- : ovalanmak
éyyél : önce, evvel (A-1/119)
éyyēłkí : önceki, evvelki, eskiden (A-1/360)
éy! : ey!
éyéř : ayar
éyéřlé- : ayarlamak
éyéř yer- : ayar yapmak, ayarlamak
éy hāyār! : imdat!, eyvah! (A-5/94)
éyíp : ayıp (A-10/5)
éyíplé- : ayıplamak
éyénén : aynen, tıpkı, gibi (A-1/156)
éyérén : ayran
éyýíp : ayıp (A-8/38)
éz- : ezmek (B-1/39)
ézél : ezel, eski (B-2/15)
ézáp : azap, eziyet, evlenecek yaşa girmiş kız (A-1/386)
ézyé : entari, kadın elbisesi (A-3/6)

Ē

°ēcil	: acil
°ēcí	: acı
ēgír bārān	: öz. a. bir tür kumaş, ağır bārān (A-1/314)
ēgíl-	: eğilmek
ēgrí	: eğri (B-12/6)
°ē·ilé	: aile
ēķín	: ekin (A-7/106)
ēķínčí	: ikinci
°ēķibét	: akıbet, sonuç, sonunda, önünde sonunda (A-1/303)
°ēlém	: âlem, halk (A-1/86)
°ēlim	: âlim, bilgin (B-9/22)
°ēlí	: perşembe (A-6/26)
ēllíh	: eldiven
ēmcíķlíh	: sigara ağızlığı
°ēmí	: amca, emmi (A-1/251)
ēmzíķ	: emzik
ēmzír-	: emzirmek
ēndír-	: indirmek (A-1/218)

ēníš	: iniş, yokuş aşağı (B-13/6)
ērí-	: erimek
ērímíš	: erimiş
ērít-	: eritmek (A-7/101)
ērítíl-	: eritilmek
ērmíš	: ermiş
ērük	: erik (A-1/48)
Ērzí	: öz. a. Arzu (A-1/3)
ēşķí	: eski (B-8/41), deliği tıkamak için kullanılmayan kumaş parçalarından yapılmış yumak (A-1/157)
ēşķílíh	: eskilik (B-4/15)
ēy	: uyarma ünlemi
ēyé	: acaba anlamında soru zamiri (A-4/13)
ēyé... ēyé	: ya...ya, ya...ya da (A-4/13)
°ēyít	: ait
ēzdír-	: ezdirmek (A-1/79)

F

fak	: fare kapanı
fal	: fal (A-1/250)
fark	: fark (B-7/70)
fark et-	: ayırmak (B-7/70)
farmanteş	: sargı bezi, bandaj (A-10/69)
farmason	: çok bilen, uyanık

fazla	: fazla, daha çok (A-1/239)
fāhfurı	: porselen (A-6/17)
fākı	: öğrenme aşamasındaki molla, fakı (B-9/23)
fālčí	: falcı (A-1/250)
fālčílíh	: falcılık (A-1/248)
fānī	: fâni, ölümlü (A-1/302)

fārḥurī	: porselen (A-4/16)	Fētiḥé	: Fatiha suresi (A-6/5)
Fārs	: Fars	fillat-	: atmak (A-1/195)
Fārsī	: Farsça (A-1/227)	findık	: otel (A-1/116)
Fazıl	: öz. a. Fazıl (A-1/129)	finkır-	: sümürmek
fēḥís	: denetim (A-1/110)	fırsat	: fırsat
fēḳir	: fakir, yoksul (A-8/27)	firtına	: fırtına
fēḳkir	: fakir, yoksul, pulsuz (A-1/356)	fıssılda-	: fıssıldamak
fēḳkirlīḥ	: fakirlik, yoksulluk (A-1/341)	fidē	: feda (B-8/18)
félēḳ	: felek (A-7/109)	fidēkār	: fedakār (B-5/72)
Féléstın	: Filistin (B-10/60)	filén	: filan, falan, falanca (A-4/20)
félyāsuf	: filozof	fitlé-	: kıskırtmak
fénér	: fener, lamba (A-1/308)	fitné	: fitne
férdé	: çuval (A-2/19)	fitnēcí	: fitneci
Férhad	: Ferhat (B-11/14)	fıḥusat	: inceleme, tıbbî tahlil (A-1/335)
férşé	: yastağaç (A-2/1)	fıḳır	: fikir, zihin, düşünce
féryat	: feryat (B-10/70)	fıḳret-	: düşünmek (B-9/20)
Féth-ül Kérīb:	Şafii mezhebinin ilmihâl kitabı (A-4/28)	filim	: film
fétré	: süre (A-1/311)	flís	: Irak Cumhuriyeti'nin bir dinarlık para biriminin binde biri (A-8/16)
fétréy fétré	: ara sıra, bazen (A-5/2)	fitil	: fitil (B-7/88)
féylésuf	: filozof	fukara	: fakir, fukara (A-8/27)
fēnus	: fener		

G

gāyır	: gavur
géh	: bazen, kimi vakit, gâh, kâh (A-1/225)
géréc	: garaj, terminal (A-1/124)
gínorta	: öğle, öğle vakti, öğlen (A-1/196)
glop	: ampul

gor	: mezar (A-10/80)
gorpala	: cenaze defnedildikten sonra dağıtılan yemek (A-10/76)
gumgum	: gümgüm, bakır testi (A-1/214)
günéḥ	: günah, yazık
Gürgístén	: Gürcistan (A-8/45)

Ġ

gecé	: gece (A-1/115)
get-	: gitmek (A-1/5)
geç	: geç (A-1/31)
gedén	: geçen
gedért-	: gidermek, yok etmek, izale etmek (A-4/42)
gedértíl-	: gidertilmek
geyíl	: gönül (A-1/368)
geyíl sıḥıl-	: içi daralmak, sıkılmak
gēcí	: keçi (A-5/80)
gēcír-	: geçirmek (A-1/173)
gēcírt-	: geçirtmek
gēcírtíl-	: geçirilmek, geçirtilmek
géh	: kâh, bazen, ara sıra
gété bir	: ara sıra
géhté bir	: ara sıra
gél-	: gelmek (A-1/7)
gém	: gem
gené	: yine, yeniden, bir daha, tekrar, gene (A-1/396)
gérdan	: gerdan (B-10/20)

đerék	: gerek
đeréyelé-	: gevelemek
đeréz-	: gezmek (A-1/135)
đerégír-	: geçirmek
đerlín	: gelin (A-1/61)
đerémí	: gemi (A-8/65)
đerémír-	: kemirmek
đerérí	: geri (A-8/23)
đerérilé-	: gerilemek
đerétír-	: getirmek (A-1/6)
đerétírt-	: getirtmek
đerézdír-	: gezdirmek (A-1/336)
đerézín-	: gezinmek
đeríl	: saça sürülen yumuşak bir çamur
đerír-	: girmek (A-1/103), giymek (A-3/7)
đerírdír-	: girdirmek, giydirmek
đerírış	: giyiş (B-8/15)
đerírít-	: giydirmek (A-3/7)
đerízlé-	: gizlemek

gízlén-	: gizlenmek
gízlí	: gizli, saklı, saklı olarak, saklayarak (A-4/13)
gízlíce	: gizlice (B-11/10)
göc-	: göçmek (B-11/81)
gög	: mavi (A-1/278), gökyüzü (B-4/6)
göglíh	: mavilik
gög ol-	: mavileşmek (A-1/278)
göl	: göl (B-11/41)
göm-	: gömmek, defnetmek, toprağa vermek (A-1/104)
göndér-	: göndermek (B-7/40)
gömgög	: masmavi
gör-	: görmek (A-1/107)
göre	: göre (A-8/31)
göríş-	: görüşmek
göríşíl-	: görüşülmek
göríştír-	: görüştürmek
göríştíríl-	: görüştürülmek
görsét-	: göstermek (A-1/110)
göstér-	: göstermek
göz	: göz (A-1/18)
gözlé-	: gözlemek (B-7/76)
göznéfés	: nazar
göznéfés dég-	: nazar değmek
gözyāşı	: gözyaşı (B-3/28)
göriq-	: gözükme, görünmek (A-5/113)

gömíl-	: gömülmek
görín-	: görünmemek
göríş	: görüş (B-7/31)
gügér-	: yeşermek, göğermek (A-5/44)
gügércín	: güvercin (B-8/14)
gül	: çiçek (A-1/140)
gül-	: gülmek (A-5/108)
güldén	: saksı (B-10/29)
güldír-	: güldürmek (A-5/106)
gülés-	: güreşmek
gülíş	: gülüş (B-2/3)
gülíş-	: gülüşmek
güllé	: gülle, kurşun (B-13/23)
güllí kudéri	: pamuktan bir tür kumaş, güllü kuderi (A-1/312)
gün	: gün (A-1/17)
gündíz	: gündüz (B-4/33)
günébaħan	: ayçiçeği
günés	: güneş (A-5/42)
günlércé	: günlerce
günlíh	: günlük (B-10/39)
güvé	: güve
güyén-	: güvenmek (A-7/90)
güzél	: güzel (A-1/100)
güzéllés-	: güzelleşmek
güzéllíh	: güzellik (A-1/217)
güzgí	: ayna (A-3/11)
gözíq-	: görünmek

Ġ

ġılap	: ġılap, ġıl suyu (A-1/143)
ġōlhq	: tosun (A-1/161)

Ġ̄

ġaz	: gaz, doġal gaz (B-11/66)	ġémġin	: üzüntülü, kederli (A-5/105)
ġer	: başka (A-1/167)	ġērbıl	: kalbur (A-2/8)
ġersı	: başkası (A-1/353)	ġībét	: gıybet
ġéddér	: gaddar (burada sitem anlamını veren bir ünlem olarak kullanılmış) (A-1/127)	ġirétlı	: yiġit, cesur (B-8/11)
ġédret-	: haksızlık etmek, gadretmek (B-3/34)	ġrāmlıh	: gramlık
ġéflét	: gaflet (B-10/63)	ġurbét	: gurbet (A-7/88)
ġélét	: yanlış	ġurfa	: oda (A-1/103)
ġém	: gam (A-1/77)	ġurur	: gurur (B-10/7)
		ġussa	: üzüntü, gam, keder (A-1/133)

Ġ̇

dēġıř- : deġiřmek (B-1/15). ETA'da bu ses, sözcük başında bulunmamaktadır.

H

ha!	: ha! (A-1/88) (A-1/337)	hayalan-	: havalanmak (A-1/191)
halay	: alev	hayan	: havan, kahve ve baharat döveceġi (A-1/249)
halayāntır-	: kaldırıp ters yüz veya altüst etmek, yükseltmek, zıpllatmak	hayar	: çıġlık (A-10/66)
halay	: halay (B-15/67)	hayar bas-	: baġırmak
hara	: nere, nereye (A-1/328)	hayasa	: bir tür altın (A-1/223)
haya	: hava (B-6/17)	hayla-	: kışkırtmak (B-1/76)
		ha zaman	: ne zaman

hazar	: bin (A-10/101)	hérkés	: herkes (A-1/244)
hā!	: hâ! (A-1/318)	hérkés	: herkes (A-7/56)
hāhsı	: hangi, hangisi hānı : hani, nerede (A-2/16)	héykél	: heykel
hārda	: nerede (A-1/126)	héyyé	: ayva (A-1/50)
hārdan	: nereden (A-1/382)	hézén	: çamur evlerde çatının yapıldığı tumruk (A-1/350)
hātu hayar	: bağırıp çağırma, gürültü (A-8/36)	hézēr	: bülbül
hektārlih	: hektarlık	hē	: evet (A-5/102)
hel	: çaya atılan kokulu bir bitki tohumu, kakule (A-2/15)	hē yalla	: evet (A-1/107)
hé	: hep (A-1/201)	hēr birsı	: her biri (A-10/22)
hébé	: evet, tabii	hērişte	: erişte (A-2/7)
hédiyé	: hediye, armağan (A-7/31)	hiçkır-	: hiçkırarak
hédyé	: hediye, armağan (A-10/19)	hiç	: hiç (A-1/199)
hélé	: hele, hâlâ, da (B-4/19), daha, henüz (A-5/38)	hiçbi	: hiçbir (A-5/74)
héléy tép-	: halay çekmek (A-5/81)	hiçbir	: hiçbir (A-1/133)
hélhélé yer-	: zılgıt çekmek, helhele vermek (A-10/66)	hiçbirı	: hiçbir (A-5/78)
hélülücé	: alıç (A-1/48)	himyan	: bir tür kadın kemeri (A-1/221)
hém	: hem, üzüntü, keder	Hindos	: Hindu
héndi	: kadar (A-5/41)	hitfon	: kulaklık
hép	: hep (B-4/17)	ha hōy!	: bağırıp çağırarak mutluluğu ifade etme ünlemi (A-1/88)
hér	: her (B-5/7)	hör-	: örmek
hérgele	: hergele	hōriķ	: örük, saç örgüsü
		hürķ-	: ürkmek (B-11/79)
		hürķék	: ürkek

H

ḥak	: hak (A-7/20)	ḥél et-	: halletmek, çözmek (A-4/57)
Ḥak	: Hak, esmaül hüsnadan biri (B-10/41)	ḥélék	: kapı mandalı, anahtar deliğinin kapağı (A-1/172)
ḥaksızlıḥ	: haksızlık (B-5/67)	ḥélké	: halka (A-1/168), alyans (A-6/13)
Ḥaktan réyā ol-	: haklı olmak, uygun olmak (A-7/20)	ḥéllék	: berber (A-4/21)
ḥal	: durum, hâl (A-1/338)	ḥélyé	: helva (A-10/90)
ḥamam	: hamam (A-4/11)	ḥémlé	: hamle
ḥamam ḥilyét et-	: hamamı bir günlüğüne kiralamak (A-6/22)	ḥémmí	: hepsi, tümü (A-1/107)
ḥaram	: haram (B-7/14)	ḥémsí	: hepsi (A-1/3)
ḥayran	: hayran (B-12/48)	ḥéréké	: hareket, kıpırtı, kımıltı (A-6/33)
ḥā'ir	: kararsız, duruksun, müteredit, şaşkın (A-5/113)	ḥésir	: hasır (A-6/19)
ḥāyız	: havuz (A-1/233)	ḥésrét	: hasret (B-2/6)
ḥāyır	: kararsız, duruksun, müteredit, şaşkın	ḥéşé ḥézírdén:	sözüm meclisten dışarı (A-8/32)
ḥéc	: hac (A-1/192)	ḥét	: had, sınır, uç (A-4/3)
ḥéccí	: hacı, yaşlı adam (A-1/250)	ḥét kur-	: had koymak, sınır ya da tarih belirlemek (A-7/23)
Ḥéc Şerif Ḥayyat:	öz. a. Hacı Şerif Hayyat (A-8/3)	ḥétté	: ki (A-1/5), ta ki, kadar (A-1/77), üstelik, ayrıca (A-8/52)
ḥéflé	: düğün, tören, kutlama (A-3/8)	ḥéyét	: hayat, yaşam (A-1/193)
ḥéfté	: hafta (A-8/9)	ḥéz	: haz, arzu (A-1/1)
ḥéftélercé	: haftalarca	ḥékím	: hükümdar (B-4/40)
ḥéftélíḥ	: haftalık	ḥéşé	: haşa (B-8/12)
ḥékét	: söz, laf, deyiş (A-1/266)	ḥézír	: hazır, amade (A-1/209)
ḥékikét	: hakikat, gerçek (A-10/38)	ḥézírlé-	: hazırlamak

hıfzet-	: hıfzetmek, korumak (B-8/38)
hırf	: harf (A-7/14)
hikēyé	: hikâye, öykü, başından geçenler (A-5/65)
hikēyét	: masal (A-5/70)
hikmét	: hikmet, hikmetli söz (A-1/254)
himēyé	: koruma, himaye (A-5/10)
hısap	: hesap (B-11/55)
hısapla-	: hesaplamak (B-8/44)

Hıllé	: Irak'ın Hille şehri (A-1/181)
hısép	: hesap (A-1/198)
hısset-	: hissetmek (A-9/19)
hōri	: çok güzel (A-5/19), huri
hukmét	: hükümet, iktidar (A-1/311)
hur	: hür, özgür (B-5/50)
hürmét	: hürmet (B-8/30)
hüsñ	: hüsün, güzellik (A-7/93)

H

hah	: halk, millet (A-1/321)
hal	: (tende) ben (B-7/32)
halk	: halk (B-7/36)
ham	: ham (A-8/60)
han	: han, konak (A-8/6), tar. hükümdarlara verilen unvan (B-7/40)
Hanaka	: öz. a. Erbil'de bir mahalle (A-1/315)
hanaka	: tekke, dergâh (A-8/52)
hané	: hane
haraba	: harabe, virane (A-1/200)
harāplıh	: kötülük
harca-	: harcamak (B-4/19)
harman	: harman (A-1/99)
haruf	: koyun
has	: özel (A-10/30)
hayal	: hayal (B-10/74)

Hayrullah Zābit:	öz. a. Zabit Hayrullah (A-8/49)
hayyat	: terzi (A-1/257)
hā'in	: hain, ihanet eden (A-2/22)
hāh	: halı
hāñí	: hancı (B-13/35)
hāstan	: özellikle, bilhassa (A-8/37)
hāssatan	: özellikle, bilhassa
hātır	: hatır, saygı, sevgi (A-1/376)
hātırí	: hatırı için (A-1/376)
hātun	: bayan, kadın, hamarat kadın
hātuna	: hamarat kadın
hāyın	: hain (B-2/17)
her	: hayır, sevap (A-8/25)
herét	: hayır, sevap (A-8/25)

herhız	: hırsız
hébér	: haber (A-1/291)
hécélé-	: harcamak (A-10/42)
héfif	: hafif
héfiflé-	: hafiflemek
héfiflét-	: hafifletmek
hélfé	: kalfa (A-8/4)
Hélil Éfëndí	: öz. a. Halil Efendi (A-1/231)
hécér	: hançer
hépénk	: kepenk
hésté	: hasta (A-1/143)
héstéhané	: hastane, sağlık kurumu (A-1/333)
héstélén-	: hastalanmak
hétím	: hatim
hétmet-	: hatmetmek (A-4/27)
héziné	: hazine (A-10/57)
hémír	: hamur (A-2/1)
hınna	: kına (A-3/8)
hısım	: akraba, hısım (A-1/241)
hısmu kés	: akraba, hısım, yakınlar (A-5/75)
hızma	: hızma (A-1/169)
hızmakâr	: hizmetkâr (A-1/287)

hılıyét	: halvet (A-1/102)
hıtpít et-	: ses çıkararak kedi kovmak (A-10/97)
hıtpít	: kedi kovma ünlemi (A-10/97)
hıyér	: salatalık (A-5/14)
hızmét	: hizmet (A-4/12)
hızmét et-	: hizmet etmek (A-4/12)
hızmétkâr	: hizmetkâr
hor	: hor (B-14/39)
horyat	: hoyrat (B-2/83)
hoş	: hoş, güzel (A-1/142)
hoşa gél-	: hoşa gitmek, beğenmek (A-4/25)
hozga	: keşke
hōrız	: horuz
hōştír	: daha güzel, daha hoş (A-7/24)
hu	: huy (B-2/58)
Hudam!	: ey Allahım! (B-3/15)
hunća	: gonca (B-12/40)
hurāfi	: gerçek olmayan, efsane (A-5/15)
hurda	: bozuk para, ufak, küçük
hurma	: hurma (A-10/77)

I

‘Izrā’il	: öz. a. Azrail (A-7/84)
-----------------	--------------------------

İ

ibít-	: suda bekletmek (A-2/3)	ikíndí	: ikinci vakti veya namazı (A-8/21)
İbo Bérber	: öz. a. Berber İbo (A-10/62)	ikíşér	: ikişer
ibrét	: ibret (A-7/104)	ikíki	: iki (A-1/68)
ictiméc	: toplantı	ikíki yüz éllí	: iki yüz elli (A-8/16)
icé	: iç (A-1/47)	iksí	: ikisi (A-1/4)
icé-	: içmek (A-1/260)	iküç	: bir iki, birkaç (A-3/13)
icērí	: içeri (A-1/138)	il	: il, şehir (B-10/53)
icíl-	: içilmek	il	: yıl, sene (A-1/106)
icín	: için (A-1/100)	ilan	: yılan (A-7/114)
icírt-	: içirmek	ilé	: ile
icíki	: içki	iléc	: ilaç, deva (A-1/335)
iclí	: içli (B-4/22)	ilérlé-	: ilerlemek
idēdiyé	: lise	ilē	: ila
idēré	: idare (A-1/234)	ilē ēhirihi	: vesaire (A-1/53)
ifír-	: üfürmek	ilíh	: ılık
igírmí	: yirmi (A-6/10)	ilík	: ilik, ilk, birinci
igírmí beş binlíh	: yirmi beş binlik	ilíš-	: ilişmek (B-5/26)
igít	: yiğit, cesur (A-5/13)	ilíšíl	: iki sene önce
ihtifél	: tören, kutlama, düğün (A-5/26)	ilík	: ilk (A-1/245)
ihtimél	: ihtimal, olasılık	ilké	: ilke (B-9/36)
ihtiyér	: ihtiyar, yaşlı (A-1/52)	ilkın	: ilkin
ihtiyērlíh	: ihtiyarlık	illé	: illaki, illa (A-1/262)
İhyan	: İhvancı	illércé	: yıllarca
iki	: iki (A-1/371)	illíh	: yıllık
iki yüz éllíh	: iki yüz ellilik	ilmu irfan	: ilim irfan (B-9/8)
ikínci	: ikinci (A-4/5)	imam	: imam, önder (A-1/378)
		imamlíh	: imamlık
		iman	: iman (B-15/6)

imkân	: imkân, olanak (A-4/7)
imşah	: yumuşak
inan-	: inanmak (A-1/253)
incé	: ince (A-5/84)
incél-	: incelmek
inci	: inci (A-5/20)
incín-	: incinmek (B-11/84)
incít-	: incitmek (A-7/103)
indí	: şimdi (A-1/18)
indíki	: şimdiki (A-8/17)
indír-	: indirmek
İngiliz	: öz. a. İngiliz (A-1/235)
inlé-	: inlemek
insan	: insan (A-5/89)
insānlıh	: insanlık
intizar	: bekleyiş, bekleme (A-1/346)
inyan	: unvan (B-8/5)
ip	: ip (B-5/64)
ipék	: ipek (B-15/49)
iplik	: iplik (A-1/142)
irah	: irak (B-12/70)
İran	: İran (A-1/311)
İran Türkléri:	Güney Azerbaycan Türkleri (A-1/226-227)
iri	: iri
irín	: irin
isít-	: vücut ateşi yükselmek
isítmé	: sıtma (mdd)
iskíf	: yüksük

İslém	: Müslüman (A-8/49), İslam (B-10/58)
İsléméilíh	: İslamcılık
İslémī	: İslamcı
issí	: sıcak
ist	: üst (A-1/55)
isté-	: istemek (A-1/70)
istér	: ister
istiémél	: kullanma, istimal (A-1/212)
istiémél ol-	: kullanılmak, istimal edilmek (A-1/212)
iş	: iş (A-5/54)
işé	: yatsı vakti veya namazı (A-9/1)
işih	: ışık (B-4/7)
işlé-	: çalışmak, çaba harcamak (A-1/253)
işlét-	: çalıştırmak
işte	: işte (A-1/107)
iştém	: işte (A-4/13)
it-	: yitmek, kaybolmak (A-1/260)
ítap	: sitem, paylama (B-11/57)
itéklé-	: itelemek
itéklén-	: itelenmek
i'tibāran	: itibaren
itír-	: yitirmek (A-1/23)
ittifak	: anlaşma, ittifak (A-6/3)
ittí	: sivri, acı
iyí	: iyi (A-1/117)
iyilés-	: iyileşmek

iyılıh	: iyilik
ıyyı	: iyi
iz	: iz (B-3/11)
iz°éc	: sıkıcı, bunaltıcı
iz°éc ol-	: sıkılmak, bunalmak

izērí	: üzeri (A-1/29)
izín	: izin, ruhsat, müsaade (A-6/5)
izlé-	: izlemek
izlén-	: izlenmek
izlét-	: izletmek

Í

ílim	: bilim, ilim (A-1/359)
ím!	: sessiz ve hareketsiz olma anlamı veren ünlem (A-6/33), evet

ímír	: ömür, yaş (A-1/312)
ímírlí	: yaşlı, ihtiyar (A-1/231)
íşşé	: yatsı vakti veya namazı (A-1/130)

Ī

Türkī : Türkçe. ETA'da bu ses, sözcük başında bulunmamaktadır. Daha çok Arapça olan nispet *i'* sini karşılar.

J

dijdaşé : kandura (A-10/63). ETA'da bu ses, sözcük başında bulunmamaktadır.

K

kakoş	: Bir sevgi sözü
kāk	: bey, erkek adlarından önce kullanılan saygı sözü (A-1/330)
kār	: iş
ké	: -DİĞİndA işlevinde zarf yapan bir bağlaç (A-1/21)
Ké°bé	: Kabe (B-10/15)
kécé	: sıradan (A-1/71)
kéké	: baba, ağabey (A-1/175)

Kēké Ğafur	: öz. a. Gafur Bey (A-3/17-18)
kēké	: bir erkeği çağırma ünlemi (A-1/105), sevgi bildiren ünlem, baba veya ağabey
kélimé	: sözcük, kelime (A-1/372)
kēmīl	: kâmil, tam, eksiksiz (A-5/20)
kénnés	: çöpçü
kéré	: kere, kez, defa (A-5/3)

kérez	: kiraz
Kérim Éfnés	: öz. a. Kerim Efnes (A-1/125)
kērébé	: elektrik
kērébé mihattāsi	: elektrik santrali
kērébé séētí	: elektrik sayacı
kés	: akraba, hısım (A-1/241)
késēbét	: meslek, uğraş (A-4/30)
kēs	: kadeh (A-7/78)
kéttén	: keten (A-1/312)
kéyn	: evren
kitap kur-	: kitap yazmak (A-1/248)

kíciné	: küçücük
kíciók	: küçük (A-1/199)
kíciókılıh	: küçüklük
kícké	: küçük
kíckíné	: küçücük
kíciók	: küçük
klinkís	: peçete, mendil
kompitér	: bilgisayar
kulliyé	: fakülte, kolej
kulyé	: fakülte, kolej
kuttík	: kütük

Қ

қef	: keyif
қécél	: kel
қédné	: küçük su testisi (A-1/321)
қélépцé	: kelepçe
қéllé	: kelle
қém	: kem, noksan, eksik
қémér	: kemer (A-1/226)
қér	: sağır
Қэрém	: Kerem (B-5/28)
қés-	: kesmek (A-1/160)
қésébíc	: mihr pazarlığı (A-6/9)
қéstéқ	: tuğla
қешқéқ	: keşkek yemeği
қешқénéқ	: buğday pilavı

қéttén	: keten (A-10/69)
қébín	: nikah (A-6/15)
қébín қés-	: nikah kıymak (A-6/15)
қébín қésíl-	: nikah kıyılmak (A-6/15)
қэфín	: kefen
қэндí	: ağız bölümü geniş olan küp (A-1/159)
қэндír	: kendir, ip
Қэрқük	: Kerkük şehri (A-1/134)
қésíl-	: kesilmek (A-1/177)
қéstír-	: kestirmek (A-1/80)
қи	: ki (B-3/35)
қило	: kilo
қилólıh	: kiloluk
қилómétírlıh	: kilometrelik

ķıtap	: kitap (A-7/13)
ķıbí	: gibi (A-4/50)
ķıbrıt	: kibrit (B-7/54)
ķıf	: kũf
ķıflén-	: kũflenmek
ķılıķ	: anahtar (A-1/173)
ķılıķlé-	: kilitlemek, kapatmak (A-3/2)
ķılıķlén-	: kilitlenmek, kapanmak
ķım	: kim (A-1/131)
ķımı	: kimi (B-4/14)
ķımın	: gibi (A-1/73)
ķımısı	: kimisi (A-6/6)
ķımsé	: kimse (A-1/102)
ķır	: kir
ķırlén-	: kirlenmek
ķırlét-	: kirletmek
ķıssé	: kese, torba (A-9/13)
ķölé	: köle
ķölélıh	: kölelik
ķölgé	: gölge (B-3/7)
ķölmék	: gömlek (B-9/13)
ķölmékliħ	: gömleklilik
ķömé	: küme, yıģın (A-5/126)
ķöppék	: köpek (A-10/50)
ķör	: kör (A-4/54)
ķöşķ	: göğüs, bağır (A-4/51)
ķöşķ	: bir evin ikinci katı (A-7/3)

ķöy	: köy (A-1/362)
ķöylí	: köylü
ķöynék	: gömlek (A-3/7)
ķöysıncak	: öz. a. Erbil'e bağlı bir ilçe (A-1/119)
ķömír	: kömür
ķöpík	: köpük (A-1/188)
ķücé	: küçe, sokak (A-1/135)
ķül	: kül (B-1/21)
ķulbaş	: zavallı, başı dertte olan (A-3/7)
ķülé	: kısa boylu, cüce (A-1/90)
ķülhāncı	: külhancı (B-8/46)
ķüllé	: kısa boylu, cüce (A-1/90)
ķümbét	: kubbe
ķündíc	: susam
ķüp	: küp, cere (A-1/317)
ķürékén	: damat (A-1/76)
ķürékén çēstı	: gerdek gecesinden sonraki iki günün her birinde damat tarafının verdiği yemek (A-4/5)
ķürékén olmaħ gecēsi	: gerdek gecesi
ķürsí	: kürsü, sandalye (A-1/120)
ķürt	: Kürt
ķüsıl-	: küsmek (B-7/44)

Ķ

Ķalař	: pamuktan yapılan bir tür ayakkabı (A-10/54)
Ķantor	: elbise dolabı (A-1/139)
Ķaryan	: defa, kere (A-1/245)

Ķınar	: kenar, kıyı (A-5/38)
Ķıra	: kira (A-4/15)
Ķırřan	: kırşan, pudra (A-6/32)
Ķor	: kör (A-1/68)

Ķ

Ķaba	: büyük, ağır
Ķabar-	: kabarmak
Ķabart-	: kabartmak
Ķabla-	: kaplamak
Ķablama	: kaplama
Ķabul	: kabul (A-4/3)
ĶaĶ-	: kaçmak (B-11/11)
ĶaĶaĶ	: kaçak
Ķafes	: kafes (A-1/118)
Ķahraman	: kahraman
ĶaĶ-	: kakmak (B-5/56)
ĶaĶ-	: kalkmak (A-1/5)
Ķal-	: kalmak (A-1/115)
Ķala	: kale (A-1/134)
Ķalabil-	: kalabilmek
Ķalala-	: yığmak, yığın yapmak
Ķalalat	: küme, yığın (A-5/128)
ĶalĶan	: kalkan
ĶaltaĶ	: deriden ayakkabı tabanı
Ķamař-	: kamaşmak
Ķambér	: öz. a. Kamber (A-1/3)
Ķan	: kan (A-1/78)

Ķan aĶ-	: kan akmak
Ķanat	: kanat (A-1/190)
Ķanatlan-	: kanatlanmak
ĶanayĶa	: tela
Ķap-	: kapmak (A-4/49)
Ķapat-	: kapatmak (B-2/52)
Ķap ĶacaĶ	: kap kacak
ĶappaĶ	: kapak (A-1/173)
Ķappan-	: kapanmak (A-1/174)
Ķar	: kar (A-1/270)
Ķarabasan	: karabasan
ĶaranuĶ	: karanlık
Ķarar	: karar (B-5/6)
Ķardař	: erkek kardeş (A-1/342)
ĶardařlıĶ	: kardeşlik
Ķartal	: kartal (A-4/49)
ĶasırĶa	: kasırĶa
Ķassap	: kasap (A-1/197)
Ķast	: kast, amaĶ (B-5/34)
Ķastor	: bir tür kumaş, kastor (A-1/313)
Ķař	: kaş (B-2/11)
Ķařa-	: kaşamak

kaşan-	: kaşınmak	kāldır-	: kaldırmak (A-1/21), saklamak, biriktirmek (A-10/47)
kat	: kat, defa (A-1/368)	kāldırabıl-	: kaldırabilmek
kat-	: katmak, karıştırmak (A-5/117)	kāldırıl-	: kaldırılmak
katma	: kıldan veya yünden yapılmış ip, sicim (A-9/4)	kālım	: kalım
katmaḥ	: yaranın iyileşmesinde oluşan kahverengi katman, kerme	kālın	: kalın
kay-	: kovmak (A-10/47)	kālınlaş-	: kalınlaşmak
kayala-	: kovalamak	kānı^c	: kanaat etmiş (B-3/26)
kayalan-	: kovalanmak	Kānlı Déré	: öz. a. Kanlı Dere (B-8/33)
kaym	: kavim, halk, yakınlar (A-10/81)	kānun	: kanun, yasa (A-8/17)
kaymand ol-	: başa kötü bir şeyler gelmek (A-8/30)	kāpı	: kapı (A-1/33)
kay-	: kaymak	kāpış-	: kapışmak
kaya	: kaya	kāpışıl-	: kapışılmak
kayt	: kayıt (A-5/114)	kāpıştır-	: kapıştırmak
kaytar-	: kaytarmak	kārı	: ihtiyar kadın (A-1/54), fazla olgunlaşmış herhangi bir şey
kaz-	: kazmak	kārın	: karın
kaza	: kaza (A-1/379)	kārınca	: karınca (B-14/33)
kazan	: kazan (A-1/216)	kārıncağa	: karınca (A-5/83)
kazan-	: kazanmak	kārpız	: karpuz (A-1/197)
kazan^c	: kazanç (B-5/8)	kārşı	: karşı (A-7/95)
kazma	: kazma aleti	kārşıla-	: karşılamak
kā'a	: salon	kārşılan-	: karşılanmak
kābirğa	: kaburga (B-13/25)	kārşuḥ	: karışık (A-4/45)
kābuḥ	: kabuk	kārşuḥ un	: buğday ile arpanın karışımından elde edilmiş un (A-4/45)
Kādīrī	: Kadiri tarikatı (B-9/35)	kāşuḥ	: kaşık (A-1/145)
kā'imkāmlıḥ	: kaymakamlık	kātı	: katı
kākız	: kağıt (A-5/45)	kātılaş-	: katlaşmak

kātır	: katır	képkeré	: kapkara
kāyıl-	: kovulmak (B-15/66)	kéré	: siyah, kara (A-5/28)
kāyır-	: kavurmak (A-2/12)	kéréć	: çok çirkin (A-5/27), çingene
kāyırġa	: kavurga	kérel-	: kararmak
kāyırma	: kavurma (A-1/165)	kérért-	: karartmak
kāyış-	: kavuşmak (B-5/63)	késp	: bir çeşit sert hurma, ucuz hurma (A-10/79)
kāyıt	: kavrulmuş un (A-2/14)	kéşmar	: kaşmer, soytarı
kāyđı yo!	: olsun!, olabilir!, zararı yok (A-5/114)	kéyē'it	: dil bilgisi, gramer
kāyġı	: kaygı	kéyméh	: kaymak (A-1/95)
kāzuġ	: kazık	kéyné-	: kaynamak
kédér	: kadar (A-1/76)	kéynér (su)	: kaynar su
kédifé	: kadife kumaş (A-1/314)	kéynét-	: kaynatmak (A-1/143)
kédim	: eski, tarihsel, kadim (A-5/115)	kéytan	: bağcık
kédír	: değer, kıymet, itibar (A-1/352)	kéyyím	: sıkı, sert
kéġyé	: kahve	kēbír	: kabir, mezar (A-4/62)
kéléé	: kale (A-7/72)	kērış-	: karışmak (A-8/46)
kéléém	: kalem (B-10/34)	kērıştír-	: karıştırmak
kéléém cēf	: tükenmez kalem	kēyín	: kayın birader
kéléém pandān:	dolma kalem	kıć	: ayak (A-1/323), bacak, baldır (A-1/328)
kéléém rassās	: kurşun kalem	kıdıġla-	: gıdıklamak
kélp	: kalp (A-1/267)	kıl-	: kılmak (B-11/51)
kélpśíz	: kalpsiz	kılay	: şişman (A-1/249)
kéméré	: araba	kılın-	: kılınmak, yapılmak (A-8/22)
kémis	: gömlek	kılınkoć	: omuz, kulunç
Kénsērí	: öz. a. Erbil'in kapalı çarşısı (A-8/4)	kınara	: kanca (A-1/178)
kénşér	: karşı taraf (A-7/3)	kınfíl	: karanfil çiçeği (A-1/392)
kénşérdēkí	: karşıki	kıpkırmızı	: kıpkırmızı

kır- : kırmak (A-1/199)
kıraḥ : kenar, kıyı
kıran : kıran, afet, kıtlık
kırdır- : kırmak, kırdırmak (A-7/113)
kırḥ : kırk (A-1/102), ölümünden kırk gün sonra yapılan törenin adı (A-10/88)
kırḥ birinci : kırk birinci (A-8/8)
kırḥı cıḥ- : doğumun ya da ölümün üstünden kırk gün geçmek
kırıḥ : kırık
kırıl- : kırılmak (A-1/77)
kırın- : kırılmak (A-5/52)
kırıştır- : kırıştırmak
kırmızı : kırmızı, al (A-2/14)
kırp- : kırpmak
kırpaç : kırbaç (B-15/63)
kırpıl- : kırpılmak
kısım : bölüm, grup (A-10/90)
kıskan- : kıskanmak
kıssa : kısa (A-1/232)
kış : kış (A-1/164)
kışın : kışın
kışla : kışla
kız : kız (A-1/4)
kız- : kızmak
kız tap- : gelin adayı bulmak
kızanbuḥ : sıtma
kızar- : kızarmak

kızıl : kızıl et (A-1/164)
kıblé : kible (B-10/64)
kıl : kıl (B-15/58)
kıtar : tren
kıtar mihattāsi : tren istasyonu
kıyés : kıyas, ölçü
kıyéslé- : kıyaslamak
kılínć : kılıç
kısmét : kısmet, nasip (A-8/51)
kī- : kıymak (A-5/6)
kījıldé- : çığlık atmak
kīmé : kıyma
koca : dede, büyük (A-1/195)
kocaman : kocaman
koḥla- : koklamak (B-15/35)
koḥlaş- : koklaşmak
kol : kol (A-6/34)
kolbaḳa : kurbağa (A-1/233)
kon- : konmak (B-6/3)
konah : misafir, konuk
kondıra : ayakkabı
konşı : komşu (A-2/2)
konşılıḥ : komşuluk (A-8/35)
korḥ- : korkmak (A-5/74)
korḥaḡan : korkak
koryat : horyat (A-1/279)
koy- : koymak (A-1/5)
koyrat : horyat (A-6/45)
koz : ceviz (A-1/355)

ḳōhı : koku, parfüm (A-1/142)
ḳōniş- : konuşmak (B-1/78)
ḳōriḥ- : korkmak
ḳōtır : kuduz
ḳōyin : koyun (A-1/160), göğüs
ḳrej : kir
ḳubbih : kubbe şeklindeki herşey (A-1/216)
ḳucaḥ : kucak
ḳucaḥla- : kucaklamak
ḳucaḥlan- : kucaklanmak
ḳucaḥlaş- : kucaklaşmak
ḳucaḥlāşıl- : kucaklaşılmak
ḳucbın : köşe (A-10/48)
ḳudır- : kudurmak (B-15/80)
ḳudrēt-i ilēhī : ilahî güç (A-1/2)
Ḳuds : Kudüs (B-10/57)
ḳul : kul, köle (B-3/22)
ḳulaḥ : kulak (A-1/170)
ḳulaḥ as- : kulak asmak, dinlemek, önemsemek (A-5/79)
ḳulp : kulp (A-1/213)
ḳulyalla : İhlas suresi (A-1/376)
ḳum : kum, yudum
ḳumaş : kumaş (A-1/135)
ḳupan- : kopmak (A-5/61)
ḳupart- : koparmak (A-5/17)
ḳupārtıl- : kopartılmak
ḳur- : kurmak (A-1/53)

ḳuraḥ : kurak
Ḳuran : Kuran-ı Kerim (A-1/361)
ḳurban : kurban (B-1/59)
Ḳurban Bayrāmı: öz. a. Kurban Bayramı (A-8/25)
ḳurban yer- : kurban vermek (B-1/59)
ḳurı : sert, kuru (A-6/24)
ḳurı- : kurumak
ḳurıl- : kurulmak
ḳurılaş- : sertleşmek
ḳurılda- : mide guruldaması
ḳurış : kuruş, para pul (B-5/80)
ḳurit- : kurutmak (A-1/142)
ḳurna : köşe
ḳurnaz : kurnaz
ḳursaḥ : kursak
ḳurşın : kurşun
ḳurt : kurt (A-5/10)
ḳurtar elé- : kurtarmak (A-1/368)
ḳurtar et- : kurtarmak (A-1/389)
ḳurtıl- : kurtulmak
ḳusaḥ : kusmuk
ḳuyriḥ : kuyruk
ḳuş : kuş (A-1/189)
ḳutı : kutu (A-1/201)
ḳuyat : kuvvet, güç (A-7/60)
ḳuyyat : kuvvet, güç, hâl, takat (A-2/2)
ḳuyı : kuyu

L

lahza	: bir çırpı, lahza (A-6/39)	léllük	: salıncak
laklak	: leylek	Léylé	: Leylâ (B-11/28)
lal	: dilsiz	lêzım	: lazım (A-7/22)
lala	: lale (B-9/12)	lġay	: dizgin (A-1/77)
léb	: dudak (B-10/69)	lítır	: litre
léġén	: leġen (B-8/40)	lítırlıġ	: litrelik
léġén	: üstü kapalı olarak, göndermede bulunmak (A-1/268)	lımo	: limon (A-1/49)
lékķé	: lekke (B-9/34)	luġé	: dil (A-8/49)
		luķm	: lokum
		luķma	: lokma (B-13/27)

M

macal	: uygun zaman, boş zaman (A-8/19)	marsum	: merasim, tören (A-10/80)
maġluk	: yaratık, mahluk (A-3/5)	matal	: masal (A-1/1)
maķas	: makas (A-9/4)	matam	: restoran, lokanta (A-1/347)
maķalé	: makale	matara	: matara (A-1/20)
maķta	: bölüm, parça	mat ħal-	: şaşakalmak, donakalmak (B-15/44)
mal	: mal, mülk (A-7/92)	may may	: miyav miyav (A-10/49)
malla	: molla (A-1/5)	maya	: kâr
Malla Dāyıt	: öz. a. Molla Davut (A-1/317)	mazar	: mezar (B-16/20), mezarlık (B-5/71)
mama	: amca, emmi (A-1/354)	mazlum	: mazlum (B-16/35)
manķala	: mangal	Mām Ğbo Nalbandġılı:	öz. a. Abdullah Nalbent Amcagiller (A-8/6)
mantiké	: bölge, mıntıka (A-8/36)	māyı	: mavi
maral	: maral (B-2/10)	māyılđa-	: miyavlamak (A-10/48)
marāsim	: merasim, tören (A-6/44)		
marġa	: pusu (A-5/64)		

Meylît	: Mevlit Kandili (A-4/4)	mémé	: göğüs, meme (A-1/34)
Meylît et-	: Mevlit Kandilini kutlamak (A-4/4)	Méméd Éfëndî:	öz. a. Mehmet Efendi (A-1/240)
Meylît õhı-	: Mevlit Kandilini kutlamak	mémlékét	: memleket, yöre (A-5/82)
Meylît Pëğembér:	Mevlit Kandili (B-8/32)	mén	: ben (A-1/36)
mez	: masa	méndil	: kumaş mendil, yağlık (B-7/39)
meşk	: beyin, dimağ (A-5/7)	mé^cné	: mana, anlam (A-1/349)
mécbur	: mecbur (A-1/4)	mén^cet-	: yasaklamak, menetmek (A-1/311)
méclis	: meclis (B-12/7)	mé^cnî	: şarkı, mani (A-1/46)
mécmu^a	: birkaç, birtakım (A-5/11)	ménnébílím!	: ben ne bileyim! (A-1/390)
Mécnun	: Mecnun (B-10/28)	mérc	: şart, koşul (A-5/72)
mé^cdé	: mide (A-1/51)	mérék	: merak (B-4/23)
mé^céskér	: asker kampı, ordugâh (A-1/106)	mérék sal-	: merak etmek (B-4/23)
méftun	: meftûn (B-11/29)	mérhémét	: merhamet (B-10/42)
mégér	: meğer (B-7/63)	mé^crifét	: bilim, bilgi (B-9/21)
méhél	: zaman, dönem (A-1/105)	mérmér	: mermer
méhállé	: mahalle, semt (A-1/238)	mért	: mert (A-7/62)
méhkémé	: mahkeme (A-1/111)	mésél	: örnek, misal (A-3/5), özdeyiş, vecize (A-6/40)
méhşér	: mahşer (B-11/73)	mésélén	: mesela, örneğin (A-4/11)
mé^cidé	: mide (A-9/19)	Mésîhî	: Hristiyan (A-1/257)
mékiné	: makine (A-2/8)	Mésîhîlîh	: Hristiyanlık
mékÿi	: kuru temizlemeci	més^kén	: mesken (B-9/7)
mélik	: kral (A-1/43)	més^ul	: sorumlu (A-1/242)
mélül	: hüznü, melül (A-1/381)	mésêkil	: sorun, problem, sıkıntı (A-1/108)
mémbé^c	: kaynak, pınar, memba (A-1/312)	mésğul	: meşgul

méşhur	: ünlü, meşhur (A-1/208)	mıdayyar	: yuvarlak (A-1/168)
méşrup	: alkollü içki (A-1/260)	mıgırıp	: akşam vakti veya namazı (A-1/376)
méştép	: okul, medrese, mektep (A-1/356)	mihim	: önemli
méştēplī	: okullu	mıhatta	: istasyon
méştüp	: mektup (A-4/53)	mıhāfaza	: valilik, koruma
méthet-	: övmek, methetmek (A-3/3)	mıhāfaza et-	: korumak
métih	: medih, övgü	mıkyi	: kuru temizlemeci
métürlih	: metrelik	mıklı	: tava
méycut	: mevcut	mın	: bunu (A-4/17)
Méylēnē Hālit:	öz. a. Mevlâna Halit (A-8/50)	mınca	: bunca, bu kadar, bu denli (A-3/8)
Méyléyī	: Mevlevî	mıncıh	: çimdik
méysim	: mevsim (A-10/60)	mıncıhla-	: çimdiklemek
méysimlīh	: mevsimlik	mıncıh yı-	: çimdiklemek
méyt	: ölüm (A-1/303)	mıncuḥ	: boncuk (A-1/66)
méy	: mey, içki (A-1/296)	mır-	: birine öfkeyle bakmak
méydan	: meydan (A-7/58)	mıraz	: murat (A-1/252)
méyhāné	: meyhane (A-1/259)	mırākip	: gözetmen (A-1/242)
Méyyēdé	: öz. a. Meyyâde (A-3/16)	mırāzı ḥāsıl ol-	: isteğine kavuşmak, muradına ermek
mézrécé	: tarla, tarım arazisi (A-5/14)	mırıl-da-	: mırıldamak
mézzé	: meze	mırıl-dan-	: mırıldanmak
mēdém	: madem, mademki (A-5/89)	mıskal	: Erbil'de 5 g. olup kuyumcuların kullandığı bir ağırlık ölçü birimi, miskal (A-6/10)
mēédé	: başka	mitayasta	: ortaokul
mērcímék	: mercimek (A-5/118)	min-	: binmek (A-1/330)
mıḥattal	: işleyemez olma durumu, çalışamaz olma (A-5/91)	minara	: minare
		mindır-	: bindirmek (A-1/75)

miné	: sapı düzgün olan bir yaz çiçeği, güzel anlamında kullanılır (A-1/293)	mor	: mor (A-1/278)
Mirî Suyı	: öz. a. Erbil'de bir çeşme, Mirî Suyu (A-9/13)	morlıh	: morluk
misél	: misal, örnek (A-7/30)	mor ol-	: morarmak (A-1/278)
mícémmidé	: dondurucu (A-1/160)	muddé	: süre, müddet (A-8/36)
mícék	: sivrisinek	mu^éhhiré	: mihr-i müeccel (A-10/15)
mícké	: biraz, bir avuç (A-2/3)	muféttişlıh	: müfettişlik
míckoké	: birazcık	muftilıh	: müftülük
mí^cémélé	: pazarlık	muhéndis	: mühendis
mí^cémélé et-	: pazarlık yapmak	muhéndislıh	: mühendislik
mí^cémélét	: işlem	muhim	: önemli, mühim (A-5/108)
míh^eyélé	: deneme, girişim	muḥkém	: sağlam
míh^eyélé et-	: denemek, girişmek	muḥkémle-	: sağlamlaştırmak
míkyéc	: makyaj (A-6/31)	muḥtaç	: muhtaç (B-6/15)
mílk	: mülk, varlık (A-8/53)	Muḥtar ^eÉbo	: öz. a. Muhtar Abdullah (A-1/110)
míllét	: millet (A-1/363)	muḥtārılıh	: muhtarlık
Míllét Baḥcāsı:	öz. a. Millet Parkı (A-1/228)	mu^cil	: ailenin tek çocuğu olduğu için askerlikten muaf olan kişi
míní	: bunu (A-1/63)	mu^cin	: bk. mu ^c il (A-1/132)
mísēhé	: silgi	muḥaddés	: mukaddes, kutsal (B-10/57)
mísḫin	: miskin, zavallı (B-15/79)	muḥaddimé	: mihr-i muaccel (A-10/15)
mísḫí	: limon	muḥaddimén	: peşin
míşéyyés	: tedirgin, telaşlı	muḥābil	: mukabil, karşılık
Míşir	: öz. a. Muşir (A-1/325)	muḥtāta	: kalemtraş
mízék	: buğday ve arpa karışımından elde edilen un (A-1/363)	mulḥ	: mülk (B-10/27)
mobēyíl	: cep telefonu	mum	: mum (A-6/23)
		mumarriz	: erkek hemşire
		mumarriza	: kadın hemşire

mumbarak	: mübarek, kutlu
mumbarak ol-	: mübarek olmak, kutlu olmak
mu'min	: mümin (B-10/38)
munēsébé	: kutlama, tören, etkinlik
murat	: istek, dilek (B-4/35)
murat al-	: murada ermek (B-4/35)
murat hānlı	: Sultan III. ya da IV. Murat'ın giydiği giysiden alıntı yapılarak tasarlanan erkek giysisi (B-9/15)
mus	: jilet, ustura, permaşarp
musēédé	: yardım, destek, muavenet (A-1/326)
Musıl	: Musul şehri (A-1/124)
musirrol-	: ısrar etmek, direnmek, üstelemek (A-5/11)
mustahak	: müstahak (A-8/31)
mustémır	: sürekli, devamlı

mustéşārılı	: müsteşarlık
muşkilé	: sorun, problem (A-5/53)
muşkil	: sorun, problem (A-4/57)
mutēbéé	: izleme, takip etme
mutēbéé et-	: izlemek, takip etmek
mutééssir	: üzölmüş, etkilenmiş (A-1/266)
mutéhellif	: gecikmiş, geride kalmış (A-1/109)
mutércim	: çevirmen
mutlakān	: mutlaka, kesinlikle (A-1/196)
mutlı	: mutlu (B-9/26)
Muzaffar	: öz. a. Muzaffereddin Gökbörü (B-8/31)
muzāhara	: gösteri
muzāhara et-	: gösteri yapmak
muzammit	: ilk yardım görevlisi, sağlık görevlisi

N

naccar	: marangoz (A-1/196)
na ğadaya	: kaça
Naķışbēndī	: Nakşibendi
naku	: iki cümleyi birbirine bağlayan bağlaç (A-1/212)
naķşu nigār	: nakış ve resimlerle süslü olan (A-6/19-20)
nal	: nal (B-15/69)
nam	: ün, nam (B-9/38)

nam sal-	: nam salmak (B-9/38)
namaz	: namaz (A-1/5)
namāzlı	: seccade
namāzsız	: cenabet
namāzsız ol-	: cenabet olmak
nankāra	: davul (A-5/68)
nar	: nar (A-1/51)
nasip	: nasip, kısmet, talih, baht (A-3/6)

nayhāyı	: nasıl, ne şekilde (A-6/16)	neft	: benzin ile mazot arası, lamba yağı değerinde, ısınma veya aydınlatma amaçlı kullanılan yakıt türü
naz	: naz, işve, cilve (A-5/2)	né	: ne (A-1/29)
nazan	: cahil	né...né	: ne...ne (B-2/67-68)
nazaran	: nazaran, nispeten	Nēbī ʿUzēr Hēzrēti:	öz. a. Uzeyr Peygamber (B-8/29)
nazdar	: üstüne titrenilen, değer verilen (A-1/170)	nécēḥ	: başarı
nā-asīl	: soysuz (B-10/24)	nécmé	: yıldız (A-1/121)
nādān	: bilgisiz, cahil (B-15/68)	nédén	: neden (B-2/23)
nāḥoş	: nahoş, kötü, tatsız tuzsuz (A-8/32)	néfés	: nefes, soluk (A-4/65)
nāḥoşlḥ	: sıkıntı, tatsızlık, üzüntü (A-1/105)	négmé	: nağme (B-4/23)
nāḥsı	: hangi, hangisi (A-1/76)	néhír	: ırmak
nākış	: nakış (B-4/10)	néʿīl	: terlik
nāmért	: namert (B-13/31)	nékés	: soysuz, fırsatçı, menfaatçi (A-7/108)
nāmlet	: öz. a. bir tür gazlı içecek (A-1/315)	ném	: nem (B-11/39)
nāmus	: namus (B-8/38)	némért	: namert (A-4/46)
nāndın	: ekmeklik, ekmek sepeti (A-1/153)	néné	: ana, anne (A-1/4)
nārné	: narenc, turunc (A-1/49)	nénēlīḥ	: analık
nāşirín	: uygunsuz (A-1/346), çirkin, sevimsiz (A-5/28)	nésıl	: nesil, kuşak (B-8/10)
nāzlı	: nazlı (B-11/56)	néskénan	: yağlı ve şekerli gözleme (A-9/12)
necé	: nasıl (A-4/62)	néy^c	: tür, çeşit, nevi (A-1/167)
necēyí	: nasıl (A-1/348)	néyé	: torun (A-8/49)
necé	: kaç (A-1/49)	nēciḥ	: başarılı (A-9/3)
necéyé	: kaça	nēcí	: ne için, neden (A-1/115)
necéncísí	: kaçınıcı	nēdi	: kulüp (A-1/325)
		nēní	: neyi

něyí	: neyi
niyaz	: dilek, istek (A-1/251)
ni'mét	: nimet (B-9/18)
niş	: neden, niçin (A-1/275)
nişan	: nişan (A-1/30), alyans (A-6/14), nişan günü
niší	: neden
niştér	: neşter (B-2/46)
nísbé	: oran
nísbét	: oran
nísbétén	: nispeten, oranla

nísibét	: musibet, felaket (A-10/66)
nīno	: bir tür kumaş, nino (A-1/313)
nōhıt	: nohut (A-6/24)
nōlıp	: ne olmuş? (A-8/47)
nukté	: nükte (A-10/38)
nukıstan	: eksik, kusur
nukıstanlıh	: eksiklik
nuksan	: eksik, kusur
nyon	: floresan lamba

O

o	: o (A-1/52)
obir	: öbür, diğér, öteki (A-1/329)
obirí	: öbürü
obirléri	: öbürleri
obirsí	: öbürü, öteki (A-6/11)
ocağ	: ocak (A-1/185)
od	: ateş (B-1/67)
o ğada	: o kadar (A-1/31)
Oğız	: Oğuz boyu (B-5/2)
oğlan	: oğlan (A-1/4)
oh!	: oh! (A-1/369)
ohöp!	: itiraz ya da beğenilmeyen bir durum için söylenen bir ünlem
oh	: ok (B-1/45)
ohla-	: oklamak (B-15/75)
ohlay	: oklava (A-1/53)

ohşa-	: okşamak (B-4/10)
ol-	: olmak (A-1/5)
olar	: onlar (A-1/106)
olardan	: onlardan (A-8/47)
olaş-	: ulaşmak, yetişmek (A-1/114)
olaşabıl-	: ulaşabilmek (A-5/10)
omırğa	: omurga
on	: on (A-1/106)
on beş	: on beş (A-1/106)
on binlíh	: on binlik
on bir	: on bir (A-1/108)
onca	: o kadar (B-2/39)
on iğkı	: on iki (A-1/108)
oncuka	: birazcık
oncıka	: birazcık
onda	: o anda, o günlerde (A-1/70)

onlarca	: onlarca
onnan sora	: ondan sonra (A-1/86)
ora	: oraya (A-1/125)
orda	: orada (A-1/6)
ordan	: oradan (A-1/158)
ortaḡ	: ortak (B-14/19)
ortanca	: ortanca
ortāḡ	: ortaklık, orta yer (A-8/5)
ot	: ot, tahıl (B-10/67)
otaḡ	: konak (B-9/22)
ottuz	: otuz (A-7/5)
oy-	: oymak (B-2/53)
oya	: oya

oyah	: uyanık, uyumamış (B-1/76)
oyan-	: uyanmak (A-7/66)
oyat-	: uyatmak, uyandırmak (B-2/73)
oyāndır-	: uyandırmak (B-7/64)
oyāndırıl-	: uyandırılmak
oydí	: geçmişte bir olayı göstermek için kullanılan işaret adılı (A-1/43)
oyna-	: oynamak (A-4/23)
oynat-	: oynatmak (A-10/64)
ozabana	: çocuğun doğumundan sonra dağıtılan şeker

Ö

ō!	: ô! (A-1/379)
ōdın kıran	: fakir, yoksul, çulsuz (A-3/13), odun kıran
ōdí	: şimdi yapılan bir eylemi göstermek için kullanılan işaret adılı (A-1/17)
ōǵın	: evvelsi gün, o gün (A-1/325)
ōḡı-	: okumak (A-1/255)
ōḡın-	: tahsil görmek (A-4/27), okunmak (A-8/22)
ōḡıt-	: okutmak

ōḡıttır-	: okutturmak
ōlın-	: olunmak (A-5/50)
ōrdı	: ordu (B-3/18)
ōrıć	: oruç (A-2/5)
ōtır-	: oturmak (A-1/17)
ōtırıl-	: oturulmak (A-10/89)
ōtırt-	: oturtmak (B-4/40)
ōy!	: oy! (A-5/29)
ōyın	: oyun, maç
ōyınbozan	: oyunbozan

Ö

ög	: ön (A-1/53)
ög-	: övmek (B-2/88)
öge düş-	: gelişmek, ilerlemek (A-1/359)
ögey néné	: üvey anne (A-1/129)
ögrén-	: öğrenmek (A-1/357)
ögrét-	: öğretmek, alıştırmak, telkin etmek (A-4/28)
öksüz	: öksüz (B-5/70)
öl-	: ölmek (A-1/103)
öldír-	: öldürmek

öp-	: öpmek (B-7/60)
ört-	: örtmek (A-1/155)
örtik	: yatak (A-1/153)
örtül-	: örtülmek (A-7/76)
örtüş-	: örtüşmek
öskír-	: öksürmek
öte	: öte
öte bēri	: öte beri
öz	: kendi (A-1/64)
özgürlük	: özgürlük (B-5/62)

Ö

ögül-	: övülmek (B-5/34)
ögün-	: övünmek
ögüt	: öğüt (B-1/2)
öli	: ölü, mevta (A-1/212)
ölím	: ölüm (A-7/37)

ölím kâpsı	: ölüm (A-7/37)
öpış-	: öpüşmek, aynı hizaya gelmek
öpışıl-	: öpüşülmek
öpıştır-	: öpüştürmek
ötíllí	: ötürü (A-1/215)

P

pak	: temiz, pak (A-1/318)
pakla-	: temizlemek
pa_kla	: bakla
pa_klaya	: baklava
palan	: eyer
panka	: vantilatör (A-2/10)
para	: para (A-1/130)
parāsız	: parasız (A-1/248)
para buz-	: para bozdurmak

parća	: parça (A-1/135)
parćala-	: parçalamak (A-1/162)
parla-	: parlamak
parla_h	: parlak
parok	: bez, bez parçası (A-2/9)
pas	: otobüs
pata_h	: ayıp, kusur

patāgını ėhart-: birinin geğmişte işlemiş olduğu bir kusuru veya ayıbı teşhir etmek, çok dövmek, leşini çıkarmak

pattāgını ėhart-: birinin geğmişte işlemiş olduğu bir kusuru veya ayıbı teşhir etmek, çok dövmek, leşini çıkarmak

pay : pay (A-8/47)

pay et- : yetmek, kāfi olmak

paylaş- : paylaşmak

paylāřıl- : paylaşılmak

pākır : bakır (A-1/101)

pāmbuē : pamuk (A-6/31)

pānturlıē : pantolonluk

pārıl-da- : parıldamak

pāyız : sonbahar, göz (A-1/161)

peće : peće, nikap (A-3/6)

pencar : ebegümeci (A-1/166)

pencar burēul: bulgur ile ebegmeciden oluşan sulu yemek

pencere : pencere (A-1/139)

peřķır : Önlük, peşgir (A-1/153)

peřmė : eyizin kırmızı veya pembe renklerdeki rts (A-6/17)

pėndır : peynir

pėķ : pek (B-9/16)

pėkrėc : kova, bakraç

pėmbė : pembe (A-6/34)

pėrdė : perde (A-6/40)

pėriřan : perişan (B-11/60)

pėtėķ : petek (B-15/70)

pėlık : yaprak, kabuk (A-5/24)

pėtri : pil, bateri, ak

pıćaē : bıçak (A-1/199)

pıćaēla- : bıçaklamak

pırėıkla- : parçalamak, ezmek (A-5/45)

pırıl : pırıl

pışman : pişman

pışman ol- : pişman olmak

pışu : puşu (B-11/12)

pilėy : pilav (A-1/165)

Pirbal Aēa : z. a. Pirbal Aēa (A-7/1)

piy : hayvanların karın bölgesini kaplayan yaē tabakası

pırėmız : basınçlı petrol (bk.) ile çalışan ocak

pısık : kedi (A-1/176)

pıyėse : yürüyüş, yürüyüşe ıkma (A-4/7)

polat : polat (A-8/60)

poplin : bir tür kumaş, poplin (A-1/313)

post : post (B-5/33)

prāya : prova

profisor : profesör (A-1/339)

program : program, uygulama

puşt : puşt

püşkír- : püskürmek

püşkírt- : püskürtmek

R

Rabbíl-^célémīn: Âlemlerin Rabbi
(A-1/347)

rağbét : rağbet (A-4/30)

rağbétlí : rağbetli (A-4/25)

raḥétí : huni

Ramazán : Ramazan ayı, oruç ayı
(A-2/3), öz. a. Ramazan
(A-10/43)

Ramazán Bayrāmı: öz. a. Ramazan
Bayramı (A-8/25)

randé : rende

randélé- : rendelemek

rasím : resim (B-7/4)

rast : düz, doğru (B-2/78)

rast gél- : rast gelmek (B-2/78)

raşyét : rüşvet

raşan : akıp gitmek (B-15/77)

razillíḥ : cimrilik

rākı : rakı (B-10/72)

rākıp : rakip (B-7/83)

rāzı : razı (A-5/102)

réfēhiyét : refah, bolluk

réfté : başörtüsü

réhīn : rehin, kapora, güvence,
teminat (A-1/259)

rēḥmētí : rahmetli, merhum,
merhume

rémzī : simgesel, sembolik,
remzi (A-4/8)

résén : doğrudan, direkt
(A-1/116)

réya : reva (A-7/20)

rēnḳ : renk (A-1/278)

rısta : çamaşır veya başka
şeylerin asıldığı ip
(A-2/9)

rıyāzı : sporcu, vücut
geliştirme sporuyla
uğraşan (A-1/326)

riyēyé : roman

rubı^c : Irak Cumhuriyeti'nde
bir dinarın dörtte biri
(A-4/23), çeyrek

ruh : ruh (A-4/42)

ruh cíḥ- : ölmek

ruḥsat : ruhsat, izin

ru^yyé : rüya (B-8/3)

rutbé : rütbe, mertebe
(A-1/121)

S

sabba	: beton (A-1/323)	saném	: sanem, put (A-7/27)
sabbūra	: kara tahta	sap	: sap
sabrelé-	: sabretmek (B-10/44)	sapaḥ	: kaynak (B-9/24)
sac	: ekmek ve yufka sacı (A-2/1)	sappasağlam	: sapaşağlam
sać	: saç (A-6/8)	sapsarı	: sapsarı
sać-	: saçmak (B-4/7)	sar-	: sarmak (B-3/12)
saćkıran	: saçkıran hastalığı	saral-	: sararmak (A-1/50)
saćma	: tüfek saçma	saralt-	: sarartmak (B-15/30)
sadā	: seda	Saray	: öz. a. Erbil kalesinde bir mahalle (A-1/243)
Saḍdunaya	: öz. a. Erbil'de bir mahalle (A-1/238)	saray	: saray (B-15/31)
saf	: saf, berrak, pürüzsüz (A-1/320)	sat-	: satmak (A-1/140)
sağ	: sağ (A-5/103)	sataş-	: sataşmak
sağal-	: sağalmak, iyileşmek (B-1/71)	say-	: saymak (A-7/107)
sağlam	: sağlam	sayah	: uyanık, uyumamış (B-2/25)
saḥla-	: saklamak (A-5/51)	sayara	: araba
saḥlan-	: saklanmak (A-5/58)	saydéliyé	: eczane
Sahyon	: Siyon (B-10/62)	sayyan	: şemsiye
sal-	: sermek (A-2/9), bırakmak, salmak (A-7/27), kurmak (B-4/36)	sākı	: saki (B-11/35)
salla-	: sallamak	sālı	: salı
sallan-	: sallanmak (A-1/168)	sāln-	: salınmak (A-1/353)
salta	: salta, cepken (B-8/15)	sālncaḥ	: salıncak
saltanat	: bolluk, zenginlik, gösterişli yaşayış (A-1/331)	Sālıḥ Sifon	: öz. a. Salih Sifon (A-1/315)
saman	: saman (A-2/12)	sālon	: kadın kuaförü (A-6/29)
		Sāmarra	: Samarra ilçesi
		sāmırsaḥ	: sarımsak
		sāncı	: sancı
		sāncı-	: sancımak

sāncılan-	: sancılanmak
sārgı	: sargı
sārı	: sarı (A-1/278)
sārıl-	: sarılmak (B-3/20)
sārılıh	: sarılık
sārı ol-	: sararmak (A-1/278)
sāyı-	: soğumak
sāyıh	: soğuk (A-1/317)
sāyıhlıh	: soğukluk
sāygi	: saygı
sāyı	: sayı
sāyıt	: yol için şerit (A-1/329)
sec-	: seçmek (A-1/136)
sectırıl-	: seçtirilmek
selé-	: söylemek (A-1/46)
seléş-	: konuşmak (A-1/17)
seléşıl-	: konuşulmak (A-10/16)
selét-	: söyletmek
selétıl-	: söylenilmek
seléttır-	: söylettirmek
sey-	: sevmek (A-4/10)
seyda	: sevda (B-2/71)
seygi	: sevgi (B-5/11)
seygili	: sevgili (B-11/80)
seygılı	: sevgili
sēyıl-	: sevmek
sēyın-	: sevinmek (B-11/33)
sēyinc	: sevinç (B-15/31)
sébbéh	: sabah (A-1/5)
sébbéhci	: sabahçı

sébét	: sepet (A-4/15)
sébılın- nükét:	nükte olsun diye (A-10/38)
sébzécı	: sebze satan (A-7/2)
sédéf	: sedef
séét	: saat (A-1/108)
séfér	: defa, kere (A-10/50), sefer, yolculuk
séfré	: piknik, gezi
séhép	: sahip, iye, malik (A-1/349)
séher	: seher (A-4/52)
séhépsız	: sahipsiz (B-15/47)
sékél	: sakal (A-1/90)
sékké	: sucu, saka (A-1/235)
sékkél	: sakal (A-4/22)
Sélcükı	: Selçuklu
sélém	: selam
sélém yer-	: selam vermek
séllécé	: buzdolabı (A-1/160)
séméssot	: çığırkan, “hiç mi duymadın?!” anlamını taşıyan bir sitem sözü
sémméé	: kulaklık, hoparlör
sén	: sen (A-1/131)
sénét	: senet (B-10/28)
sép-	: serpmek
sér	: baş (B-10/73)
sér-	: sermek (A-1/211)
sérbésér	: baştan başa (A-1/182)
sérfet-	: harcamak (A-1/158)

sérhoş : sarhoş, sermest
(A-1/260)

séri^c : hızlı

sérp- : serpmek

séryét : servet (A-7/36)

sés : ses (A-4/64)

séyran : seyran (B-11/6)

séyyís : seyis

Séyyít Câsim : öz. a. Seyit Câsim
(A-10/61)

Séyyít ^eÉbdullah Paşa: öz. a. Seyyit
Abdullah Paşa
(B-9/25)

Séyyít Muttalip: öz. a. Seyit Muttalip
(A-10/61)

Séyyít Şerifgîlî: öz. a. Seyit Şerifgiller
(A-1/143)

Séyyít Zéki : öz. a. Seyit Zeki
(A-10/61)

sēnéyi : ortaokul ve lise
aşamalarının birlikte
olduğu okul

sēnsíz : sensiz (B-1/88)

sēnüy : senin (A-1/22)

sēpîl- : serpilmek

sērín : serin

sēssíz : sessiz

sēssízcé : sessizce

sēssízléş- : sessizleşmek

sēyík : sürücü

sēyíklîh korsı: sürücü kursu

sıbuğ : boya

sıcağ : sıcak (A-1/204)

sıcāhlîh : sıcaklık

síc- : dışkıyı vücuttan dışarı
atmak (A-1/390), bir
iş veya durumu
bozmak, berbat etmek

sıcan : fare

sıcpın- : sıçramak

sıfra : sofra

sıfra sal- : sofrayı kurmak

sığır : sığır (A-1/161)

sıhî : sağlıklı, sıhî (A-2/5)

sıhıl- : sıkılmak (A-9/10)

sıncak : sancak, bayrak, merkez

sır : sır, giz (A-1/283)

sıra : sıra (B-16/24)

sırdaş : sırdaş

sırğa : küpe (A-5/35)

sırma : sırma

sızı : sızı

sızıl-da- : sızlamak

sızıl-dan- : sızıldanmak

sızla- : sızlamak

sızlan- : sızlanmak

si- : işemek (A-10/71)

sidara : yün veya kumaştan
yapılan başlık
(A-1/232)

sifon : eskiden bir tür gazlı
içeceğin adı (A-1/316)

siné : sine (B-2/70)

sinémé : sinema

sirîh-	: kaymak
sirîhtîr-	: kaydirmek
siyêk	: misvak
siyah	: siyah, kara (B-3/9)
sícîn	: cezaevi, hapisane (A-1/114)
sídîk	: sidik
sîhét	: sıhhat, sağlık
sîhhét	: sıhhat, sağlık
sîl-	: silmek (B-9/34)
sîlq-	: silmek
sîlqélé-	: silkelemek
sîlqélén-	: silkelenmek
sîlqín-	: silkinmek
sínî	: tepsi (A-1/153)
sípîr-	: süpürmek (A-5/46)
sípîrgé	: süpürge (A-10/98)
sípîrt-	: süpürtmek
Síttî İmāmı	: öz. a. Kadın İmam Türbesi (B-8/25)
síz	: siz (B-1/85)
Sînî	: Çinli
Slēmēnî	: Süleymaniye ili
smarla-	: ısmarlamak
soğan	: soğan
soh-	: sokmak
sohtîr-	: sokturmak
sohturt-	: sokturmak
sol	: sol (A-5/103)
sol-	: solmak (B-12/39)
sonra	: sonra (B-9/37)

sor-	: sormak (A-1/119)
sorākı	: sonraki
soram	: sonra (A-4/27)
soy	: soy, sülale (B-5/1)
soy-	: soymak, çıkarmak (A-5/34)
soydır-	: soydurmak (B-16/40)
sōriş-	: soruşmak
sōg-	: sövmek
sön-	: sönmek, kapanmak (A-1/309)
söndür-	: söndürmek, kapatmak (B-6/8)
söz	: söz, laf (A-1/56)
su	: su (A-1/5)
su sé'ētî	: su sayacı
su'al	: soru, sual (A-1/118)
sula-	: sulamak
sultan	: sultan (B-11/88)
summak	: sumak (A-1/89)
sutfa	: tesadüf, rastlantı (A-3/3)
suyaḥ	: sıva (A-1/163)
suyaḥ et-	: sıvamak (A-1/163)
suyar-	: sulamak
sümîk	: kemik
sümír-	: sömürmek
sümírt-	: sömürtmek
süngí	: süngü
sünnét	: sünnet (A-10/60)
sür-	: sürmek, olmaya devam etmek (A-4/5),

	yürütmek (A-4/39), zaman almak (A-8/14)
sürgüm	: sürgün, işsiz güçsüz gezen kimse
sürgü	: sürgü
sürü	: sürü
sürüklé-	: sürüklemek
sürül-	: uzaklaştırılmak, sürgüne gönderilmek, sürülmek (B-5/25)
sürün-	: sürünmek
sürmé	: sürme (B-11/87)

sürméli	: sürmeli
sürt-	: sürtmek
sürtük	: sürtük
sürtün-	: sürtünmek
Süríyé	: Suriye (A-1/310)
süslén-	: süslenmek
süz-	: süzmek (A-2/4)
süzgéc	: süzgeç
süzíl-	: süzölmek, akmak (A-1/320)
süzme	: süzme

Ş

şad	: mutlu, neşeli (B-5/20)
şadlıh	: mutluluk (A-7/56)
şah	: şah (B-6/15)
şahat	: şahit (B-8/23)
şahésér	: şaheser, başyapıt (B-5/61)
şahsı	: kişisel (A-4/29)
şan	: şan (B-9/5)
şans	: şans
şapka	: şapka
şaraza	: uzman, usta, bir şeyi veya işi iyi bilen kimse
şaş-	: şaşmak (B-2/55)
şat	: nehir, ırmak (A-1/187)
şākıl	: harman mühürü (A-1/99)
şārkı	: şarkı (A-6/45)
Şehzédé Tékkési:	öz. a. Şeyhzade Tekkesi (B-9/33)

şemey	: eşya, herhangi bir şey (A-1/53)
şey	: şey (A-1/107)
şéhit	: şehit (B-5/61)
şéhír	: şehir (B-4/1)
şéhín	: şarj
şéhín et-	: şarj etmek
şékkér	: şeker (A-2/15)
şémbé	: cumartesi (A-1/202)
şén	: şen (B-4/7)
şér	: şer (B-15/1)
şérbét	: meyve suyu, şerbet (A-1/246)
şérbét şékkéri:	kutlama şekeri (A-10/14)
şérh	: şerh, açım, yorum (A-1/361)
şérhet-	: şerh etmek, açımlamak, yorumlamak (A-1/361)

şeriké	: şirket, firma
şért	: şart, koşul (A-5/72)
şeyk	: ışık yansıması, dikkat çeken ışıltı, ışık (A-5/29)
şeyh	: şeyh (B-8/24)
Şeyh Cölî Cemî'î	: öz. a. Çöl Şeyhi Camii (B-9/31)
Şeyh 'Ébdullāh	: öz. a. Şeyh Abdullah (B-8/19)
Şeyh Muḥammad Hurasānî	: öz. a. Horasanlı Şeyh Muhammet (B-8/27)
Şeyh Şerif	: öz. a. Şeyh Şerif (B-9/37)
şégirt	: çırak
şégirtçilih	: çıraklık (A-8/2)
şehiné	: şarjör
şē'ir	: şair (A-1/4)
şēriḳ	: ortak
şēriḳlîh	: ortaklık
şikât	: dava, şikâyet (A-1/44)
şikât et-	: davacı olmak (A-1/44)
şikâatlan-	: şikâyet etmek, sitem etmek

şikâta	: kibrit
şimar-	: şıarmak
şımart-	: şıartmak
Şi'î	: Şîî
şirîn	: şirin (A-1/65)
Şirîn	: öz. a. Şirin (B-11/14)
şiş	: şiş
şiş-	: şişmek
şişirt-	: şişirmek
şişman	: şişman
şiddét-i nār	: ateşin şiddeti (A-1/305)
şikētci	: davacı
şikil	: biçim, şekil (A-5/28)
şiyén	: ağıt (B-1/82)
şorba	: çorba
şronka	: şırınga, iğne
şronka yı-	: iğne yapmak
şurta	: polis (A-1/243)
Şū'î	: Komünist
şükret-	: şükretmek
şükret-	: şükretmek (B-9/18)
şüşé	: şişe, cam (A-2/5)

T

tabi'î	: tabii ki, elbette, doğal olarak (A-4/1), doğal, olağan, alışılmış
tabip	: doktor, hekim (B-2/67)
taç	: taç (B-6/14)
taḫ-	: takmak (A-1/142)

taḫarruc	: mezuniyet, mezun olmak
taḫassus	: özel, mahsus, münhasır (A-6/27)
taḫt	: taht (B-4/40)
taḫta	: tahta (A-5/46)

tak : ev tavanına yapılmış yarı daire şeklinde kemer, çember (A-2/1)

takkal : dikiş

takkalah : yuvarlak

talabet- : istemek, talep etmek (A-6/2)

talak yer- : boşamak (A-5/68)

talan : talan

ta'm : tat (A-1/47)

tamam : tamam, tam (A-8/9)

tamamla- : tamamlamak

tamgâcî : mühürdar

tap- : bulmak (A-3/9)

tapka : tuğla (A-1/350)

tapmaca : bulmaca (A-10/96)

tara : meyve

tara- : taramak

tarah : tarak (B-12/68)

taras : tıraş (A-4/22)

tarat- : taratmak

tarikât : tarikat (B-9/36)

tas : tas, kap (A-1/319)

Tatar : Tatar kökenli kimse (A-1/43)

tatayyır : gelişme, ilerleme (A-1/359)

tatrız : oya (A-6/20)

tatrız öln- : oya işlenmek (A-6/20)

tay : yan, taraf, dengesiz yük (A-1/397)

tayan : kadın hizmetçi, kadın uşak

tayara : uçak

ta'yin et- : belirlemek, atamak

tâbir : tabur (A-1/44)

tâhıl : tahıl, çimen (A-1/290)

tâni- : tanımak (A-1/63)

tâniş : tanıdık (A-8/24)

tâniş- : tanışmak

tânişil- : tanışılmak

tâniştir- : tanıştırmak

tâpıl- : ortaya çıkmak, bulunmak, icat edilmek (A-1/316)

Târı : Tanrı

tâyih : tavuk (A-1/363)

teşt : leğen

tez : çabuk, erken, tez (A-1/215)

tébliğ : tebliğ (A-8/13)

técâyız : ileri gitme, belirli bir haddi aşma veya geçme (A-1/357)

técnit : askere alma merkezi (A-1/243)

té'écüplîgî kal- : tuhaf bulmak, ilginç bulmak (A-5/94-95)

té'eyîn : yardımlaşma, muavenet (A-8/34)

téfêhum : anlaşma, uyuşma (A-4/2)

téhdit ol- : belirtilmek, belirlenmek, tayin olunmak (A-6/12)

téhdit : belirtme, belirleme, tayin (A-6/12)

téhémmul : dayanma, katlanma, tahammül (A-5/29)

téhémmul et- : dayanmak, katlanmak, tahammül etmek (A-5/29-30)

téhír : tür, çeşit

té'in : tayin, atama, belirleme (A-1/362)

té'in et- : tayin etmek, atamak, belirlemek (A-1/362)

té'ízyé : taziye (A-8/18)

téķ : tek, bir tane (A-5/6), sadece, yalnızca (B-4/13), gibi

téķlé- : itmek (A-5/36)

téķ tük : tek tük

téķyé : tekke (B-5/14)

téķéddumílîh: ilericilik

téķét yer : çocukların ulaşamayacağı yer

té'ķīm : pansuman (A-10/68)

téķribén : yaklaşık olarak, takriben (A-8/3)

télébé : öğrenci

téléfízyon : televizyon

téléf ol- : (hayvan) ölmek

témrin : alıştırma, antrenman

témrin et- : alıştırmak, antrenman yapmak

tén : ten

téné : tane (A-4/14)

ténķé : teneke, kova (A-1/201)

tép- : tepmek

tépké : küçük darbuka (A-4/22)

tépmé : tekme

tépmélé- : tekmelemek

téppé : tepe

tércümé : çeviri, tercüme (A-1/122)

tércümé et- : çevirmek, tercüme etmek

téré : meyve

téref : taraf, yan (A-1/237)

térézí : terazi

térlé- : terlemek

térs : ters (B-7/55)

tértip : tertip, düzen

tértip et- : tertiplemek, düzenlemek

tértip ol- : tertiplenmek, düzenlenmek (A-5/50)

téríplé- : sıraya veya düzene koymak, düzenlemek

téslim : teslim

téslim ol- : teslim olmak

téşci : teşvik, cesaretlendirme

téşci et- : teşvik etmek, cesaretlendirmek

téşrif : onurlandırma (B-10/48)

téşrif elé- : onurlandırmak (B-10/48)

téşrip : içine eklemek doğranan her türlü çorba veya yemek

téyzi : dağıtım, bölme, tevzi (A-1/240)

té'ýít	: onay
té'ýít et-	: onaylamak
té'ziyé	: taziye (A-10/89)
têhîr	: geç (A-5/41)
têlîc	: talih (B-10/79)
têlî'sízlîh	: talihsizlik (B-7/19)
tênsíz	: densiz
têpîn-	: tepinmek
têpîştîr-	: itip kakmak
têrih	: tarih (B-5/19)
têrzî	: terzi (B-8/37)
tımay	: nezle, grip
tîk-	: dikmek (B-7/47)
tîkîl-	: dikilmek (A-1/223)
tîkîş	: dikiş
tîkmé	: kabak, patlıcan ve salatalığın içine pilav doldurulup ağızlarının iplikle dikilerek yapılan bir tür yemek
tîkrar	: tekrar
tîkrarla-	: tekrarlamak
tîktîr-	: diktirmek
tîmér	: tedavi (A-1/274)
tîmsél	: heykel
tîf	: tükürük
tîfénk	: tüfek
tîfîr-	: tükürmek
tîfrîk	: tükürük
tîkên	: diken (B-3/32)
tîtré-	: titremek
tîtrét-	: titretmek

tôkîl-	: dökülmek
tôkîn-	: dökülmek (A-5/53)
toh	: tok, doymuş (A-5/94)
toh elé-	: doyurmak (B-2/4)
tohın-	: dokunmak
tohlîh	: tokluk
tombız	: yumruk
tonlh	: tonluk
top	: gülle veya şarapnel atan büyük ateşli silah (A-7/72), top
topalla-	: topallamak
topâne	: futbol maçı
topâne oyna-	: futbol oynamak
toplân-	: toplanmak (B-4/12)
toppal	: topal (A-4/54)
toppîh	: diz
toppız	: topuz
toprah	: toprak (A-5/94)
tor	: tuzak (A-1/379), ağ
torba	: torba (A-2/15)
toy	: düğün (A-1/94)
toz	: toz
tozlan-	: tozlanmak
tôhım	: tohum, çerez veya kuruyemiş (A-1/202)
tôk-	: dökmek (A-1/151)
traş	: tıraş (A-3/3)
tre	: üzüm (A-2/3)
trombel	: araba, otomobil (A-1/331)

trompel	: araba, otomobil (A-3/7)
tulh	: koyun derisinden tulum (A-1/9)
tum-	: dalmak
tuman	: iç çamaşırı, külot (A-3/12)
turş	: ekşi (B-5/78)
turşu	: turşu (A-1/89)
tut-	: tutmak (A-1/192)
tutul-	: tutulmak (A-10/71)
tutuş-	: tutuşmak (B-2/40)
tutuşıl-	: tutuşulmak
tutuştır-	: tutuşturmak
tükén	: dükkân (A-1/141)
tük	: tüy, kıl (A-8/9)
tükén-	: tükenmek (B-11/49)

tüngíl-	: atlamak
Türk	: Türk (A-1/3)
Türkçílîh	: Türkçülük
Türkî	: Türkçe
Türkí	: Türkçe (A-1/227)
Türkiyé	: Türkiye Cumhuriyeti (A-1/137)
Türkmen	: Türkmen (Erbil Türkmenleri) (B-1/60)
Türkmenécé	: Erbil Türkmen Ağzı
Türkmenécílîh	: Türkmençilik
tüt	: dut, dut ağacı (A-5/24)
tütín	: duman (A-1/148), tütün (B-8/42)
tütíní	: tütüncü (B-8/42)
tütsí	: tütsü

U

ucuz	: ucuz
uc-	: uçmak (A-1/191)
uğır	: uğur (B-1/19)
ulu	: ulu (B-9/7)
ulh	: oluk (A-1/8)
um-	: ummak (B-15/39)
umıt	: umut (B-10/76)
umür	: işler güçler (A-1/338)
un	: un (A-2/7)
unıt-	: unutmak (A-4/47)
Usmānī	: öz. a. Osmanlı (A-1/229)

usta	: usta, hoca (A-1/271)
ustat	: üstat, hoca (B-8/24)
ustıra	: ustura
uşah	: çocuk, evlat (A-1/145)
uşahlıh	: çocukluk
ut-	: yenmek, kazanmak, galip gelmek (B-10/5)
utan-	: utanmak (A-7/10)
utandır-	: utandırmak
utandırıl-	: utandırılmak
utız-	: yenilmek, mağlup olmak, kaybetmek (A-5/105)

utla	: tatil (A-1/202)
uy-	: uymak (A-7/83)
uzah	: uzak (A-5/82)
uzahlaş-	: uzaklaşmak

uzat-	: uzatmak (A-8/33)
uzāhlıh	: uzaklık
uzın	: uzun (A-1/104)
uzın uzada	: uzun uzun, uzunluğu boyunca (A-1/159)

Ü

üć	: üç (A-1/109)
Üć ĞĒlĭ	: ölümden sonra kadınların art arda üç perşembe mezara gitme töreni (A-10/86)
üćinci	: üçüncü (A-8/21)
ümır	: ömür (A-10/95)
ümırlıh	: ömürlük
ürék	: yürek (A-1/327)
üşkéķ	: yüksek (A-1/350)
üşkéķ et-	: yükseltmek (A-1/350)
üstēz	: hoca
ütı	: ütü

ütılé-	: ütölemek
üz	: yüz, çehre (A-5/67)
üzalan	: makyöz (A-6/30)
üzé ćal-	: başa kakmak (A-7/117)
üzgöz	: yüz, çehre (A-10/34)
üz gör-	: önemsenmek, dikkate alınmak, şıarmak (B-2/42)
üz örtıl-	: ölmek
üz yer-	: yüz vermek
üzım	: üzüm (A-2/3)
üzlıh	: kar maskesi

Ū

āhū : ceylan (A-1/183). ETA'da bu ses, sözcük başında bulunmamaktadır.

Ÿ

yaht	: vakit (A-1/1)
yaht öldır-	: vakti boşa harcamak
yalla	: valla (A-1/6)
yallahı	: vallahi (A-1/379)
yallahu élem	: Allah en iyi bilendir (A-8/44)
yar	: var (A-1/2)

yar-	: varmak (B-15/39)
yaraka	: kâğıt (A-1/122)
yasfet-	: betimlemek, tasvir etmek (A-6/7)
yasyas	: endişeli, kuşkulu, kararsız (A-1/72)

ṽay	: ağrı, acı duyulduğunda söylenen bir söz (B-11/46)	ṽeyāḥut	: veyahut, veya
ṽārlı	: varlıklı, zengin (A-7/108)	ṽezir	: vezir, bakan (A-5/103)
ṽārlıḥ	: varlık (B-5/39)	ṽezin	: tartı, ağırlık
ṽāsta	: torpil, bir kişiyi kayırma	ṽecibé kaḥ-	: vacibe kalkmak (A-8/39-40)
ṽāsta et-	: torpil yapmak, bir kişiyi kayırmak	ṽecip	: vacip, görev (A-8/39)
ṽāyılı	: çileli, ızdıraplı (A-1/2)	ṽır-	: vurmak (A-1/18)
ṽer-	: vermek (A-1/12)	ṽırḡın	: vurgun (B-11/29)
ṽerén	: virane, harabe, yıkık (B-14/40)	ṽırıl-	: vurulmak (B-7/31)
ṽerḡı	: verim (B-11/68)	ṽırış	: savaş (A-5/105)
ṽerḡılı	: verimli (B-4/3)	ṽırış-	: dövüşmek, kavga etmek, vuruşmak (A-5/16)
ṽerḡıllı	: verimli	ṽırışḡan	: iyi dövüşen, iyi savaşan, kavgacı
ṽé	: ve (A-4/8)	ṽırıştır-	: dövüştürmek
ṽédé	: veda (B-7/27)	ṽış!	: acıma ünlemi
ṽéfa	: vefa (A-7/92)	ṽicdan	: vicdan (B-4/28)
ṽéfāsız	: vefasız (B-14/7)	ṽi!	: vî! sadece kadınların kullandığı üzüntü ve şaşırma bildiren ünlem (A-5/33)
ṽéfét et-	: vefat etmek, ölmek (A-8/35)	ṽılén!	: ulan! (A-1/370)
ṽéfét	: vefat (A-8/35)	ṽılı!	: eyvah!
ṽéki	: - <i>DIğIndA</i> işlevini yapar (A-5/27), <i>ki</i> bağlacı işlevinde kullanılır (A-5/55)	ṽískit	: sükut, sessiz

V

vidyo : video. ETA'da bu ses, sözcük başında bulunmamaktadır.

Y

ya... ya	: ya... ya (A-1/123)	yalvar-	: yalvarmak (B-10/41)
yabānıcı	: yabancı	yaman	: yaman
yad	: hatır, zihin (A-1/344), yabancı, garip, düşman (B-1/27)	yamyāşıl	: yemyeşil
yada düş-	: hatırlamak (A-8/2)	yan yer-	: yana çekmek, yana kaldırmak (A-1/173)
yada gél-	: hatırlamak (A-1/344-345)	yan	: yan, taraf (A-1/33), ya da, veya (A-8/19), eğri (B-2/56)
yada sal-	: hatırlamak (B-11/43)	yan-	: yanmak (A-1/70), çalıştırmak
yaddan cıh-	: unutulmak, unutmak (B-4/14)	yanah	: yanak (B-7/32)
yad et-	: hatırlamak (B-11/43)	yanaş-	: yanaşmak
yadla-	: hatırlamak (A-8/1)	yanaşa	: yan taraf (A-1/104)
yağ	: yağ (A-1/165)	yanğecé	: eski evlerdeki odaların yan tarafında kalan, (bk. dör)'den daha küçük kapısız oda (A-1/164)
yağ-	: yağmak (A-1/146)	yap-	: yapmak (A-1/120)
yağla-	: yağlamak	yapabil-	: yapabilmek
yağa	: yaka (A-5/39), kıyı, taraf	yappayālğuz	: yapayalnız (A-5/80)
yağa-	: yıkamak (A-1/214)	yaprah	: yaprak (B-15/65)
yağadan et-	: ortadan kaldırmak, yakadan atmak, baştan savmak (A-9/11)	yar	: yâr, sevgili (A-1/394)
yağan-	: yıkanmak (A-4/21)	yar-	: yarmak
Yahudi	: Yahudi (A-1/197)	yara	: yara (A-1/281)
Ya'kub Ağa	: öz. a. Yakup Ağa (A-8/46)	yara-	: yaramak (B-15/16)
yalan	: yalan (B-5/42)	Yaradan	: Yaradan, Allah, Tanrı
yalan bulan	: yalan dolan	yarala-	: yaralamak (A-1/278)
yalan dolan	: yalan dolan	yarar	: yarar (B-5/8)
yalan düz-	: yalan söylemek	yarat-	: yaratmak
yalan pulan	: yalan dolan	yarāl	: yaralı (B-3/11)
yalla	: haydi (A-5/98)		

yarma	: ırmikten büyükçe (A-5/118)	yāba	: ey baba! (A-1/133)
yaryā	: sığır derisinden yapılmış tulum (A-1/236)	Yāban	: Japonya (A-1/310)
yaryar-	: yalvarmak, yakarmak (A-5/96)	yāğış	: yağmur (A-1/146)
yas	: yas (A-1/74)	yāhun	: yakın (A-1/290)
yas-	: yasmak	yāhunlaş-	: yakınlaşmak
yasah	: yasak	yāhunlih	: yakınlık
yasla-	: yaslamak	yākış-	: yakışmak (B-15/2)
yaslan-	: yaslanmak	yālğuz	: yalnız (A-5/12), yalnızca
yaş	: gözyaşı (B-4/25), yaş (A-10/95), ömür	yāln	: yalın (B-15/46)
yaşa-	: yaşamak (A-1/363)	yāndır-	: yandırmak, yakmak (A-1/225)
yaşam	: hayat, yaşam (B-4/17)	yānlış	: yanlış (B-5/48)
yaşamah	: hayat, yaşam (A-8/1)	yāpıl-	: yapılmak
yat-	: uyumak (A-1/116)	yāpış-	: yapışmak (A-10/68)
yatah	: yatak (B-9/21)	yārabbī!	: yârabbi! Ey Rabbim! (A-1/333)
yat et-	: yatmak (A-10/98)	yārdım	: yardım (A-8/33)
yayaş	: yavaş, sakin (A-4/39)	yāri	: yarı (B-12/21)
yayaşla-	: yavaşlamak	yārim	: yarım
yayāshih	: yavaşlık	yārın	: yarın (A-1/204)
yayrı	: yavru (B-10/4)	yārınkı	: yarınkı
yay	: ok yayı (B-4/36)	yāssı	: yassı
yay-	: yaymak (B-2/9)	yāstuḥ	: yastık (A-1/353)
yayla	: yayla	yāşıl	: yeşil (A-7/82)
yaz	: yaz (A-4/11)	yāşillih	: yeşillik
yaz-	: yazmak (A-1/259)	yāşlı	: yaşlı (B-9/1)
yazar	: yazar	yātır-	: yatırmak
yazma	: kadın başörtüsü (B-11/2)	yātirt-	: yatırmak
		yātsı	: yatsı
		yāyız	: yavuz

yāzdır-	: yazdırmak (B-1/46)	yeyğézén	: bir tür çöpçatanlık için ev ev gezen kadın (A-10/9)
yāzdırıl-	: yazdırılmak	yeylén-	: evlenmek (A-8/40)
yāzdırt-	: yazdırtmak	yeylëndír-	: evlendirmek
yāzgüni	: yaz (A-10/60)	yeylí	: evli (A-1/398)
yāzi	: alın yazısı (A-7/112), yazı, metin	yeyşíz	: evsiz (A-1/399), bekâr
yāzıl-	: yazılmak (A-6/20)	yeyşízliḥ	: evsizlik
yāzıngüni	: yaz (A-2/17)	yēdírt-	: yedirtmek
yāzuḥ	: yazık	yēmínd ic-	: yemin etmek, ant içmek
ye-	: yemek (A-1/50)	yēmínt	: yemin, ant
yel	: yel, rüzgâr (A-1/322)	yēngí	: yeni
yelḵén	: yelken (B-15/60)	yēngílé-	: yenilemek
yellé-	: yellemek	yēri-	: yürümek (A-1/77)
yelpízé	: yelpaze	yēriḵlé-	: aşermek
yeméh	: yemek, yiyecek, öğün (A-1/130)	yērlí yēríndé	: yerli yerinde (A-5/128)
yengé	: görücü (A-3/9)	yētíş-	: yetişmek
yengíc	: yaşlı erkek giysisinin koluna dikilip sarkıtılan üçgen kumaş parçası (B-9/13)	yédéḵ	: yedek
yengíliḥ	: yenilik (B-4/15)	yéḵşémbé	: pazar
yer	: yer (A-1/123)	yépyēngí	: yepyeni
yet-	: yetişmek (A-4/39)	yé'ni	: yani (A-1/1)
yetmiş	: yetmiş (A-4/15)	yét-	: yetmek (A-7/14)
yetmiş iḵḵí	: yetmiş iki (A-8/7)	yēzí	: dışarı (A-1/158)
yettím	: yetim, öksüz (A-1/129)	yıḡ-	: yığmak, biriktirmek (A-1/202)
yettímécé	: soysuz, fırsatçı	yıḡıl-	: toplanmak, birikmek, yığılmak (A-1/372)
yettímlíḥ	: yetimlik, öksüzlük ve babasızlık (A-7/97)	yıḡın	: yığın
yey	: ev (A-1/70)	yıḡış-	: toplanmak, birikmek, yığışmak (A-1/371)
		yıḡıştır-	: toplamak, biriktirmek (A-5/46)

yıġla-	: ağlamak (A-1/387)	yöġin	: kalın (A-1/350)
yıġ-	: düşürmek (A-1/18), koymak (A-1/141), yıkmaq (A-7/70)	yöġir-	: yoġurmak
yıġıl-	: yıkılmak, insan için çökmek, ihtiyarlamak, yıpranmak (B-2/87)	yöġirt	: yoġurt (A-1/96)
yıldız	: yıldız (B-10/51)	yökış	: yokuş (B-8/13)
yımırta	: yumurta (A-1/166)	yörıl-	: yorulmak
yırġala-	: ırgalamak, sarsmak	yörın-	: yorulmak (A-1/147)
yırġalan-	: ırgalanmak, sarsılmak	yu-	: yıkamak (A-1/130)
yırt-	: yırtmak	yuġır-	: yoġurmak (A-2/1)
yırtıġ	: yırtık	yuġa	: sacda pişirilen, ince ve büyükçe ekmek (A-1/57)
yırtıl-	: yırtılmak	yuġarı	: yukarı (A-2/10)
yıddı	: yedi (A-1/46), gerdeye girildikten bir hafta sonra (A-10/19)	yuġı	: uyku (B-4/8), rüya
yıddıncı	: yedinci (A-10/19)	yuġı gör-	: rüya görmek
yılın-	: yenmek (B-14/20)	yuġıya düş-	: uykuya dalmak, uyumak
yo!	: yok!, hayır (A-3/4)	yuldırım	: yıldırım
yoġ	: yok (A-1/105)	yıldız	: yıldız
yoġsa	: yoksa (A-10/8)	yum-	: yummak
yoġsıl	: yoksul (B-5/18)	yumaġ	: yumak (A-1/186)
yol	: yol (A-1/18)	yup yup	: devenin çıkardığı ses (A-10/52)
yol-	: yolmak (B-11/23)	yurt	: yurt, vatan (B-4/16)
yola sal-	: başından savmak, kovmak, savıp kurtulmak (A-5/68), yolcu etmek	yuva	: yuva (A-10/94)
yoldaş	: yoldaş (B-4/24)	yüce	: yüce (B-5/52)
yolla-	: yollamak, göndermek (A-1/31)	yük	: yük (A-4/45)
yorġan	: yorgan	yüklé-	: yüklemek (A-1/198)
yorġın	: yorgun (B-11/58)	yüngıl	: hafif, yüngül
		yünk	: yün
		yüz	: yüz (A-1/368)
		yüzlércé	: yüzlerce

Z

zad	: yemek, yiyecek, erzak (A-5/115)	zēmí	: tarla (A-8/62)
zafar	: zafer (B-9/6)	zıbar-	: zıbarmak
zaḥım	: kocaman, aşırı büyük (A-5/93)	zibun	: zıbm, mintan (B-8/15)
zaman	: zaman, an (A-1/106)	zılam	: büyük erkek, büyük, iri yarı
zannet-	: zannetmek (A-10/49)	zılığ	: pazı (A-1/195)
zar	: dil (B-14/9), tavla zarı (B-16/17)	zıncır	: zincir, fermuar (B-3/22)
zarar	: zarar (B-2/27)	zırna	: zurna (A-5/68)
zat	: zat (B-9/7)	zırna yıır-	: zurna çalmak (A-5/80)
zayāyıt	: fazla, çok (A-1/369)	zıbil	: çöp
zālım	: zalim (B-9/27)	zıbilcí	: çöpçü
zārılđa-	: anırmak, ağlamak	zıkret-	: zikretmek
zāyıncla-	: inlemek, sızıldanmak	zıkret-	: zikretmek (B-9/17)
zébélleḥ	: çok büyük, zebellah, iri yazı	zılđ	: zülf (B-7/78)
zéhır	: zehir, ağı (A-9/12)	zıllé	: sille
zéhmet	: zahmet, zor (A-5/113)	ziyērét	: ziyaret
zéhıııré	: aşlık, zahire (A-5/116)	ziyērét et-	: ziyaret etmek
zéhıııré	: aşlık, zahire (A-2/16)	zor	: zor (B-3/21)
zécıf	: zayıf, sıska, cılız (A-1/193)	zōpa	: soba (A-1/258)
zécıflıḥ	: zayıflık (A-1/194)	zulım	: zulüm (B-7/63)
zébéléḥ	: zemberek (A-1/253)		
zénđın	: zengin, varlıklı (A-4/4)		
zérél	: zarar		
zérıf	: nazik, ince, iyi		
zéyéc	: evlilik, izdivaç		
Zéynép	: öz. a. Zeynep (B-11/56)		
zéytun	: zeytin		

ÖZET

Erbil Türkmen Ağzı (Biçim Bilgisi) adlı bu yüksek lisans tezi, Doğu Oğuz grubunun güney kolunda yer alan Erbil Türkmen ağzını, biçim bilgisi açısından ele alıp incelemiştir. Bu yüksek lisans tezi beş ana bölümden oluşmaktadır.

“Giriş” bölümünde ilk olarak Irak’ta Türkmen varlığının oluşumu hakkında bir tarihçe sunulmuştur. İkinci başlık altında krallık ve cumhuriyet dönemlerinde Irak Türklerinin durumu anlatılmıştır. Ardından Irak Türkmen Türkçesi hakkında genel bilgi verilmiştir. Erbil ve Kerkük yörelerinde konuşulan ağzların ses ve biçim özellikleri açısından tespit edilen farklılıklar, ayrı bir başlık altında örneklerle sıralanmıştır.

Tezin esas bölümünü oluşturan “İnceleme” başlığı altında ise, Erbil Türkmen ağzının çekim ve türetim morfolojisi çalışılmıştır. Bu bölümde çekim ve yapım ekleri titizlikle ele alınıp incelenmiş, eklerin temel işlevlerinin yanı sıra temel işlev dışında kalan kullanımları da örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Yine bu başlık altında, sözcük türleri de ayrıntılı bir biçimde işlenip örneklerle anlatılmıştır.

“Sonuç” bölümünde ise incelemede tespit edilen, Erbil Türkmen ağzı ile Türkiye Türkçesinin biçim özellikleri bakımından ortaya çıkan farklılıklar karşılaştırmalı olarak notlar şeklinde değerlendirilmiştir.

“Metinler” bölümü için, Erbil’de yaşayan Türkmenlerin konuşmaları kayda alınmış, bu kayıtlar titiz bir biçimde çözümlenerek ses tespiti yapılmış, daha sonra konuşmalar çeviri yazı yöntemiyle yazılı metne aktarılmıştır. Bununla yetinilmeyip Erbil şairlerinin divanlarından da şiir, horyat ve dörtlüklerden alıntı yapılmıştır.

Tezin son bölümünü “Sözlük” oluşturmaktadır. Türk dilinin zengin söz varlığına katkıda bulunması amacıyla hem metinlerden hem de metin dışı derlemelerden yararlanılarak bir Sözlük bölümü de hazırlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Diyalektoloji, Erbil Türkmen Ağzı, Türkiye Türkçesi, Biçim Bilgisi, Çekim Ekleri, Yapım Ekleri, Sözcük Türleri, Derleme, Sözlük.

ABSTRACT

This thesis which named Erbil Turkmen Dialect (Morphology), examines the morphologic structure of Erbil Turkmen dialect which located in southern branch of dialects of East Oghuz group. This thesis consists of five main sections.

In the "Introduction" section a short history of formation of Turkmen in Iraq is provided. Under the second heading, conditions of Iraqi Turkmen that have passed through the periods of monarchy and republic of Iraq are explained. Then, general information of Turkish language of Iraqi Turkmen is presented. Also in this section, differences of phonologic and morphologic characteristics of Turkmen dialects that are spoken in Erbil and Kirkuk were detected and illustrated by examples under a separate heading.

Under the headline "Discussion" which constitutes the main part of the thesis, Morphology of inflection and derivation of Erbil Turkmen dialect was studied. This chapter meticulously surveyed and examined affixes of inflection and derivation, in addition to the basic functions, the uses of non-basic functions of affixes have been explained with examples. Yet under this heading, the part of speech has been described in detail with examples processed.

In the section of "Conclusion" differences in terms of morphological features of Turkish and Erbil Turkmen dialect are detected while examining this study and rated as comparative notes.

For the section of "Texts", dialogues of some Turkmen who living in Erbil were recorded, and these records were determined for analyzing sound in a rigorous manner, then were transferred to the written text using transcription method. And not contenting with that, poems, horyats and quatrains from the books of poets of Erbil were quoted.

The last part of the thesis is "Lexicon". In order to contribute to the rich vocabulary of Turkish lexicon benefiting from texts and non-texted compilations a lexicon is prepared.

Keywords: Dialectology, Erbil Turkmen Dialect, Turkish Language, Morphology, Inflectional Affixes, Derivational Affixes, Part of Speech, Compilation, Lexicon.